

ԱՐԹՈՒՐ ՄԱԹԵՒՈՍՅԱՆ
ԱԿՆԱՐԿ
ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ
ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԱՐԹՈՒՐ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

**ԱԿՆԱՐԿ
ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ**

Артур Матевосян

Очерк христианской этики

Arthur Matevosyan

An Outline of Christian Ethics

**ԵՐԵՎԱՆ Երևան Yerevan
2025**

ՀՏԴ 27:17

ԳՄԴ 86.37+87.7

Մ 151

*Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Արեւելագիտության ինստիտուտի գիտական
խորհրդի որոշմամբ*

Տպագրման մեկենասները «ԳԱՌՆԻ ԻՆՎԵՍՏ» ՈՒՎԿ աշխատակիցներն են

Մ 151 ՄԱԹԵՒՈՍՅԱՆ ԱՐԹՈՒՐ

Ակնարկ քրիստոնեական բարոյագիտության / Ա. Մաթեոսյան;
Խմբագիր՝ Ա. Հակոբյան.- Եր.: ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատա-
րակչություն, 2025.- 256 էջ:

Բարոյական օրենքը Բարձրալի կամքի արտահայտությունն է, որը սահմանում է, թե ինչն է թույլատրված մարդուն, իսկ ինչը՝ արգելված: Սա պարզապես կանոնների շարք չէ, այլ Աստծո եւ մարդու հարաբերությունների հիմնարար սկզբունք, որը խարսխված է հոգեւոր կատարելության ցանկության վրա: Այս պատվիրանների խախտումն առաջացնում է ոչ միայն երկրային հետեւանքներ, այլեւ աստվածային դատապարտություն հանդերձյալ կյանքում: Աստծո Օրենքը հոգեւոր համակարգ է, որն ուղղված է մարդու եւ Աստծո միջեւ ներդաշնակությունը հասնելուն ու արդար հասարակություն ստեղծելուն: Նրա պահպանումը Տիրոջ հանդեպ հավատի, հնազանդության ու սիրո արտահայտություն է: Այս գիտա-հանրամատչելի աշխատության նպատակն է՝ ներկայացնել քրիստոնեական բարոյագիտության հիմնական սկզբունքները արդի մարդու գիտակցությանը հասանելի ձևով՝ չվնասելով նրա հավերժական եւ անանցանելի էությունը: Այն որոշ իմաստով շարունակությունն է հեղինակի՝ նախորդ տարի լույս տեսած «Քրիստոնեությունը՝ ինչպես որ այն է» աշխատության ու կարող է հետաքրքրել թէ՛ կրոնի պատմության մասնագետներին, թէ՛ հագեցնել, արեւելագետներին եւ ընթերցողների ամենալայն շրջանակին:

ՀՏԴ 27:17

ԳՄԴ 86.37+87.7

ISBN 978-5-8080-1591-3

DOI: 10.54503/978-5-8080-1591-3

© Արթուր Մաթեոսյան, 2025

Ա Ռ Ա Զ Ա Ք Ա Ն

Քրիստոնեությունը ճանապարհ է, որը տանում է դեպի հավիտենական կյանք Երկնքի Արքայությունում: Դա երանության եւ ներդաշնակության վիճակ է, որում մենք մոտ ենք Աստծուն: Սա պարզապես երկրային գոյության շարունակություն չէ, այլ կյանքի ավելի բարձր գոյաբանական մակարդակ, որտեղ չկա տառապանք, վիշտ ու կորուստ: Հավատը ցույց է տալիս, որ Երկնքի Արքայությունը հոգեւոր ոլորտ է, որում մենք կարող ենք միասնություն զգալ Աստծո հետ: Այստեղ չկա ժամանակ, եւ բոլորն ապրում են Սուրբ Հոգու շնորհի մեկ հոսքի մեջ: Հոգիները, ովքեր Երկնային Արքայությունում են, փոխադարձ սեր ու աջակցություն են զգում: Թափանցիկ, լույսով լի, նրանք կիսվում են իմաստությամբ եւ ոգեշնչում միմյանց՝ բարիք գործելու: Երկնքի Արքայությունը խորհրդանշում է նաեւ վերադարձ դեպի ակունքը, դեպի այն, ինչ իսկապես կարեւոր է՝ դեպի Աստված ու հավիտենական կյանք: Եւ չնայած դեպի այս Թագավորություն տանող ճանապարհը կարող է դժվար լինել, հավատն ու բարի գործերը օգնում են մեզ՝ ավելի մոտենալու դրան արդեն այստեղ՝ Երկրի վրա: Ակնկալելով հավիտենական կյանքը Երկնքի Արքայությունում՝ մենք սովորում ենք գնահատել յուրաքանչյուր պահը, յուրաքանչյուր հարաբերություն, քանի որ դրանք հիմք են դառնում մեր հոգեւոր ժառանգության համար: Այդ հավատը մեզ ուժ է տալիս՝ հաղթահարելու դժվարությունները եւ ձգտելու դեպի լավագույնը՝ հույսն ու սերը պահելով մեր սրտերում:

Հավիտենական կյանքը պարզապես անմահություն չէ, այլ Հիսուս Քրիստոսի խորին եւ անընդհատ խորացող ճանաչումը: «Հավիտենական կյանքը այս է. որ ճանաչեն Քեզ միակ ճշմարիտ Աստված, նաեւ Հիսուս Քրիստոսին, որ Դու ուղարկեցիր» (Հովհ. 17.3)

Սա Նրա անձի ճանաչումն է ոչ միայն որպես պատմական անձի, այլև որպես կենդանի Աստծո, որը ներկա է հավատացյալի կյանքում: Սա ներթափանցում է Նրա առաքելության էության մեջ, Նրա բարեգործությունների գիտակցումն է, որը ոչ միայն անցյալում է, այլև անընդհատ հեղվում է հավատացյալների վրա, եւ, վերջապես, սա երկնային, հավերժական երանության մասին խորհրդածությունն է, որին արժանանալու են բարեպաշտ ու աստվածասեր մարդիկ: «Ինչ որ աչքը չտեսավ, եւ ականջը չսեց, եւ մարդու սիրտը չընկավ, Աստված այն պատրաստեց իր սիրելիների համար» (Ա Կոր. 2.9):

Քրիստոնեական ողջ կյանքը, այսպիսով, մշտական ձգտում է անկման հետեւանքով կորցրած Աստծո պատկերի վերականգնման համար: Սա երկար գործընթաց է, որը պահանջում է ակտիվորեն պայքարել հին բնության դեմ՝ ձգտելով «մահացնել մարմնի գործերը» (Հռոմ. 6.4): Սա պայքար է ոչ թե այլ մարդկանց դեմ, այլ սեփական մեղսական հակումների եւ անցյալից ժառանգած գայթակղությունների դեմ: Դրանց նկատմամբ հաղթանակը ձեռք է բերվում ոչ թե կամքի ուժով, այլ Սուրբ Հոգու շնորհով, որը հավատացյալ մարդուն ուժ է տալիս՝ արդար ապրելու եւ դիմակայելու շարին: Այս գործընթացի սկիզբը սկսվում է երկրի վրա, այս կյանքում, սակայն մենք չենք հասնում Աստծո կատարյալ պատկերին այս աշխարհում: Դա տեղի է ունենում աստիճանաբար, քայլ առ քայլ, փորձությունների, դժվարությունների հաղթահարման եւ Աստծո օգնությանն ու աջակցությանը մշտապես դիմելու միջոցով: Այստեղ՝ երկրի վրա, մենք «ցանում ենք» հոգեւոր աշխարհում, իսկ հանդերձյալ կյանքում «կ'հնձենք» մեր ջանքերի պտուղները: Կատարելությունը ձեռք է բերվում հավերժության մեջ, երբ մենք հայտնվում ենք Աստծո առաջ կատարյալ, փոխակերպված կերպարով, որը ներկայացնում է Աստվածային սիրո, գեղեցկության եւ զորության ամբողջական

արտացոլումը: Սա է մեր ճանապարհի նպատակը, եւ հավիտենական կյանքը Աստծո անվերջ փառաբանումն ու գովքն է, Նրա հետ լիակատար միասնությունը: Այնտեղ վերանալու են մեր անկատարությունները, եւ սերն ու ճշմարտությունը թագավորելու են հավիտյան: Հստ ս. Գրիգոր Նազիանզացու՝ «Այստեղինը որեւէ արժեք չունեցող հող ու մոխիր է նրա համար, ով այս կյանքը փոխանակեց մեծ կյանքի հետ, երկրային կյանքը վեհագույն կյանքի հետ, անցողիկ կյանքը մշտական կյանքի հետ»¹:

Այսպիսով՝ Հիսուս Քրիստոսին ճանաչելը հոգեւոր աճի, Նրա կատարելությանն անընդհատ մոտեցման եւ մեր հոգու՝ Նրան նմանվելու շարունակական գործընթաց է: Դա մեր անձի հոգեւոր հիմքն է, անտեսանելի, բայց շոշափելի էությունը: Նա է իր մեջ կրում մարդկային բնության ամբողջությունը՝ գիտակցությունը, հույզերը, զգացմունքները, ինտուիցիան, բարոյական սկզբունքները: Հոգու այս աննյութականությունը նրա հիմնական հատկությունն է: Այն չի ենթարկվում ֆիզիկա գիտության օրենքներին, չունի զանգված, տեղ չի զբաղեցնում: Նրա գոյությունը չի կարող ապացուցվել կամ հերքվել գիտական փորձերով՝ մնալով բնագանցական դատողության ու հավատքի տիրույթում: Բայց դա չի նվազեցնում այս գաղափարի գոյութենական կարեւորությունը մարդկանց համար: Քրիստոնեական տեսանկյունից հոգին կյանքի աղբյուրն է, մեր «ես»-ի բուն էությունը: Այն մեզ յուրահատուկ է դարձնում, առանձնացնում է բոլորից, ձեւավորում մեր բնավորությունը, առաջնորդում մեր գործողությունները եւ որոշում մեր ձգտումները: Հայտնությունն անմահություն է վերագրում հոգուն՝ ուսուցանելով, որ ֆիզիկական, նյութեղեն մարմնի մահից հետո այն շարունակում

¹ Симфония по творениям святителя Григория Богослова, Москва, 2008 с. 207.

է գոյութիւն ունենալ այլ ձեւով, այսինքն՝ տեղափոխվելով հանդերձյալ աշխարհ:

Հոգու նպատակը շատ ավելին է, քան պարզապէս գոյութիւն ունենալը: Նա կոչված է՝ հայտնվելու Աստծո առջեւ, արտացոլելու Նրա աստվածային պատկերը՝ դառնալով մի տեսակ հայելի, որում պատկերվում է Նրա Անձը: Պողոս առաքյալը, խոսելով մարդու մեջ Աստծո նորոգված կերպարի մեջ արտացոլված Տիրոջ փառքի մասին, նկատի ունի հենց դա: Հասկանալը, որ հոգին աստվածային պարգեւ է, որը կարող է զարգանալ եւ կատարելագործվել, կարող է արմատապէս փոխել մեր վերաբերմունքը կյանքի նկատմամբ: Մեր հոգեւոր էութեան գիտակցումը խրախուսում է մեզ՝ փնտրելու գոյութեան իմաստը: Սա ինքնաճանաչման եւ հավիտենական կյանքը գտնելու ճանապարհն է: Հենց սա է մարդկային հոգու գլխավոր նպատակը՝ դառնալ աստվածային սիրո եւ վեհութեան կենդանի վկայութիւն:

Մարդկային հոգին սկզբնապէս աստվածային մաքրութեան եւ կատարելութեան արտացոլումն էր: Արարչութեան ժամանակ մարդու հոգին ներկայացնում էր կատարյալ ներդաշնակութիւն՝ մաքրութիւն, իմաստութիւն եւ բարութիւն: Հին Կտակարանում (Բ Թրին. 32.4; Սաղմ. 91.16) մենք գտնում ենք աստվածային գեղեցկութեան եւ կատարելութեան հաստատում, որը ծառայում է որպէս մարդկային հոգու սկզբնական վիճակի համանմանութիւն: Դա մատնանշում է Աստծո եւ մարդու միջեւ գոյաբանական խոր կապը, քանզի մարդը ստեղծված է Աստծո պատկերով ու նմանութեամբ: Եթե նկատի ունենանք աստվածային հատկանիշները՝ ամենագիտութիւնը, ամենակարողութիւնը, հավերժութիւնը, սերը, արդարութիւնը, ապա սաղմնային վիճակում այդ հատկութիւնները առկա էին մարդու հոգւում: Դրանք մարդու սկզբնական էութեան անբաժանելի մասն էին: Ադամն անմիջականորեն մուտք ունի դեպի

աստվածային շնորհը՝ ապրելով բնության եւ իր հետ ներդաշնակ կյանքով: Նրա կամքն ազատ էր, բայց ուղղված դեպի բարին, քանի որ չարը նրան անհայտ էր:

Մարդու հոգու կյանքը դրախտում անկումից առաջ երանելի էր եւ գերծ տառապանքի նվազագույն նշույլից: Աստծո պատկերով ու նմանութեամբ ստեղծված մարդկային հոգին անմիջական, անբաժան հաղորդակցութեան մեջ էր Արարչի հետ: Շրջապատող աշխարհը աստվածային զորութեան եւ իմաստութեան դրսեւորումն էր: Զկար բաժանում «ես»-ի եւ «ինձ շրջապատող աշխարհի» միջեւ, կար միայն շարունակական, անքակտելի կապ, որը բոլոր գոյերին կապում էր միմյանց հետ: Նույնիսկ մարմինն ինքնին կատարյալ գործիք էր՝ լիովին ենթարկված հոգու կամքին: Մարդը կարող էր ազատորեն ուսումնասիրել աշխարհը, զարգացնել իր կարողութիւնները, հոգեպես աճել, բայց նրա ձգտումները միշտ ուղղված են եղել Արարչին սեր եւ ծառայութեան մատուցելու, դեպի ինքն իրեն եւ շրջապատող աշխարհը կատարելագործելը: Զկային ներքին պայքարն ու հակասութիւնները, չկար մշտական ընտրութեան ցանկութեան եւ պարտականութեան միջեւ: Դա լիակատար վստահութեան վիճակ էր՝ առանց կասկածի ստվերի, առանց վախի ու անհանգստութեան: Հոգու ձգտումները դրդված չէին եսասիրական մղումներով, այլ ուղղված էին Աստվածային ճշմարտութեան իմացութեանը:

Սակայն անկումից հետո ամեն ինչ փոխվեց: Նախնական միասնութեանը խախտվեց, եւ մարդն օտարվեց Արարչից: Կասկածները, վախը եւ մեղքի զգացումը ներխուժեցին հոգու մեջ, եւ ներդաշնակութեանը փլուզվեց, ու դա փոխեց գոյութեան ողջ բնույթը: Մարդը կանգնեց չարի եւ բարու միջեւ ընտրութեան կատարելու անհրաժեշտութեան առջեւ, ու այս պայքարն ազդեց ողջ բնութեան

վրա՝ դրախտից այն վերածելով տառապանքների ու մահվան աշխարհի: «Աստուած Ադամին ասաց. «Քանի որ անսացիր քո կնոջ ձայնին եւ կերար այն ծառի պտղից, որի՛ց միայն քեզ պատուիրեցի շուտել, բայց կերար դրանից, թող անիծեալ լինի երկիրը քո արածի պատճառով: Տանջանքով հայթայթես քո սնունդը քո կեանքի բոլոր օրերին: Փուշ ու տատասկ թող աճեցնի քեզ համար երկիրը, եւ դու դաշտային բույսերով սնուես: Քո երեսի քրտինքով ուտես հացդ մինչեւ հող դառնալը, որից ստեղծուեցիր, որովհետեւ հող էիր եւ հող էլ կը դառնաս» (Ծննդ. 3.17-19):

Ծննդոց գրքում այս իրադարձության նկարագրությունը ոչ միայն պատմում է Աստվածային արգելքի խախտման, բարու եւ չարի իմացություն ծառից պտուղ ուտելու մասին, այլեւ մեզ բացահայտում է Եդեմում տիրող սկզբնական ներդաշնակության կորստի եւ ողջ մարդկության համար այս անհնազանդության աղետալի հետեւանքների ճշմարիտ պատկերը: Ավելին, դա պարզապես անհնազանդության գործողությունն էր, դա մարդու էության, Աստծո եւ իր հետ հարաբերությունների արմատական փոփոխություն էր: Ավանդական քրիստոնեական ուսմունքը սկզբնական մեղքը մեկնաբանում է ոչ թե որպես հասարակ չարագործություն, այլ որպես բնազանցական աղետ, որն ազդել է մարդկային էության վրա: Ադամն ու Եւան, ճաշակելով արգելված պտուղը, ոչ միայն խախտեցին Աստծո պատվիրանը, այլեւ վնասեցին իրենց բնությունը՝ իրենց զրկելով շնորհից, աստվածային աշակցությունից եւ Արարչի հետ անմիջական շփումից: Այս ապականությունը, մեղքի այս հակումը նրանց մահով չվերացավ, այլ դարձավ ժառանգական անեծք՝ փոխանցված սերնդեսերունդ: Յուրաքանչյուր մարդ ծնվում է մեղքի այս բեռով, անհնազանդության, եսասիրության եւ, որպես հետեւանք, տառապանքի ու մահվան այս բնածին հակումով: Սա չի նշանակում, որ մարդը չար է իր բնությամբ, այլ նշանակում է, որ

նա աշխարհ է գալիս «խոցելիությանմ», իր էությունն անկատարությանմ, իր մեջ ներքաշված բարու եւ չարի մշտական պայքարով:

Ագամական մեղքի հետեւանքները թափանցում են մարդկային կյանքի բոլոր ոլորտները: Աշխարհը՝ երբեմնի գեղեցիկ եւ ներդաշնակ, լցված է տառապանքով, հիվանդությամբ, անարդարությամբ ու մահով: Մարդկային հարաբերությունները խաթարված են անվատահույնությամբ, եսասիրությամբ եւ հակամարտություններով: Մարդկության ողջ պատմությունը՝ հնագույն ժամանակներից մինչեւ մեր օրերը, վկայում է ագամական մեղքի այս ողբերգական հետեւանքի՝ մարդու մշտական պայքարի մասին սեփական թուլությունների եւ իրեն շրջապատող արատավոր աշխարհի դեմ: Սակայն քրիստոնեությունը չի սահմանափակվում միայն անկման ողբերգության նկարագրությամբ: Հիսուս Քրիստոսի միջոցով մարդկությանը տրված քավության հանդեպ հավատը քրիստոնեական վարդապետության կենտրոնական գաղափարն է: Քրիստոսի մահն ու հարությանը դիտվում են որպես աստվածային գերագույն միջամտության գործողություն, որպես առաջին մարդու մեղքի լիակատար քավություն: Քրիստոսի հանդեպ հավատի ու նրա զոհաբերության ընդունման միջոցով մարդուն հնարավորություն է տրվում ազատվել մեղքի գործությունից, բուժել իր վնասված էությունը եւ վերականգնել իր կորցրած հարաբերություններն Աստծո հետ: Քավության այս խորհուրդը չի ջնջում մեղքի հետեւանքները պատմությունից, այլ հույս է տալիս նորացման, մեղսական էակից Աստծո գավակի վերածվելու՝ սիրո, գթասրտության եւ հոգեւոր կատարելության ընդունակ:

Ագամական մեղքի ըմբռնումը բուն մարդկային էությունը, նրա բարոյական երկընտրանքներն ու հոգեւոր որոնումները հասկանալու բանալին է: Դա խոր հարցեր է առաջադրում յուրաքանչյուր մարդու ազատ կամքի, սեփական արարքների համար անձնական

պատասխանատվության, բարու եւ չարի միջեւ ընտրության ու դեպի Աստված տանող հոգեւոր ճանապարհի անհրաժեշտության վերաբերյալ: Այն պահանջում է, որ յուրաքանչյուր մարդ հասկանա իր կյանքի իմաստը, պատասխանատվություն ստանձնի իր արարքների համար եւ անընդհատ պայքարի իր թուլություններն ու գայթակղությունները հաղթահարելու համար: Քրիստոսով քաղության հանդեպ հավատը ուժ ու հույս է տալիս մեղքի դեմ հաղթանակի եւ Աստծո հետ միության մեջ իսկական ազատություն եւ երանություն գտնելու համար:

Անկմանը հաջորդած հոգեւոր մահը նշանակում էր Աստծո հետ կապի աղետալի խզում, կյանքի ու բարության աղբյուրից լիակատար օտարում: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Աղամբ մեծ էր՝ եւ ստորացվեց: Նրա սկիզբը փառքի բարձր աստիճան է, վերջը՝ խոր նվաստացում»¹: Անհնազանդության այս արարքը, աստվածային կամքի դեմ այս ապստամբությունը հետեւանքներ ունեցան, որոնք չեն սահմանափակվել Աղամի կյանքով: Դրանք ոչ միայն խաթարեցին նրա անձնական կյանքը, այլեւ արմատապես փոխեցին ողջ բնության կարգը՝ խախտելով Արարչի սկզբնական ծրագիրը թե՛ երկնային, թե՛ երկրային ոլորտներում: Այս փոփոխությունը ազդեց ոչ միայն մարդկության, այլեւ ամբողջ աշխարհի վրա: Պողոս առաքյալը Հռոմեացիներին ուղղված իր թղթում պերճախոս կերպով նկարագրում է այս վիճակը որպես համընդհանուր տառապանք: «Ստեղծվածները ունայնությանը հնազանդուեցին (ոչ իրենց կամքով, այլ նրա համար, որ Աստված հնազանդեցրեց նրանց) այն Հույսով, որ ստեղծվածներն իրենք էլ ազատվեն ապականության ծառայութիւնից՝ Աստծու որդիների փառքի ազատության հասնելու համար. քանզի գիտենք, որ բոլոր ստեղծվածները հեծեծում են եւ երկունքի ցավի

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, Москва, 2008, с. 5.

մեջ են մինչևե ալժամ» (Հոռմ, 8.20-22): Անեծքը, որը հաջորդեց անկմանը, չէր սահմանափակվում միայն Աղամով: Կարելի է նմանություն տեսնել ջուրը նետված քարից բխող ալիքների հետ: Մեղքը, ինչպես քարը, առաջացրեց տառապանքի ալիքներ, որոնք տարածվեցին ողջ Երկրով մեկ եւ ազդեցին բոլոր կենդանի էակների վրա: Անկման այս տեսակետը բացատրում է, թե ինչու ողջ մարդկությունը ժառանգել է մեղքի հակումը որպես աղամական մեղքի հետեւանք: Առաջին մարդը, օժտված լինելով աստվածային շնորհներով՝ իմաստությունմբ, զորությունմբ, ճշմարտությունմբ, սրբությունմբ եւ արդարությունմբ ընտրեց անհնազանդության ճանապարհը՝ ենթարկվելով գայթակղությանը եւ դրսեւորելով այնպիսի արատներ, ինչպիսիք են հոգեւոր կուրությունը, բարին անելու անկարողությունը, հպարտությունը, ունայնությունը եւ անարդարությունը: Աղամին բաժին հասած պատիժը ոչ միայն անձնական էր, այլեւ հավաքական: Աստվածային պատկերի նրա կորուստն արտացոլվել է իր բոլոր հետնորդների մեջ, ովքեր ժառանգել են այս խաթարված բնությունը: Սա հետնորդներին հոգեւոր ապականության, մեղքի հակվածության եւ սեփական անկյալ բնությունից ստրկական կախվածության փոխանցում էր: Մարդու եւ Աստծո միջեւ ներդաշնակության վերացումը հանգեցրեց աններդաշնակության մարդու ներսում եւ արտաքին աշխարհի հետ հարաբերություններում: Աղամի անկումը շրջադարձային կետ է մարդկության պատմության մեջ, որը որոշեց մարդկության զարգացման հետագիծն ու նրա հարաբերությունները Աստծո հետ:

Աստծո եւ մարդու միջեւ առաջացած անդունդը չէր կարող կամրջվել մարդու սեփական ջանքերով: Երանության նրա ցանկությունը դատապարտված է ձախողման առանց Աստվածային միջամտության: Փրկությունը, հետեւաբար, ոչ թե մարդու վաստակն է,

այլ Աստծո պարգեւը, Նրա անսահման սիրո եւ ողորմության դրսեւորումը: Այս պարգեւը մարդուն մատուցվում է Հիսուս Քրիստոսի՝ Աստծո Որդու միջոցով, Ով մարմնացավ, մահացավ խաչի վրա մարդկության մեղքերի համար եւ հարուխուն առավ՝ հաղթելով մահն ու մեղքը: Փրկության ճանապարհը հեշտ չէ եւ պահանջում է մարդու ակտիվ մասնակցությունը: «Որովհետեւ Աստված ձեր մեջ գործում է եւ՛ կամենալու, եւ՛ իր բարեհաճության համար» (Փիլիպ. 2.12-13): Այս խոսքերը չեն ենթադրում փրկություն միայն սեփական ջանքերով. դրանք ընդգծում են Աստվածային շնորհի հետ համագործակցության անհրաժեշտությունը: Աստված մեզ ցանկություն եւ ուժ է տալիս՝ արդար կյանքով ապրելու, բայց մենք պետք է ընդունենք Նրա շնորհը՝ արձագանքելով Նրա կոչին ու հնազանդվելով Նրա կողմից տրված բարոյական օրենքին: Աստված մարդկությանը տվել է այդ օրենքը, որը օգնում է մեզ՝ հասկանալու մեր անկման խորությունը եւ փրկության կարիքը: Այն ցույց է տալիս մեզ Աստծո կատարելությունը եւ մեր ուժերով դրան հասնելու մեր անկարողությունը: Սակայն օրենքը փրկության միակ միջոցը չէ: Դա ճանապարհի ցուցիչն է, բայց Աստծո շնորհը՝ Սուրբ Հոգու պարգեւը, որը հեղվել է հավատացյալների վրա Հիսուս Քրիստոսի միջոցով, օգնում է մեզ՝ առաջնորդվելու դրանով: «Եւ ես Աստծու շնորհը չեմ անարգում, քանի որ, եթէ արդարութիւնը օրէնքից է, ապա Քրիստոս ի զուր մեռաւ» (Գաղ. 2.21): Շնորհը լրացնում է օրենքը՝ օգնելով հաղթահարել մարդկային բնության թուլություններն ու ձգտել դեպի սրբություն: Բարոյական օրենքի եւ շնորհի այս միասնության մեջ է դեպի փրկություն ճշմարիտ ուղին:

Աստծո կողմից հաստատված բարոյական օրենքը պարզապէս հրահանգների մի շարք չէ. այն մարդկային բարոյական գիտակցության հիմքում ընկած հիմնարար, համընդհանուր սկզբունք է, որը չի սահմանափակվում վարքագծի կանոններով, այլ թափանցում է

մարդկային կյանքի բոլոր ոլորտները՝ ճշտելով բարու եւ չարի, արդարության ու անարդարության, սիրո եւ ատելության սահմանը: Այս օրենքը, ըստ էութեան, խղճի ձայնն է, որը ցույց է տալիս ճանապարհը դժվարին իրավիճակներում՝ մեր մեջ արթնացնելով կարեկցանք, արդարութեան ձգտում ու անշահախնդիր սեր: Այն ոչ միայն կարգավորում է մեր հարաբերութիւններն այլ մարդկանց հետ, այլեւ մեզ ուղղորդում է դեպի ներքին ներդաշնակութիւն, դեպի մեզ՝ որպէս մեկ ամբողջութեան մաս, որը փոխկապակցված է շրջապատող աշխարհի հետ: Այս օրենքն ունի գերբնական բնույթ՝ դուրս գալով մշակութային եւ ժամանակային ցանկացած սահմանափակումից: «Քո խոսքը, Տեր, հավիտյան երկնքում է» (Սաղմ. 118.89): Այս օրենքին հետեւելը պահանջում է մշտական, տքնաջան աշխատանք ինքն իր վրա: Սա ինքնակատարելագործման ուղի է, որը պահանջում է ինքնատիրապետում, ինքնագիտակցութիւն եւ իր գործողութիւնների ու դրդապատճառների խոր վերլուծութիւն: Բարոյական օրենքը խրախուսում է ներքին աճը, անձնական վերափոխումը եւ պատասխանատվութեան գիտակցումը ոչ միայն իր, այլեւ Աստծո եւ հասարակութեան հանդեպ: Այն դառնում է ոչ միայն մեր գործերը գնահատելու չափանիշ, այլեւ ոգեշնչման հզոր աղբյուր, անհատական զարգացման ու հոգեւոր աճի շարժիչ՝ ցույց տալով առաքինութեան ճանապարհը եւ օգնելով մեզ՝ գիտակցելու մեր պատասխանատվութեան ողջ խորութիւնը: Այս օրենքը հասկանալն ու ընդունելը ինքդ քեզ, շրջապատող մարդկանց եւ Աստծո հետ ներդաշնակ հարաբերութիւններ կառուցելու բանալին է:

Աստծո Օրենքը Բարձրյալի կամքի արտահայտութիւնն է, որը սահմանում է, թե ինչն է թույլատրված, իսկ ինչն արգելված մարդու համար: Դա Աստծո եւ մարդու հարաբերութիւնների հիմնարար սկզբունքն է՝ հիմնված հոգեւոր կատարելութեան ցանկութեան վրա: Այդ Օրենքի պատվիրանների խախտումն առաջացնում է ոչ միայն

երկրային հետեւանքներ, այլեւ աստվածային դատապարտութիւն հանդերձյալ կյանքում: Աստծո Օրենքը հոգեւոր մի համակարգ է, որն ուղղված է մարդու եւ Աստծո միջեւ ներդաշնակութեան հասնելուն, ինչպես նաեւ արդար հասարակութիւն ստեղծելուն: Դրա պահպանումը դիտվում է որպէս Տիրոջ հանդէպ հավատի, հնազանդութեան ու սիրո արտահայտութիւն: «Միայն թէ շատ զգո՛յշ եղէք, որ կատարէք այն պատուիրաններն ու օրէնքը, որ պատուիրել է մեզ Տիրոջ ծառայ Մովսէսը. որ դուք սիրէք մեր Տէր Աստծուն, ընթանաք նրա բոլոր ճանապարհներով, պահէք նրա պատուիրանները, յարէք նրան եւ պաշտէք նրան ձեր ամբողջ սրտով եւ ձեր ամբողջ հոգով» (Յեսու 22.5): Օրենք հասկացութիւնը բանական էակաների եւ Արարչի հարաբերութիւնների համատեքստում ենթադրում է առանցքային բաղադրիչների առկայութիւն՝ բանականութիւն, ազատ կամք եւ պատասխանատվութիւն: Բարոյական օրենքը, ի տարբերութիւն բնական օրենքների, որոնք կառավարում են անշունչ բնութիւնը եւ կենդանիների բնազդային վարքը, ուղղված է դեպի մարդը, ով ունի գիտակցված ընտրութիւն կատարելու կարողութիւն: Բույսերն աճում են, կենդանիները բնազդաբար արձագանքում են արտաքին ազդակներին՝ այս ամենը ենթակա է Աստծո կողմից կանխորոշված բնական կարգին: Այս կույր հնազանդութիւնը չի ենթադրում բարոյական գնահատական կամ պատասխանատվութիւն: Մարդը, որն օժտված է բանականութեամբ ու ազատ կամքով, ունի եզակի կարողութիւն՝ գիտակցաբար ընտրելու օրենքին հնազանդվելու եւ չհնազանդվելու միջեւ: Այս ընտրութիւնը կազմում է բարոյական պատասխանատվութեան հիմքը: Աստվածային Օրենքին հնազանդվելն օգնում է պահպանել կարգն ու ներդաշնակութիւնը, սակայն նույնիսկ անհնազանդութեան դեպքում մարդը մնում է Բարձրյալի կամքի իշխանութեան ներքո: Աստված՝ որպէս Արարիչ, մարդուց հնազանդութիւն պահանջելու անվերապահ իրավունք

ունի, իսկ անհնազանդությունը համարվում է աստվածային արդարադատությանը ենթակա ապստամբության գործողություն: «Պահիր քո Տէր Աստծու հրամանները՝ գնա՛նրա ճանապարհով, պահիր նրա պատուիրանները, նրա օրէնքները, նրա հրամաններն ու նրա վկայութիւնները ըստ Մովսէսի Օրէնքների գրքի, որ, ինչ էլ անես, նկատի ունենաս այն ամէնը, որ պատուիրել եմ քեզ» (Գ Թագ. 2.3):

Բարոյական Օրենքն առաջին անգամ տրվեց Մովսէսին Սինա լեռան վրա: Աստված այն գրեց երկու քարե տախտակների վրա: Տասնաբանյան կամ տասը պատվիրանները բարոյական եւ կրոնական պատվիրանների մի շարք է, որն ուղղված է Աստծո եւ մերձավորի հետ մարդու հարաբերությունների կարգավորմանը: Ըստ էութեան՝ Տասնաբանյայի ողջ էությունը կարող է արտահայտվել երկու հիմնական պատվիրանի միջոցով՝ «Պիտի սիրես քո Տէր Աստծուն քո ամբողջ սրտով եւ քո ամբողջ հոգով եւ քո ամբողջ զօրութեամբ եւ քո ամբողջ մտքով. եւ պիտի սիրես քո ընկերոջը, ինչպէս քո անձը» (Ղուկ. 10.27): Այս պատվիրանները, լինելով հայտնութեամբ տրված Օրենքի առանցքը, ընդգծում են սիրո կարեւորությունը թե՛ Աստծո եւ թե՛ մարդկանց հանդեպ՝ որպէս բարոյական բարձրագույն սկզբունք, որը բոլոր մյուս պատվիրանների հիմքն է հանդիսանում: Նոր Կտակարանում, մասնավորապէս՝ Ավետարաններում, առկա է ոչ միայն հինկտակարանային Օրենքի շարունակությունը, այլեւ դրա արմատական նորոգումը: Եթե Մովսէսին Սինայի վրա տրված տասը պատվիրաններն ուղղված էին հիմնականում արտաքին վարքագծին, ապա Հիսուս Քրիստոսի բերած բարոյական Օրենքը վերաբերում է մարդու սրտի խորքերին: Քրիստոսը, լինելով մարմնացած Բան-Աստված, չի վերացնում Տասնաբանյան: Նա նոր իմաստով է լցնում այն՝ բացահայտելով նրա ներքին բովանդակությունն ու հոգեւոր խորությունը: Սա է Ավետարանի օրենքի եւ Հին Կտակարանի Օրենքի հիմնական տարբերությունը: Ավետարանը

պարզապես կանոնների նոր հավաքածո չէ, այլ Աստծո սիրո եւ ուղորմածության բարի լուրը, որը բացահայտվել է Հիսուս Քրիստոսի անձով: Ավետարանի օրենքը դիմում է ներքին մարդուն՝ ազդելով ոչ միայն գործողությունների, այլեւ մտքերի, զգացմունքների վրա՝ ապրելու սուրբ եւ բարեպաշտ կյանքով: Նա կոչ է անում սիրել Աստծուն եւ մերձավորներին, սովորեցնում է հավատ, հույս եւ սեր: Հենց այս սկզբունքներն են կազմում քրիստոնեական բարոյականության հիմքը: Կարեւոր է ընդգծել, որ դրանք մարդկային բանականության պտուղ չեն, այլ Աստվածային հայտնություն են՝ փոխանցված Սուրբ Գրքի եւ Եկեղեցու միջոցով: Եկեղեցին անսխալական է, քանի որ այն Քրիստոսի մարմինն է, որի մեջ բնակվում է Սուրբ Հոգին: Հետեւաբար՝ Ավետարանի օրենքը մեզ հասանելի է դառնում Եկեղեցու կյանքին մասնակցելու միջոցով: Եկեղեցին առաջնորդող աստղն է քրիստոնյաների համար՝ ցույց տալով դեպի հավիտենական կյանք տանող ճանապարհը:

Մեղքի եւ առաքինության մասին

Աստծո կողմից տրված բարոյական Օրենքի խախտումը կոչվում է մեղք: «Ամէն ոք, ով մեղք է գործում, նաեւ անօրէնութիւն է անում, եւ մեղքը ինքնին անօրէնութիւն է» (Ա Հովհ. 3.4): Եթե Բարձրյալը շահմաններ որեւէ բարոյական օրենք, ապա մեղքի հասկացութիւնը պարզապէս կբացակայեր: Մենք բացարձակապէս ազատ կլինեինք, արտաքին սահմանափակումներ գոյութիւն չէին ունենա, եւ մենք կկարողանայինք գործել բացառապէս մեր կամքով՝ հետեւելով միայն մեր սեփական մղումներին ու բնազդներին: Սա բացարձակ ազատութիւն է, որը սակայն զուրկ է կարելորդ ասպեկտից՝ պատասխանատվութիւնից: Մարդու ազատ կամքը տրված է Աստծո կողմից եւ սահմանափակված Նրա Օրենքով: Մեղքը անհնազանդութիւն է, բարձրագույն իշխանության հանդեպ անհարգալից վերաբերմունք եւ ուղղակի վիրավորանք Աստծուն: «Մեղք գործեցինք, անօրինացանք, անիրաւութիւն արեցինք, ապստամբեցինք եւ շեղուեցինք քո պատուիրաններից եւ քո օրէնքներից» (Դան. 9.5):

Բարոյական Օրենքի բացակայության դեպքում ցանկացած գործողութիւն, որքան էլ սարսափելի լինի, բարոյական գնահատական չէր ունենա: Սպանութիւն, գողութիւն, խաբէութիւն՝ այս ամենը պարզապէս ընտրութիւն կլինէր, ինչպէս հագուստի գույնը կամ սիրելի ուտելիքը: Սակայն Բարձրյալի կողմից տրված Օրենքը որոշում է թույլատրելի սահմանները: Այն պարզապէս չի արգելում որոշակի գործողութիւններ, այլ նաեւ ցույց է տալիս այն նպատակը, որին ձգտում են այս կանոնները՝ ներդաշնակութիւն,

արդարություն, ինչպես անհատի, այնպես էլ ողջ հասարակության բարեկեցությունը: Աստծո Օրենքի խախտումը՝ մեղքը ոչ թե պարտադրանքի, այլ գիտակցված ընտրության, ազատության չարաշահման արդյունք է: Այս ընտրությունը կարող է պայմանավորված լինել մի շարք գործոններով՝ բնավորության թուլությամբ, գայթակղությանը ենթարկվելով, գիտելիքների պակասով, արտաքին միջավայրի ազդեցությամբ կամ ուրիշների հաշվին ինքնահաստատվելու գիտակցված ցանկությամբ: Աստծո Օրենքը ծառայում է ոչ միայն որպես բացասական գործողությունները զսպելու միջոց, այլև որպես ինքնակատարելագործման գործիք՝ օգնելով մարդուն ճանաչել իր թուլությունները եւ ձգտել բարոյական կատարելության:

Սակայն կարեւոր է ընդգծել, որ գործողությունը որպես մեղք գնահատելու համար պետք է առկա լինեն երկու հիմնական բաղադրիչ՝ իրազեկում եւ ազատ կամք: Մեղքը սոսկ սխալ կամ ակամա արարք չէ, այլ Սուրբ Գրքից հայտնի օրենքի գիտակցված եւ կանխամտածված խախտում, բացահայտ անհնազանդություն եւ Աստծո սուրբ կամքին ուղղակի հակառակություն: Այս բաղադրիչները սկզբունքորեն կարեւոր են, քանի որ դրանք առանձնացնում են մեղքը սովորական մարդկային թուլությունից կամ անկատարությունից: Մեր բնության սահմանափակումները, մեր մտքի սխալները ինքնին մեղք չեն: Մեղքն իր արմատներն ունի մարդու ալյասերված կամքի, չարն ընտրելու նրա ունակության մեջ, նույնիսկ երբ նա գիտակցում է բարին: Մենք ի վիճակի ենք տեսնել ճշմարիտ ճանապարհը, իմանալ, թե ինչն է բարին եւ, այնուամենայնիվ, գիտակցաբար ընտրել չարը՝ դեմ գնալով մեր սեփական խղճին ու Աստվածային հայտնությանը: Մեղքի այս կամային բաղադրիչը հասկանալը ճշմարիտ ապաշխարության եւ հոգեւոր աճի բանալին է: Բավական չէ պարզապես ընդունել սխալը կամ թուլությունը. անհրաժեշտ է ընդունել Աստծո կամքի իմացությանը հակառակ

կատարված գիտակցված ընտրությունը: Սա նշանակում է հասկանալ, որ մեղքի արմատը գտնվում է ոչ թե օբյեկտիվ հանգամանքներում, այլ մեր իսկ հոգու խորքերում, Աստվածային առաջնորդությունը մերժելու եւ մեր սեփական, հաճախ կործանարար ուղին ընտրելու մեր ազատ որոշման մեջ: Այսպիսով, մեղքի հետ իսկական պայքարը սկսվում է ոչ թե արտաքին պայմանների, այլ ներքին վիճակի փոփոխությամբ, ապականված կամքի շտկումով ու առ Աստված վերադարձով: Բավական չէ պարզապես բարին ճանաչելը, այն պետք է իրագործել, հակառակ դեպքում գիտելիքը դատարկ է մնում եւ է՛լ ավելի մեծ պատասխանատվություն է ծնում բարի գործեր չկատարելու համար: Այսպիսով, մեղքը բարու գիտակցված մերժումն է:

Մեղքը պարզ սխալ կամ կրոնական ճանապարհից շեղում չէ, այլ խոր, գրեթե բնագանցական չարիք է, գաղտնի, թաքնված կապվածություն դիվային ուժին: Իսկ Աստծո հանդեպ սերը նկարագրվում է որպես հոգեւոր աճի հիմք, հավիտենական կյանքի եւ աստվածանմանության ուղի: Մեղքը, ընդհակառակը, սատանայական տիրույթում ընկղմվելն է՝ սատանային նմանվելը, որը տանում է դեպի հոգեւոր մահ: Արտաքնապես դա հակում է դեպի արգելված վայելքներ, հաճույք ստանալու ցանկություն: Սակայն սա միայն տեսանելի մասն է՝ մակերեսային շերտը: Մեղքի ամենախոր էությունը թաքնված է մարդկային սրտի արատավոր ցանկությունների մեջ: Ըստ էության, դա հոգեւոր դավաճանություն է Աստծուն եւ կոչ դիվային ուժերին, հավերժական կյանքի փոխարեն հավերժական մահվան ընտրություն: Այսպիսով, մեղքը բնութագրվում է ոչ միայն որպես բարոյական խախտում, այլ որպես հոգու ճակատագիրը որոշող հիմնարար պայման:

Մեղքը մեծ չարիք է, որը բազում հետեւանքներ ունի թե՛ անձի, թե՛ ողջ աշխարհի համար: Այն վիրավորում է Աստծուն եւ

խեղաթյուրում Նրա հավերժական ու անփոփոխ օրենքը: Երբ մարդ մեղանշում է, նա իր կամքը վեր է դասում Աստծո կամքից եւ սկսում ենթարկվել դրան՝ հրաժարվելով հնազանդվել Արարչին: Սա հանգեցնում է նրան, որ մարդը բաժանվում է Աստծուց, ով կյանքի Աղբյուրն է: Աստծուց բաժանվելով՝ մարդը մտնում է հոգեւոր մահվան տիրույթ եւ հայտնվում սատանայի իշխանության տակ: Մեղքը լույս է խոստանում, բայց իրականում մարդուն խավարի մեջ է գցում: Այն խոստանում է մխիթարություն, բայց իրականում հանգեցնում է խղճի անտանելի տանջանքների: Զար մարդը, նույնիսկ եթե նրան ոչ ոք չի հալածում, անընդհատ վախ ու անհանգստություն է ապրում: Մեղքն անդրադառնում է ոչ միայն անձի, այլեւ ազդում է ողջ աշխարհի վրա: Նույնիսկ ամենաանմեղ արարածները տառապում են մեղքից, եւ բոլոր ժամանակավոր դժբախտությունները տեղի են ունենում դրա պատճառով: Մեղքը դառնում է արյունալի պատերազմների, համաճարակների, հիվանդությունների ու սովի պատճառ: Այս ամբողջ տառապանքը, որ մենք տեսնում ենք աշխարհում, մարդկության՝ Աստծուց բաժանվելու եւ Նրա օրենքները խախտելու հետեւանք է: Մեղքը քաոս ու կործանում է ստեղծում, եւ դրա հետեւանքներն ազդում են ոչ միայն առանձին անհատների, այլեւ ամբողջ ազգերի ու հասարակությունների ճակատագրի վրա: Այսպիսով, մեղքը յուրաքանչյուր մարդու համար ոչ միայն անձնական ողբերգություն է, այլեւ հասարակական շարիք, որը պահանջում է մեր ուշադրությունն ու ըմբռնումը: Այն քանդում է մարդկանց եւ Աստծո հետ մեր հարաբերությունները, տանում է դեպի տառապանք ու աղետ, եւ միայն ապաշխարության ու Աստծուն դիմելու միջոցով կարելի է գտնել ապաքինման եւ վերականգնման ճանապարհը:

Մարդկային մեղքերի դասակարգումն այնքան էլ հեշտ չէ, որքան կարող է թվալ առաջին հայացքից: Մեղքերի բաժանումը

տեսակների որոշվում է դրանց կատարման ձևով ու դրանցում մարդու ներգրավվածության աստիճանով: Նախ՝ մեղքերը բաժանվում են երկու տեսակի՝ ներքին եւ արտաքին: Հոգեկան մեղքը մեղսական միտք է, հանցանք գործելու ցանկություն, հաճույք՝ արատավոր երեւակայությունից: Նման մտքերով տարված մարդն արդեն իսկ մեղավոր է Աստծո առջեւ՝ նույնիսկ առանց որեւէ արտաքին գործողություն կատարելու: «Եւ ձեզ ասում եմ, ամէն մարդ, որ կնոջ նայում է նրան ցանկանալու համար, արդէն շնացաւ նրա հետ իր սրտում» (Մատթ. 5.28): Սա չի նշանակում, որ մտավոր եւ իրական մեղքերը համարժեք են: Կատարված մեղքը շատ ավելի լուրջ է, այն վկայում է մարդու ավելի մեծ ալյասերվածության ու անամոթության, իր եւ բարոյական սկզբունքների նկատմամբ վերահսկողության ամբողջական կորստի մասին: Ավելին, հոգեկան մեղքը, թաքնված մնալով, վնասակար է առաջին հերթին հենց մեղավորի համար: Մեղքի արտաքին դրսեւորումը, նրա մարմնավորումը գործողության մեջ վնաս է պատճառում շրջապատող մարդկանց՝ բացասական հետեւանքներ տարածելով լայն շրջանակի վրա:

Մենք պատասխանատու ենք ոչ միայն մեր գործած մեղքերի համար, այլեւ նրանց, որոնց մասնակցել ենք՝ թեկուզ անուղղակի: Աստծո առջեւ մենք պատասխանատու կլինենք այն ամենի համար, ինչի մեջ մենք ներգրավված ենք, քանի որ այլ մարդկանց մեղսական արարքներին մասնակցելը մեզ մեղսակից է դարձնում: Պողոս առաքյալը զգուշացնում է մեզ դրա դեմ՝ կոչ անելով «ուրիշների մեղքերին չմասնակցել» (Ա Տիմ. 5.22): Այդ մասնակցությունը կարող է դրսեւորվել տարբեր ձևերով՝ հրաման տալով, խորհուրդ տալով, անմիջական օգնություն ցույց տալով, մեղքի կատարմանը չխոչընդոտելով, օրինակով կամ հավանության խոսքերով խրախուսելով մեղսական արարքը: Այս բոլոր դեպքերում մենք այս կամ այն չափով կիսում ենք մեկ այլ անձի մեղքի պատասխանատվությունը,

եւ մեր մեղքի չափը համաչափ կլինի մեր մասնակցութեան աստիճանին: Օրինակ, եթե անձը հրամայել է կատարել հանցագործություն, նրա մեղքը զգալիորեն ավելի բարձր է, քան նրանը, ով պարզապես լուռ հետեւել է դրա կատարմանը: Բանն այն է, որ լուռ համաձայնությունը, անգործությունը կարող է համարվել նաեւ որպէս մեղսակցություն, եթե անձը հնարավորություն է ունեցել կանխելու հանցագործությունը, բայց դա չի արել:

Վերջապէս, մեղքերի դասակարգումը հիմնված է նաեւ դրանց կատարման կամքի եւ գիտակցութեան աստիճանի վրա: Կան ակամա, թեթեւ եւ ներելի մեղքեր, որոնք կատարվում են անտեղյակության, անզգուշության, ուժեղ հուզմունքի կամ հանգամանքների ճնշման տակ: Նրանց հակադրվում են կամավոր մեղքերը՝ գիտակցված մեղքերը, որոնք կատարվել են իրենց մեղավորութեան լիարժեք գիտակցմամբ: Այս դասակարգումը կարեւոր է մեղավորութեան աստիճանը եւ ներման հնարավորությունը գնահատելու համար: Անգիտության վիճակում կատարված ակամա մեղքերը ավելի հեշտ են ներվում, քան դիտավորյալ մեղքերը, որոնք կատարվել են սեփական մեղսականության լիարժեք գիտակցությամբ: Այնուամենայնիվ, նույնիսկ ակամա մեղքերը պահանջում են ապաշխարություն եւ ապագայում նմանատիպ իրավիճակներից խուսափելու ցանկություն: Սա մարդուց պահանջում է զարգացնել զգոնություն եւ ինքնատիրապետում: Այս նրբերանգների ըմբռնումը թույլ է տալիս ավելի խոր ըմբռնել մեղքի էությունը եւ գտնել իրական հոգեւոր ինքնակատարելագործման ճանապարհը: Կարեւոր է հիշել, որ Աստված ողորմած է, բայց ապաշխարությունը եւ ուղղվելու ցանկությունը ներման համար անհրաժեշտ պայմաններ են:

Երբ մենք խոսում ենք «ակամա» մեղքերի մասին, դա չի նշանակում, որ դրանք լիովին դուրս են մեր կամքի շրջանակից, ու գործվել են առանց մեր մասնակցութեան կամ վերահսկողութեան:

Ո՛չ, դրանք մեղքեր են, քանի որ խախտում են Աստծո օրենքը: Այստեղ հիմնական տարբերությունը մոտիվացիան է: Ակամա մեղքը կատարվում է ոչ թե մեղանշելու գիտակցված ցանկության, այլ արարքի անօրինականության մասին անտեղյակության կամ անզգուշության պատճառով: Անտեղյակության պատճառով կատարված մեղքը համարվում է թեթեւ միայն ավելի ծանր հանցագործությունների համեմատ, ինչպիսիք են կանխամտածված սպանությունը կամ հավատուրացությունը: «Իսկ այն ծառան, որ գիտէ իր տիրոջ կամքը, բայց նրա կամքի համաձայն չի պատրաստի, շատ ծեծ կուտի: Եւ այն ծառան, որ չգիտէ իր տիրոջ կամքը եւ ծեծի արժանի գործ է կատարում, քիչ ծեծ կ'ուտի. նրան, ում շատ է տրուած, նրանից շատ էլ կ'ուզուի, եւ ում շատ է վստահուած, նրանից աւելին կը պահանջեն» (Ղուկ. 12. 47-48): Սակայն դա չի նշանակում, որ նման մեղքն ինքնին լուրջ չէ: Նույնիսկ առաջին հայացքից ամենաաննշան մեղքը վիրավորանք է, հասցված Աստծո՝ Արարչի եւ Օրենսդիրի մեծությանը: Հետեւաբար՝ դրան չի կարելի անլուրջ վերաբերվել: Նման մեղքերի ներքի լինելը չի նշանակում նրանց անպատժելիություն կամ ինքնաբերաբար ներում առանց ապաշխարության: Անտեղյակության պատճառով ակամա մեղք գործած մարդու համար ավելի հեշտ է գիտակցել իր սխալը, անկեղծորեն զղջալ ու ներման համար դիմել Աստծուն, քան գիտակցաբար եւ չարամտորեն մեղք գործածի համար: Ապաշխարությունը ցանկացած մեղքի թողության նախապայման է՝ անկախ դրա ծանրությունից: Նույնիսկ ամենաթեթեւ մեղքերի համար անհրաժեշտ է Աստծուց ներում խնդրել. իսկական ապաշխարությունը հոգեւոր բժշկության եւ Աստծո հետ հաշտության բանալին է: Ուստի յուրաքանչյուրը պիտի ուշադիր լինի իր մտքերի, խոսքերի ու արարքների նկատմամբ՝ ձգտելով ապրել Աստծո կամքին ներդաշնակ,

մշտապես կատարելագործելով իր հոգին եւ խոսափելով արդարության ճանապարհից նույնիսկ աննշան շեղումներից:

Մեղքի ծանրության գնահատումը խնդիր է, որը պահանջում է խոր եւ բազմակողմանի վերլուծություն, որը դուրս է գալիս «լուրջ» կամ «թեթեւ» դասակարգումից: Մեղքի աստիճանը որոշելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել բազմաթիվ գործոններ, որոնք փոխկապակցված են եւ ազդում են միմյանց վրա: Չկա որեւէ պարզ բանաձեւ, որը թույլ է տալիս միանշանակ գնահատել արարքի մեղսականության աստիճանը: Սա բարդ խնդիր է, որը պահանջում է գործի բոլոր հանգամանքների մանրազնին դիտարկում: Նախ՝ կարելոր է հաշվի առնել մեղավորի անհատականությունը, նրա կարգավիճակը, դերը հասարակության մեջ, պատասխանատվության մակարդակը եւ ուրիշների վրա ազդելու ունակությունը: Այն մարդու մեղքերը, ով զգալի հեղինակություն ու ազդեցություն ունի ուրիշների վրա, շատ ավելի ծանր են, քան սովորական մարդու նմանատիպ արարքները: Վառ օրինակ է հոգեւոր հովիվը, որը պետք է առաքինության օրինակ ծառայի: Նրա մեղքն ավելի լուրջ հետեւանքներ ունի, քանի որ այն խաթարում է վստահությունը քահանայության հանդեպ եւ կարող է վարակել ուրիշներին դրա օրինակով: Ուստի քահանայական պարտականությունից շեղումը շատ ավելի ծանր հետեւանքներ է բերում, քան նման պատասխանատվություն չկրող մարդու նմանատիպ մեղքը: Երկրորդ որոշիչ գործոնը մեղքի առարկան է, նա, ում դեմ այն ուղղված է: Բարբերարին, քո հանդեպ ուղորմած մարդուն վիրավորելը շատ ավելի մեծ մեղք է, քան անծանոթին վիրավորելը: Տուժողի հանդեպ ցուցաբերվող մտերմության, հարգանքի կամ կարեկցանքի մակարդակը ուղիղ համեմատական է հանցագործության ծանրությանը: Սիրելի անձի նկատմամբ դավաճանությունը, օրինակ, ավելի լուրջ է, քան անծանոթի նկատմամբ անհավատարմությունը:

Չի կարելի անտեսել պատճառոված վնասի չափերը՝ թե՛ մեղավորին, թե՛ նրան շրջապատողներին: Մեղսական արարքի հետեւանքները կարող են տարբեր լինել՝ փոքրից մինչեւ աղետալի: Դիտարկենք, օրինակ, սուտը: Փոքր սուտը, որը լուրջ վնաս չի պատճառում, տարբերվում է սուտ ցուցմունքից, որը կարող է դատապարտել անմեղ մարդուն: Զրպարտություն տարածելը ստի ամենալուրջ ձեւերից է, քանի որ այն մեծ վնաս է հասցնում հեղինակությանը եւ կարող է ունենալ անդառնալի հետեւանքներ: Մեղքի հանգամանքները կարելուր դեր են խաղում: Այն գործողությունը, որը կատարվել է հարկադրանքի տակ, չի գնահատվի այնքան խիստ, որքան կամավոր մեղքը: Մեղք գործելը սուրբ վայրում, ինչպիսին տաճարն է, ավելի է խորացնում մեղքը, քանի որ դա բացահայտ արհամարհում է այդ վայրի սրբությունը եւ անարգանք դրսեւորում Աստծո հանդեպ: Ավելին, գայթակղությունների առկայությունը կամ բացակայությունը նույնպես ազդում է մեղքի ծանրության գնահատման վրա:

Վերջապես, կարելուր գործոն է մեղավորի գիտակցության աստիճանը իր արարքի ծանրության մասին: Բարեպաշտ մարդը, ով գիտի պատվիրանները եւ հասկանում է իր գործողությունների հետեւանքները, ավելի մեծ պատասխանատվություն է կրում իր գործած մեղքերի համար, քան անփորձ կամ անկիրթ մարդը: Աստծո պատվիրանների իմացությունը մեծ պատասխանատվություն է դնում հավատացյալի վրա սեփական արարքների համար: Սակայն անհրաժեշտ է հասկանալ, որ մեղքերի ծանրության ամբողջական ու անաչառ որոշումը հասանելի է միայն Աստծուն: Միայն Նա է տեսնում մարդկանց սրտերը, գիտի նրանց մտադրությունները եւ կարող է գնահատել նրանց գործողությունների բոլոր հետեւանքները: Մարդը կարող է ձգտել միայն ինքնակատարելագործման ու մեղքերից խուսափելու՝ հիշելով, որ նույնիսկ մանր մեղքերը, եթե

արմատախիլ չարվեն, կարող են հանգեցնել անկման: Ուստի մեղքի դեմ պայքարը պետք է սկսել թեթեւ մեղքերի վերացումից, որպեսզի կանխվի ծանր մեղքերի առաջացումը:

Մեղսական արարքներին նախորդում են կայուն ներքին վիճակներ՝ մեղսական սովորություններ, հակումներ եւ կրքեր: Սրանք միայն մեկուսացված մեղսագործություններ չեն, այլ որոշակի մեղքեր գործելու մշտական ցանկություններ: Այս հակումները կարող են ձեւավորվել երկու ձևով՝ կրկնություն եւ բնածին նախատրամադրվածություն: Նույն մեղքերը բազմիցս կատարելը հանգեցնում է համապատասխան ցանկության արմատացմանը: Որքան հաճախ է մարդը մեղանշում, այնքան ավելի է ուժեղանում մեղքի հանդեպ նրա հակումը: Որոշ հակումներ «ժառանգական ապականության» արդյունք են, որը հասկացվում է որպես եսակենտրոնություն, ինքնասիրություն, որը բնորոշ է մարդուն ի ծնե: Ըստ Հայտնության (ՍՀովհ. 2.16)՝ կան երեք հիմնական մեղսական հակումներ՝ մարմնի ցանկությունը, աչքերի ցանկությունը եւ այս կյանքի ամբարտավանությունը: Մարմնի ցանկությունը կամ կիրքը մարմնական, զգայական հաճույքների անշափ ցանկություն է, որը հաճախ խելամիտ չափից դուրս է: Աչքի ցանկությունը կամ ազահությունը ունենալու ծարավն է, նյութական բարիքների եւ հարստության ձգտումը, որը գերազանցում է ողջամիտ կարիքները եւ տանում դեպի ազահություն: Այս կյանքի ամբարտավանությունը չափից ավելի ինքնավատահություն է, մեծամտություն, ուրիշների հանդեպ արհամարհանք, գերազանցության եւ ճանաչման ցանկություն:

Առաքինի կյանքի արմատը Աստծո ծառայության հանդեպ անկեղծ նախանձախնդրության մեջ է: Այս ներքին մղումը մարդուն ստիպում է իր բոլոր մտքերն ու գործողություններն ուղղել դեպի Աստծո փառքը, եւ չենթարկվել որեւէ բանի, բացի Նրա սուրբ պատվիրաններից: Աստծուն նմանատիպ նվիրվածությունը հիմք է

հանդիսանում առաքինի կյանքի համար, որով մարդը ձգտում է կատարել Նրա կամքը եւ պահել Նրա օրենքը: Մյուս կողմից, մեղսական կյանքի սկզբնաղբյուրը արմատավորված է Աստծու հանդեպ ատելություն մեջ: Այս վիճակում մարդը չի մտածում Արարչի ու Նրա սուրբ պատվիրանների մասին, այլ գործում է իր սեփական, հաճախ եսասիրական կանոններով ու սկզբունքներով: Աստծուց այս բաժանումը դրսևորվում է տարբեր ձևերով, որոնք կարելի է տեսնել մարդկանց կյանքում, եւ դրանք կարելի է մոտավորապես բաժանել երկու հիմնական կատեգորիաների: Առաջինը ներառում է նրանց, ովքեր երբեք չեն մտածել իրենց մեղքերից ձերբազատվելու մասին: Այս մարդիկ ապրում են կատարյալ անհոգության վիճակում՝ չհասկանալով իրենց արարքների հետեւանքները եւ չզգալով փոխվելու ցանկություն: Նրանք կարող են վստահ լինել, որ ճիշտ են, նույնիսկ եթե իրենց գործողությունները հակասում են բարոյական պարզ չափանիշներին: Բարոյական անհոգությունը հոգեւոր անտարբերության վիճակ է, երբ մարդ անտեսում է աստվածային պատվիրանները եւ չի ձգտում իր կյանքում համապատասխանել դրանց: Նա չի մտածում այն մասին, թե արդյո՞ք իր գործողությունները բարոյական են, ու չի զգում ինքնակատարելագործման կարիք: Շարունակելով իր մեղսական ապրելակերպը՝ նա անտարբեր է մնում առաքինությունների համար ապագա պարգևների եւ մեղքերի համար հնարավոր պատիժների նկատմամբ: Եթե անգամ նա պատահաբար հանդիպի նման գաղափարների (օրինակ՝ քարոզ լսելով կամ Սուրբ Գիրքը կարդալով), նա դրանց լուրջ չի վերաբերվում եւ ջանքեր չի գործադրում փոխվելու համար: Ըստ էության, նրա բնավորությունը պայմանավորված է հոգեւոր արժեքների եւ իր գործողությունների հետեւանքների հանդեպ անլրջությամբ: Այս իրավիճակը կարելի է բնութագրել որպես բարոյական սկզբունքների ու աստվածային օրենքին չհնազանդվելու

հետեւանքների լիակատար անտեսում: Մարդը հարմարավետ ինքնախաբեություն մեջ է եւ չի ցանկանում ընդունել իր կյանքում հոգեւոր աճի ու փոփոխությունների անհրաժեշտությունը:

Երկրորդ կատեգորիան ընդգրկում է այն մարդկանց, ովքեր թեեւ որոշակի մտահոգություն են ցուցաբերում բարոյական կյանքով ապրելու համար, սակայն դեռ չեն հասել իրական բարոյական հասունության: Նրանց բարի մտադրությունները կարող են խեղաթյուրվել, եւ նրանք կարող են լինել տարբեր վիճակներում: Օրինակ՝ նրանցից ոմանք կարող են լինել դառնության ու հուսահատության մեջ, երբ, չնայած իրենց մեղքերի գիտակցմանը, ելք չեն տեսնում եւ չեն ձգտում փոխվել, դառնալով իրենց մեղքերի ստրուկը: Բարոյական ստրկությունը հոգեւոր գերության վիճակ է, երբ մարդը պահպանում է Աստծո պատվիրանները՝ առաջնորդվելով ոչ թե անկեղծ հավատով եւ Տիրոջ հանդեպ սիրով, այլ բացառապես աստվածային պատժի վախով: Ներքին մաքրագործման, իր սրտի իսկական փոփոխության ձգտելու փոխարեն՝ նա կենտրոնանում է կրոնական ծեսերի արտաքին կատարման վրա՝ դա տեսնելով որպես երկնային պատժից խուսափելու միակ միջոցը: Նրա դրդապատճառը ոչ թե բարիք գործելու անշահախնդիր ցանկությունն է, այլ պատժից վախենալը, որը նրան դարձնում է, ըստ էության, իր սեփական վախերի ստրուկը: Այս վիճակը հատկապես բնորոշ է այն մարդկանց, ովքեր մակերեսային կամ ամբողջովին խեղաթյուրված են ըմբռնում քրիստոնեական հավատը: Նրանք Աստծուն առաջին հերթին ընկալում են որպես ահել դատավորի, որպես ամենազոր տիրակալի, որն ընդունակ է պատժել սահմանված կանոններից նվազագույն շեղման դեպքում: Բարեգութ Հոր կերպարը, որը պատրաստ է ներել եւ նրանց առաջնորդել ճիշտ ճանապարհով, մնում է նրանց համար քողարկված, ամբողջությամբ չհասկացված: Աստծո հանդեպ իսկական սիրո բացակայությունը անհանգստության եւ

վախի խոր զգացում է առաջացնում՝ ստիպելով նրանց կառչել հավատի արտաքին ձեւերից՝ ծեսերից եւ արարողություններից։ Հավատի այս արտաքին դրսեւորումները դառնում են ինքնանպատակ, եւ նրանք անտեսում են ճշմարիտ առաքինությունները, ինչպիսիք են կարեկցանքը, ողորմությունը եւ սերը մերձավորի հանդեպ։ Նրանց բարեպաշտությունը վերածվում է դատարկ պատշանի՝ գուրկ ներքին բովանդակությունից ու իմաստից։ Նրանց հոգեւոր կյանքը նման է թատրոնի, որտեղ նրանք խաղում են բարեպաշտ մարդու դեր՝ արտաքին կրոնասիրության դիմակի հետեւում թաքցնելով իրենց հոգու դատարկությունը։ Իսկական դարձը դեպի Աստված՝ հիմնված սիրո եւ վստահության վրա, մնում է նրանց համար անհասանելի երազանք, քանի որ նրանք գտնվում են բարոյական ստրկության մեջ՝ չկարողանալով ազատվել վախի ու ծիսապաշտության շղթաներից։ Նրանք փորձում են հաճեցնել Աստծուն ոչ թե նրան ծառայելու անկեղծ ցանկությամբ, այլ նրա պատիժներից վախենալով, ինչը խանգարում է նրանց հոգեւոր աճին եւ իսկական երջանկության հասնելուն։

Մյուսները կարող են հայտնվել գերության մեջ, երբ մեղքերը սովորություն են դառնում, եւ անձը զգում է, որ չի կարող հրաժարվել դրանցից։ Ոմանք կարող են երեսպաշտություն դրսեւորել, երբ արտաքին արարքները առաքինի են թվում, բայց ներքին մտադրությունները մնում են մեղսական։ Երեսպաշտը, տեղյակ լինելով Աստծո պատվիրաններին եւ դրանց չհամապատասխանող կյանքին, չի ձգտում ներքին փոփոխության։ Փոխարենը՝ նա կենտրոնանում է բարեպաշտություն դրսեւորելու վրա՝ միաժամանակ եսասիրական նպատակներ հետապնդելով։ Նրա ցուցադրական բարեպաշտությունը ուշադրություն գրավելու, ուրիշներից գովասանք ու հարգանք փնտրելու, ինչպես նաեւ իր իսկական, եսասեր եւ անազնիվ մտադրությունները քողարկելու գործիք է։ Նա օգտագործում է

կրոնասիրությունը որպես դիմակ՝ թաքցնելու իր իրական դեմքն ու շարժառիթները: Նրա գործողությունները դրված են ոչ թե անկեղծ հավատով եւ արդարության ձգտումով, այլ արտաքին հավանություն ստանալու եւ իր անձնական շահերի բավարարմանը հասնելու ցանկությամբ՝ թաքնվելով բարեպաշտության հետեւում: «Վա՛յ ձեզ կեղծաւորներիդ՝ օրէնսգէտներիդ եւ փարիսեցիներիդ, որ տալիս էք անանուխի եւ սամիթի ու չամանի տասանորդը, բայց թողել էք օրէնքի ամենից կարեւորները՝ արդարադատութիւնը, ողորմութիւնը եւ հաւատը. հարկ էր այս անել եւ այն չթողնել: Կո՛յր առաջնորդներ, որ մօղուկները քամում էք եւ ուղտերը կուլ էք տալիս: Վա՛յ ձեզ կեղծաւորներիդ՝ օրէնսգէտներիդ եւ փարիսեցիներիդ, որ բաժակի ու պնակի դուրսը մաքրում էք, մինչ ներսից նրանք լի են ձեր գողութեամբ եւ անժուժկալութեամբ: Կո՛յր փարիսեցի, նախ մաքրի՛ր բաժակի եւ պնակի ներսը, որպէսզի դրանց դուրսն էլ մաքուր լինի» (Մատթ. 23.23-25):

Վերջապես, կա ինքնախաբեկության վիճակ, երբ մարդը մոլորության մեջ է ընկնում՝ հավատալով, որ իր կյանքը համապատասխանում է Աստծո պատվիրաններին, թեեւ իրականում այդպես չէ: Այդ վիճակում գտնվող մարդը հասկանում է արդար կյանքի անհրաժեշտությունը, բայց չի ձգտում ինքնակատարելագործման՝ իրեն համարելով արդեն բավականաչափ բարոյական: Դրա պատճառը քրիստոնեական կատարելության մասին խեղաթյուրված պատկերացումներն են ու ավելորդ ինքնավստահությունը: Այդ մարդը կատարում է բոլոր կրոնական ծեսերը, խուսափում է աշխարհիկ ունայնությունից եւ, համեմատելով իրեն ուրիշների հետ, գալիս է եզրահանգման սեփական գերազանցության մասին: Նման համեմատությունն ու սեփական արդարության պատրանքը հանգեցնում են հոգեւոր կատարելության բարձր մակարդակի հասնելու սխալ կարծիքի: Այսպիսի մարդու «կատարելությունը» միայն

արտաքին տեսք է՝ հիմնված ինքնախաբեություն եւ մակերեսային ինքնագնահատականի վրա:

Քրիստոնյան, չնայած իր մեղսականության գիտակցմանն ու դրանից տառապելու փորձին, հաճախ չի կարողանում կոտրել արատների շղթան: Ավելին, նույնիսկ նրանք, ովքեր ճաշակել են արդար կյանքի քաղցրությունը, հաճախ վերագառնում են մեղսական կյանքին: Բնական հարց է ծագում՝ ո՞րն է այն հզոր ուժը, որն ընդունակ է մեղավորին իր անկման մեջ պահել եւ իր մեջ ներքաշել առաքինության ձգտողներին: Պատասխանը երեք գալթակղիչների մեջ է՝ մարմնի, աշխարհի եւ սատանայի:

Մարմին եզրույթը վերաբերում է մարդու այլասերված, աղավաղված էությունը, որը մշտապես ձգտում է դեպի զգայական վայելքները, երկրային բարիքներն ու սեփական «ես»-ի վեհացումը: Չարը գործում է երեք մակարդակով. նախ՝ նա կրքոտ մտքեր է սերմանում մարդու մտքում՝ նկարելով մեղսական հաճույքների գալթակղիչ պատկերներ: Այս մտքերը պարզապես անցողիկ պատկերներ չեն, այլ նպատակաուղղված հարձակումներ, որոնք առաջացնում են հուզմունք եւ ցանկություն: Երկրորդ՝ կամքի մակարդակում պայքար է մղվում Աստծո պատվիրաններին հակասող ցանկությունների ու շնորհի ներքին ձայնի միջեւ: Դա ներքին հակամարտություն է, որը պատռում է հոգին սրբության ցանկության եւ մեղքի փափագի միջեւ: Երրորդ՝ զգայական մակարդակում ակտիվ ցանկություն կա ժամանցի, զգայական հաճույքների ու այն ամենի նկատմամբ, ինչը հաճելի է մարմնական բնությանը: Մարմնի գալթակղությունների վտանգը կայանում է նրանում, որ չարի աղբյուրը մեր մեջ է՝ մեր ապականված բնության մեջ: «Գիտեմ, որ ոչ մի բարի բան չի բնակում իմ մեջ, այսինքն՝ իմ մարմնի մեջ, որովհետեւ կամենալը կար իմ մեջ, իսկ բարին գործելը՝ ոչ» (Հռոմ. 7.18): Մենք կանգնած ենք թշնամու հետ, որը մշտապես ներկա է մեր ներսում՝

գայթակղելով եւ մղելով մեզ մեղքի: Միայն այս գայթակղությունների դեմ անողոք պայքարը, հոգեւոր կատարելության մշտական ձգտումը եւ մարմնական ցանկություններին անգիջում հակառակությունը կարող են հանգեցնել ազատագրման: Հարկավոր է ոչ միայն գերծ մնալ մեղսական արարքներից, այլեւ ակտիվորեն «խաչել մարմինն իր կրքերով ու ցանկություններով»՝ ճնշելով եսասիրության եւ զգայական ցանկության յուրաքանչյուր դրսեւորում: Սա հեշտ ճանապարհ է, այն պահանջում է մշտական ջանք, ինքնակատարելագործում ու խոր հավատք: Միայն ինքն իր հետ մշտական պայքարի, ապաշխարության եւ Աստծուն մոտենալու միջոցով կարելի է հուսալ մարմնի գերությունից ազատվելու եւ իսկական հոգեւոր խաղաղության հասնելու մասին: Սա երկար եւ աշխատատար գործընթաց է, որը պահանջում է ոչ միայն կամքի ուժ, այլեւ աստվածային օգնություն ու շնորհ:

«Աշխարհի» անվան տակ թաքնված են մարդիկ, որոնց ապրելակերպը եւ համոզմունքներն ուղղակիորեն հակադրվում են հավատի ու ճշմարտության ոգուն: Սույն «աշխարհը», որը հասկացվում է այս համատեքստում, ունի կրկնակի ազդեցություն մեղավորների եւ արդար քրիստոնյաների վրա: Մի կողմից՝ նա օգտագործում է մեր թուլությունները գայթակղությունների միջոցով: Նա արթնացնում է կիրքը զգայական վայելքների խոստումներով, ազահոթյունը բորբոքում է երկրային հարստությունների փայլով եւ փառասիրությունը սնուցում պատրանքային պատիվներով ու աշխարհիկ հպարտության այլ հատկանիշներով: Այս «աշխարհը» մարդուն մոլորեցնում է հաջողության պատրանքներով՝ երջանկության հեշտ ճանապարհ առաջարկելով՝ մոռանալով կյանքի հոգեւոր բաղադրիչի մասին: Այս ամենը պարզապես փայլուն փաթեթան է, որը թաքցնում է դատարկությունը: Մյուս կողմից, այս նույն «աշխարհը» իր երկրորդ կերպարանքով ագրեսիվություն է ցույց

տալիս եւ չարություն բոլոր նրանց նկատմամբ, ովքեր ձգտում են արդարության: Այն ոչ միայն խանգարում է հասկանալ ճշմարտությունը, մարդու մտքերն ու գործողությունները շփոթելով կասկածների եւ գայթակղությունների հետ, այլեւ ակտիվորեն ներքաշում է մեղքի ցանցերը: Այն թակարդներ է լարում փրկության ճանապարհին՝ շահագործելով մարդկային բնության թուլությունները: Դա նման է խելացի գիշատիչին, որը հետեւում է իր զոհին ու թույլ տեղ փնտրում նրա պաշտպանության մեջ: Այս թշնամուն դիմակայելու համար անհրաժեշտ է միշտ հիշել երկրային բարիքների ունայնության մասին: Նա, ով իսկապէս հավատում է Նախախնամությանը, ով վստահ է, որ առանց Աստծո կամքի իր գլխից նույնիսկ մազ չի ընկնում, չի ենթարկվի աշխարհի գայթակղություններին: Այս հավատքը ծառայում է որպէս անխորտակելի վահան ամեն չարիքի դեմ: Այն ուժ է տալիս դիմակայելու գայթակղություններին, ամրացնում է ոգին եւ ուղղում արդարության ուղին:

Բայց բացի աշխարհի գայթակղություններից, կա եւս մեկ, ավելի սարսափելի թշնամի՝ սատանան: Նրա ուժն ու խորամանկությունը նրան դարձնում են հատկապէս վտանգավոր հակառակորդ: Նա օգտագործում է բոլոր հնարավոր միջոցները իր նպատակներին հասնելու համար՝ հանգամանքներ, մարդկային էության թուլություններ ու այն ամենը, ինչը կարող է նպաստել նրա կործանարար ծրագրերին: Երբեմն արտաքին բարիքներով է գայթակղում, երբեմն՝ աղետներով եւ վշտերով: Դրա նպատակն է սերմանել անմաքուր մտքեր մարդու սրտում, երեւակայությունը լցնել սին երազներով ու արթնացնել մեղավոր ցանկություններ: Սատանան գործում է խորամանկորեն՝ փնտրելով մարդու հոգում թույլ կետ, հենց այն կետը, որի վրա կարելի է ամենաուժեղ ձեւով ազդել: Սակայն պետք է հիշել, որ նա ամենակարող չէ: Նրա գործողությունը սահմանափակվում է Աստծո թույլտվությամբ եւ հաջողվում է միայն

այն դեպքում, երբ մարդն անզգուշության է մատնվում ու չի հոգում իր մասին: Ուստի զգոնությունը եւ հավատն ամենաարդյունավետ պաշտպանությունն են սատանայի որոգայթների դեմ: Միայն սեփական թուլությունները ճանաչելով ու Աստծուն օգնության համար դիմելով կարելի է հաղթահարել գայթակղությունները եւ հասնել հոգեւոր կատարելության:

Առաքինությունը կարող է սահմանվել որպես Աստծո օրենքի ճշգրիտ պահպանման մշտական ու անկեղծ ձգտում, որը հիմնված է խոր հավատի վրա եւ ներշնչված է Աստծո հանդեպ սիրուց եւ ականածանքից: Այս սահմանումից բխում են մի քանի հիմնական հետեւություններ, որոնք բնութագրում են քրիստոնեական առաքինությունը: Նախ՝ առաքինությունը բաղկացած է Աստծո օրենքի ճշգրիտ կատարման համար մշտական ու ջանասեր հոգածությունից: Սա նշանակում է, որ միայն բարեպաշտության մակերեսային եւ անցողիկ զգացումները, որոնք կարող են առաջանալ նույնիսկ արատավոր կյանք վարող մարդկանց մեջ, չեն կարող քրիստոնեական առաքինություն կոչվել: Նաեւ չպետք է շփոթել առաքինությունը Աստծո պատվիրաններին համապատասխան կյանք վարելու անպտուղ ցանկության կամ այս պատվիրանների զուտ արտաքին կատարման հետ: Իսկական առաքինությունը մարդուց պահանջում է խոր ներքին աշխատանք եւ Աստծո պատվիրանները կատարելու անկեղծ ցանկություն:

Առաքինության հիմքը ճշմարիտ հավատն է առ Հիսուս Քրիստոս: Սա նշանակում է, որ մարդը պետք է ամուր համոզմունք ունենա ինչպես Քրիստոսի վարդապետության ճշմարտացիության, այնպես էլ դրան հետեւելու անհրաժեշտության հարցում: Եթե մեկը չի գիտակցում, որ ինքն է ամենամեծ մեղավորը, չի հասկանում, որ իր մեղքերի համար արժանի է հավիտենական պատժի եւ որ փրկության միակ ճանապարհը հավատն է առ Հիսուս Քրիստոս,

ապա այդպիսի մարդը չի կարող դառնալ Աստծո օրենքի նախան-
ձախնդիր կատարողը: Հավատն այստեղ կենտրոնական դեր է խա-
ղում, քանի որ այն է դրդում մարդուն գործել Աստծո պատվիրան-
ներին համապատասխան: Իսկական առաքինությունը, որը հիմն-
ված է հավատի վրա, ներշնչված է Աստծո հանդեպ ականաձալից սի-
րուց: Այդ սերն այն շարժիչն է, որը ստիպում է մեզ անընդհատ
ձգտել կատարել Աստծո օրենքը: Մենք հակված ենք պատրաստա-
կամորեն ու եռանդով կատարել նրանց հրամանները, ում սիրում
եւ հարգում ենք: Այդ սերն է, որ մեր առաքինությանը տալիս է իր
բարձր արժեքն ու դարձնում այն իսկական քրիստոնեական առա-
քինություն: Ի վերջո, պետք է նշել, որ քրիստոնեական առաքինու-
թյան կարեւոր բաղադրիչ է նաեւ ինքնահրաժարումը: Պետք է ար-
մատախիլ անել ինքնասիրությունն իր ներսում, քանի որ այն ան-
համատեղելի է Աստծո եւ մերձավորների հանդեպ իրական սիրո
հետ: Եսասիրությունից զերծ մնալու եւ ուրիշների շահերը սեփա-
կանից վեր դասելու այս ցանկությունը քրիստոնեական կյանքի
կարեւոր կողմն է: Առանց ինքնահրաժարման անհնար է հասնել իս-
կական առաքինության, քանի որ դա է, որ օգնում է մեզ՝ հաղթա-
հարելու մեր թուլություններն ու ձգտել ավելի բարձր իդեալին: Այս-
պիսով, քրիստոնեական առաքինությունը բարդ եւ բազմակողմ
հասկացություն է, որն իր մեջ ներառում է Աստծո օրենքի նախան-
ձախնդիր կատարումը, Հիսուս Քրիստոսի հանդեպ ճշմարիտ հա-
վատը, Աստծո հանդեպ ականաձալից սերն ու ինքնահրաժարումը:
Այս բաղադրիչները փոխկապակցված են եւ լրացնում են միմյանց՝
ստեղծելով ամբողջական պատկերացում, թե ինչ է առաքինությու-
նը քրիստոնեության մեջ: Առանց այս տարրերից մեկի անհնար է
խոսել իսկական առաքինության մասին, եւ նրանց համակցումով է,
որ քրիստոնեական առաքինությունը կարեւորագույն գործոն է
դառնում հավատացյալի կյանքում:

Ճշմարիտ առաքինությունը որոշելը բարդ խնդիր է. դա պահանջում է մեր ներքին զրդապատճառների ու արտաքին զրսեւորումների մանրակրկիտ վերլուծություն: Մեր ներկա վիճակում մեր առաքինության աստիճանը գնահատելու համար մենք կարող ենք առանձնացնել մի քանի հիմնական չափանիշներ, որոնցից յուրաքանչյուրն արժանի է առանձին, մանրամասն քննարկման: Առաջին չափանիշը մեր շարժառիթների մաքրությունն է: Աստծո պատժի վախից կատարվող գործողություններն առաքինության ամենացածր մակարդակի վրա են: Նման արարքները, թեեւ արտաքնապես Աստծո պատվիրաններին համապատասխան են, սակայն զուրկ են իսկական ոգեղենությունից, լինելով պատժից խուսափելու եսասիրական ցանկության եւ ոչ թե բարեպաշտության անկեղծ ցանկության արդյունք: Ավելի բարձր են նրանք, ովքեր գործում են հավիտենական երանության հույսով, քանի որ նրանց շարժառիթները, թեեւ դեռեւս եսակենտրոն, ուղղված են վարձատրություն ստանալուն, որը, ի տարբերություն պատժից խուսափելու, ենթադրում է առաքինության՝ որպես ինքնին արժեքավոր բանի գոնե նվազագույն գիտակցում: Բայց ամենակատարյալ առաքինությունը ձեռք է բերվում միայն այն ժամանակ, երբ մեր բոլոր գործողությունները կատարվում են Աստծո փառքի համար՝ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի հանդեպ անսասան հավատով: Այստեղ գործողությունները թելադրված են ոչ թե վարձատրության ակնկալիքով կամ պատժի վախով, այլ Աստծո հանդեպ անբասիր սիրով ու նրա կամքը կատարելու ցանկությամբ՝ առանց որեւէ անձնական շահի:

Երկրորդ չափանիշը Աստծո կամքը կատարելու մեր պատրաստակամության եւ կարողության աստիճանն է: Այստեղ հաշվի են առնվում ե՛ւ մեր ներքին վիճակը, ե՛ւ արտաքին հանգամանքները: Ոմանց համար պատվիրանների կատարումը հեշտ է լինում՝ ուրիշների աջակցությամբ ու հավանությամբ: Մյուսների համար

դա գալիս է դժվարությունների, ծաղրի, հալածանքի եւ հասարակության կողմից դիմադրության հետ: Մեր առաքինության ուժը ցույց է տալիս, թե որքանով ենք մենք կարողանում հաղթահարել այդ խոչընդոտները, որքանով ենք պատրաստ՝ պայքարելու մեր կրքերի ու գայթակղությունների դեմ: Նույնիսկ այս գայթակղությունների ինտենսիվությունը կարելի է, ուժեղ գայթակղությունների հաղթահարումը ցույց է տալիս ավելի մեծ տոկոսնություն, քան թույլերի հաղթահարումը: Պետք է գնահատել ներքին պայքարն, որը պահանջվում է պատվիրանները կատարելու համար, ու դրա հաղթահարումը:

Երրորդ չափանիշը մեր բարեպաշտ գործունեության շրջանակն է: Ճշմարիտ առաքինությունը չի սահմանափակվում միայն մի քանի պատվիրանների կատարմամբ, այլ դրսևորվում է կյանքի բոլոր ոլորտներում Աստծո օրենքներով ապրելու ցանկությամբ: Սա նշանակում է մշտական ինքնակատարելագործում եւ բարոյական սկզբունքներին համակողմանիորեն հետեւելու ցանկություն կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ ամենափոքր մանրուքներից մինչեւ գլոբալ որոշումներ: Անհրաժեշտ է մշտական ինքնավերլուծություն ու ամեն ինչում Աստծո կամքին համապատասխանելու ձգտում: Եւ վերջապես, չորրորդ չափանիշը հաստատակամությունն է արդարության ձգտման հարցում: Սա գայթակղություններին դիմակայելու, դժվարություններին չտրվելու եւ հոգեւոր կատարելության համար անընդհատ պայքարելու կարողությունն է: Այստեղ կարեւորը ոչ միայն կամքի ուժն է, այլեւ իր վրա անընդհատ աշխատելու պատրաստակամությունը, ինքնակարգապահությունն ու շարունակական հոգեւոր աճը: Սա մեկանգամյա արարք չէ, այլ ապրելակերպ, կատարելության շարունակական ձգտում:

Բարի գործերի իրական արժեքը որոշվում է ոչ թե բուն գործերով, այլ ներքին վերաբերմունքով, որը դրդում է դրանց: Առանց

բարի տրամադրվածություն, առանց սիրո եւ կարեկցանքի, բարի գործերը մնում են միայն արտաքին ձեւ՝ զուրկ ճշմարիտ առաքինությունից: Օրինակ՝ ողորմությունը բարի գործ է, բայց դրա արժեքը մեծանում է, եթե այն դրդված է սիրով ու գթասրտությամբ կարիքավորների հանդեպ, այլ ոչ թե պարզապես բարեպաշտության դրսեւորելու ցանկությամբ: Երբ մենք խոսում ենք առաքինության մեջ կատարելության մասին, նկատի ունենք հենց այս բարի ներքին մղումները: Որքան խորն են այդ զգացմունքներն արմատավորված մարդու սրտում, այնքան հոգեպես ավելի կայուն եւ վստահելի է նա: Երբ մարդը նոր է սկսում իր բարոյական կատարելագործումը, նա կարող է ունենալ այդ հատկությունները միայն սաղմնային վիճակում: Դրանք մարդու համար բնական ինչ-որ բանի վերածելը երկար ու տքնաջան գործընթաց է, որը պահանջում է մշտական հոգեւոր աշխատանք:

Յուրաքանչյուր ոք, ով ձգտում է Աստծուն իսկական հաճեցնելուն, պետք է գնա խստորեն սահմանված ճանապարհով, որը պահանջում է խոր ներքին աշխատանք եւ մշտական ինքնակատարելագործում: Առաջին եւ հիմնարար քայլը անասան հավատն է առ Աստված: Այս հավատը պետք է լինի ոչ միայն Աստծո գոյության ճանաչում, այլ Նրա կամքի՝ որպես բարձրագույն ու անասան ճշմարտության խոր, համապարփակ ընդունում: Նման մարդու ողջ կյանքը պետք է ստորադասվի Աստծո պատվիրաններին եւ դառնա դրանց մարմնավորումն ամենօրյա կյանքում: Դրա համար անհրաժեշտ է հեռու մնալ աշխարհի եռուզեռից, նյութական բարիքներին կապվածությունից եւ երկրային հաճույքներից, որոնք շեղում են հոգեւոր ճանապարհից ու թույլ չեն տալիս կենտրոնանալ գլխավորի վրա: Աշխարհիկ գալթակղությունները, կապանքների նման, կապկպում են հոգին, թույլ չեն տալիս նրան ապրել Աստվածահաճո կյանքով: Մերժելով աշխարհիկը՝ մարդն ազատում է իր սիրտը՝ այն

դարձնելով Սուրբ Հոգու լույսի անոթ: Մշտական աղոթքը դառնում է այդպիսի մարդու կյանքի անբաժանելի մասը, շարունակական կոչն առ Աստված, Նրա օրհնության եւ առաջնորդության աղերսանք: Աղոթքը երկխոսություն է Աստծո հետ, դա Նրա հետ միասնության ցանկություն է, դա ուժի եւ ոգեշնչման աղբյուր է արդարության ճանապարհին: Սակայն միայն հավատն ու աղոթքը բավարար չեն: Աստծուն հաճեցնելը պահանջում է ակտիվ գործողություններ եւ մշտական ինքնակատարելագործում: Մարդը պարտավոր է ստիպել իրեն՝ կատարելու բարի գործեր, անխոնջ հետեւելու Տիրոջ բոլոր պատվիրաններին, նույնիսկ երբ սիրտը դիմադրում է մեղքի հանդեպ մարդկային սկզբնական հակվածության պատճառով: Ներքին այս հակամարտությունը հուսահատության պատճառ չէ, այլ ավելի մեծ ջանասիրության խթան: Պետք է կենտրոնանալ Աստծո կամքի, Նրա պատվիրանների վրա եւ ձգտել միայն Նրան հաճոյանալ՝ ուշադրություն չդարձնելով սեփական թուլություններին ու անկատարությանը: Սա պահանջում է հսկայական ինքնատիրապետում ու կամքի ուժ:

Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել այնպիսի առաքինությունների զարգացմանը, ինչպիսիք են հեղությունը, ուղորմածությունը, գթասրտությունը եւ կարեկցանքը: Անգամ երբ սիրտն ըմբոստանում է, մարդ պետք է ստիպի իրեն դրսեւորել այդ հատկությունները՝ հաղթահարելով եսասիրությունն ու զայրույթը: Սա հեշտ գործ չէ, որը պահանջում է մշտական ջանքեր: Կարելի է հիշել, որ իսկական առաքինությունը բնածին հատկանիշ չէ, այլ ձեռք է բերվում ինքն իր վրա երկար եւ համառ աշխատանքի արդյունքում: Հենց այս դեպի լավը մշտական ձգտման, սեփական թուլությունների այս համառ հաղթահարման մեջ է, որ դրսեւորվում է Աստծուն իսկապես հաճեցնելու ցանկությունը: Երբ մարդը, չնայած իր ցանկություններին եւ ներքին հակասություններին, ամբողջ

հոգով ու սրտով ձգտում է կատարելագործման, Տերը տեսնում է նրա ջանքերը եւ օգնում նրան: Աստվածային շնորհն աստիճանաբար փոխակերպում է նրա հոգին՝ Սուրբ Հոգու զորությամբ առաքինություններ դրոշմելով նրա վրա: Այն հատկությունները, որոնք նախկինում պետք էր ձեռք բերել մեծ դժվարությամբ, դառնում են բնական: Այսպիսով, Աստծուն հաճոյանալու ճանապարհը մշտական ինքնակատարելագործման գործընթաց է, որը պահանջում է ոչ միայն հավատ ու աղոթք, այլեւ մշտական հոգեւոր աշխատանք եւ ձգտում՝ կատարելու Աստծո կամքը:

Հավատի մասին

Հավատը մարդկային գոյության հիմնարար կողմն է, որը վեր է զուտ ռացիոնալ գիտելիքներից: Դա հավատ է մի իրականության հանդեպ, որը մենք չենք կարող ուղղակիորեն տեսնել, շոշափել կամ տրամաբանորեն ապացուցել: Սա պարզապես կույր վստահություն չէ, այլ խոր ներքին ընդունում՝ հիմնված տեղեկատվության աղբյուրի, այս դեպքում՝ Աստվածային հայտնության հեղինակության վրա: Մենք ի վիճակի չենք ֆիզիկապես տեսնել Աստծուն, բայց մտածելով մեզ շրջապատող աշխարհի բարդության եւ գեղեցկության մասին՝ կարող ենք անուղղակիորեն հասկանալ Նրա մեծության ու զորությանը: Այս ըմբռնումը, սակայն, մնում է թերի, անկատար, եւ հավատն է, որ լրացնում է այս բացը՝ թույլ տալով մեզ ընդունել Մեկ Աստծո գոյությունը առանց լիարժեք տրամաբանական բացատրություն պահանջելու: Սուրբ Երրորդության՝ մեկ Աստված երեք անձի մեջ հասկացությունը վառ օրինակ է այն բանի, թե ինչպես է հավատը դուրս գալիս մարդկային հասկացողության սահմաններից: Մենք չենք կարող ամբողջությամբ ըմբռնել այս դավանանքի էությունը, օգտագործելով միայն տրամաբանությունը եւ էմպիրիկ տվյալները: Այնուամենայնիվ, Սուրբ Գիրքը որպես հեղինակավոր աղբյուր ընդունելը մեզ հնարավորություն է ընձեռում՝ հավատալու այս ճշմարտությանը նույնիսկ առանց մտավոր լիարժեք ընկալման: Նույնը վերաբերում է հավատին առ Հիսուս Քրիստոս՝ Աստծո Որդի, առ հավիտենական կյանք, առ Երկնքի Արքայություն եւ քրիստոնեական հավատի ոչ պակաս խորհրդավոր, սակայն ոչ պակաս կարեւոր մյուս դավանանքները: Մեռելների

հարույթունը, Հաղորդության խորհուրդը – սրանք բոլորը անդր-անցական իրողություններ են, որոնք դուրս են մեր զգայական փորձից եւ պահանջում են հավատի ակտ՝ դրանք ընդունելու համար: «Ի՞նչ է հաւատը, եթէ ոչ՝ յուսացուած բաների հաստատումը եւ ապացոյցն այն բաների, որոնք չեն երեւում» (Եբր. 11.1): Մենք չենք կարող գիտականորեն ապացուցել այդ իրողությունների առկայությունը, իսկ դրա փորձերը հաճախ տանում են դեպի փակուղի: Մարդկային միտքը սահմանափակ է, եւ Աստվածային խորհուրդները բացառապէս տրամաբանության միջոցով ըմբռնելու փորձերը նման են անսահմանությունը քանոնով չափելու փորձին: Հետեւաբար՝ առաջնահերթությունը հավատին է պատկանում, այլ ոչ թե բանականությունը: Աստվածային իմացությունը մեր մտավոր վերլուծության արդյունք չէ, այլ Սուրբ Գրքի, ճշմարտության եւ Աստծո ամենակարողության վրա հիմնված Աստվածային հայտնությունն ընդունելու արդյունք:

Ահա թե ինչու այնպիսի հարցեր տալը, ինչպիսիք են՝ «ինչպէս է դա հնարավոր»՝ անհավատության դրսեւորում է: Նման հետաքրքրասիրությունը, այս համատեքստում, ոչ թե գիտելիքի ցանկություն է, այլ ավելի շուտ կասկած, Աստվածայինը մարդկային հասկացողության շրջանակում տեղավորելու ցանկություն: Եթե մենք կարողանայինք ըմբռնել բոլոր Աստվածային ճշմարտությունները մեր մտքով, հավատքն ավելորդ կլիներ: Հավատքն անհրաժեշտ է հենց այն պատճառով, որ այն դուրս է գալիս մարդկային հասկացողությունից: Այսպիսով, հավատը բանականության բացակայությունը չէ, այլ դրա ընդլայնումը, անցումը աշխարհի սահմանափակ ընկալումից անդին: Հավատացյալի խնդիրն է ոչ թե «ապացուցել» Աստծուն, այլ «ամեն միտք գերել Քրիստոսի հնազանդությանը» (Բ Կոր. 10.5), այսինքն՝ իր միտքն ու մտքերը ստորադասել բարձրագույն ճշմարտությանը, որը բացահայտված է Աստվածային

հայտնության մեջ եւ փորձված հավատքի փորձով: Դա բանակա-
նության գիտակցված ենթարկումն է հավատին, ըմբռնում, որ
ճշմարտությունը կարող է ավելի մեծ չափով բացահայտվել հոգեւոր
փորձի, քան ապացույցների միջոցով: Ի վերջո, հավատը դեպի գի-
տելիք տանող ճանապարհն է, ճանապարհ, որը սկսվում է ոչ թե
վերլուծությունից, այլ վստահությունից, մարդկային մտքի հնարա-
վորություններին գերազանցող բարձրագույն ճշմարտությանը
նվիրվածությունից:

Նորկադարանային հավատին նախորդել է Հին Կտակարանի
հավատը: Մովսիսական օրենքը փրկության ճանապարհին նախա-
պատրաստական կարեւոր փուլի դեր կատարեց: Այն նման է խնամ-
քով կառուցված ճանապարհի, որը տանում է դեպի նպատակը՝
Քրիստոսը՝ հավիտենական կյանքի աղբյուրը: Օրենքը, մի կողմից,
ցույց է տալիս մարդկային թուլությունը, մարդու անկարողությունը՝
կատարելության հասնելու եւ մեղքից խուսափելու սեփական
ջանքերով: Այն նման է հայելու, որն արտացոլում է մեր մեղսական
էությունը, մեղքից մեր խոր կախվածությունն ու այն ինքնուրույն
հաղթահարելու մեր անկարողությունը: «Ոչ մի մարդկային էակ
օրէնքի գործերով չպիտի արդարացուի նրա առաջ, քանզի օրէնքի
միջոցով է մեղքի ճանաչումը» (Հռոմ. 3.20): Սեփական մեղքի եւ
անգործության այս գիտակցումը դառնում է Ավետարանն ընդունե-
լու բանալին: Օրենքը, ցույց տալով մեր փրկության կարիքը, պատ-
րաստում է սիրտը Քրիստոսի բարի լուրը ստանալու համար: Ավե-
տարանը հայտնում է Քրիստոսի մասին Իր ողջ փառքով եւ ողոր-
մածությամբ: Նա հայտնվում է ոչ թե որպէս մեղքերի համար պատ-
ժող դատավոր, այլ որպէս հոգեւոր հիվանդությունները բուժող Ա-
մենակարող Բժիշկ, մեղքի կապանքներից ազատող Փրկիչ ու իրենց
հանդեպ հավատը կորցրածներին ուժ տվող Հույս: Հենց օրենքի եւ
Ավետարանի այս հակադրության մեջ է գտնվում փրկության խոր

իմաստը: Օրենքը ցույց է տալիս խնդիրը, Ավետարանը՝ լուծումը: Փրկագործող հավատը, որը ծագում է մարդու սրտում, լուկ դավանանքների մտավոր ընդունում չէ, այլ Քրիստոսի մասին բարի լուրի խոր, հոգեւոր ընկալումը: Այս ընկալումն իրականացվում է Սուրբ Հոգու ազդեցութեամբ, որը մարդու սրտում արթնացնում է հույս եւ վստահություն Աստծո բարեգթության հանդեպ: Այս հավատը հոգու մխիթարական հավաստիացում է, մեղքերի թողության եւ հավիտենական կյանքի անկասկած հույս, որը տրված է Աստծո կողմից Սուրբ Հոգու շնորհով: Մարդը, ով սկսում է հավատալ, նման է հիվանդի, ով գիտակցում է իր անբուժելի հիվանդությունը եւ փնտրում հմուտ բժշկի: Մեղավորը, օրենքի միջոցով տեսնելով իր թուլությունն ու դրանից ինքնուրույն ազատվելու անկարողությունը, նույնպես բժշկություն է փնտրում: Եւ այս Բժիշկը բացահայտվում է նրան Ավետարանում՝ դա Քրիստոսն է, որին նա դիմում է բուժվելու եւ փրկվելու համար: Հիսուսին իր Փրկիչ ճանաչելով՝ մարդն ազատվում է սատանայի լծից ու իսկական ազատություն գտնում ի Քրիստոս: Փոխակերպման այս ընթացքն ակնթարթային արարք չէ, այլ Աստծո շնորհի ազդեցության ներքո հոգեւոր ծնունդ եւ ամբողջ կյանքի աստիճանական վերափոխում: Սա Սուրբ Հոգու առաջնորդությամբ մշտական ապաշխարության ու հոգեւոր կատարելության ձգտման ճանապարհ է:

Ճշմարիտ հավատը փոխակերպում է մարդու սիրտը, ազատում նրան երկրային կապվածություններից՝ փառքի, հարստության, զգայական վայելքների եւ ցանկացած մեղսական սովորությունների ծարավից: Դա տեղի է ունենում, քանի որ հոգեւորն ու նյութականը անհամատեղելի են, ինչպես կրակը եւ ջուրը: Հավատը՝ Աստծո պարգևը, չի կարող զուգակցվել անցողիկ երկրային արժեքների հետ: Այն ուղղված է դեպի երկնայինը՝ հավատացյալի սիրտը բարձրացնելով դեպի իր սկզբնաղբյուրը, դեպի Աստված: Հավատը

փնտրում է հավիտենականն ու անտեսանելին, հետեւաբար՝ ամեն երկրային եւ աշխարհիկ բան թվում է նրան դատարկ ու խաբուսիկ, զուրկ իրական արժեքից: Երկրային բարիքների ողջ գրավչությունն ընկալվում է որպէս պատրանք, որպէս ճշմարիտ ուղուց շեղելու փորձ: Հավատքը մարդուն տալիս է հոգեւոր ազատություն՝ ազատելով նրան մեղքի, մահւման դժոխքի եւ սատանայի ազդեցությունից, ինչպէս նաեւ կյանքի տարատեսակ փորձություններից: Հավատացյալը կարող է ֆիզիկապէս կախված լինել՝ ստրկութեան, գերության, բանտարկության կամ հանգամանքների ճշման տակ: Սուրբ նահատակները, ասէնք, օրինակ են հավատացյալների, ովքեր ֆիզիկապէս տառապել են, մինչդեռ հոգեպէս ազատ էին: Հավատը մարդուն ազատ է դարձնում իր հոգում, անկախ արտաքին հանգամանքներից:

Ճշմարիտ հավատը փոխակերպում է մարդուն՝ դարձնելով նրան ավելի բարի, ավելի արձագանքող, ավելի կարեկից ու համբերատար: Հավատը կարելի է համեմատել Աստվածային սերմի հետ. ինչպէս սերմն է պտուղ տալիս, այնպէս էլ հավատքը քրիստոնյայի մեջ տալիս է իր էությանը համապատասխանող հոգեւոր պտուղներ: Հավատը Բարի Լուրի անկեղծ եւ սրտանց ընդունումն է, որը տանում է դեպի ներքին, հոգեւոր երջանկություն: Ճշմարիտ հավատը դրսեւորվում է Աստծո երկյուղով, որը ստիպում է հավատացյալին խուսափել անզուսպ կրքերից: Բոլոր թուլատրելի աշխարհիկ բարիքները, նրա կողմից օգտագործվում են ոչ թե զգայական հաճույք ստանալու համար, այլ ըստ անհրաժեշտության, որպէսզի պահպանի մարմնի ուժն ու կարողանա կատարել իր պարտականություններ՝ ծառայելով Աստծուն: Բանն այն է, որ հավատացյալի կյանքը կարգավորվում է ոչ թե մարմնական ցանկություններով, այլ Աստծուն հաճոյանալու նրա ցանկությամբ, իսկ աշխարհիկ

բարիքներն ինքնանպատակ չեն եւ միայն որպէս գործիք են ծառայում այդ նպատակին հասնելու համար:

Հավատը, որը մենք համարում ենք մեր կյանքի անբաժանելի մասը, ենթակա է բազմաթիւ տարբեր գայթակղությունների: Ամենահզոր գայթակղություններից մեկը մարմինն է՝ իր կրքերով ու ցանկություններով: Երբ սիրտը, որը հավատարիմ է իր համոզմունքներին, սկսում է ենթարկվել անկառավարելի մտքերին եւ ցանկություններին, դա իսկական փորձություն է դառնում: Ավելին, այս աշխարհի գայթակղությունները, որոնք ներկայացնում են Աստծո խոսքին հակասող ուսմունքներ ու ապականված կյանքի օրինակներ, հակված են մարելու հավատի այդ կայծը, որն ապրում է մեզանից յուրաքանչյուրի մեջ: Այս գայթակղություններից մենք կարող ենք առանձնացնել այն գայթակղությունները, որ կապված են հարստության, պատվի, փառքի եւ տարբեր հաճույքների հետ: Սատանան ու նրա ծառաներն անում են հնարավոր ամեն բան հավատքն արմատախիլ անելու, այն հանգցնելու համար, ինչպես ջրի ուժեղ հոսքը կարող է մարել ոչ մեծ կայծը: Նրանք օգտագործում են աղետները, դժբախտությունները, հալածանքները եւ վշտերը՝ ճնշելու հավատացյալի ոգին: Սակայն, չնայած այս բոլոր փորձություններին, հավատարիմ սիրտը պետք է շարունակի պայքարել ու պահպանել իր հավատը՝ ցուցաբերելով համբերություն: Յուրաքանչյուր գայթակղություն մեզ համար հնարավորություն է՝ խորացնելու մեր հարաբերություններն Աստծո հետ եւ ամրացնելու մեր հավատը՝ չնայած բոլոր դժվարություններին ու փորձություններին, որ կարող են հայտնվել մեր ճանապարհին:

Այսպիսով, իսկական հավատը բաղկացած է ո՛չ միայն ուղղափառ դավանանքների ճիշտ ըմբռնումից եւ խոստովանությունից: Դրանք նրա հոգեւոր կյանքի հիմքն են՝ պայմանավորելով նրա աշխարհայացքն ու գործողությունները: Սակայն դավանանքների

իմացությունն ու պաշտոնական խոստովանությունն ինքնին չեն երաշխավորում իսկական հավատը եւ մարդուն իսկական քրիստոնյա չեն դարձնում: Սրանք միայն անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայմաններ են: Հետեւաբար, թեեւ հավատի ուղղափառ խոստովանությունը միշտ հետեւանք է առ Քրիստոս ճշմարիտ հավատի, հակառակը միշտ չէ, որ ճիշտ է: Գիտելիքն ու խոստովանությունը հավատի միայն արտաքին կողմն են, բայց հավատն ինքնին խոր հոգեւոր փորձ է, վերաբերմունք Աստծո եւ աշխարհի հանդեպ, որը որոշում է մարդու ողջ կյանքը: Դավանանքների իմացության ու Քրիստոսի հանդեպ հավատքի միջեւ տարբերությունը խորն է եւ էական: Դավանանքների իմացությունը, որը հաճախ մնում է միայն մտավոր ըմբռնման մակարդակում, կարող է անպտուղ լինել՝ առաջացնելով հպարտություն ու ինքնագոհություն: Շատերը, ուսումնասիրելով դավանաբանությունը, շարունակում են ապրել մեղքի մեջ՝ առանց որեւէ ջանք գործադրելու որպեսզի փոխեն իրենց կյանքը իրենց քարոզած իդեալներին համապատասխան: Նրանց գիտելիքը, խոստովանությունը եւ նույնիսկ քարոզչությունը մնում են անպտուղ՝ չբերելով ոչ իրենց, ոչ էլ շրջապատին հոգեւոր գեթ նվազագույն օգուտ:

Հավատն առ Աստված անհրաժեշտություն է յուրաքանչյուր ողջամիտ մարդու համար, եւ դա լրացուցիչ ապացույցներ չի պահանջում: Աստված, որպես ամեն ինչի Արարիչ ու Գերագույն Տիրակալ, մեզ կյանք է պարգեւում: Նա տալիս է մեզ ուժ եւ զանազան բարիքներ, որոնք անհրաժեշտ են մեր գոյության համար: Մենք լիովին կախված ենք Նրանից բոլոր հանգամանքներում՝ թե՛ կյանքում, թե՛ մահվան մեջ: Ուստի մենք պարտավոր ենք հնազանդվել Նրան, ծառայել Նրան, երկրպագել Նրան ու կատարել Նրա կամքը, որպեսզի ստանանք Նրա շնորհը եւ օրհնությունները: Սակայն Աստծուն հաճոյանալու համար նախ պետք է ճանաչել Նրան: Այս գիտելիքը

ներառում է նրա կատարելությունների, նրա կամքի ու օրենքի իմացությունը: Առանց դրա մենք չենք կարող նույնիսկ ցանկանալ այն, ինչ հաճելի է Աստծուն, մենք չենք կարող կատարել նրա պատվիրանները եւ, հետեւաբար՝ չենք կարող խուսափել աղետներից ու կործանումից, որոնք կարող են մեզ վրա հասնել: Այսպիսով, Աստծո մասին գիտելիքը ոգեշնչման աղբյուրն է դառնում մեր բոլոր բարի գործերի համար: Սակայն միայն սեփական բանականության ու անձնական փորձի վրա հույս դնելը բավարար չէ Աստծո եւ հոգեւոր ճշմարտությունների մասին ճշմարիտ գիտելիքներ ձեռք բերելու համար: Մեղքից վնասված մեր մտքի ներկա վիճակում մենք հաճախ ենթարկվում ենք կրքերի ազդեցությանը, որոնք մթազնում են մեր ընկալումը: Եթե մենք չենք կարող լիովին ըմբռնել նույնիսկ այն երկրային բաները, որոնք մեզ մոտ են ու հասանելի են մեր զգայարաններին եւ դիտարկումներին, ապա ինչպե՞ս կարող ենք հույս ունենալ հոգեւոր ճշմարտությունների ճշգրիտ ըմբռնման վրա, որոնք անհասանելի են մեր անմիջական ընկալմանը: Ահա թե ինչու մենք պետք է դիմենք Աստվածային հայտնությանը: Դա այն լույսն է, որը լուսավորում է մեր ճանապարհն ու թույլ է տալիս մեզ տեսնել այն, ինչ դուրս է մեր սահմանափակ փորձից: Առանց այս հայտնության, մենք կարող ենք մոլորության զոհ դառնալ, ինչը կարող է լուրջ հետեւանքների հանգեցնել մեր հոգու համար: Ուստի հայտնության վրա հիմնված Աստծո իմացությունը դառնում է մեր հոգեւոր աճի եւ զարգացման հիմքը, ինչպես նաեւ փրկության ու հավերժական երանության հույսի աղբյուրը:

Փրկությունը սկսվում է առ տեր Հիսուս Քրիստոս հավատից: Նրա խոսքերը՝ «Ինձ չեք հավատում, իմ գործերին հավատացե՛ք» (Հովհ. 10.38) պարզապես հայտարարություն չեն, այլ Իր կյանքի եւ ծառայության իմաստալից դիտարկման ու խոր վերլուծության կոչ: Այդ գործերն այնքան ակնհայտ էին, այնքան հրապարակային ու

բազմաթիվ, որ ծառայեցին որպես Նրա աստվածային էություն անվիճելի ապացույց: Նրա կատարած բժշկությունները պատահական հանգամանքների արդյունք չէին: Դրանք հիվանդություններ բուժելու նպատակաուղղված գործողություններ էին՝ սկսած ամենափոքրից մինչև ամենածանր, անհույս հիվանդությունները, որոնց դեմ անզոր էր այն ժամանակվա բժշկությունը: Դեռեր դուրս հանելը, բնության տարերային ուժերը հնազանդեցնելը, մարդկային սրտերի գաղտնի մտքերն իմանալը – այս ամենը ցույց տվեցին Հիսուս Արիստոսի զորությունը, որը գերազանցում էր մարդկային հնարավորությունները: Ապագան գուշակելու Նրա կարողությունը, կյանքը եւ սրտերը փոխելու Նրա խոսքի զորությունը ծառայեցին որպես Նրա աստվածային բնության հստակ ապացույց: Սակայն Նրա աստվածայնության ապացույցները չեն սահմանափակվում երկրային կյանքով: Նրա երկրային ծառայության ընթացքում կատարվող հրաշքներին պետք է ավելացնել վիթխարի կարեւոր իրադարձությունները, որոնք տեղի են ունեցել Նրա մահից ու համբարձումից հետո: Նրա զարմանահրաշ մահը խաչի վրա՝ սիրո եւ զոհաբերության ամենապարագոքսալ եւ միեւնույն ժամանակ ամենահզոր արարքը, շրջադարձային դարձավ մարդկության պատմության մեջ: Մեռելներից հարությունը, որը հաստատվում է բազմաթիվ վկայություններով, մահվան նկատմամբ Նրա հաղթանակի ու Նրա աստվածության զորության անսասան ապացույցն է: Համբարձումը երկինք, Սուրբ Հոգու իջնելը առաքյալների վրա Պենտեկոստեի օրը, Եկեղեցու հիմնադրումը – այս ամենն անբաժանելի օղակներ են Հիսուս Արիստոսի Աստվածությունը հաստատող իրադարձությունների շղթայում: Ավելին, Սուրբ Հոգու գործողությունները, որոնք դրսևորվում են հավատացյալների տարբեր հոգեւոր պարգևներով, քրիստոնեության հաղթանակով հեթանոսության նկատմամբ եւ Աստծո շնորհի շարունակական գործողություններով

Եկեղեցում, դարերի ընթացքում կազմում են Հիսուս Քրիստոսի աստվածության հզոր եւ համոզիչ վկայությունը: Ուստի, եթե Աստծո խոսքը թվում է անհասանելի կամ անհասկանալի, ապա Տիրոջ գործերը, որոնք պարզ ու վառ դրսևորված են մարդկության պատմության ընթացքում, խոսում են իրենց համար՝ կասկածի տեղ չթողնելով: Մարդը, հավատալով այս գործերին, ընդունում է Ավետարանի ողջ ճշմարտությունը եւ զորությունը: «Իսկ եթե անում եմ, թէ ինձ էլ չէք հաւատում, գործերի՛ն հաւատացէք, որպէսզի իմանաք եւ ճանաչէք, որ Հայրը իմ մէջ է, եւ ես՝ Հոր մէջ» (Հովհ. 10.38):

Այս հավատը հիմնված է երեք սյուների վրա՝ ամենագիտություն, ճշմարտություն ու Աստծո շնորհ: Աստված, լինելով ամենագետ եւ բացարձակ ճշմարիտ, ընդունակ չէ խաբելու՝ ոչ Իրեն, ոչ էլ ուրիշներին: Նրա բարությունը դրսևորվում է նրանով, որ Նա մեզ տալիս է միայն այն, ինչը նպաստում է մեր հավերժական փրկությանը: Քանի որ Աստծո հանդեպ հավատը գերազանցում է մեր մարդկային բանականությանը, մենք պետք է մեր բանականությունը հանձնենք Աստծո կամքին՝ ճանաչելով Աստծուն որպես ճշմարտության եւ բոլոր բարիքների միակ աղբյուրը: Մտքի այս «զոհաբերությունը» խոնարհության, հնազանդության ու նվիրվածության ակտ է Բարձրալի հանդեպ: Մենք հայտնում ենք մեր վստահությունը եւ ընդունում Նրա բացարձակ իշխանությունը: Աստծուն չհավատալը վիրավորանք է Նրա հանդեպ եւ գիտակցված մերժում այն անգին շնորհների, որոնք Նա առատաձեռնորեն ընծայում է հավատացյալներին:

Հավատը Աստվածային հայտնության խոր, սրտանց ընդունում եւ խոստովանություն է: Սա ակտիվ, կյանքը փոխակերպող համոզմունք է՝ արտահայտված հավատացյալի կյանքի ու գործունեության մեջ: Քրիստոնեական հավատի հիմքը Աստծո կողմից Սուրբ Դրքի միջոցով մեզ փոխանցված վարդապետությունն է: Եկեղեցու

սուրբ հայրերն անգնահատելի ներդրում են ունեցել աստվածային Հայտնություն ճիշտ ըմբռնման գործում: Բացի Սուրբ Գրքից, քրիստոնեական վարդապետության աղբյուրը Տիեզերական ժողովների որոշումներն են, որոնցում սահմանվել են քրիստոնեական հավատի հիմնական դրույթները, ձևավորվել են եկեղեցական կյանքի կանոններն ու լուծվել աստվածաբանական կարեւոր հարցերը:

Եկեղեցու կողմը՝ ընդունելու իր պահպանած ճշմարտությունը, չի նշանակում դավանանքների պարզ սերտում, որը պահանջում է կույր համաձայնություն: Սա խորապես անձնական հոգեւոր փորձ է, որը ժամանակ եւ ջանք է պահանջում դրա լիարժեք զարգացման համար: Այս փորձի ճանապարհը կարող է լինել ուղղապատույտ, այն ներառում է մշտական աշխատանք սեփական անձի վրա, սեփական թուլությունների դեմ պայքար եւ ներքին հակասությունների հաղթահարում: Սա Աստծո հետ մշտական երկխոսություն է, անկեղծ աղոթք ու հոգեւոր կատարելագործման ցանկություն: Եկեղեցու առաջարկած կենսակերպը ենթադրում է հրաժարում եսակենտրոնությունից, երկրային հաջողության եւ ճանաչման մրցավազքից: Փոխարենը՝ այն կենտրոնանում է սիրո, մերձավորներին ծառայելու ու Քրիստոսի Մարմնի անօտարելի անդամակցության ըմբռնման վրա: Եկեղեցին պարզապես նույն հավատը դավանող մարդկանց բազմություն չէ: Այն կենդանի օրգանիզմ է, որտեղ յուրաքանչյուր անդամ անքակտելիորեն կապված է մյուսների հետ՝ միավորված սիրո եւ փոխադարձ աջակցության ոգով: Այս սերը կենդանի, ակտիվ ուժ է, որը փոխակերպում է մարդկանց հարաբերությունները՝ դրանք լցնելով իմաստով ու խորությամբ: Այն արտահայտվում է փոխադարձ հարգանքով, ներողամտությամբ, կարեկցանքով եւ կարիքավորներին օգնելու պատրաստակամությամբ: Այս սիրո ու միասնության մեջ է, որ բացահայտվում է Եկեղեցու իրական էությունը՝ որպես հոգեւոր համայնք: Եկեղեցու

Ճշմարտության հանդեպ հավատը պահանջում է ակտիվ մասնակցություն այս համայնքի կյանքին, նրա խորհուրդներին եւ ծեսերին: Սա հոգեւոր աճի, աստվածային սիրո խոր ըմբռնման ու յուրաքանչյուր հավատացյալի կյանքում դրա դրսեւորման մշտական ցանկությունն է: Սա նշանակում է բացել սիրտը Սուրբ Հոգու շնորհը ընդունելու համար, որպեսզի Նա մաքրի հոգին մեղքերից եւ լցնի նրան հոգեւոր լույսով: Դա նշանակում է լիովին հանձնվել Աստծուն, վստահել նրա Նախախնամությանն ու ընդունել նրա շնորհը: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Հավատա՛ք աւմբողջ սրտով Տիրոջը, եւ ամեն ժամանակ շնորհ կգտնես»¹: Մենք սկսում ենք զգալ Աստծո ներկայությունը մեր կյանքում, զգալ նրա առաջնորդությունն ու աջակցությունը դժվար պահերին: Աստվածային լույսը թափանցում է մեր սրտերը՝ լուսավորելով հոգու թաքնված անկյունները եւ օգնելով մեզ՝ հոգեպես աճելու: Այս լույսը պարզապես փոխաբերություն չէ, այլ Սուրբ Հոգու ներգործության իրական զգացում, որը խաղաղություն ու երանություն է պարգեւում մեզ: Հավատի ուղին մշտական հոգեւոր վերելքի, Աստծո ճանաչողության եւ Արարչին մերձենալու ճանապարհ է:

«Ի՞նչ է հաւատը, եթե ոչ՝ յուսացուած բաների հաստատումը եւ ապացոյցն այն բաների, որոնք չեն երեւում. (Եբր. 11,1) Այս արտահայտությունը պարզապես փաստի արձանագրում չէ, այլ խոր աստվածաբանական գաղափար, որը մտորում է պահանջում: Այն մեզ կոչ է անում ոչ թե հավատի վերացական ընդունմանը, այլ անտեսանելի մեր հոգեւոր կյանքի իրողությունը դարձնելուն: Իհարկե, որոշ բաներ մեզ համար իրենց բնույթով միշտ առեղծված են մնալու, քանի որ Աստծո խորհուրդները գերազանցում են մեր հասկացողությունը: Պարտադիր չէ, որ Աստված «հասկանալի» լինի

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 34.

մեր սահմանափակ բանականության համար, բայց այդ դեպքում ինչպե՞ս կարող ենք «գիտակցել» այն: Բանալին հավատի ընդունման մեջ է, այն ճշմարտությունների խոնարհ յուրացման մեջ, որոնք Աստված հայտնել է մեզ: Հավատ սովորելը աստիճանական գործընթաց է, որը պահանջում է ժամանակ, համբերություն եւ մշտական ինքնակատարելագործում: Սա մեկանգամյա գործողություն չէ, այլ ճանապարհ, որով քայլելիս մենք սովորում ենք վստահել Աստծուն կյանքի բոլոր հանգամանքներում: Սա է քրիստոնեական հավատի էությունը:

Ցանկացած բարի գործի հաջող ավարտը անհնար է առանց խոր ու անկեղծ հավատի առ Քրիստոս: Քրիստոնեական հավատի հիմքը քավության գաղափարն է Հիսուս Քրիստոսի զոհաբերության միջոցով: Սա ոչ միայն պատմական իրադարձություն է, այլեւ խորին աստվածաբանական դոգմա, որը բացատրում է Աստծո եւ ընկած մարդկության միջեւ բարդ հարաբերությունները: Քրիստոնեական ուսմունքի համաձայն՝ մեղքը ոչ միայն բարոյական նորմերի խախտում է, այլեւ մարդկային բնության խոր ապականություն, Աստծո կողմից ստեղծված մարդու եւ նրա Արարչի միջեւ կապի խզում: Անհնազանդության պատճառով առաջացած այս խզումը ոչ միայն բարոյական անմաքրություն է, այլեւ ծանր հոգեւոր հիվանդություն, որը մարդուն բաժանում է կյանքի ու լույսի աղբյուրից՝ դատապարտելով նրան հոգեւոր մահվան, այսինքն՝ Աստծուց եւ այն ամենից, ինչն իրական երանություն ու իմաստ է բերում գոյությանը: Սահմանափակ կարողություններով եւ ինքնախաբեության հակում ունեցող մարդը ի վիճակի չէ ինքնուրույն հաղթահարել իր մեղքերի հետեւանքները: Նրա փրկվելու փորձերը, լինեն դրանք բարի գործերի, զղջման, թե ճգնավորության միջոցով, մնում են անբավարար, քանի որ մեղքն արմատավորված է մարդու էության խորքում՝ մի տարածքում, որը դուրս է գտնվում մարդկային

վերահսկողությունից եւ ջանքերից: Սա անձնական կարգապահության կամ կամքի ուժի հարց չէ, այլ հիմնարար խզում, որն ազդել է մարդու բուն էության վրա: Այստեղ է, որ Հիսուս Քրիստոսի զոհաբերությունը գործի է դրվում: Քրիստոսը՝ որպէս Աստծո կատարյալ, անմեղ Որդի, կամավոր կերպով իր վրա վերցրեց ողջ մարդկության մեղքերի բեռը: Նրա տառապանքն ու մահը խաչի վրա պատահականություն կամ ողբերգական թյուրիմացություն չէին. դա դիտավորյալ, աստվածային արարք է, որի նպատակն էր վերականգնել Աստծո եւ մարդու միջեւ խզված հարաբերությունները: Քրիստոսը՝ որպէս Աստծո գառ, զոհաբերեց իրեն, դարձավ քավիչ զոհ՝ իր վրա վերցնելով մարդկային մեղքի ամբողջ բեռը, դրա առաջացրած ողջ ցավն ու տառապանքը: «Բայց նա խոցուեց մեր մեղքերի համար եւ մեր անօրէնութիւնների համար դատապարտուեց. մեր խաղաղութեան համար նա՛ պատիժ կրեց, եւ նրա՛ վերքերով մենք բժշկուեցինք» (Ես. 53.5): Հետեւաբար՝ Քրիստոսի մահը պարզապէս երկրային կյանքի ավարտը չէ, այլ հաղթանակ մահվան ու մեղքի նկատմամբ: Դա անսահման սիրո եւ ողորմածության արարք է՝ ապացուցող, որ Աստված չի թողել մարդուն իր ճակատագրին, այլ ձգտում է հաշտության: Քրիստոսի մահվան ու հարության միջոցով բացվում է ճանապարհը դեպի ներում, բուժում եւ Աստծո հետ կորցրած հաղորդակցության վերականգնում: Նրա տառապանքը ցույց է տալիս ոչ միայն մեղքի սարսափը, այլեւ Աստծո սիրո անսահման խորությունը, որը կարող է ներել նույնիսկ ամենածանր մեղքերը:

Մեղքերի համար անկեղծ զղջումը եւ Քրիստոսին որպէս Փրկիչ ու Տեր ընդունելը դառնում են ներում ստանալու եւ նոր կյանք գտնելու պայմաններ, որն արդեն ներդաշնակ կյանք է Աստծո ու ինքն իր հետ: Սա ոչ միայն կրոնական ծես է, այլեւ մարդու սրտի խոր փոփոխություն, որը դառնում է դեպի Աստված եւ ընդունում նրա սերն ու ողորմածությունը: Միայն Հիսուս Քրիստոսի հանդեպ

հավատի, Նրա զոհաբերությունն ընդունելու միջոցով է մարդը հնարավորություն ստանում ազատվել մեղքի իշխանությունից եւ գտնել ճշմարիտ, լիարժեք հոգեւոր կյանք, որը լի է իմաստով ու հավերժական փրկության հույսով: Սա ոչ թե վերացական աստվածաբանություն է, այլ անձնական վերափոխման եւ խոր ներքին խաղաղություն ու հանգստություն գտնելու հիմք:

Միայն այդպիսի հավատը կարող է ապահովել անհրաժեշտ ներքին ուժ խոչընդոտները հաղթահարելու եւ նպատակին հասնելու համար: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Թոթափի՛ր երկդիմությունը եւ հագի՛ր հավատը, որպեսզի Տերը, տեսնելով քո հոգու նախանձախնդրությունը, ամրապնդի քեզ գործում»¹: Մարդկային ջանքերը, որքան էլ նշանակալի լինեն, առանց ի վերուստ օգնության բավարար չեն: Փաստն այն է, որ մեր մտադրությունները, նույնիսկ ամենաազնիվները, հաճախ ապականված են եսասիրությամբ, մարդկային էության անկատարությամբ ու սխալվելու հակվածությամբ: Միայն երբ հոգին մաքրվի եսասիրությունից եւ հպարտությունից, բարի մտադրությունները կարող են իրականացվել: Մարդկային ջանասիրության ու աստվածային շնորհի համադրությունը պարզապես երկու ուժերի գումար չէ, այլ փոխազդեցություն, որի առաջացրած արդյունքն ավելի մեծ է, քան դրա մասերի գումարը: Մարդը պիտի պատրաստ լինի աշխատելու, ժամանակ եւ ջանք ներդնելու իր պատրաստակամությունը նպատակին հասնելու համար: Իսկ Սուրբ Հոգու շնորհը, որ տրվում է մեզ առ Հիսուս Քրիստոս հավատով, դա այն կենսական ուժն է, որը զորացնում է մեր ջանքերն ու օգնում՝ հաղթահարելու դժվարությունները: Միայն այդ դեպքում մենք կարող ենք հուսալ, որ մեր ջանքերը պսակվելու են իսկական եւ հարատեւ հաջողությամբ:

¹ Там же.

Հավատը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում քրիստոնյայի կյանքում, քանի որ դրանով է ձեռք բերվում Քրիստոսը, Աստծո Արքայության լիությունն ու իսկական երանությունը: Կարելոր է ընդգծել, որ այդ գործնական հավատը չի բացառում, այլ ընդհակառակը, ենթադրում է քրիստոնեության դավանական ճշմարտությունների խոր ըմբռնում, ինչպիսիք են Սուրբ Երրորդությունը, Մարդեղությունը, Քրիստոսի քավող գոհաբերությունը, Հարությունը, Երկրորդ Գալուստը եւ այլն: Հավատն իր էությունմբ գիտելիք է, որը կասկածի ենթակա չէ: Սակայն այդ գիտելիքը հիմնված չէ մարդկային բանականության կամ նյութական բաների վրա, այլ արմատավորված է Աստծո իմաստության մեջ: Սա նշանակում է, որ հավատը մեզանից պահանջում է ոչ միայն զգացմունքային արձագանք, այլեւ մտավոր մասնակցություն: Մենք պետք է ձգտենք հասկանալ, թե ինչ է թաքնված յուրաքանչյուր դավանանքի հետեւում եւ ինչպես են դրանք կապված մեր կյանքի ու մեզ շրջապատող աշխարհի հետ: Երբ մենք հավատում ենք Աստծո խոսքին եւ ընդունում այն որպես ճշմարտություն, մենք դրանով իսկ հարգանքի տուրք ենք մատուցում Աստծուն: Աստվածային ճշմարտության հանդեպ այս ակնածանքը ճշմարիտ հավատի կարեւոր կողմն է: Այսպիսով, ճշմարիտ հավատը չի բացառում, այլ, ընդհակառակը, ներառում է բանականության ակտիվ օգտագործումը: Այն մեզ խրախուսում է ուսումնասիրել, խորհել ու գտնել մեր կրոնի ավելի խոր իմաստը:

Հավատը խոր, համապարփակ վստահություն է Աստծո հանդեպ, որը դրսեւորվում է Նրա կամքին ենթարկվելով եւ Նրա պատվիրանների համաձայն ապրելու ցանկությամբ: Սա նշանակում է ոչ միայն ծեսերի ու արարողությունների պահպանում, թեեւ դրանք կարեւոր են որպես ներքին վիճակի արտաքին դրսեւորում, այլեւ ողջ կյանքի փոխակերպում Ավետարանի արժեքներին համապատասխան: Հավատի այսպիսի փոխակերպող ուժն ապահովում է

իսկական երանություն եւ կյանքի իմաստավորում: Դա հավիտենական կյանքի բանալին է ու փրկության միակ ճանապարհը: Ահա թե ինչու քրիստոնեական կյանքի հենց սկզբում՝ մկրտության խորհուրդի ժամանակ, հավատը կենտրոնական տեղ է գրավում: «Ով հավատա եւ մկրտվի, կփրկվի» (Մարկ. 16,16): Մկրտությունը սոսկ ծես չէ, այլ հոգեւոր ծննդյան, Եկեղեցի մուտք գործելու եւ հավատը որպես կյանքի հիմք ընդունելու նախապայման: «Եթե բերանով խոստովանեք, որ Հիսուսը Տերն է եւ ձեր սրտում հավատաք, որ Աստված հարություն տվեց Նրան մեռելներից, դուք կփրկվեք. որովհետեւ սրտով հավատում են արդարությանը, եւ բերանով խոստովանում են փրկության համար» (Հռոմ, 10,9-10): Այստեղ կարելի է տեսնել հավատացյալ սրտի ու շուրթերով հավատի խոստովանության անխզելի կապը: Սա հաստատում է հավատի ակտիվ բնույթը, որը պահանջում է ոչ միայն ներքին համոզմունք, այլեւ արտաքին դրսեւորում կյանքում: Այս հավատը բոցավառվում է մեր սրտերում՝ թափանցելով մեր հոգու խորքերը, փոխելով մեր մտքերը, զգացմունքներն ու արարքները: Դա մեր ջանքերի կամ ձեռքբերումների արդյունքը չէ, այլ պատասխան է Աստծո նախաձեռնությանը, Հիսուս Քրիստոսի զոհաբերությանը՝ դրսեւորված Նրա սիրուն: «Աստծու շնորհով փրկածներ եք հավատի միջոցով. եւ այս ձեզնից չէ, այլ պարգեւն է Աստծու» (Եփես. 2,8):

Մարդը, խճճված մեղքի ցանցի մեջ, ասես հայտնվել է խոր անդունդի հատակում ու անզոր է ինքնուրույն դուրս գալ: Այս անդունդը պարզապես փոխաբերություն չէ. այն արտացոլում է մեր անկյալ բնության իրական վիճակը: Չարիքը, որն արմատացել է մեր մեջ, ոչ միայն մեր գործողությունների վրա ազդող արտաքին գործոն է, այլեւ ներթափանցում է հենց սրտի՝ մեր անձի ամենախոր միջուկի մեջ՝ աղավաղելով մեր ցանկությունները, մտքերն ու ձգտումները: Աստվածաշնչյան հայտարարությունը՝ «Ո՛վ կծնվի

մաքուր անմաքուրից. ոչ մեկը» (Հոբ 14:4), ընդգծում է իրավիճակի այս անհուսույթյունը, երբ դիտարկվում է զուտ մարդկային տեսանկյունից: Մենք չենք կարող մեր ուժերով վերացնել այդ աղամական մեղքը եւ հասնել իսկական սրբության: Միայն ինքնուրույն մաքրվելու փորձերը՝ հենվելով մշակույթի, կրթության ու կամային ջանքերի վրա, նման են օվկիանոսի ջուրը գդալով դուրս ածելու փորձերին: Այս գործիքներն օգտակար եւ անհրաժեշտ են առօրյա կյանքում՝ նպաստելով անձնական զարգացմանն ու հասարակական կարգին, բայց անգոր են մարդու սրտում թաքնված չարի արմատի դեմ պայքարում: Նրանց շնորհիվ մենք կարող ենք հասնել արտաքին բարեպաշտության որոշակի մակարդակի՝ դրսեւորելով օրինակելի վարք, պահպանելով բարոյական նորմերը եւ օրենքները: Սակայն իրական հոգեւոր փոխակերպումից զուրկ նման վարքագիծը մնում է լոկ մեղքի խորապես թաղված սերմերը թաքցնող դիմակ: Ներքին էությունը մնում է անփոփոխ՝ թունավորելով մեր կյանքն ու մեր շրջապատը: Նմանատիպ հայտարարությունը հաստատվում է Սուրբ Գրքում. «Մարմնական միտքը թշնամություն է Աստծո դեմ. քանի որ նրանք չեն հնազանդվում Աստծո օրենքին եւ իսկապես չեն կարող» (Հռոմ. 8.7): Այստեղ շեշտը դրվում է Աստծո օրենքին ենթարկվելու մեր «մարմնի»՝ մեր անկյալ բնության անկարողության վրա: Ոչ թե այն պատճառով, որ մենք բավականաչափ ջանք չենք գործադրում, այլ այն պատճառով, որ մեր բնությունն արմատապես վնասված է մեղքից: Այս վնասը պարզապես բնավորության թուլությունն է, որը կարելի է հաղթահարել կամային ջանքերով, դա արմատական լուծում պահանջող խոր գոյաբանական խնդիր է: Միայն դրսից եկող ուժը կարող է փոխել այս իրավիճակը: Միայն անդրանցական գործության միջամտությունը կարող է վերականգնանք հոգին: Այս գործությունը Քրիստոսն է: Նրա քավիչ գոհաբերությունը խաչի վրա սոսկ խորհրդանշական գործողություն

չէ, այլ իրական հաղթանակ չար ուժերի հանդեպ եւ մարդկության մաքրագործում մեղքից: Աստծո շնորհը, որը հեղվում է առ Քրիստոս հավատի շնորհիվ, գործում է մարդու մեջ՝ կենդանացնելով ու փոխակերպելով նրա սիրտը: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Յանկացած բարիք, որը Աստծո զորությունից մեզ մոտ է իջնում, մենք բոլորի մեջ ամեն ինչ առաջացնող շնորհի գործողություն ենք անվանում»¹: Սա պարզապես վարքագծի փոփոխություն չէ, այլ բուն էության արմատական փոփոխություն, նոր մարդու ծնունդ Քրիստոսով, որտեղ մեռնում է հին «ես»-ը՝ իր բոլոր արատներով եւ թուլություններով հանդերձ, իսկ նրա փոխարեն՝ ծնվում է նոր անհատականություն, նորոգված ու սրբագործված Աստծո կողմից: Այս գործընթացը պահանջում է մշտական ապաշխարություն եւ սրբության մշտական ցանկություն, բայց այն հիմնված է ոչ թե մարդկային ուժի, այլ Աստծո շնորհի վրա, որը փոխակերպում է մեզ ներսից՝ թույլ տալով դուրս գալ մեղքի անդունդից ու սկսել նոր կյանք Աստծո հետ միասնություն մեջ:

Ապաշխարությունը սոսկ ձեւական ընթացակարգ չէ, այլ խոր, բազմակողմանի հոգեւոր արարք՝ ուղղված հոգու ապաքինմանը եւ Աստծո հետ ներդաշնակության վերականգնմանը: Սա բարդ ներքին գործընթաց է, որը մարդուց պահանջում է անկեղծ ինքնավերլուծություն, իր սխալները ճանաչելու եւ փոխելու հաստատակամ մտադրություն: Այն հիմնված է ոչ թե աստվածային պատժից վախի վրա, թեեւ այս տարրն առկա է մարդկային բնության մեջ, այլ ամենից առաջ մեղքի բեռից ազատվելու, ներքին խաղաղություն գտնելու եւ Արարչի հետ հաշտվելու ցանկության վրա: Ապաշխարությունը մեկանգամյա գործողություն չէ, այլ հոգեւոր կատարելագործման շարունակական գործընթաց, որը ոչ միայն վերացնում է

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, Москва, 2008, с. 21.

մեղքի բծերը, ստանում Սուրբ Հոգու շնորհն ու ձեռք բերում բազմաթիվ դրական հատկություններ եւ հոգեւոր պտուղներ: Սա խոր ներքին փոխակերպում է, որը լուսավորում է մարդու հոգին աստվածային լույսով ու շնորհում հոգեւոր նորոգություն: Մարդը պետք է ազնվորեն ընդունի իր թուլությունները, թերությունները եւ մեղքերը՝ առանց արդարացումների կամ ինքնախաբեության դիմելու: Սա բարդ ներքին աշխատանք է, որը մարդուց պահանջում է քաջություն ու խոնարհություն, պատրաստակամություն՝ առերեսվելու իր իսկական էությանը՝ իր բոլոր թերություններով հանդերձ: Միայն խոր ինքնավերլուծությունից հետո մարդ կարող է անցնել հաջորդ փուլ՝ ճանաչելով իր մեղքերը: Սա անկեղծ զղջում է, որը բխում է սեփական գործողությունների պատճառած վնասի ըմբռնումից՝ ինչպես իրեն, այնպես էլ ուրիշներին, եւ, ամենակարեւորը՝ Աստծուն: Սա ոչ միայն այն բանի գիտակցումն է, թե ինչ սխալ է արվել, այլեւ՝ թե ինչու է դա արվել, ներքին ինչ պատճառներ են հանգեցրել մեղք գործելուն: Այդ ըմբռնումը հիմք է հանդիսանում կյանքում հետագա փոփոխությունների համար: Ապաշխարությունն առանց ձեր կյանքը փոխելու մտադրության՝ անիմաստ է: Ապագայում նմանատիպ մեղքերից խուսափելը, սեփական թուլությունների դեմ պայքարելն ու հոգեւոր աճի ձգտելը հաստատակամ մտադրություն է: Սա հոգեւոր ազատագրման եւ իսկական ներքին խաղաղության հասնելու ուղին է, որը մեզ սովորեցնում է ոչ միայն շտկել սխալները, այլեւ կանխել դրանք ապագայում՝ մեր մեջ զարգացնելով լավագույն հատկանիշներն ու ձգտելով կյանքին ի Քրիստոս:

Խորը եւ անկեղծ զղջումն անփոխարինելի պայման է, առանց որի անհնար է ստանալ Աստծո ներումը: Շատերը սխալմամբ կարծում են, որ բավարար է պաշտոնապես ընդունել իրենց սխալները, բայց դա միայն մակերեսային գործողություն է, որը չի դիպչում սրտին: Աստծո առջեւ իսկական խոնարհությունը մեղքի պարզ

խոստովանությունն չէ, այլ սեփական մեղավորության խոր գիտակցում, որն ուղեկցվում է հոգու զղջմամբ ու գործված չարիքի նկատմամբ ատելությամբ: Սա այնպիսի զղջում է, որը գալիս է հոգու խորքից, մեր էության կենտրոնից: Միայն այդպիսի անկեղծ զղջումը կարող է ընդունվել Աստծո կողմից: Եթե մենք միայն ձեռականորեն ընդունենք մեր մեղքերը՝ առանց իրական զղջում զգալու այն չարիքի գիտակցումից, որը մենք պատճառել ենք կամ կպատճառեինք, ապա մեր «զղջումը» որեւէ արժեք չունի: Աստված տեսնում է մեր սրտերը, նա թափանցում է մեր մտքերի եւ զգացմունքների մեջ: Նա չի կարող ընդունել կեղծ խոնարհություն, մեղքերի սառն ու անսիրտ խոստովանություն, որն ասվում է լոկ պատժից խուսափելու կամ արտաքին խաղաղություն գտնելու համար: Նման «զղջումը» միայն խաղ է, Աստծուն խաբելու փորձ, իսկ Աստծուն խաբել անհնար է: Մեր չնեղված մեղքերը Աստծո անբարյացակամության արդյունք չեն, այլ մեր սեփական՝ Նրա առջեւ խոնարհվելու ցանկության հետեւանք: Մենք ինքներս ենք ստեղծում պատնեշ մեր ու Աստծո միջեւ՝ չկամենալով ընդունել մեր մեղավորության ամբողջ խորությունը եւ Աստծո սիրո ու ողորմածության ամբողջ չափը:

Սուրբ Գիրքը հստակ ցույց է տալիս ճշմարիտ զղջման ճանապարհը՝ խոր խոնարհության եւ սրտի զղջման ճանապարհը: Սա մեխանիկական ընթացակարգ չէ, սա հոգու վերափոխում է, մեր վերաբերմունքի արմատական փոփոխություն Աստծո նկատմամբ: Խոստովանության ձեւը կարող է տարբեր լինել՝ հրապարակային կամ գաղտնի, բայց դրա էությունն անփոփոխ է՝ անկեղծություն: Հարկադրանք, պարտադրված խոստովանություն, մեղքերի անլուրջ ու մակերեսային խոստովանություն՝ այս ամենը զուրկ է որեւէ արժեքից Աստծո աչքում: Ոչ ոքի չի կարելի ստիպել զղջալ, եթե նա չի գիտակցում իր անկման խորությունը, եթե նա զզվանք չի զգում իր արածի նկատմամբ: Միայն սրտից բխող անկեղծ եւ խոր

խոստովանությունը կարող է լսվել ու ընդունվել Աստծո կողմից: Սաղմոսեբզուն գեղեցիկ կերպով արտահայտել է այս աստվածային՝ ներելու պատրաստակամությունը. «Տերը մոտ է սրտով կոտրվածներին եւ փրկում է հոգով կոտրվածներին» (Սաղմ. 34.19): Սա այն խոստումն է, որը տրվում է բոլոր նրանց, ովքեր անկեղծորեն զղշում են ու ներում փնտրում: Աստծո խաղաղությունը գտնելու բանալին մեր սրտերում է, Աստծո առջեւ մեր խոնարհության մեջ, մեր մեղքն ընդունելու եւ շարիքից հրաժարվելու մեր պատրաստակամության մեջ: Միայն այդ դեպքում մենք կստանանք ներում ու կգտնենք այն խաղաղությունը, որը գերազանցում է մարդկային բոլոր հասկացողությունները:

Քրիստոնեական հավատը մեղքերի թողության եւ հավիտենական կյանքի հանդեպ հաստատուն վստահությունն է: Նման հավատն ունեցող մարդն իր կյանքի ղեկը հանձնում է Աստծուն՝ ապաստան ու խաղաղություն գտնելով Նրա մեջ: Այս վիճակը բնութագրվում է Աստծո հետ միասնության խոր զգացումով, այլ կերպ ասած՝ մասնակցությամբ Աստվածային կյանքին, սիրուն, իմաստությանը, զորությանը եւ սրբությանը: Այս միասնությունը մարդուն տալիս է նոր ուժ, զորացնում է նրա ոգին, լցնում խաղաղությամբ ու ապագայի հանդեպ վստահությամբ:

Հավատն առ Քրիստոս հավատ չէ ինչ-որ բանի, այլ հավատ է ինչ-որ մեկի՝ Հիսուս Քրիստոսի անձի, Նրա սիրո, զոհաբերության եւ հարության հանդեպ: Այդ հավատը հիմք է դառնում Աստծո կողմից որդեգրվելու, մեղքերի թողություն ստանալու եւ հավերժական կյանքի հույսն ունենալու համար: Դա կույր հավատ չէ. այն հաստատվում է մարդու կյանքում Աստվածային ներկայության փորձով: Այդ վստահությունը հիմնված է ոչ թե տրամաբանական ապացույցների, այլ ներքին համոզմունքի, Աստվածային սիրո ու ողորմածության անխախտ զգացումի վրա: Դա քաջություն եւ

վճռականությունն է, որը հիմնված է կյանքում Աստվածային ներկայության գիտակցման վրա:

Հավատը, որպես հոգեւոր կյանքի կարեւորագույն հիմք, Աստծո շնորհի արդյունքն է: Այն ի վերուստ տրված առաքինություն է, որն ազդում է մարդու ներաշխարհի վրա: Սուրբ Հոգին թափանցում է սիրտը եւ համակում այն հավատով առ Աստված: Սուրբ Հոգին առանցքային դեր է խաղում այս գործընթացում: Այն բացում է մտքի աչքերը՝ թույլ տալով տեսնել ճշմարտությունը, որը նախկինում անհասանելի է եղել: Հավատն ու բանականությունը, չնայած իրենց տարբերություններին, ներդաշնակ են եւ չեն կարող հակասել միմյանց: Հավատը, որպես ճանաչողության գերագույն ձեւ, վեր է բարձրանում բանականությունից, բայց դա չի նշանակում, որ նրանք հակասության մեջ են: Ընդհակառակը, Աստված, ով հավատ է տալիս, մարդկային հոգին նաեւ բանականության լույսով է օժտել: Սա ընդգծում է, որ Աստծուց եկող ճշմարտությունը չի կարող հակասել ինքն իրեն: Ի վերջո, ե՛ւ հավատը, ե՛ւ բանականությունը ծագում են մեկ աղբյուրից՝ Աստծուց: Գիտելիքի բոլոր ոլորտներում հետազոտությունը, եթե իրականացվում է ճշմարտության անկեղծ ցանկությամբ ու բարոյական չափանիշներին համապատասխան, երբեք չի հակասում հավատին: Ավելին, կարեւոր է նշել, որ արարված աշխարհը հասկանալու ցանկությունը, նույնիսկ եթե այն առաջանում է առօրյա փորձառության մակարդակում, պայմանավորված է Աստծո կամքով: Բնության ուսումնասիրության յուրաքանչյուր քայլ, ամեն մի նոր հայտնագործություն, ըստ էության, աստվածային կամքի դրսևորում է, որն աշակցում եւ առաջնորդում է այն ամենը, ինչ գոյություն ունի: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ հավատն ու բանականությունը ոչ միայն գոյակցում են, այլեւ լրացնում են միմյանց: Նրանք ներկայացնում են նույն ճանաչողական գործընթացի երկու կողմերը, որոնցից յուրաքանչյուրն օգնում է

ավելի լավ հասկանալ մյուսը: Հավատը տալիս է իմաստ ու նպատակ, իսկ բանականությունը՝ ճանաչելու եւ հասկանալու գործիքներ: Հավատի ու բանականության միջեւ այս փոխազդեցությունը կարող է հանգեցնել կյանքի ինչպես հոգեւոր, այնպես էլ ֆիզիկական ասպեկտների ավելի խոր ըմբռնմանը:

Կարեւոր է նշել, որ ճշմարիտ հավատն անհնար է առանց ապաշխարության: Հիսուս Քրիստոսը, սկսելով իր քարոզչական գործը, ապաշխարության կոչ արեց՝ այն ներկայացնելով որպես Երկնքի Արքայությունը ձեռք բերելու անհրաժեշտ պայման: Այս գաղափարը Նրա ողջ վարդապետության առանցքն է: «Ապաշխարե՛ք, որովհետեւ Երկնքի Արքայությունը մոտ է» (Մատթ. 4.17) – այս խոսքերը դարձան առանցքային Փրկչի քարոզներում՝ արտացոլելով մարդկային էության խոր ըմբռնումը եւ փրկության ուղին:

Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Տիրոջը հավատացողները նախ պիտի ապաշխարեն ըստ Հովհաննեսի քարոզի եւ ըստ մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսի քարոզի»¹: Մարդը, ով գիտակցում է իր մեղսականությունը, զգում է, որ նրան Աստծուց ասես անդունդ է բաժանում: Ինչպե՞ս հաղթահարել այդ անդունդը, ինչպե՞ս կարող է մեղավորը Բարձրյալի աչքում արդար դառնալ: Պատասխանը Հիսուս Քրիստոսի մեջ է, Ով անկյալ մարդկությունը Աստծուն կապող կամուրջն է: Պենտեկոստի օրը, երբ շատ մարդիկ, Պետրոս առաքյալի քարոզից հետո իրենց մեղսագործության գիտակցությունից բռնված, վախով եւ ապաշխարությամբ հարցնում էին՝ «Ի՞նչ անենք» (Գործք 2.37), Պետրոսի պատասխանը, որը դարձել է քրիստոնեական հավատի հիմնաքարը, իր կատարման մեջ պարզ է ու միեւնույն ժամանակ բարդ. «Ապաշխարե՛ք»: Ապաշխարությունը պարզունակ ափսոսանք չէ գործած մեղքերի համար: Դա խոր, սրտանց զղջում

¹ Там же, с. 297.

է, մտածողության եւ ապրելակերպի փոփոխություն, մեղքի նկատմամբ նողկանք ու գարշանք: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Ապաշխարությունը մեծ ուժ ունի, այն կարող է մեղքերի մեջ հույժ ընկղմված մարդուն, եթե նա ցանկանա, ազատել մեղքերի բեռից»¹: Ապաշխարությունը քրիստոնեական հոգեւոր կյանքի առաջին եւ հիմնական միջոցն է, հոգեւոր մաքրագործման ու Աստծուն մոտենալու ճանապարհի վրա առաջին քայլը: Կարեւոր է հասկանալ, որ ապաշխարությունը մեխանիկական ծես չէ, այլ խորապէս անձնական փորձառություն, որը պահանջում է անկեղծություն եւ փոխվելու պատրաստակամություն: Այն ենթադրում է ինքնավերլուծություն, սեփական թույլ կողմերի ճանաչում ու մշտական պայքար սեփական կրքերի եւ թերութիւնների դեմ:

Մեղավորին կարելի է նմանեցնել խոր քնած մարդուն: Սա չի նշանակում ակնհայտ մեղքերով լի կյանք: Ամենից հաճախ սա վկայում է կենդանի հավատի, Աստծո հանդեպ բոցավառ, անձնուրաց սիրո բացակայության մասին, որը դրսեւորվում է այն ամենի վճռական մերժմամբ, ինչը հակասում է Աստծո կամքին: Պարզ ասած՝ նման մարդը կարող է արտաքուստ պահպանել կրոնական ծեսերը, ապրել թվացյալ բարեպաշտ կյանքով, բայց նրա սիրտը մնում է սառն ու անտարբեր իր փրկության հանդեպ: Բարեպաշտությունը նրա առաջնահերթութիւնը չէ. նա մտածում է բազում երկրային բաների մասին, բայց չի մտածում իր հավերժական ճակատագրի մասին, չի զգում հոգեւոր մահվան մոտալուտ վտանգը: Նրա կյանքը նման է երազի, որի մեջ նա անցնում է կարեւոր հոգեւոր ճշմարտութիւնների կողքով՝ ուշադրութիւն չդարձնելով դրանց: Այս հոգեւոր քունը կարող է դրսեւորվել տարբեր ձեւերով: Օրինակ՝ մարդը կարող է պաշտոնապէս մասնակցել պատարագին, բայց չխորանալ

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, Москва, 2008, с. 344.

կատարվածի էություն մեջ, մեխանիկորեն աղոթել՝ առանց Աստծուն անկեղծորեն դիմելու: Նա կարող է պահպանել բարոյականության արտաքին կանոնները, բայց չի ձգտում ներքին վերափոխման, չի պայքարում ներքին արատների դեմ, ինչպիսիք են հպարտությունը, նախանձը, ագահությունը: Նա կարող է առատաձեռն լինել նյութական առումով, բայց զուրկ է իր մերձավորների հանդեպ սիրուց եւ կարեկցանքից: Նրա կրոնական կյանքը չունի խորություն ու իսկություն՝ լինելով ավելի շատ սոցիալական ձեւակա-նություն, քան հավատի իրական դրսեւորում: Ընդ որում, այս հոգեւոր մահաքունը հաճախ ուղեկցվում է ինքնաքննադատության բացակայությամբ: Այդպիսի մարդը կարող է չնկատել իր մեղքերը կամ համարել դրանք աննշան եւ ապաշխարություն չպահանջող: Նա հեշտությամբ կարող է արդարացնել իր գործողությունները՝ մեղադրելով ուրիշներին կամ հանգամանքներին: Այսպիսի հոգեւոր կուրությունը խանգարում է մարդուն տեսնել Աստծո շնորհի իր կարիքն ու փնտրել Նրա ողորմությունը: Նա կորցնում է ժամանակը, ընկղմված լինելով պատրանքների ու դատարկ հոգսերի մեջ, եւ վտանգում է իր հավիտենական կյանքը: Ուստի այս հոգեւոր քնից արթնանալը պահանջում է գիտակցված ջանք, անկեղծ ապաշխարություն եւ հոգեւոր աճի, մշտական ինքնակատարելագործման ու Աստծո հետ մտերմության ցանկություն: Անհրաժեշտ է ակտիվորեն պայքարել մեղսական սովորությունների դեմ, զարգացնել հոգեւոր հատկություններ եւ օգնություն խնդրել Աստծուց ու եկեղեցուց: Սա հոգեւոր մահվան վտանգից խուսափելու եւ իսկական փրկության հասնելու միակ միջոցն է:

Հեռանալով Աստծուց՝ մարդն իրեն դնում է իր տիեզերքի կենտրոնում՝ ինքնահաստատումը վերածելով գոյության միակ նպատակի: Դա տեղի է ունենում ոչ միայն այն պատճառով, որ, կորցնելով կապը Բարձրյալի հետ, նա չի տեսնում ավելի նշանակալի բան, քան

իր սեփական եսը, այլեւ դատարկության խոր զգացողության պատ-
ճառով, որն առաջացել է իր նախկին հոգեւոր լիության կորստից
հետո: Պատկերացրեք մի անոթ, որն ի սկզբանէ լի էր աստվածային
շնորհով: Աստծո հետ կապը խզելուց հետո անոթը դատարկվում է,
եւ այդ դատարկութիւնը դառնում է ծարավի անդադար, ցավոտ
զգացման աղբյուր: Սա ոչ թէ ինչ-որ կոնկրետ բանի ծարավ է, այլ
անավարտության խոր, գոյութենական զգացում, իր ներսում բաց-
վող անդունդը լցնելու մշտական ցանկութիւն: Հոգեւոր օտարու-
մից առաջացած այս ներքին դատարկութիւնը տարբեր կերպ է
դրսեւորվում. մեկը փորձում է այն լցնել նյութական բարիքներով՝
հարստությամբ ու շքեղությամբ: Մյուսը մխրթարութիւն է փնտ-
րում զգայական վայելքների մէջ՝ սուզվելով զվարճանքի, սեքսի,
թմրանյութերի աշխարհ: Երրորդը ձգտում է իշխանության՝ դա
դիտելով որպէս ինքնահաստատման ճանապարհ եւ ամբողջակա-
նության պատրանքային զգացում ձեռք բերելու միջոց: Այս բոլոր
ռազմավարութիւնները, թեեւ տարբեր են թվում, սակայն միավոր-
ված են մեկ ընդհանուր հատկանիշով՝ դրանք հոգեւոր դատարկու-
թիւնը լցնելու փորձեր են՝ այն փոխարինելով այլ բաներով, հաճախ
պատրանքային ու իրական բավարարվածութիւն չբերող: Հենց այս
պատրանքն է դառնում մշտական հիասթափության աղբյուր: «Ես
շատ գործերի ձեռնամուխ եղայ, ինձ համար ապարանքներ շինեցի,
ինձ համար այգիներ տնկեցի, ինձ համար պարտէզներ եւ ծաղկա-
նոցներ շինեցի եւ ամեն տեսակ պտղաբեր ծառեր տնկեցի նրանց
մէջ: Զրաւազաններ շինեցի ինձ համար, որ ջրերը ոռոգեն մայրի-
ների խիտ անտառները: Ծառաներ եւ աղախիններ ունեցայ, եւ
նրանք ընդոծիւններ ունեցան ինձ համար, եւ աւելի շատ նախիրներ
ու հոտեր ունեցայ, քան բոլոր նրանք, որ եղել են ինձնից առաջ
Երուսաղէմում: Ինձ համար արծաթ ու ոսկի կուտակեցի եւ թա-
գաւորներից ու գաւառներից մեծ գանձեր դիզեցի: Գուսաններ եւ

երգիչներ ու երգչուհիներ ունեցայ եւ մարդու որդու համար՝ ամեն մեղկութիւն: Տղամարդ եւ կին մատակարարներ բերեցի ինձ համար, եւ ես աւելի մեծ եղայ, քան բոլոր նրանք, որ ինձնից առաջ եղել են Երուսաղէմում. եւ աւելացաւ նաեւ իմ իմաստութիւնը: Ինչ որ աչքս ուզեց, ինձ չղրկեցի դրանից, եւ ոչ մի ուրախության համար սրտիս վրայ արգելք չդրի: Իմ սիրտն ուրախ եղաւ, որովհետեւ վայելեց իմ աշխատանքի պտուղները, եւ դա էլ իմ բաժինը եղաւ իմ բոլոր վաստակներից: Ես նայեցի իմ ձեռքերի արած բոլոր գործերին եւ դրանք անելու համար իմ քաջած չարչարանքներին, եւ, ահա՛ ամեն ինչ ունայնութիւն է եւ հոգու տանջանք, եւ ոչ մի օգուտ չկայ արեգակի ներքոյ» (Ժող. 2.4-11):

Պարագոքսն այն է, որ որքան շատ է մարդը փորձում արտաքին միջոցներով լրացնել ներքին դատարկութիւնը, այնքան այն ընդլայնվում է: Սա մի տեսակ արատավոր շրջան է, որից ելքը հաճախ տեսանելի է լոկ վերադարձով դեպի նախկին հոգեւոր լիության աղբյուրը՝ դեպի հոգեւոր արժեքներ ու աշխարհի եսակենտրոն ընկալումից դուրս կյանքի իմաստի որոնում: Հոգեւոր ծարավի էությունը հասկանալն առաջին քայլն է այն հաղթահարելու եւ իրական երջանկություն ու ներդաշնակություն գտնելու համար: Ի վերջո, իսկական լիութիւնը կարող է ձեռք բերվել միայն ապաշխարության միջոցով հոգեւոր վերածննդի ու Աստծո հետ վերամիավորման շնորհիվ:

Բարոյական հեղաշրջումը, որը տեղի է ունենում ապաշխարության գործընթացում, ներկայացնում է անձի ներքին կառուցվածքի խոր եւ արմատական փոփոխություն: Գիտակցության կենտրոնը սեփական եսից, նրա ցանկություններից ու կարիքներից տեղափոխվում է դեպի Աստված եւ մերձավորները: Սա նշանակում է, որ մարդը դադարում է իրեն համարել աշխարհի կենտրոնը՝ գիտակցելով իր կախվածությունը Բարձրալից ու պատասխանատվությունն այլ մարդկանց հանդեպ: Հիսուս Քրիստոսը, ասելով՝ «Եթե որեւէ

մեկը կամենում է գալ իմ հետեւից, թող ուրանա իր անձը եւ վերցնի իր խաչը եւ հետեւի Ինձ» (Մատթ. 16.24), ցույց է տալիս այս հեղաշրջումն առավելագույն պարզությամբ: «Ուրանալ ինքդ քեզ»՝ չի նշանակում ինքնառնչացում կամ սեփական անձի ժխտում, այլ ուղղակի ենթադրում է հրաժարվել ուրիշների հաշվին ինքնահաստատվելու եսասիրական ցանկությունից ու սեփական կամքի վրա համառ պնդումից, նույնիսկ եթե դա հակասում է Աստծո կամքին: «Վերցրու քո խաչը»՝ խորհրդանշում է դժվարությունների եւ տառապանքների ընդունումը, որոնք անխուսափելիորեն առաջանում են հոգեւոր կատարելագործման ճանապարհին: Այս ճանապարհը պահանջում է զոհաբերություն, խոնարհություն ու սեփական թուլությունները հաղթահարելու պատրաստակամություն: Հետեւելով Քրիստոսին՝ մարդը հրաժարվում է իր եսասիրական կամքից, որը անհագ կուռքի նման անընդհատ պահանջում է իր ցանկությունների բավարարումը: Ցանկասեր մարդը կարուսելի պես պտտվում է իր շուրջը, եւ նրա բոլոր գործողություններն ուղղված են այդ եսակենտրոն պտույտի պահպանմանը: Մերձավորների հանդեպ նրա սերը կեղծավոր է, պայմանավորված անձնական շահով կամ փոխադարձության ակնկալիքով, այլ ոչ թե մաքուր սրտի խորքից բխող անվերապահ, զոհաբերական սիրով: Սակայն եսասիրական կամքից հրաժարվելը չի նշանակում վերածվել պասիվ, թույլ կամփոք, ձգտումներից ու էներգիայից զուրկ էակի: Ընդհակառակը, դա կամքի ազատագրումն է եսասիրության կապանքներից, նրա իրական ներուժի բացահայտումն է՝ ուղղված Աստծուն եւ մերձավորներին ծառայելուն: Սուրբ Հոգով կերպարանափոխված կամքն առաջնորդվում է անձնազոհ սիրով՝ ազապետով, որը քրիստոնեության հիմնարար ուժն է: Այս սերը կախված չէ համակրանքներից կամ հակակրանքներից, հարաբերություններից եւ փոխադարձ պատվորություններից: Այն անշահախնդիր է եւ ներողամիտ, նման է

Նոր Կտակարանում նկարագրված Աստծո սիրուն մարդու հանդեպ: Այն դառնում է կյանքի շարժիչը՝ մարդուն ուղղորդելով ողորմության, օգնության ու ծառայության գործերի: Ապաշխարության միջոցով մարդը հրաժարվում է իր կամքից ոչ թե արտաքին ճնշման կամ հարկադրանքի պատճառով, այլ մեղքից մաքրվելու անհրաժեշտության ներքին խոր գիտակցությունից ելնելով: Այս գիտակցությունը նրան ասում է, որ ավելի բարձր նպատակներին հասնելու եւ շրջապատող աշխարհի ու իր իսկական էության հետ ներդաշնակության հասնելու համար իրեն անհրաժեշտ է ճնշել իր անձնավորության այն կողմերը, որոնք խանգարում են այս գործընթացին: Դրանք հաճախ կապված են եսասիրության հետ, որը մարդու իրական էությունը չէ: Եսասիրական հակումները կարող են դրսևորվել տարբեր ձևերով՝ սկսած նյութական հարստության անհագ ցանկությունից մինչև ուրիշներին տիրելու ցանկությունը: Դրանք մարդուն օտարում են իր իսկական էությունից, որն Աստծո պատկերն ու նմանությունն է: Երբ մարդը գիտակցում է, որ իր իսկական էությունը պահանջում է հրաժարվել այս անբարո հակումներից, նա մտնում է ապաշխարության ճանապարհը:

Ինքնահրաժարումը գործնական առումով դրսևորվում է հնազանդության միջոցով, որը քրիստոնյայի հոգեւոր կյանքի կարեւոր կողմն է: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Ինչպես մենք պիտի հնազանդվենք միմյանց: Ինչպես ստրուկները տերերին, ըստ Տիրոջ պատվիրածի. «Եթե մեկն ուզում է առաջին լինել, բոլորից վերջինը եւ բոլորի սպասավորը պիտի լինի» (Մարկ. 9.35)»: Այս հնազանդության էությունը կայանում է նրանում, որ մարդը պատրաստ է իր ցանկություններն ու կամքը ստորադասել Աստծո կամքին: Այս ստորադասումը միշտ չէ, որ համընկնում է մարդու անձնական

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 304.

ձգտումների եւ ակնկալիքների հետ, քանի որ Աստծո կամքը կարող է հանգեցնել այնպիսի իրադարձությունների ու իրավիճակների, որոնք միշտ չէ, որ համապատասխանում են երջանկության եւ հաջողության մասին մեր պատկերացումներին: Քրիստոնյան պետք է սովորի տարբերել իր եսասիրական ցանկությունները եւ հոգու իրական կարիքները, ինչը դժվար գործ է: Հաճախ է պատահում, որ մեր ցանկությունները կարող են գունավորվել եսասիրական մտադրություններով, ու հենց այս համատեքստում է, որ Աստծուն հնազանդվելը դառնում է իրական փորձություն: Բացի այդ՝ Աստծուն հնազանդությունը կարող է դրսևորվել կյանքի տարբեր ոլորտներում՝ ուրիշների հետ հարաբերություններում, մասնագիտություն ընտրելիս, դժվար որոշումներ կայացնելիս: Այս ասպեկտներից յուրաքանչյուրը մարդուց պահանջում է ոչ միայն հավատ, այլեւ խոնարհություն, պատրաստակամություն՝ ընդունելու, որ իր ծրագրերը միշտ չէ, որ համընկնում են Աստծո ծրագրերի հետ: Օրինակ՝ երբեմն մարդը կարող է զգալ, որ ինքը պետք է գնա որոշակի ճանապարհով, բայց ի վերջո բխվելու է այնպիսի հանգամանքների, որոնք ստիպում են նրան փոխել ուղղությունը: Նման ժամանակներում կարեւոր է հիշել, որ Աստծո կամքը միշտ ուղղված է դեպի բարին, անգամ եթե այդ բարին այս պահին ականհայտ չէ: Այսպիսով, ապաշխարությունը, ինքնահրաժարումն ու հնազանդությունը սոսկ ձեւական գործողություններ չեն, այլ ներքին վերափոխման խոր գործընթաց են: Սա ճշմարիտ ազատության ճանապարհն է, որտեղ մարդը սովորում է վստահել Աստծուն եւ ընդունել Նրա կամքը, որը տանում է դեպի ավելի կատարյալ ու ներդաշնակ կյանք:

Հուլիսի մասին

Մեր էություն խորքերում երջանկության անհագ ծարավ կա: Կեցության լիության այս ցանկությունը, այն, ինչ կյանքը լցնում է երջանկությամբ, իմաստով եւ բավարարվածությամբ, մեր բոլոր գործողությունների ու ցանկությունների հիմնական մղումն է եւ շարժիչ ուժը: Մենք անընդհատ ձգտում ենք հասնել մի բանի, որը կբավարարի մեր սիրտը, կընդլայնի մեր գոյության հորիզոնները ու կդարձնի կյանքը ավելի իմաստալից եւ հագեցած: Մեր յուրաքանչյուր գործողություն, ամեն մի ընտրություն ու ձգտում թելադրված է երջանկության որոշակի չափաբաժին ստանալու ցանկությամբ: Սակայն երկրային վայելքները, որքան էլ դրանք հաճելի լինեն, ժամանակավոր են եւ անցողիկ: Նրանք նման են միրաժի, որը ձգում է իր թվացյալ մոտիկությամբ, բայց երբեք ամբողջովին չի հագեցնում մեր սրտի ծարավը: Այս անհագությունը պայմանավորված է մեր հոգու մեջ կատարելության եւ գեղեցկության իդեալի առկայությամբ, որն իր ամբողջական մարմնավորումն է գտնում Աստծո մեջ: Մեր սիրտը, խորապես գիտակցելով իր սահմանափակումները, ենթագիտակցաբար հասնում է բարձրագույն բարիքին՝ վայելելու Աստվածային գեղեցկությունն ու հոգեւոր պարգեւները: Բայց կարելու է գիտակցել, որ թե՛ երկրային, թե՛ երկնային բարիքները կախված են Աստծուց: Նա է ամեն ինչի աղբյուրը, որը մեզ կյանք է տալիս, պահպանում է այն եւ ապահովում այն շարունակելու համար անհրաժեշտ միջոցները: Աստծո նախախնամությունն անտեսանելի, սակայն հզոր ուժ է, որը պաշտպանում է մեզ չարիքներից ու դժբախտություններից, օգնում է մեզ բարի գործեր

կատարել եւ խոսափել մեղքերից: Մեր կյանքի յուրաքանչյուր պահին մենք լիովին կախված ենք Աստծո կամքից, Նրա բարեգթությունից ու շնորհից: Մեր հույսը հիմնված է Աստծո օգնությունն ապավինելու եւ Նրա խոստացած բարիքների ականալիքի վրա: Մեր ցանկությունների հիմնական առարկան, իհարկե, երկնային բարիքներն են՝ հավերժական ու կատարյալ: Սակայն դրանք մեզ չեն տրվում այս երկրային կյանքում: Դրանք մեր հոգու նպատակն են, Աստծո տված խոստումը ապագայի համար: Եւ մենք ապրում ենք դրանք ստանալու հույսով: Պողոս առաքյալը ճշգրտորեն արտահայտեց այս վիճակը հետեւյալ խոսքերով. «Մենք հույսով ենք փրկվել» (Հռոմ, 8.24): Այս կյանքում մենք ստանում ենք միայն երկնային երանության աննշան կանխազգացում, իսկ աստվածային շնորհի լիությունը սպասում է մեզ հավերժության մեջ: Այս մնայուն հույսն է շարժիչը մեր հոգեւոր զարգացման, հավատքի ու սրբության մեր ցանկության: Այսպիսով, մեր կյանքը ճանապարհ է դեպի այս բարձրագույն բարիքը, մի ուղի, որը լուսավորված է Աստծո հետ ապագա վերամիավորման ականալիքով եւ Նրա շնորհի լիությունը ստանալու հույսով:

Հույսը կարող է դիտվել որպես մարդկային հիմնարար կարիք, որը խորապես արմատավորված է մեր բնության մեջ: Դրա նշանակությունը պայմանավորված է այն բարիքների կարեւորությամբ, որոնք մենք հույս ունենք ստանալու, եւ որոնք ուղղակիորեն կապված են մեր բարօրության հետ: Ֆիզիկական մակարդակում հույսը խթանում է հիմնական կենսաբանական կարիքներն ապահովելու ցանկությունը, սակայն հույսի իմաստը շատ ավելի մեծ է, քան այդ ցանկության խթանումը: Ավելի կարեւոր է հույսի հոգեւոր բաղադրիչը: «Հույսով փրկվեցինք. իսկ տեսանելի հույսը հույս չէ, քանի որ մի բան, որ մեկը տեսնում է, էլ ինչո՞ւ հուսա» (Հռոմ, 8.24): Շատերի, հատկապես՝ հավատացյալների համար հույսը նշանակում է

հավատ մեղքերի թողության ու աստվածային շնորհ ստանալու հանդեպ, որը լուսավորում է միտքը, զորացնում կամքը, սիրտը լցնում խաղաղությամբ եւ վստահությամբ: Այս հոգեւոր հույսը ուժ է տալիս՝ հաղթահարելու կյանքի դժվարությունները, առաջնորդում է բարի գործեր կատարելու եւ աջակցում է հոգեւոր կատարելագործմանը: Ինչպես ցանկացած առաքինություն, հույսը նույնպես ենթակա է փորձությունների: Այն հաճախ տատանվում է որոշ պահերի, երբ մարդը բախվում է անախորժությունների ու տառապանքների, հատկապես՝ ծանր հիվանդության դեպքում կամ մահվան առջեւ: Նման պահերին մեր փրկության թշնամին՝ սատանան, ակտիվորեն հարձակվում է՝ ձգտելով մեզ հասցնել հուսահատության եւ վհատության վիճակի, ու մենք կարող ենք զգալ, որ բավարար ուժ չունենք նրան դիմակայելու համար: Նման պահերին հատկապես կարեւոր է խոնարհաբար եւ անկեղծորեն աղոթել, որ Տերը զորացնի մեր ոգին ու վերականգնի մեր հույսը Իր բարության եւ պաշտպանության հանդեպ՝ ապավինելով մեր փրկության աղբյուր Հիսուս Քրիստոսին:

Այսպիսով, հույսը պարզապես վերացական հասկացություն չէ, այլ հիմնարար գործոն, որը որոշում է մեր կյանքի որակը, ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեւոր մակարդակներում: Որքան ավելի իմաստալից լինի հույսը մեզ համար, այնքան այն կայուն պիտի լինի: Իր հերթին՝ հույսը հիմնված է Աստծո Նախախնամության հանդեպ հավատի վրա: Այդ Նախախնամությունը դրսևորվում է նրանով, որ Աստված Իր անսահման բարեգթությունամբ կյանք է տալիս իր բոլոր արարածներին ու ապահովում նրանց այն ամենով, ինչ անհրաժեշտ է նրանց կյանքը պահպանելու, շարունակելու եւ բարեկեցության հասնելու համար: Աստված հատուկ ուշադրություն է դարձնում մարդկանց՝ նրանց կյանքի բոլոր հանգամանքներն ուղղելով դեպի բարձր նպատակներ՝ բարոյական կատարելագործում,

հոգեւոր աճ, փրկություն եւ հավերժական երանություն երկնքի Արքայությունում: Աստված դա խոստանում է բոլոր նրանց, ովքեր կատարում են Նրա պատվիրանները: Երկնքի Արքայությունում հավերժական երանության հույսը շատերի համար կյանքի հզոր խթան է՝ դրան իմաստ ու նպատակ տալով եւ օգնելով հաղթահարել անխուսափելի մահվան վախը:

Կարեւոր է հասկանալ, որ հույսը հիմնված է Աստծո խոստումների վրա, որոնք իրենց հերթին հաստատվում են Նրա հավատարմութամբ: Որպես ամենագետ՝ Աստված գիտի այն ամենը, ինչ կարող է օգտակար ու անհրաժեշտ լինել մեզ համար: Նրա ամենակարողութունը թույլ է տալիս իրականացնել այն, ինչ Նա ցանկանում է: Այսպիսով, հույսը, որով մենք ապրում ենք, պետք է լինի ոչ միայն ամուր, այլեւ խորապես արմատավորված հավատի մեջ: Հույսը ներառում է վստահություն առ Աստված եւ պատրաստակամություն՝ հետեւելու Նրա ճանապարհին, նույնիսկ երբ հանգամանքները թվում են դժվար կամ անկանխատեսելի: Միայն այդ հույսն է ճշմարիտ, մնացած բոլորը կեղծ են ու տանում են դեպի մոլորություն: Ինչպես ճիշտ ուղուց շեղված մարդն է թափառում տարբեր ճանապարհներով, այնպես էլ Աստծուց հեռացածն է աջակցություն փնտրում արտաքին հանգամանքներում եւ իրերում: Այդ թափառումը նման է ճանապարհին կուրացած մարդուն, ով չի տեսնում, թե ուր է գնում ու բախվում է խոչընդոտների: Աստծո հանդեպ հույսի մերժումը հանգեցնում է անհուսալի եւ անցողիկ իրողություններում աջակցության որոնմանը, ինչի անխուսափելի հետեւանքն են հիասթափությունն ու անհաջողությունը:

Հույսը պետք է հասկանալ որպես ամուր համոզմունք աստվածային զորության, ողորմության ու ճշմարտության մեջ, որպես սին ինքնավստահության եւ ունայնության հակակշիռ: Դա մեր հավա-

տի հիմքն է, որն աստիճանաբար հեռացնում է մեր սրտերը երկրային անցողիկ հույսերից, երկրային նվաճումների շղարշով ինքնահաստատվելու մշտական ցանկությունից՝ տանելով դեպի օգնության ու փրկության միակ ճշմարիտ աղբյուրը՝ դեպի Աստված։ Մենք սովորում ենք համբերատար սպասել Նրա ողորմությանը, որն ամրացնում է մեր հոգին կյանքի դժվարություններին դիմակայելու համար եւ ուղղորդում իրական երջանկության հասնելու մեր ձգտումները, որոնք կախված չեն երկրային փոփոխվող պայմաններից։ Սա պատրանքներից միտքը մաքրելու, ոգին աստիճանաբար զորացնելու ու Աստծո Նախախնամությանն ապավինելու երկարատեւ գործընթաց է։ Աստծո հանդեպ հույսն է, որ օգնում է մեզ՝ հաղթահարելու մեր կյանքի ճանապարհի բոլոր խոշորագույնները, գտնելու մտքի խաղաղություն եւ ճշմարիտ երջանկություն։ Սա է հույսի էությունը՝ որպես առաքինություն ու հոգեւոր կատարելագործման շարունակական պայքար։

Հույսը, որպես մարդկային կյանքի կարեւոր բաղադրիչ, անքակտելիորեն կապված է հավատի հետ։ Այն հիմնված է խոր համոզմունքի վրա, որ Աստծո Նախախնամությունը հոգ է տանում մեզանից յուրաքանչյուրի մասին։ Ըստ ս. Գրիգոր Նազիանզացու. «Աստված կառավարում է տիեզերքը։ Աստծո Բանը ե՛լ այստեղ, ե՛լ այնտեղ բաշխում է ամենն, ինչ Նրա խորհրդում որոշված է, որ լինի երկնքում ու երկրի վրա»¹։ Փրկիչն ուսուցանում է մեզ, որ նույնիսկ ամենափոքր արարածները, ինչպիսիք են թռչունները եւ վայրի ծաղիկները, գտնվում են Նրա խնամքի տակ։ Եթե Աստված հոգում է նրանց մասին, ապա առավել եւս Նա չի անտեսի իր պատկերով եւ նմանությամբ ստեղծված մարդկանց։ Այս ըմբռնումն օգնում է մեզ՝ կյանքի բոլոր հանգամանքներում մեր հույսը դնելու Աստծո վրա։

¹ Симфония по творениям святителя Григория Богослова, с. 423.

Մեր հուլան ամրապնդելու համար կարելոր է հետեւել Փրկչի պատվիրաններին, Ով մեզ կոչ է անում առաջին հերթին փնտրել Աստծո Արքայութիւնը եւ Նրա արդարութիւնը: Սա նշանակում է, որ մենք պետք է ձգտենք դեպի հոգեւոր արժեքներ, զարգացնենք մեր հավատն ու բարի գործեր անենք: Իր հերթին, Աստված Իր անսահման բարեգթությամբ մեզ կտրամադրի մեր երկրային կյանքի համար անհրաժեշտ բոլոր բարիքները՝ ինչպես նյութական, այնպես էլ հոգեւոր: Իհարկե, ամեն ինչ կախված է Աստծո կամքից, բայց դա չի հերքում մեր ջանքերի անհրաժեշտութիւնը: Կարելոր է նաեւ հիշել, որ մեր ուզածին հասնելու համառ ցանկութիւնը կարող է հանգեցնել Աստծո հանդեպ մեր հուլսի թուլացմանը: Եթե մենք շատ պնդենք մեր ցանկութիւնների վրա, ապա դա կարող է հակասել Աստծո Նախախնամութեանը, որը, ինչպես գիտենք, միշտ ուղղված է մեր բարօրութեանը: Երբեմն մեր ցանկութիւնները կարող են չհամընկնել Աստծո կամքի հետ, եւ նման պահերին կարելոր է կարողանալ վստահել Նրան: Հավատի վրա հիմնված հուլսը կարող է զորացնել մեզ դժվար ժամանակներում՝ վստահութիւն տալով, որ Աստված միշտ առաջնորդում է մեզ ճիշտ ճանապարհով:

Յուրաքանչյուր մարդու կյանքում կա հուլս, բայց այդ հուլսի աղբյուրները կարող են շատ տարբեր լինել: Ինչպես նշեցինք, մարդիկ ապավինում են տարբեր բաների: Ոմանք պաշտպանութեան կամ աջակցութեան համար հուլսը դնում են իշխանավորների վրա: Մշուկներն ապավինում են նյութական ունեցվածքին՝ հուսալով, որ հարստութիւնն իրենց երջանկութիւն եւ կայունութիւն կբերի: Կան այնպիսիք, ովքեր իրենց հուլսը դնում են հասարակական դիրքի, կարգավիճակի ու հեղինակութեան վրա: Որոշ մարդիկ վստահում են իրենց բանականութեանը՝ հավատալով, որ տրամաբանութիւնն ու խելքը կօգնեն իրենց՝ հաղթահարելու եղած դժվարութիւնները: Կան նաեւ այնպիսիք, ովքեր հուլսը դնում են ֆիզիկական

ուժի վրա՝ հավատալով, որ ուժն ու առողջությունը կապահովեն իրենց հաջողությունը կյանքում: Սակայն ճշմարիտ քրիստոնյաները, թողնելով այս բոլոր անցողիկ, սին հույսերը, դիմում են Աստծուն՝ որպես հույսի միակ աղբյուրի: Նրանց հավատը հիմնված է այն խոր գիտակցության վրա, որ միայն Աստված կարող է իսկական պաշտպանություն ապահովել: «Տերն իմ լույսն է ու կյանքը, ումի՞ց վախենամ. Տերն իմ կյանքի ապավենն է, ումի՞ց ես դողամ» (Սաղմ. 26.1): Այս համատեքստում կարելի է ասել, որ Աստծո հանդեպ հույսը միակ հույսն է, որը չի խաբի: Ի տարբերություն երկրային բաների հանդեպ հույսերի, որոնք կարող են պատրանք լինել, Աստծո հանդեպ հույսը միշտ տանում է դեպի ճշմարիտ լույս եւ փրկություն: Այո, մարդը մխիթարություն ու օգնություն է փնտրում տարբեր բաներում, բայց, ցավոք, դա լոկ խորացնում է նրա հիասթափությունը: Մինչդեռ Աստծո հանդեպ հույսը նման է մի ամրոցի, որը ոչ միայն ուժ է տալիս՝ դժվարությունները հաղթահարելու, այլեւ բերում է ներքին խաղաղության եւ ներդաշնակության:

Մարդկային բնությունն այնպիսին է, որ նրա ընկալումներն ու կարողությունները սահմանափակ են: Մենք ձգտում ենք դեպի այն, ինչը հասանելի է մեր զգայարաններին ու ինչը թվում է իրական: Բայց մեր զգայարաններն ընկալում են իրականության միայն մի փոքր մասը: Այս բնական թուլությունը, զուգորդված աշխարհի իրական պատկերի հանդեպ կուրության հետ, մեզ խոցելի է դարձնում գայթակղությունների համար: Մշտարթուն, անընդհատ գործող թշնամական ուժը՝ սատանան, օգտագործում է մեր սահմանափակումները՝ սերմանելով մեր մտքերում կասկածներ, պատրանքներ եւ կեղծ հույսեր՝ շեղելով մեզ Աստծո հանդեպ իրական հույսից: Նա մեզ գայթակղիչ, խաբուսիկ երազներ ու պատրանքներ է ներշնչում՝ ապավինելու մեր սեփական ուժերին, խելքին, բարոյականությանը, պատվին, հարստությանը, ուրիշ, ազդեցիկ մարդկանց

հովանավորությունը կամ պարզապես մարդկային օգնությունը: Այս բոլոր «նեցուկները», բացառությամբ Աստծո, պատրանքային են, բերում են լոկ ժամանակավոր բավարարվածություն եւ, ի վերջո, թողնում մեզ առանց իրական աշակցության: Այս պայքարը, ճշմարիտ հույսի այս ձգտումը երկրային բարիքների ու մարդկային ուժի վրա ապավինումը մերժելու շարունակական գործընթաց է: Ուստի հույսը պետք է դիտարկել ոչ թե որպես պարզ ակնկալիք, այլ որպես առաքինություն, որը շարունակական պայքար է մղում սատանայի խարդավանքների դեմ եւ ակտիվորեն դիմադրում նրա դավերին: Դա իրականում պայքար է սեփական անձի ու աշխարհիկ արժեքների վրա հույս դնելու գայթակղության դեմ: Հույսը Աստծո հանդեպ անսասան վստահություն է՝ հիմնված Նրա բարեգթության եւ ամենակարողության հանդեպ հավատի վրա: Այն պահանջում է մշտական պայքար սեփական թուլությունների ու երկրային բարիքներում մխիթարություն գտնելու փորձերի դեմ: Այս պայքարը հեշտ չէ եւ պահանջում է մշտական հոգեւոր աշխատանք: Պետք է ճանաչել ու մերժել աշխարհի մատուցած սին հույսերը եւ կենտրոնանալ ճշմարիտ հույսի վրա՝ Աստծո ողորմածության ու ներողամտության վրա: Դա օգնում է հաղթահարել վախն ու հուսահատությունը՝ ուժ տալով դժվարին պահերին:

Իսկական հույսը սերտորեն կապված է խոնարհության հետ: Միայն հասկանալով մեր թուլությունն ու սահմանափակումները՝ կարող ենք անկեղծորեն դիմել Աստծուն օգնության համար: Հպարտությունը հաճախ է դառնում իրական հույսի խոչընդոտ՝ ստիպելով մեզ ապավինել սեփական ուժերին եւ կարողություններին: Միայն Աստծո մեջ կարող ենք գտնել ճշմարիտ ու անկոտրում հույս, որը ուժ կտա՝ հաղթահարելու կյանքի ցանկացած դժվարություն եւ փորձություն: Եւ այս հույսը, խարսխված հավատի վրա, թույլ է տալիս մխիթարություն գտնել Նրա ամենակարողության եւ սիրո

մեջ: Ճշմարիտ, անսասան հույսը պարզապես հաճելի զգացում չէ, այլ հիմնարար վստահություն՝ արմատավորված առ Աստված անհողողող հավատքով: Սա նշանակում է լիովին կտրվել սեփական ուժերի եւ ձեռքբերումների, մարդկանց օգնության հույսից: «Այսպես է ասում Տերը. «Թող անիծյալ լինի այն մարդը, որ իր հույսը կդնի մարդու վրա»» (Երեմ. 17.5): Ամբողջ վստահությունը պիտի ուղղված լինի բացառապես Աստվածային կամքին, ինչպես ուրախության եւ բարգավաճման պահերին, այնպես էլ վշտի ու փորձությունների ժամանակ: Հստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Չպետք է ինչպե՛ս աստվածային պատիվ մատուցել որեւէ մեկին, բացի Աստծուց, այնպե՛ս էլ ապավինել մեկ ուրիշին, բացի Աստծուց, ամեն ինչի Տիրոջից»¹: Այս բացարձակ կախվածությունն Աստծուց, այս լիակատար վստահությունը Նրա ողորմածության հանդեպ, հիմնված է մի քանի հիմնարար Աստվածային հատկանիշների վրա, որոնք էլ ապահովում են այս հավատքի վստահելիությունը:

Նախ՝ Աստված հավերժական եւ անփոփոխ, ժամանակից ու տարածությունից դուրս Անձ է, կենդանի եւ անմահ: Նրա զոյությունը ենթակա չէ կասկածի կամ փոփոխության: Նման հիմքի վրա հիմնված հույսը, անկասկած, անսասան կլինի: Ի տարբերություն մարդկային խոստումների, որ կարող են խախտվել թուլության, անկայունության կամ մահվան պատճառով, Աստվածային խոստումը հավերժական է ու անխախտելի: Երկրորդ՝ Աստված ամենակարող է, Նրա զորությունն անսահման է, Նա կարող է անել այն ամենը, ինչ կկամենա: Աշխարհի՝ ոչնչից արարումը Նրա ամենազորության միայն մեկ օրինակն է: Մենք պետք է հավատանք Նրա կարողությանը՝ հաղթահարելու ցանկացած մի խոչընդոտ, լուծելու դժվարագույն խնդիրները եւ իրականացնելու Նրա նպատակը,

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 461.

որքան էլ դա անհնարին թվա մարդկային տեսանկյունից: Երբեմն Աստված թույլ է տալիս դժվարությունները ոչ թե ուժի պակասի պատճառով, այլ ավելի բարձր նպատակի հասնելու համար՝ մեր հոգեւոր աճի ու հավատի ամրապնդման համար: Երրորդ, Աստծո իմաստությունն անսահմանորեն գերազանցում է մարդկային հասկացողությունը: Նա տեսնում է ամբողջ պատկերը, հասկանում բոլոր կապերն ու հետեւանքները, մինչդեռ մենք տեսնում ենք միայն սահմանափակ դրվագներ: Երբ մենք հայտնվենք անելանելի վիճակում, Աստված միշտ ելք կգտնի, կբացահայտի թաքնված հնարավորությունները, ճանապարհ ցույց կտա այնտեղ, որտեղ դա տեսանելի չէ: Նրա իմաստությունը դրսևւորվում է ոչ միայն խոշոր, գլոբալ իրադարձություններում, այլեւ մեր կյանքի փոքր մանրամասներում, այն պատահարներում եւ պատահականություններում, որոնք ավելի ուշադիր ուսումնասիրելուց հետո բացահայտում են Աստվածային Նախախնամությունը: Զորրորդ՝ Աստված ողորմած է ու բարեգութ: Նրա բարությունը սահմաններ չունի: Նա ցանկանում է մեր փրկությունը, Նա լցված է մեր հանդեպ կարեկցանքով, Նա չի կարող բարություն չանել, քանի որ դա Նրա էությունն է: Սերը ոչ միայն Նրա բարեգիծության դրսևւորումն է, այլեւ Նրա բուն էությունը: Հինգերորդ՝ Աստված ճշմարիտ է: Նա չի կարող ստել: Նրա խոստումներն անսասան են, Սուրբ Գիրքը լի է աստվածային հավատարմության ապացույցներով: Աստված միշտ կատարել է Իր խոստումները՝ օգնության գալով մարդկանց: Ուստի Աստծո վրա հիմնված հույսն անխորտակելի է, ինչպես ժայռի վրա կառուցված շինությունը, որը կարող է դիմակայել ցանկացած փոթորիկի կամ ջրհեղեղի, ինչպես ասվում է Մատթեոսի Ավետարանում (7.25):

Հույսն անհնար է պատկերացնել առանց համբերության, եւ, ընդհակառակը, համբերությունը անուցում ու ամրացնում է հույսը: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Երանելի է նա, եղբայրներ, ով ձեռք բերեց

համբերություն, որովհետեւ համբերությունն ունի հույս»¹: Դա փոխկախվածություն է, ինչպես նույն մետաղադրամի երկու կողմերը: Սակայն հույսի ճանապարհը փշոտ է եւ լի գայթակղություններով: Այս փորձությունները հաճախ դրսևւորվում են երկրային բարիքների կորստի տեսքով. հանկարծակի հիվանդությունը կարող է զրկել մեզ առողջությունից, անարդարությունը կարող է զրկել մեզ պատվից ու բարեկեցությունից, բռնությունը կամ պատերազմները կարող են զրկել մեզ կյանքից: Մենք կարող ենք կորցնել ուրիշների բարեհաճությունը, կամ հայտնվել խոր զգացմունքային անկայունության մեջ: Այս բոլոր հանգամանքները՝ անխուսափելի կյանքի ճանապարհին, լուրջ փորձություն են մեր հույսի համար: Նման դժվարին, անհանգիստ իրավիճակներում համբերությունը դառնում է մեր անփոխարինելի դաշնակիցը: Այն օգնում է չտրվել խուճապին եւ հուսահատությանը, չփնտրել անխորժություններից ազատվելու արգելված ուղիներ՝ խուսափելով հապճեպ, չմտածված որոշումներից, որոնք կարող են միայն սրել իրավիճակը: Համբերությունը սովորեցնում է խոնարհություն ու վստահություն վերին ուժերի նկատմամբ: Հանգամանքների դեմ հուսահատ պայքարելու փոխարեն՝ պետք է հանձնվել Աստծո ողորմությանը եւ հավատով սպասել Նրա օգնությանը: Այդ օգնությունը կարող է դրսևւորվել երկու ձևով՝ կա՛մ մեր համբերությունը զորացնելու՝ դժվարություններին դիմանալու ուժ տալով, կա՛մ աղետներից ուղղակիորեն ազատվելու եղանակով: Աստվածային միջամտությունը մեզ համար միշտ անհատական է ու անհասկանալի, եւ միայն Բարձրալը գիտի, թե որ ճանապարհը լավագույնս կհանգեցնի դրական արդյունքի: Միայն համբերությամբ է հույսը դառնում ոչ միայն երազանք, այլեւ կյանքը փոխակերպելու արդյունավետ գործիք:

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 426.

Սիրո մասին

«Պիտի սիրես քո Տէր Աստծուն քո ամբողջ սրտով, քո ամբողջ հոգով ու քո ամբողջ մտքով: Այս է մեծը եւ առաջին պատուիրանը. եւ երկրորդը սրա նման է. պիտի սիրես քո ընկերոջը, ինչպէս քո անձը: Այս երկու պատուիրաններից են կախուած ամբողջ Օրէնքը եւ մարգարէները» (Մատթ. 22.37-40): Սա խոր ճշմարտություն է, որը ներթափանցում է քրիստոնյաների ողջ հոգեւոր կյանքն ու հիմք է հանդիսանում մեզ շրջապատող աշխարհի ճշմարիտ ըմբռնման եւ ընկալման համար: Կարեւոր է հիշել, որ Փրկիչը առաջին տեղի վրա է դնում մեր հարաբերություններն Արարչի հետ: Սա պատահական չէ, քանի որ լոկ այս սիրո միջոցով մենք կարող ենք ձեռք բերել մեր մերձավորներին իսկապես սիրելու ունակություն՝ ներառյալ նրանց, ովքեր կարող են մեզ զգվելի եւ վանող թվալ: Առանց Աստծո հանդեպ սիրո, մնացած բոլոր սերերը դառնում են մակերեսային ու անցողիկ: Դրանք կարող են հիմնված լինել եսասիրության, շահի կամ անցողիկ զգացմունքների վրա, մինչդեռ մերձավորների հանդեպ սերը, որը բխում է Աստծո հանդեպ անկեղծ սիրուց, ունի խորություն եւ հարատեւություն: Այդ աստվածային սերը մեզ հնարավորություն է տալիս ներել, հանդուրժել ու ընդունել մարդկանց այնպիսին, ինչպիսին նրանք կան, չնայած իրենց թերութիւններին եւ արատներին: Բացի այդ՝ Աստծո հանդեպ սերը ոգեշնչում է բարի գործեր անել եւ օժտում է մեզ կարեկցանքով ու ողորմածութեամբ:

Ճշմարիտ, ինքնամոռաց սերն Աստծո հանդեպ անդրանցական է ամեն երկրայինի նկատմամբ: Այն չգիտի ուրախութիւնները կամ տխրութիւնները, որ բնորոշ են մարդկային հարաբերութիւններին:

Այս երկրային զգացմունքները լուրջ անցողիկ ստվերներ են, որոնք անկարող են շոշափել Աստծո հետ հոգեւոր միութեան խորութիւնը: Նման սիրով այրվող մարդն ամոթ կամ նվաստացում չի զգում, քանի որ Աստծո հետ նրա կապն անխորտակելի է, հավերժական եւ անփոփոխ: Նրա համար աներեւակայելի է Աստծուց բաժանվելը, նրա երկրային կյանքը միայն ժամանակավոր կեցութիւն է, դրախտում հավիտենական կյանքի նախերգանք: Նա նման է տուն շտապող ճամփորդի, որը հետ չի նայում երկրային գայթակղութիւններին ու խռչնդոտներին: Կյանքի ոչ մի դժվարութիւն՝ ոչ հարստութիւնը, ոչ աղքատութիւնը, ոչ պատիվները, ոչ արհամարհանքը չեն կարող նրան շեղել ճշմարիտ ճանապարհից: Բոլոր երկրային բարիքներն ու դժբախտութիւնները նրան աննշան են թվում, անկարելւոր՝ իր Երկնային Հոր հետ մերձեցման համեմատ: Նա տեսնում է հավերժութիւնը, եւ երկրային ամեն ինչ մարում է իր մեծութեան առջեւ: Եթե իմաստունները կարողանում են հարստութիւն գտնել աղքատութեան մեջ, իսկ ազնվականութիւնը՝ արհամարհանքի մեջ, ապա Աստված տալիս է իր հավատարիմներին անհամեմատ ավելին: Սիրող Աստծո համար նույնիսկ այն, ինչ վնասակար է թվում, լավ է դառնում, քանի որ Նա բոլոր հանգամանքները դարձնում է հոգեւոր աճի միջոց: Եւ ընդհակառակը, նրանց համար, ովքեր իրենց սրտում չեն կրում Աստծո սերը, նույնիսկ այն, ինչ օգտակար է թվում, վնաս է պատճառում, կուրացնում ու հեռացնում է ճշմարիտ ճանապարհից: Այս տարբերութիւնը բխում է Աստծո հանդեպ սիրո բուն էութիւնից: Դա պարզապէս զգացմունք չէ, դա սրտի եւ հոգու խոր կերպարանափոխումն է: Դա լիակատար վստահութիւն է Աստվածային Նախախնամութեան հանդեպ, կյանքի բոլոր փորձութիւնների ընդունումը որպէս հոգեւոր կատարելութեան հնարավորութիւն: Դա Աստծո կամքի անխոնջ որոնումն է կյանքի բոլոր իրավիճակներում ու դրան ենթարկվելուն պատրաստ լինելը, եթե

անգամ դա պահանջում է գորաբերություն: Սա երանություն է, որը ծնվում է միայն Աստվածային սիրով լցված սրտում եւ որը ենթակա չէ ժամանակին:

Առ Աստված սերը չի սահմանափակվում միայն ներքին ապրումներով, այլ անխուսափելիորեն ազդում է հավատացյալի ողջ կյանքի վրա՝ փոխելով նրա առաջնահերթություններն ու գործողությունները: Կարելի է հասկանալ այս սիրո իրական էությունը՝ դիտելով դրա պտուղները, որոնք Աստծո հետ խոր եւ անկեղծ կապի վառ վկայությունն են: Աստծո հանդեպ սիրո առաջին պտուղը արհամարհանքն է աշխարհի ու նրանում եղած ամեն ինչի նկատմամբ: Սա չի նշանակում ճգնափորություն կամ լիակատար հրաժարում աշխարհիկ կյանքից, այլ ավելի շուտ արժեքների վերագնահատում: Աշխարհը եւ Աստված երկու հակադիր ուժեր են, որոնցից մեկին լիակատար նվիրվածությունն անխուսափելիորեն հանգեցնում է մյուսից օտարացման: «Մի՛ սիրեք աշխարհը, ոչ էլ՝ ինչ որ աշխարհի մեջ կա: Եթե մեկը սիրում է աշխարհը, Հոր սերը նրա մեջ չէ, քանի որ այն ամենը, ինչ աշխարհի մեջ կա, մարմնի ցանկություն է, աչքերի ցանկություն եւ ա՛յս կյանքի ամբարտաւանություն, որ Հորից չէ, այլ՝ այս աշխարհից: Թե՛ այս աշխարհն է անցնում, թե՛ ցանկությունը: Իսկ ով կատարում է Աստծու կամքը, մնում է հավիտյան» (Ա Հովհ. 2.15-17): Սա ոչ թե կռիվ է աշխարհի դեմ, այլ ներքին կենտրոնացման փոփոխություն: Աշխարհն առաջարկում է ժամանակավոր հաճույքներ, աղավաղված արժեքներ ու դատարկ խոստումներ, մինչդեռ Աստված առաջարկում է հավիտենական կյանք, իսկական սեր եւ անանց երանություն: Ուստի աշխարհի հանդեպ սերն ու Աստծո հանդեպ սերն անհամատեղելի են, ինչպես կրակը եւ ջուրը, նրանք չեն կարող միաժամանակ գոյություն ունենալ նույն սրտում: Աստված պահանջում է ամբողջական հնազանդություն ու նվիրվածություն: Այստեղ կիսատ գործողություններն

անընդունելի են, այստեղ պահանջվում է ամբողջական նվիրում Աստծո կամքին:

Երկրորդ պտուղը մշտական ու խոր մտորումն է Աստծո եւ Նրա վեհության ու կատարելության մասին: Երբ մենք անկեղծորեն սիրում ենք մեկին, անընդհատ մտածում ենք նրա մասին, հիշում ենք հաճելի պահերը, երազում հանդիպել նրա հետ: Այդպես է նաեւ Աստծո դեպքում. Նրա հանդեպ սերը դրսևորվում է Տիրոջ մասին մշտական խորհրդածության մեջ, Նրան ավելի լավ ճանաչելու, Նրա ճանապարհները հասկանալու եւ Նրա անունը փառաբանելու ցանկության մեջ: Սա կենդանի երկխոսություն է Արարչի հետ, որը տեղի է ունենում սրտի խորքում:

Երրորդ պտուղը Աստծո կամքը կատարելու ցանկությունն է: Աստծուն ճշմարտապես սիրողը խորապես ուսումնասիրում է Սուրբ Գիրքը՝ փնտրելով հրահանգներ ու առաջնորդություն: Նա պատրաստ է զոհաբերել սեփական ցանկությունները եւ ծրագրերը՝ հանուն Աստծո կամքի կատարման: Ու երբ մարդկային թուլության պատճառով նա դեռ գործում է Աստծո կամքին հակառակ, նա զղջում է դրա համար եւ ապաշխարում՝ Աստծուց ներողություն խնդրելով: Սա սեփական անկատարության խոր գիտակցում է եւ ուղղման ցանկություն: Ապաշխարության արցունքները վկայում են սիրո անկեղծության ու Աստծուն մոտենալու ցանկության մասին:

Չորրորդ պտուղը Աստծուն փառաբանելու ցանկությունն է: Աստվածասեր մարդը ձգտում է փառաբանել իր Արարչին ամեն ինչում՝ աշխատանքում, մարդկանց հետ հարաբերություններում, առօրյա գործերում: Նա փորձում է ապրել այնպես, որ իր կյանքը լինի Աստծո սիրո եւ շնորհի վկայությունը: Եթե նա ղեկավարի պաշտոնում է, նա օգտագործում է իր իշխանությունը ուրիշներին ծառայելու եւ Աստծուն փառաբանելու համար: Նա միշտ փորձում է իսպառ արմատախիլ անել չարն ու անարդարությունը՝ ցուցաբերելով

ողորմածություն եւ կարեկցանք: Աստծուն փառաբանելը Նրա բարեհաճությունը վաստակելու դատարկ փորձ չէ, այլ երախտագիտություն ու սիրո բնական արտահայտություն Նրա հանդեպ, ով մեզ տվել է ամեն ինչ: Դա ցանկություն է՝ ցույց տալ աշխարհին Աստծո սիրո գեղեցկությունը եւ կատարելությունը: Այսպիսով, Աստծո հանդեպ սերը սոսկ զգացմունք չէ, այլ կոնկրետ արարքներով, ձգտումներով ու նպատակներով լի կյանք:

Սիրո այս շորս պտուղները Աստծո հետ խոր եւ անկեղծ կապի բազմաթիվ դրսեւորումներից ընդամենը մի քանիսն են: Նրանք վկայում են հավատի ու նվիրվածության անկեղծության, Աստծո սիրո խոր ըմբռնման եւ Նրա կամքին համապատասխան ապրելու ցանկության մասին: Նրանք անքակտելիորեն կապված են ու կազմում են մեկ ամբողջություն՝ կյանք՝ նվիրված Աստծուն եւ մերձավորներին ծառայելուն:

Եթե մարդ պատշաճ ուշադրություն չդարձնի առաջին ու ամենակարեւոր պատվիրանին՝ Աստծո հանդեպ սիրուն, որը ձեւավորվում է մեր մեջ Աստծո զորության, ներքին տրամադրվածության, մաքուր խղճի եւ Աստծո մասին ճիշտ մտքերի շնորհիվ, ապա նա չի կարողանա ճշմարտապես կատարել մերձավորների հանդեպ սիրո պատվիրանը: Երբ պարզվում է, որ մարդու միտքը հեռու է Աստծուց, իսկ սիրտը հեռու է Տիրոջ հանդեպ անկեղծ սիրուց, ապա նա խոցելի է դառնում չարի դավերի համար: Դա կարող է դրսեւորվել բողոքների տեսքով՝ կապված իր առջեւ ծառացած դժվարությունների հետ: Նա սկսում է հպարտանալ իր արդարությանմբ, ինչը հանգեցնում է ամբարտավանության ու մեծամտության: Այս վիճակում մարդը սկսում է իրեն բարեպաշտ եւ առաքինի համարել՝ հավատալով, որ ամբողջությամբ կատարում է Աստծո պատվիրանները: Սակայն նման ինքնագնահատականը վտանգավոր է, քանի որ երբ մարդը սկսում է դատել ինքն իրեն, ապա նա դրանով հրաժարվում

է արդար դատաստան ընդունել Աստծուց, որը, սակայն, անխուսափելի է: «Եթե մենք մեզ քննենք, ապա չէինք դատապարտվի: Իսկ եթե դատվում ենք, Տիրուջից խրատվում ենք, որպեսզի աշխարհի հետ չդատապարտվենք» (Ա Կոր. 11.31-32):

Սերը հզոր, կենարար ուժ է, որը փոխակերպում է հոգին ու ընդլայնում մարդկային գիտակցության սահմանները: Ի տարբերություն ատելության, որը սեղմում է սիրտը, սառեցնում հոգին եւ հանգեցնում հոգեւոր դեգրադացման, սերն ընդլայնում է իր սահմանները՝ մեծացնելով կյանքի լիությունը: Հովհաննես առաքյալը նշում է. «Ով չի սիրում իր եղբորը, մնում է մահվան մեջ» (Ա Հովհ. 3.14): Սա պարզապես փոխաբերություն չէ. սիրո բացակայությունը հոգեւոր մահ է ու օտարացում Աստծուց եւ մերձավորներից: Սերը ներդաշնակեցնում է մարդկային էության բոլոր կողմերը: Դա Աստծո հոգեւոր Թագավորության հիմքն է, որը միավորում է բանական էակներին մեկ միասնական ամբողջականության մեջ: Այն նպաստում է ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ անձնական բարեկեցությանը, ինչը հանգեցնում է գերագույն հոգեւոր երանության: Պատահական չէ, որ Պողոս առաքյալը սերը վեր է դասում բոլոր պարգևներից եւ առաքինություններից (Ա Կոր. 12.30): Այլ շնորհներն ու առաքինությունները միայն սիրո դրսեւորումներ են կամ դրան տանող ուղու վրա գտնվող գործիքներ՝ չունենալով անկախ արժեք սիրո համատեքստից դուրս: Առանց սիրո նույնիսկ ամենաազնիվ գործերը կորցնում են իրենց իրական իմաստն ու դառնում դատարկ ձեւականություն:

Սերը պարզապես զգացմունքային վիճակ չէ, այլ Աստվածային օրենքի էությունը եւ նպատակը (Մատթ. 22.40; Ա Տիմ. 1.5): Դա «օրենքի կատարումն է» (Հռոմ. 13.10) ու «կատարելության ամբողջությունը» (Կող. 3.14), քանի որ այն միավորում է բոլոր առաքինությունները մեկ ամբողջության մեջ՝ կապելով մարդկանց միմյանց եւ

Աստծո հետ: Ինչպես Աստված սեր է (Ա Հովհ. 4.16), այնպես էլ Նրա հետ միանալու միակ ճանապարհը սերն է: Սա հոգու կենսական է-ներգիան է, այլ էակների հետ հաղորդակցվելու եւ միասնության ցանկությունը: Սիրել Աստծուն նշանակում է ձգտել ճանաչել Նրա կամքն ու կատարել այն:

Կարեւոր է տարբերակել սերը որպես հոգեւոր սկզբունք եւ սե-րը որպես զգացմունք: Զգացմունքային սերը կարող է լինել անցո-ղիկ, կախված արտաքին հանգամանքներից եւ հաճախ խառնվում է եսասիրական ցանկությունների հետ: Հոգեւոր սերը կայուն հոգե-վիճակ է, որը հիմնված է մեկ այլ անձի խոր ըմբռնման ու ըն-դունման վրա՝ անկախ նրա արժանիքներից եւ թերություններից: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Սերը, որն իր հիմքում ունի Քրիս-տոսը, ամուր է, հաստատուն, անպարտելի. Ոչինչ չի կարող կոտրել այն՝ ոչ զրպարտությունը, ոչ վտանգները, ոչ մահը, ոչ էլ նման այլ բան»¹: Սա սեր է, որը ներում է, համբերում եւ հույս տածում՝ միշտ ձգտելով դեպի բարություն: Այս սերը «ամեն ինչի համբերում է, ամեն բանի հավատում է, ամեն բանի հույս ունի, ամեն բանի համբե-րում է» (Ա Կոր. 13.7): Միայն սիրո միջոցով մենք կարող ենք հասնել իրական միասնության Աստծո ու միմյանց հետ:

Ավանդական քրիստոնեական ըմբռնումը մատնանշում է Աստ-ծուն որպես սիրո առաջնային աղբյուրի, իսկ Աստծո պատկերը մարդու հոգում՝ որպես դրա ներքին պատճառ: Այս ըմբռնումը են-թադրում է, որ Աստծո եւ մերձավորների հանդեպ սերը մեր հոգու խորքային էությունն է, մեր աստվածանմանության արտացոլումը: Ազգականների հանդեպ սերը բխում է ազգակցական կապից. նմա-նապես՝ Աստծո պատկերը մեր մեջ ձգում է մեզ դեպի Աստված ու մեր մերձավորները՝ որպես նույն պատկերն ունեցող էակներ: Սա

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 260.

սիրո իդեալական պատկերն է, սակայն անկումը խեղաթյուրեց սիրելու այս բնական հակումը: Մեր անկյալ վիճակում սեր առաջացնելու համար անհրաժեշտ են լրացուցիչ խթաններ՝ Աստծո բարության գիտակցում, երկնային երանության հույսը եւ մեր մերձավորների հետ մեր փոխկախվածության ըմբռնումը: Մենք դրանց կարիքն ունենք՝ վերականգնելու եւ ամրացնելու մեր ներքին կապը Աստծո հետ: Տիրոջ հանդեպ իսկական սերը դրսեւորվում է կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ մեր մտքերում, մեր սրտերի ձգտումներում, Աստծո կամքին հնազանդվելով ու Նրա հանդեպ ակնածանք տածելու մեջ: Այն չի սահմանափակվում արտաքին ծեսերով կամ զգացմունքային զեղումներով: Այն դրսեւորվում է Աստծուն հաճեցնելու եւ Նրա պատվիրաններին համապատասխան ապրելու մշտական ցանկությամբ: Աստծո հանդեպ սերը հոգու ամբողջական վիճակ է, որը ազդում է Նրա բոլոր կարողությունների վրա:

Աստծուն «ամբողջ սրտով» սիրելու պատվիրանը պարզապես վերացական ցանկություն չէ, այլ խոր եւ համապարփակ պահանջ, որն ազդում է մարդկային գոյության բոլոր ոլորտների վրա ու պահանջում լիակատար ենթարկում Աստծո կամքին եւ Նրա պատվիրանների կատարում: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Եթե մենք իսկապես սիրենք Տիրոջը, ապա Նրա պատվիրաններն էլ կկատարենք ու չենք անի որեւէ բան, որը կարող է բարկացնել Սիրելիին»¹: Այս սերը դրսեւորում է ամեն ինչ՝ հարմարավետություն, բարեկեցություն, նույնիսկ կյանքը, զոհաբերելու պատրաստակամությամբ՝ հանուն Աստծո հանդեպ հավատարմությունը պահպանելու եւ Նրա կամքը կատարելու: Անձնագոհության այս պատրաստակամությունը հավատքի խորության ու անկեղծության ցուցիչ է: «Վստահ եմ, որ ո՛չ մահը, ո՛չ կյանքը, ո՛չ հրեշտակները, ո՛չ Իշխանությունները,

¹ Там же, с. 263.

ո՛չ Զորությունները, ո՛չ ներկան, ո՛չ ապագան, ո՛չ բարձունքները, ո՛չ խորությունները եւ ոչ մի այլ արարած չեն կարող բաժանել մեզ Աստծո սիրուց մեր Տեր Հիսուս Քրիստոսում» (Հռոմ. 8.38-39):

Սերը «ամբողջ հոգով» ենթադրում է ոչ միայն զոհաբերության պատրաստակամություն, այլեւ հոգեւոր մաքրության ու հոգեւոր կատարելության մշտական ցանկություն: Սա մի ճանապարհ է, որը պահանջում է ապաշխարություն եւ զղջում, պայքար սեփական կրքերի ու մեղսական հակումների դեմ: Այն անհնար է առանց համբերության, հաստատակամության եւ հավատի Աստծո օգնության հանդեպ: Իսկ դրա վարձատրությունը Աստծո հետ միասնության կյանքն է ու հավերժական փրկությունը: Սա պարզապես կույր հնազանդություն չէ, այլ գիտակցված ընտրություն՝ հիմնված Աստծո սիրո եւ Նրա ողորմածության խոր ըմբռնման վրա: Սա շարունակական մոտեցում է դեպի կատարելությունը՝ Աստծո նմանությանը, նպատակ, որին մարդը հասնում է իր ողջ կյանքի ընթացքում՝ ապավինելով Աստծո շնորհին ու բարեգթությանը:

Ի՞նչ է նշանակում սիրել Աստծուն «մեր ամբողջ ուժով»: Սա միայն նահատակության պատրաստակամություն չէ, թեեւ դա էլ է կարեւոր: Սա, առաջին հերթին, լիակատար նվիրվածությունն է Աստծո կամքին, Նրա պատվիրանները կատարելու եւ Նրա օրենքների համաձայն ապրելու անկեղծ ցանկություն: Սա վճռական պայքար է մեղքի դեմ, հոգեւոր կատարելագործման մշտական ձգտում: Այս սերը պետք է լինի անձնուրաց, այն չի կարող հանդուրժել անտարբերությունը կամ կեղծավորությունը: Այն պետք է ակտիվ լինի, դրսեւորվի գթասրտության գործերով, մերձավորներին ծառայելով ու աշխարհում Աստծո սերը տարածելով:

Սերը Աստծո հանդեպ «ամբողջ մտքով», առաջին հերթին նշանակում է Աստծո կատարելությունների եւ գործերի խոր ճանաչման ցանկություն, ինչպես նյութական աշխարհում, այնպես էլ հոգեւոր

ողորտում: Սակայն այս գիտելիքը չպետք է հիմնված լինի բացառապես տրամաբանական եզրակացությունների կամ բնական երեւոյթների դիտարկումների վրա: Իր հնարավորութուններով սահմանափակված մարդկային միտքը հակված է սխալվելու, հատկապես՝ կրքերի ազդեցության տակ, որոնք մթագնում են նրա պարզութունը: Նույնիսկ երկրային բաների հետ կապված, մեր միտքը հաճախ մոլորվում է, բայց Աստվածայինի մասին այն կարող է միայն ենթադրություններ անել: Ուստի Աստծո մասին գիտելիքի հիմնական աղբյուրը պետք է լինի Սուրբ Գիրքը՝ որը բացահայտում է Աստծո հստակ ու ճշմարիտ ըմբռնումը: Այն հարցերում, որոնք դուրս են մարդկային հասկացողությունից, հավատի խորհուրդներում միտքը պետք է ենթարկվի հավատին (հմմ. Բ Կոր. 10,5; Ա Պետ. 1,22), այսինքն՝ ընդունի Աստվածային հայտնությունը լիակատար վստահությամբ, առանց ավելորդ հետաքրքրասիրության եւ կասկածի: Մենք պետք է ապավինենք Աստծո անսխալականությանը՝ որպես ճշմարտության աղբյուրի, չվստահելով մեր սեփական, հաճախ սխալ դատողություններին: Աստծուն ճանաչելու ցանկությունը չպետք է թելադրվի միայն հետաքրքրասիրությամբ կամ տեսական գիտելիքներ ունենալու ցանկությամբ: Աստծո մասին ճշմարիտ գիտելիքն անհրաժեշտ է Նրա հետ ճիշտ հարաբերություններ հաստատելու, Նրան պատշաճ կերպով պաշտելու համար՝ Նրա մեծությանը, սրբությանն ու բարությանը վայել ականածանքով: Այս գիտելիքի մեջ կենտրոնական տեղը պետք է զբաղեցնի Աստվածային Հայտնության ուսումնասիրությունը: Աստծո կամքի խոր ըմբռնումը թույլ է տալիս մարդուն կատարել այն ավելի ճշգրիտ եւ դրանով իսկ հաճեցնել Աստծուն: Սերը ստիպում է մարդուն անընդհատ մտածել իր սիրո առարկայի մասին: Ուստի, սիրելով Աստծուն, պետք է անընդհատ ձգտենք խորացնել մեր գիտելիքները Նրա մասին: Դա շարունակական գործընթաց է, որը ներառում է Սուրբ

Գրքի ուսումնասիրությունը, աղոթքը, խորհրդածությունը եւ ընկերակցությունը այլ հավատացյալների հետ: Աղոթքը առանցքային դեր է խաղում, քանի որ հենց աղոթքի միջոցով է, որ Աստծուց խնդրում ենք Սուրբ Հոգու շնորհը Նրա խոսքն ու կամքը ճիշտ հասկանալու համար:

Աստծո սիրո դեմ մեղանշելու բազմաթիվ ձեւեր կան, եւ դրանցից յուրաքանչյուրն արտացոլում է մեր վերաբերմունքը Տիրոջ հանդեպ: Ամենատարածված ձեւերից մեկն անտարբերությունն է: Սա մի վիճակ է, երբ մարդ անտեսում է Աստծո սերը՝ ուշադրություն չդարձնելով դրան: Անտարբերությունը ժխտում է Նրա սիրո զորությունը, որը հանգեցնում է հոգեւոր կուրություն: Արդյունքում մարդ կորցնում հնարավորությունը՝ զգալու Տիրոջ ներկայությունն իր կյանքում: Մեղքի մեկ այլ ձեւ ապերախտությունն է: Սա մի վիճակ է, երբ մարդը կա՛մ մոռանում է Աստծո սիրո մասին, կա՛մ չի ուզում ընդունել այն: Ապերախտությունը կարող է դրսևորվել նրանով, որ մենք անպատասխան ենք թողնում Աստծո սերը՝ անտեսելով բոլոր բարիքները, որոնք Նա տալիս է մեզ: Սա կարող է լինել ինչպես առօրյա մանրուքների, այնպես էլ խոշոր իրադարձությունների դեպքում, երբ մենք չենք տեսնում Աստծո ձեռքը մեր կյանքում: Մեղքի մեկ այլ վտանգավոր ձեւ է գաղջությունը, որը դրսևորվում է Աստծո սիրուն արձագանքելու պարտականությունն անտեսելու մեջ: Մարդը կարող է ներքին կոնֆլիկտ ունենալ՝ չիմանալով, թե ինչպես արձագանքել Աստծո կոչին: Այս պայմանը կարող է հանգեցնել սիրուց հրաժարվելուն, երբ մենք չենք կարող կամ չենք ցանկանում բացվել Աստծո շնորհի առջեւ: Հուսահատությունը կամ հոգեւոր ծովությունը մի վիճակ է, երբ մարդը հրաժարվում է Աստծուց բխող շնորհից: Սա կարող է արտահայտվել հոգեւոր կյանքի հանդեպ հետաքրքրության կորստով եւ նույնիսկ բացահայտ թշնամանքով: Վերջապես, Աստծո հանդեպ ատելությունը կարող է առաջանալ

հպարտությունից: Սա մի վիճակ է, որտեղ մարդն ակտիվորեն դիմադրում է Աստծո սիրուն, ուրանում է Նրա բարությունն ու ասում Նրան մեղքն արգելելու եւ պատժելու համար: Հաստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Հպարտ ու անհնազանդ մարդը դառը օրեր է տեսնելու»¹: Այսպիսով, այս վիճակներից յուրաքանչյուրը՝ անտարբերությունը, ապերախտությունը, հուսահատությունը եւ ատելությունը, լուրջ խոչընդոտ են Աստծո հետ լիարժեք փոխհարաբերությունների համար: Դրանք կարող են հանգեցնել հոգեւոր մեկուսացման եւ կյանքի իմաստի կորստի: Ուստի կարեւոր է գիտակցել այդ վտանգներն ու ձգտել Աստծո հետ անկեղծ հաղորդակցության՝ բացելով սիրտը Նրա սիրո եւ շնորհի առջեւ:

Առ Աստված սիրո հիմնական դրսեւորումը երկրպագությունն է: Երկրպագության էությունը Աստվածային մեծության եւ վեհության գիտակցված ու ամբողջական ճանաչումն է: Մենք Աստծուն ճանաչում ենք ոչ միայն որպես գերագույն գոյություն, այլեւ որպես Արարիչ, Փրկիչ, եւ Տեր, որպես անսահման Սեր ու Բարեգթություն, Ով վեր է մեր հասկացողությունից: Դա պահանջում է մարդուց լիակատար խոնարհություն եւ հնազանդություն: Երկրպագությունը սեփական գոյաբանական ոչնչության գիտակցումն է: Մենք գոյություն ունենք միայն Տիրոջ կամքի շնորհիվ: Երկրպագությունն ազատում է մեզ հպարտությունից, ինքնաբավության պատրանքից, սեփական կյանքի ու ճակատագրի նկատմամբ վերահսկողության կեղծ զգացումից: Դա Աստծուց մեր կախվածության ընդունումն է, դա այն փաստի գիտակցումն է, որ մեր ունեցած բոլոր բարիքները Նրա առատաձեռնության պարգեն են: Երկրպագությունը ցույց է տալիս երախտագիտություն Աստծո մեծագործությունների, Նրա մշտական հոգատարության եւ ողորմածության համար: Դա Աստծո

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 67.

սուրբ անվան հանդեպ խորագրուն ակնածանքի արտահայտությունն է, քանզի Նրա անունը սուրբ խորհրդանիշ է, որն իր մեջ անսահման գորություն է պարունակում:

Աստծո պաշտամունքն ազատագրում է մեղքի ստրկությունից, որովհետեւ մեղքն իր էությունմբ Աստծո մերժում է, Նրան մեկ այլ բանով փոխարինելու փորձ՝ հարստությամբ, իշխանությամբ, փառքով, հաճույքներով: Աշխարհի նկատմամբ կռապաշտական վերաբերմունքը կենտրոնացնում է երկրային արժեքների վրա, հանգեցնելով հավիտենական կյանքի հեռանկարի կորստին: Երկրպագությունը ոչնչացնում է այս խեղաթյուրված արժեքները՝ մարդուն վերադարձնելով իր գոյության իրական նպատակը՝ Արարչի հետ հաղորդակցվելն ու Նրան ծառայելը:

Աստծո հանդեպ սերն առավելապես դրսևորվում է աղոթքի մեջ: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի, «Ծնկիր, հոգոց հանիր, աղաչիր Տիրոջդ ողորմած լինել քո նկատմամբ»¹: Մենք ոչ միայն խնդրում, այլևս գովաբանում ենք Նրան իր բարության համար, երախտագիտություն հայտնում բոլոր պարգևների համար ու բարեխոսում ուրիշների անունից՝ խնդրելով օգնություն եւ օրհնություն նրանց համար: Ճշմարիտ աղոթքն այս բոլոր կողմերի ներդաշնակ համակցությունն է: Սա հոգևոր երկխոսություն է, որտեղ մենք ոչ միայն ստանում, այլևս տալիս ենք՝ շփվելով Աստծո հետ սրտի խորքում: Աղոթքի ժամանակ հոգու խոր փոխակերպում է տեղի ունենում: Անընդհատ Աստծուն դիմելը եւ Նրա ձայնը ուշադրությամբ լսելը մեր մեջ ձևավորում է խոնարհություն, համբերություն ու սեր: Սա սրտի մաքրագործման գործընթաց է, որի ընթացքում մենք ազատվում ենք եսասիրությունից եւ լցվում Աստվածային սիրով: Սուրբ

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 317.

Պողոս առաքյալն իր թղթերում բազմիցս շեշտում է մշտական աղոթքի կարեւորութիւնը: Նա խրախուսում է մեզ «անդադար աղոթել» (Ա. Թես. 5.17)՝ ցույց տալով, որ աղոթքը չպետք է սահմանափակվի օրվա որոշակի պահերով, այլ պիտի դառնա մեր կյանքի անբաժանելի մասը, եւ մեր սիրտը պետք է անընդհատ ուղղվի դեպի Աստված: Մենք պիտի հիշենք Նրան մեր առօրյա հոգսերում, մեր բոլոր ուրախութիւններում ու տխրութիւններում: Հետեւաբար՝ «միշտ աղոթե՛ք եւ մի՛ վհատվեք» կոչը (Դուկ. 18.1) պարզապէս խրատ չէ, այլ ուղեցույց, որն օգնում է մեզ՝ շարժվելու հոգեւոր կատարելագործման ճանապարհով:

Աստծուն երկրպագելն անհնար է առանց զոհաբերութեան: Իսկական զոհաբերութիւնը շատ ավելի խորն է, քան նյութական զոհեր մատուցելը: Այն կայանում է Աստծուն լիակատար նվիրվածութեան, Նրան ամեն ինչ տալու պատրաստակամութեան մեջ՝ մեր մտքերը, զգացմունքները, ցանկութիւններն ու նույնիսկ կյանքը: Դա անձնագոհութիւն է, որը փոխում է մեր կյանքը եւ մեզ ավելի մոտեցնում աստվածային երանութեանը: Սաղմոսերգուն իրավամբ ասում է. «Աստծու զոհը կոտրված հոգի է. կոտրված եւ խոնարհ սիրտը, ո՛վ Աստված, դու չես արհամարհի» (Սաղմ. 50.19): Այստեղ շեշտն արտաքին գործողութիւններից տեղափոխվում է ներքին գործողութիւններին՝ ապաշխարութեան, խոնարհութեան, մեղքերի համար անկեղծ զղջման ու հոգեւոր մաքրութեան ցանկութեան: Հավատի արտաքին դրսեւորումները՝ լինի դա աղոթք, պահք, ողորմութիւն, թե մասնակցութիւն եկեղեցական ծիսակատարութիւններին, իրական իմաստ են ստանում միայն այն դեպքում, երբ արտահայտում են այս ներքին հոգեւոր վերափոխումը: Կարեւոր է հասկանալ, որ «կոտրված ոգին» չի նշանակում հուսահատութիւն կամ ընկճվածութիւն, այլ ավելի շուտ Աստծո առջեւ սեփական թուլութեան խոր գիտակցում եւ Նրա կամքի խոնարհ ընդունում: Սա մի

վիճակ է, երբ մենք հրաժարվում ենք եսակենտրոնությունից, հպարտությունից ու ինքնաբավությունից՝ բացվելով Աստծո սիրո եւ շնորհի առջեւ: Այս ներքին վիճակը մեզ թույլ է տալիս դժվարություններն ու փորձություններն ընկալել ոչ թե որպես անարդարություն, այլ որպես հոգեւոր աճի եւ հավատի ամրապնդման հնարավորություն: Խաչի վրա Քրիստոսի կատարած զոհաբերությունը մարդկության հանդեպ Աստծո ողորմության ու սիրո բարձրագույն դրսեւորումն է: Նա՝ Աստծո սուրբ եւ անմեղ Որդին, կամավոր իր վրա վերցրեց ամբողջ աշխարհի մեղքերի պատիժը՝ դառնալով քավիչ զոհ: Այդ զոհաբերությունը ոչ միայն վերացրեց անկման հետեւանքները, այլեւ Աստծո հետ հաշտեցման ճանապարհ բացեց յուրաքանչյուր մարդու համար: Ընդունելով Քրիստոսին որպես Փրկիչ ու ապրելով Նրա պատվիրաններին համապատասխան՝ մենք դրանով ճշմարիտ զոհաբերություն ենք մատուցում Աստծուն:

Երբ մարդ անկեղծորեն սիրում է Աստծուն, նա միշտ գտնում է կյանքի ճիշտ ուղղությունը: Նրա գործողությունները, ի վերջո, հանգեցնում են հոգեւոր աճի եւ կյանքի իմաստը գտնելու: Դա պայմանավորված է ներքին ուժով, ոգեշնչմամբ ու իմաստությամբ, որ նա քաղում է իր հավատից: Այս գործընթացում Աստված հանդես է գալիս ոչ թե որպես արտաքին դատավոր, այլ որպես ներքին առաջնորդ, Ով օգնում է հաղթահարել դժվարությունները եւ գտնել իրական արժեքները: Ընդհակառակը, Աստծուց հրաժարումը, հատկապես եթե այն գիտակցաբար է արվում եւ ուղեկցվում է հոգեւոր արժեքների մերժմամբ, հանգեցնում է ներքին քաոսի ու հոգեւոր խորտակման: Այն գործողությունները, որոնք զուրկ են հոգեւոր հիմքից, հանգեցնում են անձի դեգրադացման, միջանձնային հարաբերությունների քայքայման եւ այն ամենի ոչնչացմանը, ինչին նա դիպչում է: Այս դեգրադացումը կարող է դրսեւորվել տարբեր ձե-

ւերով՝ սկսած արկոհորիզմից ու թմրամոլութիւնից մինչեւ ընկճ-
ախտ եւ հոգեկան ծանր խանգարումներ: Կարեւոր է նշել, որ սա
Աստծո անեծք չէ, այլ հոգեւոր աջակցութեան ու նպատակադրման
բացակայութեան բնական հետեւանք: Աթեիստը, անհավատը ոչն-
չացնում է ինքն իրեն, քանի որ իր իսկ գործողութիւնները եւ
կյանքի ուղու ընտրութիւնը հանգեցնում են անխուսափելի բացա-
սական հետեւանքների: Առանց հոգեւոր հիմքի, մարդը մնում է մի-
այնակ ու խոցելի կյանքի փորձութիւնների հանդիման՝ չկարողա-
նալով ուժ գտնել դժվարութիւնները հաղթահարելու եւ կյանքը
փոխելու համար: Այս առումով աթեիստը դառնում է իր ընտրու-
թեան զոհը, ու նրա կործանումը ոչ թէ աստվածային հատուցման,
այլ իր գործողութիւնների օրինաչափ հետեւանք է: Ըստ ս. Եփրեմ
Ասորու. «Անհավատութիւնը ծնում է երկդիմութիւն, իսկ երկդի-
մութիւնը ծնում է անփութաշանութիւն, անփութաշանութիւնը՝
մոռացութիւն, մոռացութիւնը՝ հուսահատութիւն, իսկ հուսահա-
տութիւնը՝ մահ»¹:

Առ Աստված սիրո հետ սերտագոյնս կապակցված է Աստծո
երկյուղը: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Ոչինչ չի հաղթահարում Աստծո
երկյուղը, քանի որ այն գոտեպնդված է մեծ զորութեամբ: Այն հա-
վասար է սիրո, եւ սերը հավասար է գթասրտութեան: Այս երեք
առաքինութիւնները Աստծո կացարանն են»²: Առակաց գրքում,
ասվում է. «Տիրոջ երկյուղը իմաստութեան սկիզբն է» (Առակ. 1.7):
Այս արտահայտութիւնն ընդգծում է Աստծո երկյուղի կարեւորու-
թիւնը՝ որպէս իսկական իմաստութեան հիմք: Աստծո երկյուղը
չպետք է հասկանալ որպէս պատժից պարզ վախ, դա ավելի շուտ

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 208.

² Там же, с. 404.

խոր, հարգալից ակնածանք է Աստծո մեծության ու սրբության հանդեպ: «Տիրոջ երկյուղով բոլորը հեռանում են չարից» (Սուակ. 15.27): Սա նշանակում է, որ Աստծո երկյուղը մղում է մեզ՝ խուսափելու մեղքից եւ անելու այն, ինչ ճիշտ է: Սակայն մարդը, ստրուկի նման խուսափելով չարից լոկ պատժից վախենալու պատճառով, ժամանակի ընթացքում սկսում է գործել նաեւ իր բարի գործերի համար վարձատրության հույսն ունենալով, ինչպես դա անում է վարձկանը, ով ակնկալում է վարձատրություն իր աշխատանքի համար: Դա հանգեցնում է Աստծո հետ խոր միության զգացումին: Ինչպես ասում է Պողոս առաքյալը, «Ո՛վ կարող է մեզ բաժանել Քրիստոսի սիրուց» (Հռոմ. 8.35): Մենք հասնում ենք մի վիճակի, երբ Աստծո երկյուղը դառնում է Աստծո հանդեպ մեր սիրո արտահայտությունը: Այսպիսով, Աստծո երկյուղը սկզբնական վիճակից վերածվում է ավելի խոր ու կատարյալ վիճակի, որտեղ Աստծո սերը դառնում է հիմնարար, ինչը մեզ տանում է դեպի ճշմարիտ իմաստություն: Այս գործընթացում մենք դառնում ենք ոչ թե պարզապես ստրուկներ կամ վարձկաններ, այլ զավակներ, ովքեր ձգտում են առաքինությանը, որովհետեւ դա է իրենց պաշտելի Երկնային Հոր կամքը:

Հետեւաբար՝ արդար կյանքով ապրելու երկու դրդապատճառների միջեւ հիմնարար տարբերություն կա: Առաջինը հիմնված է պատժի՝ գեհեճնական հրի վախի վրա կամ, ընդհակառակը, դրախտում ապագա վարձատրությունն ստանալու ցանկության վրա: Նման դրդապատճառներով առաջնորդվող մարդը ճնշում է իր արատները, բայց ոչ թե բարու իրական ցանկությունից, այլ հաշվարկված եսասիրությունից ելնելով՝ պատժից խուսափելու կամ օգուտ ստանալու համար: Նրա արդարությունը գործարք է, ոչ թե բնական հոգեվիճակ: Նման դրդապատճառը, թեեւ կարող է հանգեցնել բարոյական չափանիշներին արտաքին համապատասխանության, սակայն հոգին խոցելի է դարձնում գայթակղությունների

համար: Պատժի վախի թուլացումը կամ ապագա պարգեւատրման նկատմամբ վստահության նվազումը բավական է, որպեսզի այս մարդը կրկին ենթարկվի իր արատներին: Ավելին, բարոյականության նկատմամբ նման մոտեցումը կարող է կեղծավորության տեղիք տալ՝ ստեղծելով սրբության պատրանք:

Դրդապատճառների երկրորդ տեսակը՝ շատ ավելի խոր ու կայուն, կայանում է Աստծո եւ Նրա սրբության հանդեպ մաքուր ու անսահման սիրո մեջ: Սա պարզապես վախ չէ աստվածային բարկությունից կամ երկնային երանության ակնկալիք, այլ իսկական, ներքին փոխակերպում, որի արդյունքում մեղքի մասին միտքը դառնում է զգվելի: Նման սեր ունեցող մարդը ձգտում է մաքրության, որովհետեւ հոգեկան անմաքրությունը հակասում է նրա ներքին էությանը: Նրա համար առաքինությունը ոչ թե պարտականություն է, այլ բնական վիճակ: Նա բարի գործեր է անում ոչ թե դրա դիմաց ինչ-որ բան ստանալու համար, այլ որովհետեւ բարին բնականորեն հոսում է իր մաքրագործված սրտից: Այս երկու մոտեցումների տարբերությունը հատկապես ընդգծված է այն իրավիճակներում, երբ չկան արտաքին վկաներ: Վախից կամ հույսից դրդված մարդը կարող է մեղանչել, եթե վստահ լինի, որ իրեն ոչ ոք չի տեսնի: Նրա բարոյականությունը պայմանական է եւ անկայուն: Ընդհակառակը, Աստծո հանդեպ սիրուց մղված մարդն արդար կմնա նույնիսկ կատարյալ մենության մեջ: Նրա բարոյականությունը հիմնված է ոչ թե արտաքին կանոնների, այլ ներքին հոգեվիճակի վրա՝ կազմելով նրա անհատականության անբաժանելի մասը: Նույնիսկ ամենագայթակղիչ մտքերը չեն կարողանա գրավել նրան, քանի որ նրա սիրտը մաքուր է ու անարատ: Նա չի մեղանչում, որովհետեւ մեղքը նրա համար այլեւ գրավիչ չէ եւ հակասում է իր ներաշխարհին: Սա է իսկական սրբությունը, որը ծնվել է ոչ թե վախից, այլ սիրուց:

Այդպիսի մարդը ամբողջ փառքը վերագրում է Աստծուն՝ հրա-
ժարվելով սնափառությունից ու փառասիրությունից: Նրա ողջ գոր-
ծունեությունն ուղղված է Աստծուն հաճությանալուն, քանի որ Նա է
դատելու մեր գործողությունները Ահեղ Դատաստանի օրը: Այս
պարզ, բայց հիմնարար ճշմարտությունը, ցավոք, մեծապես խեղա-
թյուրված է մեր ժամանակներում: Արդի հասարակությունը, Աստծո
դատաստանի հանդեպ երկյուղ ունենալու փոխարեն, ավելի հա-
ճախ ենթարկվում է հասարակական հավանության ցանկությանը:
Մարդիկ ավելի շատ վախենում են ուրիշների կողմից դատապարտ-
վելուց, քան Տիրոջ արդար բարկությունից: Դրա պատճառը ժա-
մանակի սահմանափակ ընկալման եւ անմիջական հաճույքների ու
ձեռքբերումների նկատմամբ չափազանց մեծ կապվածությունն է:
Շատերն ապրում են «այստեղ եւ հիմա», մոռանալով հավերժու-
թյան ու Աստծո առջեւ պատասխանատվության մասին: Դա հան-
գեցնում է երկու ծայրահեղության՝ կա՛մ ակնթարթային ցանկու-
թյուններով թելադրված չար արարքներին, կա՛մ փարիսեցիական
առաքինություն ցուցաբերելուն՝ սոցիալական ճանաչում ձեռք բե-
րելու համար: Անմաքուր մտքերով արված բարի գործերը զուրկ են
ճշմարիտ արժեքից եւ իրականում ինքնախաբեության ու հոգեւոր
ապականության ձեւ են:

Նման փարիսեցիությունը շատ վտանգավոր է: Ոչ ոք չգիտի, թե
երբ կգա մարդու մահվան ժամը: Միգուցե այն արդեն մոտ է, թեեւ
մենք չենք մտածում այդ մասին: Երկրային կյանքից այլ աշխարհ
անցումը սարսափեցնող բան է հատկապես նրանց համար, ովքեր
չեն մտածում իրենց հոգու մասին եւ չեն պատրաստվում այս կա-
րեւոր պահին: Հանկարծ այն ամենը, ինչ մենք գիտեինք ու սիրում
էինք երկրի վրա, կարող է մեզ համար վերածվել դատարկության,
ինչպես երազը, որն անհետանում է, երբ մենք արթնանում ենք: Այս
պահին մեր առջեւ կբացվի բոլորովին այլ աշխարհ, որտեղ գործում

են այլ օրենքներ եւ գոյութիւն ունեն ուրիշ արժեքներ, քան այս աշխարհում: Այս անցման կարեւոր կողմն այն է, որ նոր կյանքի համար մեզ այլ բաներ պետք կգան, քան նյութական բարիքները: Ինչպես Ավետարանն է ասում, իմաստուն կուսերը, ովքեր պատրաստ էին դիմավորել Փեսային, մտան դրախտի պալատ՝ ունենալով «հարսանեկան զգեստը»՝ մաքրության եւ առաքինության խորհրդանիշը (հմմ. Մատթ. 25,10): Մեր հոգին պետք է լցված լինի բարի գործերի հարստությամբ եւ աստվածահաճո առաքինութիւններով: Միայն այդպես կարող ենք ստեղծել մեր հոգու համար հենց այդ «հարսանեկան զգեստը», որը թույլ կտա մեզ արժանապատվորեն մուտք գործել նոր աշխարհ: Ի վերջո, մեր ներքին վիճակն ու մեր գործողութիւններն են որոշում, թե ինչ տեղ ենք գրավելու այն աշխարհում, որը մեզ սպասում է երկրային կյանքից անդին:

Աստծո երկյուղի ձեռքբերումը հոգեւոր աճի երկար գործընթաց է, որը պահանջում է մշտական աշխատանք սեփական անձի վրա: Ամենակարեւորն այստեղ Ահեղ Դատաստանի հիշողութիւնն է: Հստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Երանի այն հոգուն, որ ցերեկ ու գիշեր այլ հոգս չունի, քան այս մեկը՝ մեծ է այն օրը, երբ ողջ արարածը կհայտնվի Դատավորի առջեւ՝ հաշիվ տալու իր գործերի համար, չդժվարանա պատասխան տալ իր կյանքի համար»¹: Սա հոռետեսութիւնն չէ, այլ երկրային կյանքի անցողիկության եւ Աստծո հետ հանդիպման անխուսափելիության գիտակցում, որը ձեւավորում է պատասխանատվության զգացում ապրած կյանքի համար: Կանոնավոր ինքնավերլուծութիւնն այս գործընթացի անբաժանելի մասն է: Կարեւոր դեր են խաղում նաեւ շրջապատի ազդեցութիւնները: Աստվածավախ մարդկանց հետ շփումը հզոր խթան է Աստծո երկյուղ ձեռք բերելու համար: Աստծո երկյուղի հակառակն է

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 429.

հանդգնությունը, Աստծո կամքի եւ Նրա պատվիրանների անտեսումը: Սրանք պարզապես սխալներ չեն, այլ Տիրոջ ճանապարհի կանխամտածված մերժում: Հանդգնությունն ինքնատիրապետման իսպառ բացակայությունն է, մեղքին տրվելն ու ամբարշտության մեջ համառությունը: Դա հոգեւոր աճի գլխավոր խոչընդոտն է: Մահվան հիշողության բացակայություն, անուշադրություն սեփական գործողությունների նկատմամբ, հաղորդակցություն ամբարշտ մարդկանց հետ՝ այս ամենը նպաստում է հոգու մեջ Աստծո երկյուղի վերացմանը: Դա նման է սրբության աստիճանական հեռացմանը մեր կյանքից, հոգեւորը նյութականով փոխարինելուն: Առանց ինքներս մեզ վրա մշտական աշխատանքի՝ հանդգնությունը հեշտությամբ տիրում է մեզ, ու մենք կորցնում ենք կապը Աստծո հետ, ապաշխարելու եւ զղջալու ունակությունը: Ուստի Աստծո երկյուղ ձեռք բերելու ճանապարհը մշտական հոգեւոր աճի, ինքնակատարելագործման ճանապարհն է՝ լցված աղոթքով, ապաշխարությամբ եւ բարի գործերով:

Կարեւոր է հասկանալ, որ Աստծո երկյուղը սոսկ զգացմունք չէ, այլ խոր հոգեւոր վիճակ, որն առաջանում է Նրա մեծության ու մեր փոքրության գիտակցման արդյունքում: Երբ քրիստոնյան ձգտում է հոգեւոր կատարելագործման, նա սկսում է զգալ Աստծո ներկայությունը: Դա ուղեկցվում է սուրբ երկյուղով, որը տարբերվում է սովորական վախից, որին ծանոթ ենք առօրյա կյանքում: Սովորական վախը ստիպում է մարդուն փախչել վախի աղբյուրից՝ լինի դա վտանգ, թե սպառնալիք: Սակայն Աստծո երկյուղը, լինելով Աստվածային շնորհի գործողություն, հանգեցնում է բոլորովին այլ արդյունքի: Նա ոչ թե հեռու է մղում, այլ, ընդհակառակը, գրավում է մարդուն դեպի Աստված: Այս սուրբ երկյուղը հավատացյալի սիրտը լցնում է ականածանքով Աստծո արդարության եւ ողորմածության հանդեպ: Նա գիտակցում է, որ Աստված ոչ միայն դատավոր է,

այլեւ սիրող Հայր, ով ցանկանում է, որ Իր գավակներն ավելի մոտ լինեն Իրեն: Այս վիճակում մարդը սկսում է տեսնել իր մեղքերն ու արատները, ինչը նրան դորդում է ապաշխարության եւ ուղղման: Աստծո երկյուղը դառնում է հոգեւոր աճի խթան ու օգնում քրիստոնյային՝ հաղթահարելու իր թուլութունները եւ ձգտելու սրբության: Բացի այդ՝ Աստծո երկյուղը կարող է դառնալ ներքին խաղաղության ու երանության աղբյուր, նաեւ՝ իրբեւ հիշեցում, որ մենք կանչված ենք սրբության, եւ մեզանից յուրաքանչյուրը կարող է ստանալ այս պարգևը անկեղծ աղոթքի ու ապաշխարության միջոցով:

Առ Աստված սերն անբաժանելի է մերձավորների հանդեպ սիրույց: «Մերձավոր» հասկացությունը դուրս է գալիս արյունակցական կապից եւ աշխարհագրական մերձավորությունից: Այս գաղափարը հիմնված է փոխադարձ պատասխանատվության ու կարիքավորներին օգնելու պատրաստակամության վրա: Մեզանից յուրաքանչյուրը միմյանց հարեւան է, դա երկկողմանի հարաբերություն է, որը հիմնված է փոխօգնության սկզբունքների վրա: Եթե մեկն իմ աջակցության կարիքն ունի, ապա նա դառնում է իմ հարեւանը, եւ ես պարտավոր եմ օգնության ձեռք մեկնել նրան: Այս փոխկախվածությունը դրսեւորվում է կյանքի տարբեր ոլորտներում: Հարուստը պարտավոր է օգնել աղքատին, կիրթը՝ անկիրթին, երիտասարդն ու առողջը՝ ծեր եւ հիվանդին, ուժեղը՝ թույլին, ազատը՝ բանտարկյալին: Տան սեփականատերը պետք է պատրաստ լինի ապաստան տալ անօթեւան թափառականին: Այս հայեցակարգը վառ կերպով արտացոլված է Բարի Սամարացու առակում, որտեղ մի անծանոթ, զոհի հետ կապ չունեցողը կարեկցանք դրսեւորեց ու օգնեց ավազակի կողմից ծեծված մարդուն: Սամարացին վիրակապեց նրա վերքերը եւ բուժօգնություն ցույց տվեց՝ ցուցաբերելով իսկական ողորմածություն, նույնիսկ չնայած սամարացիների ու հրեաների թշնամությանը: Այս օրինակը ցույց է տալիս, որ ոչ թե

արյունակցական կապերը, այլ մեկ այլ մարդու կարիքը եւ աղքատությունը, ոչ թե ֆիզիկական մտերմությունը, այլ հոգեւոր միասնությունն է, որ սիրո եւ կարեկցանքի միջոցով որոշում են «մերձավորի» իրական հասկացությունը: Փոխադարձ օգնությունը չպետք է սահմանափակվի միայն ընտանիքով կամ մտերիմ շրջապատով, այլ պետք է տարածվի բոլոր նրանց վրա, ովքեր աջակցության կարիք ունեն՝ անկախ սոցիալական, տնտեսական կամ կրոնական տարբերություններից: Իսկական մերձավորը նա է, ում մենք պատրաստ ենք օգնության ձեռք մեկնել դժվարին պահերին՝ փոխարենը ոչինչ չակնկալելով, առաջնորդվելով միայն կարեկցանքի ու մարդասիրության զգացումով: Մերձավորի համար փոխկախվածության եւ պատասխանատվության այս խոր ըմբռնումը մարդկային իսկական, ներդաշնակ հասարակության հիմքն է, որտեղ յուրաքանչյուրը պատրաստ է՝ աջակցելու մյուսին դժվարությունների ժամանակ՝ գործնականորեն ցույց տալով իր ողորմությունն ու սերը մերձավորի հանդեպ՝ անկախ նրանց դիրքից եւ ծագումից:

Ինչպես մերձավորի հանդեպ սերն է բոլոր հոգեւոր բարիքների եւ նյութական բարօրության աղբյուրը, այնպես էլ ինքնասիրությունն է պատճառը բոլոր շարիքների, մեղքերի ու աղետների, որոնք տեղի են ունենում աշխարհում: Մարդկության հետ պատահած աղետների խորքային պատճառը թաքնված է ինքնասիրության մեջ, որը ստիպում է մարդուն իր եսասիրական ցանկությունները վեր դասել ամեն ինչից: Նրա կործանարար ազդեցությունը թափանցում է կյանքի բոլոր ոլորտները: Կողոպուտներ, սպանություններ, բռնություններ, թալան՝ այս ամենը մարդու նույն եսասեր էության արդյունքն է: Եսասիրությունը ստեղծում է սոցիալական խոր պառակտումներ՝ առաջացնելով աղքատություն եւ թշվառություն: Մեկն իր ունեցած ավելցուկը կիսելու փոխարեն ձգտում է վերջինը վերցնել մերձավորից, իսկ մյուսը, Աստծուց հարստություն

ստանալով, ազահորեն սեղմում է այն իր ձեռքում՝ ուշադրություն չդարձնելով իր եղբայրների կարիքներին: Մյուսներն ընկղմվում են անամոթ շքեղության մեջ՝ չմտածելով նրանց մասին, ովքեր օգնության կարիք ունեն: Այս ազահությունն ու անսրտությունը ծնում են բազմաթիվ աղքատ եւ թշվառ մարդկանց, որոնք չեն կարողանում ծայրը ծայրին հասցնել: Սրանք բոլորը միեւնույն երեւոյթի տարբեր կողմերն են՝ ամեն ինչ սպառող ու կործանարար ինքնասիրություն: Սա է, ի վերջո, աղքատության եւ տառապանքի արմատը: Ազահության ու անզգամության անվերջանալի շրջափուլը թողնում է աշխարհը լցված անարդարությանմբ եւ ցավով: Ժամանակն է հասկանալու, որ միայն եսակենտրոնությունից հրաժարվելով ու կարեկցանքի եւ փոխօգնության սկզբունքները որդեգրելով կարող է ավարտվել տառապանքի այս անվերջանալի շրջանը:

Մարդը, որպես էություն, բաղկացած է երկու անբաժանելի մասերից՝ մարմնից ու հոգուց: Այս բաժանումն արտահայտվում է նաեւ նրա արարքներում, հատկապես այն ողորմածության մեջ, որը նա դրսեւորում է ուրիշների հանդեպ: Ողորմության գործերը կարելի է դասակարգել երկու կատեգորիայի՝ ֆիզիկական եւ հոգեւոր: Մարմնական ողորմության գործերը ներառում են այնպիսի գործողություններ, ինչպիսիք են սովյալներին կերակրելը, ծարավին ջուր տալը, մերկերին հագցնելն ու կարիքավորներին օգնելը: Այս գործողություններն ուղղված են անձի ֆիզիկական կարիքների բավարարմանը: Մյուս կողմից, հոգեւոր ողորմության գործերը վերաբերում են մերձավորի հոգեւոր վիճակին: Դրանք ներառում են սգավորներին մխիթարելը, մոլորվածներին ճշմարտության ուղին առաջնորդելը, կասկածողներին խրատելը եւ դժվար ժամանակներում օգնություն փնտրողներին աջակցելը: Այս գործողություններն ուղղված են մարդու ոգու ամրապնդմանը եւ ներաշխարհի վերականգնմանը: Նա, ով Քրիստոսի անունով ողորմում է մերձավորին,

ցույց է տալիս իր սերը նրա հանդեպ: Սակայն առավել նշանակալից է այն դեպքը, երբ մարդ հոգեպես է աջակցում իր մերձավորին: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հոգին, որպես մարդկային էություն ավելի բարձր ու կարեւոր մաս, ավելի մեծ ուշադրություն է խնամք է պահանջում: Մարդ որքան շատ է հոգում իր մերձավորի հոգու մասին, այնքան ավելի է ցույց տալիս իր սերը Քրիստոսի հանդեպ, ով, ինչպես հայտնի է, իր կյանքը տվեց մարդկային հոգիների փրկության համար: Այսպիսով, կարելի է ասել, որ ոչինչ չի կարող ավելի հաճելի լինել Քրիստոսին, քան մարդկային հոգիները փրկելու ցանկությունը: Սերը մերձավորի հանդեպ է նրա հոգեւոր վիճակի նկատմամբ հոգատարությունը ճշմարիտ քրիստոնեական սիրո ամենակարեւոր դրսեւորումներն են: Ոչ ոք չի կարող ավելի շատ սիրել Քրիստոսին, քան նա, ով անկեղծորեն հոգ է տանում իր մերձավորների փրկության համար՝ ձգտելով բավարարել նրանց հոգեւոր կարիքները: Այս համատեքստում ողորմության գործերը դառնում են ոչ միայն բարի գործեր, այլ քրիստոնեական կյանքի կարեւոր մասը՝ արտահայտելով Աստծո ու մարդկանց հանդեպ սիրո միջեւ եղած խոր կապը: Իսկական սերը հեշտությամբ ճանաչվում է բարի գործեր ներշնչելու, ուրիշներին սատարելու եւ զորացնելու ունակությամբ: Այն չի պահանջում ծաղկուն արտահայտություններ կամ մշակված հեւտորաբանություն, այլ արտահայտվում է ճիշտ բառեր գտնելու եւ դրանք սիրով ու իմաստությամբ ուղղելու ունակությամբ: Սիրո ուժը ոչ թե պերճախոսության, այլ անկեղծության մեջ է: Իսկական սերն ինքնարտահայտվելու միջոց կգտնի, նույնիսկ եթե այն չհնչի որպես փայլուն ճառ: Գլխավորը անկեղծությունն է եւ մերձավորին օգնելու ցանկությունը, իսկ հետո սերն ինքն է առաջնորդելու ձեր խոսքերն ու արարքները՝ ստեղծելով ջերմության, փոխըմբռնման եւ հոգեւոր աճի մթնոլորտ քո շուրջը: Ի վերջո, հենց այդպիսի փոխադարձ աջակցության ու

համակրանքի մեջ է գտնվում մերձավորի հանդեպ սիրո իրական, ճշմարիտ էությունը:

Իսկական քրիստոնեական սերն անձնուրաց մտահոգություն է ուրիշի բարօրության համար, նրա երջանկության ցանկությունը, եւ ոչ թե սեփական շահի կամ հաճույքի համար: Անձնական շահից դրդված սերն իրականում եսասիրություն է, որտեղ դիմացինն օգտագործվում է միայն որպես սեփական նպատակներին հասնելու միջոց: Ճշմարիտ սերը, ըստ քրիստոնեական ուսմունքի, բխում է Աստծո հանդեպ սիրուց ու Նրա պատվիրաններին հետեւելու ցանկությունից: Աստված սիրում է մարդկանց, իսկ մենք, ընդօրինակելով Նրան, պետք է սիրենք մեր մերձավորներին եւ ձգտենք նրանց բարօրությանը՝ դրանով իսկ կատարելով Աստծո կամքը: Կարելոր է հասկանալ, որ քրիստոնեական սերը չի սահմանափակվում միայն բարի զգացմունքներով ու ցանկություններով: Այն պետք է անպայման գործնական լինի, դրսեւորվի կոնկրետ արարքներով եւ այլ մարդկանց օգնելու ցանկությամբ:

Հարաբերություններում սիրո ու ներդաշնակության պահպանումը խնդիր է, որը պահանջում է մշտական աշխատանք եւ նվիրվածություն: Այստեղ հիմնականը եսակենտրոնության ու նյութապաշտության մերժումն է: Պետք է գիտակցաբար գերադասել եղբայրական սերը ցանկացած նյութական բարիքից: Ոչ մի երկրային ունեցվածք՝ լինի դա հարստություն, կարգավիճակ կամ հեղինակություն, չպետք է սիրում ավելի կարելոր տեղ զբաղեցնի սրտում: Հպարտությունը եւ գերազանցության զգացումը հարաբերություններում խաղաղության թշնամիներն են: Կարելոր է խուսափել սեփական կարծիքներն ու ցանկությունները պնդելուց՝ նախընտրելով զիջել ուրիշներին, եթե դա չի հակասում բարոյական սկզբունքներին: Անգամ այն, ինչ անձամբ մեզ ձեռնտու եւ օգտակար է թվում, պետք է զոհաբերել հանուն բարեկամության եւ խաղաղության

պահպանման, որոնք ամենաարժեքավորն են: Համբերությունն ու զգացմունքների վերահսկողությունն ամուր հարաբերությունների հավասարապես կարեւոր բաղադրիչներ են: Զայրույթը, նույնիսկ երբ այն առաջանում է արդար պատճառներով, պետք է զսպել եւ հաղթահարել: Խաղաղ եւ սիրառատ հարաբերություններն ամրապնդելու համար պետք է մշտապես հիշել երկրային կյանքի անցողիկ բնույթը: Մենք պիտի գիտակցենք, որ մահը կարող է գալ ցանկացած պահի՝ բաժանելով մեզ մեր սիրելիներից: Այս ըմբռնումը պետք է մղի մեզ՝ գնահատելու մեր սիրելիների հետ անցկացրած յուրաքանչյուր պահն ու խրախուսի մեզ ներել եւ լինել համբերատար: Մենք պիտի արժեւորենք այս հարաբերությունները որպես թանկարժեք նվեր՝ գիտակցելով, որ դրանք մի օր կարող են անհետանալ: Ուստի պետք է միշտ ապրել առավելագույն սիրով ու սիրելիների հանդեպ հարգանքով:

Մերձավորների հանդեպ սերն անբաժանելի է թշնամիների հանդեպ սիրուց: «Թշնամիներ» ասելով այստեղ նկատի ունենք այն մարդկանց, ովքեր վնասում են մեզ՝ լինի դա ֆիզիկապես, թե բարոյապես: Սա կարող են լինել նրանք, ովքեր մեզ վիրավորում են, հայհոյում, ատում, դավադրություն են անում մեր դեմ, հալածում, վտարում են մեզ համայնքից կամ զրկում ինչ-որ բարիքներից: Հենց նման մարդկանց նկատմամբ, որոնք սկզբնական շրջանում մեր մեջ առաջացնում են բացասական հույզեր եւ վրեժխնդրության ցանկություն, Քրիստոսը, ըստ Ավետարանի, կոչ է անում մեզ սեր զգալ: Զպետք է մոռանալ, որ հարեւանը ոչ միայն ընկեր կամ ծանոթ է, այլեւ մեր հանդեպ թշնամաբար տրամադրված մարդն է: Մեր թշնամիներին սիրելու օգտին գլխավոր փաստարկը Քրիստոսի անսասան իշխանությունն է: Նույնիսկ եթե մենք չկարողանանք այլ պատճառներ գտնել մեզ վիրավորողների հանդեպ սեր ցուցաբերելու համար, Քրիստոսի պատվիրանն ինքնին պետք է բավարար խթան

հանդիսանա: Սա վերաբերում է ոչ միայն թշնամիների հանդեպ սիրուն, այլև Նրա ցանկացած այլ պատվիրանին: Քրիստոսը ճշմարտության մարմնացումն է, մարդկությանը հայտնված Աստծո իմաստությունը: Հետեւաբար՝ Քրիստոսին հնազանդվելը հավասարազոր է Երկնային Հորը հնազանդվելուն, եւ Նրա պատվիրանները պարզապէս ցանկություններ չեն, այլ անփոփոխ բարոյական սկզբունքներ, որոնց պահպանումը պետք է ընկած լինի մեր կյանքի հիմքում: Այս սկզբունքներին հետեւելը, ներառյալ սերը մեր թշնամիների հանդեպ, մեր հավատքի եւ աստվածային կամքին ենթարկվելու անմիջական դրսեւորումն է: Մեր թշնամիների հանդեպ սերը ոչ միայն պասիվ հանդուրժողականություն է, այլև ակտիվ գործողություն, որը մարդուց ներքին կերպարանափոխություն է պահանջում: Սա չի նշանակում, որ մենք պարտավոր ենք թույլ տալ, որ մեր թշնամիներն անպատիժ կերպով վնասեն մեզ, բայց դա նշանակում է, որ մեր արձագանքը այս վնասին չպետք է լցվի ատելություն մեզ վրէժխնդրության ցանկությամբ: Մեր թշնամիների հանդեպ սերը մեզանից պահանջում է տոկունություն, ներողամտություն եւ կարեկցանք, եթե դա հնարավոր է: Դա մարտահրավեր է մեր բնությանը, բայց միեւնույն ժամանակ ճանապարհ է դեպի հոգեւոր աճ ու կատարելություն: Թշնամիների հանդեպ սերը թուլություն չէ, այլ տոկունության եւ հավատքի իրական դրսեւորում:

Տասը պատվիրանների մասին

Աստծո Օրենքը պարզապես կանոնների ամբողջություն չէ, դա հիմնարար բարոյական օրենսգիրք է, որն առաջնորդող աստղ է մարդու համար հոգեւոր կատարելագործման եւ Երկնքի Արքայության ճանապարհին: Դրա նշանակությունը ժամանակի ընթացքում ոչ միայն չի նվազում, այլեւ, ընդհակառակը, մեծանում է: Աստծո օրենքն անհրաժեշտ ուղեցույց է, մշտնջենավոր արժեքների աղբյուր, որի հեղինակությունն անառարկելի է: Այն ինքնաճանաչման, սեփական թերությունների վրա աշխատելու, մշտական հոգեւոր աճի ու ինքնակատարելագործման կոչ է անում: Աստծո Օրենքը հասկանալը եւ ընդունելն օգնում է մարդուն՝ ճիշտ կողմնորոշվելու արդի քաոսիկ աշխարհում, կայացնելու ճիշտ որոշումներ ու կառուցելու իր կյանքը հավերժական բարոյական արժեքների հիմքի վրա:

Աստծո օրենքի հիմքը կազմում են տասը պատվիրանները: Որպես բարոյական հիմնարար սկզբունքներ, դրանք ծառայում են ոչ միայն իբրեւ ուղեցույց հավատացյալների համար, այլեւ որպես բարոյականության համընդհանուր օրենսգիրք, որն ընդգրկում է մարդկային կյանքի եւ ուրիշների հետ փոխգործակցության կարելուրագույն ասպեկտները: Այս պատվիրանները, տրված մարդկանց ի վերուստ, արտացոլում են պարտավորություններ ինչպես Աստծո, այնպես էլ մերձավորների հանդեպ: Դրանք վերանայման կամ փոփոխության ենթակա չեն, քանի որ դարերի ընթացքում դրանց էությունը մնում է անփոփոխ: Սուրբ Գրքում արձանագրված պատվիրանները կարող են դիտարկվել որպես ներքին կողմնացույց, որն առաջնորդում է մարդուն արդարության ճանապարհով: Այս տասը

պատվիրանները շեշտում են սոցիալական պատասխանատվության կարեւորութիւնը եւ խրախուսում մարդկանց համագործակցել ու օգնել միմյանց: Մարդկանց սրտերի վրա գրված պատվիրանները մեզ հիշեցնում են, որ բարութիւնը եւ կարեկցանքը պետք է լինեն ուրիշների հետ մեր փոխհարաբերութիւնների կենտրոնում: Դրանք պարզապէս կանոնների մի շարք չեն, այլ խոր բարոյական ուղեցույցներ, որ օգնում են ձեւավորել անձնական ու հասարակական արժեքները: Աստծո կողմից տրված պատվիրանները եւ Օրենքն այն Ուխտի կարեւոր մասն են, որն Աստված կապեց հրեա ժողովրդի հետ: Ելից Գիրքը նկարագրում է, թէ ինչպէս է այս հայտնութիւնը, որը հայտնի է որպէս Տասնաբանյա՝ տասը խոսքեր, տրվել Աստծո ու իսրայելացիների միջեւ կնքված Ուխտի համառքստում: Սկզբում մարդիկ ստացան Ուխտի առաջարկը, որից հետո նրանք համաձայնեցին հետեւել Տիրոջ բոլոր հրահանգներին՝ խոստանալով հնազանդ լինել (Ելից 24.7): Տասը պատվիրանները տրվել են իսրայելացիներին այն ժամանակ, երբ նրանք պատրաստ էին ստանալ Աստծո հրահանգները: Կարեւոր է նշել, որ պատվիրանները ստանալուց առաջ մարդկանց հիշեցնում էին Ուխտի մասին. «Մեր Տեր Աստվածն ուխտ կապեց մեզ հետ Քորեբում» (Բ Օրին. 5.2): Սա ցույց է տալիս, որ պատվիրանները պարզապէս կանոնների մի շարք չեն, այլ ավելի խոր եւ իմաստալից համաձայնութեան մաս, որը կապում է Աստծուն ու մարդկանց: Պատվիրաններից յուրաքանչյուրն ունի իր յուրահատուկ նշանակութիւնը եւ արտացոլում է այն բարոյական սկզբունքները, որ պետք է կարգավորելին իսրայելացիների կյանքը: Այս սկզբունքները ոչ միայն սահմանեցին վարքագծի կանոններ, այլեւ հիմք հանդիսացան արդարութեան, հարգանքի ու մերձավորի հանդեպ սիրո վրա հիմնված հասարակութեան ձեւավորման համար: Պատվիրանները վերաբերում են ինչպէս մարդկանց փոխհարաբերութիւններին, այնպէս էլ

Աստծո հետ մարդու հարաբերություններին՝ ընդգծելով հոգեւոր կյանքի կարեւորությունը առօրյա գոյության պայմաններում:

Առաջին պատվիրանն է. «Ե՛ս եմ քո Տեր Աստվածը, որ քեզ հանեցի Եգիպտացիների երկրից՝ ստրկության տնից: Ինձնից բացի այլ աստվածներ չպիտի լինեն քեզ համար» (Ելից 20,3): Առաջին պատվիրանը՝ միաստվածական կրոնների հիմնարար սկզբունքը, մեզանից պահանջում է ոչ միայն Աստծո գոյության ձեւական ճանաչում, այլեւ մեր կյանքում Նրա զբաղեցրած տեղի խոր, բազմակողմանի ըմբռնում: Սա Աստծո ակտիվ, կենդանի ընկալում է որպէս միակ ճշմարիտ Աստված, որպէս գերագույն Անձ, Ով արժանի է մեր երկրպագության եւ նվիրվածության: «Լսի՛ր, Իսրայել՛, մեր Տեր Աստուածը մեկ Տեր է: Քո Տեր Աստծուն պիտի սիրես քո ամբողջ հոգով, քո ամբողջ էությունմբ ու քո ամբողջ ուժով: Այս պատգամները, որ այսօր հաղորդում եմ քեզ, կպահես մտքիդ ու հոգուդ մեջ: Դրանք կհաղորդես քո որդիներին եւ դրանց մասին կխոսես, երբ տանը նստած ես, ճանապարհ գնալիս, պառկելիս ու վեր կենալիս: Դրանք որպէս նշան կկապես քո ձեռքին, որ մնան անշարժ քո աչքերի առջեւ, դրանք կգրես քո տների մուտքին ու դռների վրա» (ԲՕրին. 6.4-9):

Մի Աստված բոլոր գոյերի առաջին պատճառն է: Նրա գոյությունը նախորդում է այն ամենին, ինչ մենք տեսնում եւ զգում ենք, այն ամենին, ինչ կազմում է մեր աշխարհը: Տիեզերքը, իր կյանքի բոլոր բազմազան ձեւերով ու անկենդան նյութով, Նրա ստեղծագործությունն է: Յուրաքանչյուր արարածի կյանքը ամբողջովին կախված է Աստվածային կամքից եւ Աստվածային զորությունից: Աստծուց դուրս ոչինչ գոյություն չունի. այն ամենը, ինչ կա, գոյություն ունի Նրա շնորհիվ: Դիտարկենք այս հայտարարությունը ավելի մանրամասն: Ամբողջ էներգիան, որը շարժում է այս աշխարհը, գալիս է Աստծուց: Լույսը, որը լուսավորում է մեր մոլորակը,

շուրը, որը կյանք է տալիս, օդը, որը մենք շնչում ենք, քարի կարծրությունը՝ այս ամենը Աստծո զորության դրսևորումներ են, Նրա զորության տարբեր կողմեր: Նույնիսկ ամենատարրական գործընթացները, ինչպիսիք են բույսի աճը սերմերից, խոտի շնչելը, մարդու սրտի բաբախյունը, այս ամենը տեղի է ունենում յուրաքանչյուր ստեղծագործության մեջ ներդրված Աստվածային էներգիայի շնորհիվ: Աստված բոլոր հնարավորությունների, բոլոր կարողությունների աղբյուրն է, որոնք բնորոշ են բոլոր կենդանի եւ ոչ կենդանի գոյերին: Սերմի բողբոջելու կարողությունը, մտածելու, սիրելու, արարելու մարդու կարողությունը՝ այս ամենը տրված է Աստծո կողմից: Նա յուրաքանչյուր արարածի օժտում է Նրա գոյության ու զարգացման համար անհրաժեշտ կարողություններով: Աստված վերահսկում է այս գործընթացը՝ ուժ տալով եւ խլելով Իր հայեցողությանմբ՝ մեզ համար անհասկանալի Աստվածային ծրագրին համապատասխան: «Երբ շրջում ես երեսդ նրանցից, խռովվում են նրանք, երբ նրանցից հանում ես նրանց շունչը, սպառվում եւ հող են դառնում: Ուղարկում ես քո շունչը եւ վերստեղծում նրանց, ու նորոգում երեսն երկրի» (Սաղմ. 103.29-30):

Հետեւաբար, եթե մարդը ձգտում է ձեռք բերել ցանկացած կարողություն՝ լինի դա ֆիզիկական ուժ, մտավոր ընդունակություններ, թե հոգեւոր պայծառացում, նա պետք է դիմի Աստծուն: Միայն Աստծո մեջ կարելի է գտնել անսպառ ուժի եւ իմաստության աղբյուրը: Նրանից բացի այլ աղբյուրներ չկան: Մնացած բոլոր աղբյուրները միայն արտացոլումներ են, Նրա զորության դրսևորումներ: Ճշմարիտ ուժի, ոգեշնչման եւ կարողության իսկական աղբյուրի որոնումը պետք է սկսվի ու ավարտվի Աստծուն դիմելով, որն այն ամեն ինչի միակ աղբյուրն է: Միայն հավատքը եւ աղոթքը կարող են ճանապարհ բացել դեպի աստվածային օգնություն ու օրհնություն:

Աստվածային իմաստությունն ընկած է այն ամենի հիմքում, ինչ գոյություն ունի: Տիեզերքն անհնար է պատկերացնել առանց նրա մասնակցության, նույնիսկ իր ամենափոքր դրսեւորումներով: Այս համատարած իմաստությունը դրսեւորվում է շրջապատող աշխարհի բոլոր առումներով՝ ամենաանշանից մինչև մեծագույն: Քննենք, օրինակ, կենդանական աշխարհը: Կենդանիները, որոնք օժտված են բնազդով, նախապես զգում են վտանգի մոտեցումը. սա Աստվածային Նախախնամության զարմանալի դրսեւորում է, որը բնորոշ է նրանց էությանը: Բայց Աստվածային իմաստությունը դրսեւորվում է ոչ միայն կենդանի բնության մեջ: Նույնիսկ անշունչ բնությունը ենթարկվում է այս օրենքին: Քարը, որը դարեր շարունակ պահպանում է իր ձեւն ու լուծությունը, վկայում է Աստվածային մտահղացման մասին: Զուրը, որը հոսում է լեռներից եւ թափվում ամպերից, ցույց է տալիս իր անհավանական հատկությունները, որոնք բնորոշ են նրան ժամանակի սկզբից: Կրակը, ամեն բանի մեջ քնած, ընդունակ է տաքանալ եւ շողալ՝ լինելով կյանքի եւ էներգիայի աղբյուր: Քամին, որը սերմեր է կրում ու մաքրում կեղտերը, բերում առողջություն եւ բժշկություն, նույնպես Աստվածային ծրագրի դրսեւորում է: Իմաստությունը հոսում է մեկ աղբյուրից՝ Աստծուց: Նա է ողջ իմաստության ակունքը, կենարար ու մեծ իմաստությունը, որը ներթափանցում է գոյություն ունեցող ամեն ինչի մեջ: Ուստի իմաստության որոնումները պիտի ուղղված լինեն բացառապես Տիրոջը, քանզի միայն նրանում կարելի է գտնել աշխարհի իմացության եւ ըմբռնման իրական աղբյուրը: «Իմաստութիւնը քարոզում ենք հոգեպես կատարյալներին, իմաստութիւն, որ այս աշխարհինը չէ, ոչ էլ այս աշխարհի՝ կործանման սահմանված իշխանների իմաստությունը, այլ քարոզում ենք Աստծու խորհրդավոր, թաքուն իմաստությունը, որը ծածկված է մարդկանցից եւ որն Աստված սահմանել էր մեր փառքի համար նախքան հավիտյանները»

(Ա. Կոր., 2.6-7): Այս աղբյուրից այն կողմ չկա այլ իմաստություն, քանի որ նա միակ ու բացարձակ աղբյուրն է այն ամենի, ինչ գոյություն ունի: Մենք կվերլուծենք առաջին պատվիրանի երեք հիմնական կողմերը, որոնցից յուրաքանչյուրն անքակտելիորեն կապված է մյուս երկուսի հետ եւ ձեւավորում է մեկ ամբողջություն:

1. Աստծո իմացություն: Սա խոր հոգեւոր գիտելիք է, որը գերազանցում է զուտ մտավոր ճանաչողությունը: Սա Աստծո սիրո, նրա արդարության, ողորմածության եւ իմաստության ընկալում է: Սա իմացություն է, որը ձեռք է բերվում աղոթքի, Սուրբ Գրքի ուսումնասիրության, այլ հավատացյալների հետ շփման, ինչպես նաեւ Աստծո կողմից ստեղծված տիեզերքի մասին մտորումների միջոցով: Առանց Աստծո իրական իմացության, անհնար է անկեղծորեն երկրպագել Նրան: Ավելին, այս իմացությունը պետք է անընդհատ խորանա ու ընդլայնվի հավատացյալի ողջ կյանքի ընթացքում: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու, «Քո արարքներում առաջնորդվի՛ր Տիրոջ իմացությամբ եւ չես խճճվելու սատանայական ցանցերում»¹:

2. Աստծո գերակայության ճանաչում: Սա նշանակում է Աստծո կամքին հնազանդություն, Նրա ծրագրերի ընդունում, նույնիսկ եթե դրանք մեզ համար անհասկանալի կամ անընդունելի են թվում: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու, «Մեր հոգին հնազանդ պիտի լինի Նրա գավազանին»²: Աստծո գերակայության ճանաչումը ենթադրում է անկեղծ ապաշխարություն մեր գործած մեղքերի համար ու Նրա պատվիրաններին համապատասխան ապրելու ցանկություն: Սա նշանակում է, որ մենք գիտակցում ենք մեր կախվածությունն Աստծուց եւ ճանաչում ենք Նրան որպես մեր կյանքի աղբյուրը:

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 32.

² Там же, с. 259.

3. Աստծո երկրպագությունն ու փառաբանումը: Սա Աստծո հանդեպ մեր ակնածանքի, սիրո եւ երախտագիտության արտահայտությունն է: Սա կարող է տարբեր ձևեր ունենալ՝ աղոթք, սաղմոսերգություն, եկեղեցական երկրպագությանը մասնակցություն: «Բայց կգա ժամանակը, եւ արդեն իսկ եկել է, երբ ճշմարիտ երկրպագուները կերկրպագեն Հորը հոգով եւ ճշմարտությամբ, քանի որ Հայրն էլ իրեն այդպիսի երկրպագուներ է ուզում: Հոգի է Աստված, եւ նրա երկրպագուները պետք է հոգով եւ ճշմարտությամբ երկրպագեն» (Հովհ. 4.23-24): Երկրպագությունը ոչ միայն ծիսական, այլեւ խորապես անձնական փորձ է, մեր նվիրվածության ու Աստծո հանդեպ սիրո արտահայտություն: Աստծո փառավորումը նրա փառքի եւ զորության ազդարարում է, նրա ներկայության ապացույցը մեր ու այլ մարդկանց կյանքում: Սա է նրա գերակայության եւ եզակիության ճանաչումը: Երկրպագությունն ու փառաբանումը պետք է լինեն անկեղծ եւ բխեն սրտից, դրանք պիտի լինեն մեր առօրյա կյանքի անբաժանելի մասը:

Հարկ է նշել, որ ճշմարիտ երկրպագությունն անհնար է առանց Աստծո իմացության եւ ճանաչման: Ճշմարիտ երկրպագությունը արտաքին ծեսերին պարզ մասնակցություն չէ, թեեւ դրանք իրենց իմաստն ունեն որպես Աստծուն մոտենալու միջոց: Իրական, խոր երկրպագությունը կազմում է բարեպաշտության եւ հավատի բուն էությունը: Սա Աստծո հետ մարդու հոգեւոր աշխարհի ներդաշնակությունն է, որը դրսեւորվում է նրա գոյության բոլոր ասպեկտներում: Երկրպագության բաղադրիչները ներառում են մեր հոգու բոլոր ունակությունները:

1. Բանականություն: Ճշմարիտ երկրպագությունը սկսվում է Աստծո իմացությունից: Սա դավանանքների պարզ սերտում չէ, այլ խոր մտորում Հայտնության մասին, Սուրբ Գրքի ուսումնասիրություն, կրոնական փիլիսոփայության եւ աստվածաբանական

աշխատությունների հետեւողական ուսումնասիրություն, Աստծո կամքի ու նրա մտադրությունների ճանաչում: Սա ճանաչողական մշտական գործընթաց է, ինչը հանգեցնում է աստվածային Նախախնամության խոր ընկալմանը:

2. Կամք: Աստծո երկրպագությունը պահանջում է մեր կամքի հնազանդությունը աստվածային կամքին: Սա Աստծո պատվիրանների համաձայն ապրելու ակտիվ ցանկություն է, ձգտում բարու, գթասրտության ու արդարության: Սա մշտական ընտրություն է բարու եւ չարի միջեւ, ու որոշում՝ միշտ նախապատվությունը տալ բարուն, նույնիսկ երբ դժվար է եւ վտանգավոր մեզ համար: Սա պայքար է սեփական ցանկությունների ու արատների դեմ, եւ անընդհատ ապաշխարություն:

3. Զգացմունք: Ճշմարիտ երկրպագությունը դրսեւորվում է Աստծո հանդեպ սիրո, ակնածանքի եւ երախտագիտության խորքային զգացմունքներում: Սրանք անկեղծ հույզեր են, որոնք բխում են սրտի խորքից: Սա Աստծո հետ շփվելու բերկրանքը զգալու ունակություն է եւ մեղքերի թողություն ստանալու հույս:

4. Խիղճ: Դա ներքին ձայն է, որն օգնում է մեզ՝ տարբերակելու բարին ու չարը: Մենք պիտի լսենք այդ ձայնը եւ անսանք դրա ցուցումներին: Սա նշանակում է լինել ազնիվ իր եւ Աստծո հետ, ճանաչել սփական սխալներն ու ձգտել ուղղել դրանք:

5. Հիշողություն: Աստծո սիրո եւ բարության, Նրա հրաշքների ու Նախախնամության մասին մշտական հիշողությունն օգնում է ամրապնդել մեր հավատը: Այսպիսով, ճշմարիտ երկրպագությունը մեր բոլոր ունակությունների եւ ուժերի ներդաշնակ միաձուլում է: Սա Աստծո հանդեպ կատարյալ նվիրվածություն է կյանքի բոլոր դրսեւորումներում:

Ճշմարիտ երկրպագությունն անհնար է առանց աղոթքի: «Անդադար աղոթեցե՛ք» (Ս Թեա, 5,17): Աղոթքը խորապես անձնական

գործողությունն է, որը ոչ թե բառերի մեխանիկական արտասանությունն է, այլ հոգու ճշմարիտ հաղորդակցություն Աստծո հետ: Սա անկեղծ դիմում է Բարձրյալին, մեր կարիքները, հույսերն ու երախտագիտությունն արտահայտելու համար: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Աղոթքը բարեպաշտների կողմից բարիքների առ Աստված առաքվող խնդրանք է»¹: Կարելոր է հասկանալ, որ աղոթքը միակողմանի գործողություն չէ, այլ երկխոսություն է, որտեղ մենք ոչ միայն հարցնում ենք Աստծուն, այլև լսում ենք Նրա պատասխանը: Կան բազմաթիվ աղոթքների տեսակներ, հակիրճ, ինքնաբերական աղոթքներից երկար աղոթարարություններ: Դասական ձևեր բանավոր աղոթքն է, որն ուղեկցվում է սուրբգրային տեքստերի կամ հատուկ կազմված աղոթքի բանաձևերի ընթերցմամբ: Սակայն աղոթքի իրական խորությունը ձեռք է բերվում բանավոր ու սրտային աղոթքի համատեղմամբ: Բանավոր աղոթքն օգնում է կենտրոնացնել մտքերն ու զգացմունքները: Այն մեզ հնարավորություն է տալիս արտահայտել մեր խնդրանքներն ու աղերսանքները: Բայց միայն Աստծո հանդեպ սիրով համակված սրտային աղոթքի հետ միասին բանավոր աղոթքը ձեռք է բերում իրական զորություն եւ արդյունավետություն: Աստծո հետ միասնությունը ձեռք է բերվում կենտրոնացման, սրտի մաքրության եւ կողմնակի մտքերի բացակայության միջոցով: Կարելոր է նշել, որ աղոթքի արդյունավետությունը կախված է ոչ թե դրա բանավոր ձևից, այլ մտադրությունների անկեղծությունից: Աստված տեսնում է ոչ միայն մեր խոսքերը, այլև մեր մտքերը, մեր զգացմունքները, մեր գործողությունները: Հետեւաբար՝ մաքուր սրտից եկող խնդրանքները միշտ կլսվեն:

Աղոթքը կարելոր տեղ է գրավում քրիստոնյաների կյանքում եւ ներկայացնում է եռակի պարտականություն՝ առ Աստված, իր եւ

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 213.

մերձավորների հանդեպ: Այս պարտականության առաջին կողմը մեր պարտականությունն է Աստծո առջեւ: Մենք պետք է ցույց տանք մեր հավատը աղոթքի ու Նրա անունը կանչելու միջոցով՝ դրանով իսկ հաստատելով, որ մենք անկեղծորեն հավատում ենք Նրան: Մենք այլ աստծու չենք ճանաչում, բացի Նրանից, եւ ընդունում ենք Նրան որպէս ամեն բարիքի աղբյուր: Աղոթքով մենք մեր հուլան ենք հայտնում Նրան՝ որպէս մեր ճշմարիտ Հոր, ով սիրում է իր զավակներին եւ պատրաստ է նրանց տալ այն ամենը, ինչ նրանք խնդրում են: Պարտականության երկրորդ կողմը վերաբերմունքն է սեփական անձի նկատմամբ: Մենք՝ որպէս մարդիկ, ե՛ւ ֆիզիկապէս, ե՛ւ հոգեպէս աղքատ ենք ու թշվառ: Մենք պետք է գիտակցենք, որ բոլոր օրհնությունները գալիս են Նրանից, եւ Նա է, ով կարողանում է բավարարել մեր կարիքներն ու ցանկությունները, որոնք վերաբերում են ինչպէս նյութական, այնպէս էլ հոգեւոր բարեկեցությանը: Պարտականության երրորդ կողմը կապված է մեր մերձավորների հետ: Քրիստոնեական սերը մեզ մղում է աղոթելու ոչ միայն մեր, այլեւ ուրիշների համար: Մենք պետք է ձգտենք Աստծուց բարիք եւ բարօրություն խնդրել մեր մերձավորների համար, ինչպէս որ անում ենք մեզ համար: Սա արտահայտում է մեր մտահոգությունը այլ մարդկանց համար ու ընդգծում քրիստոնեական համայնքում միասնության եւ փոխօգնության կարեւորությունը: Այսպիսով, աղոթքը դառնում է ոչ միայն Աստծուն դիմելու միջոց, այլ նաեւ սիրո եւ աջակցության գործողություն մեր շրջապատի համար: Այսպիսով, աղոթքն ընդգրկում է մեր կյանքի բոլոր կողմերը, ամրացնում է մեր կապը Աստծո հետ, օգնում է մեզ՝ ճանաչելու մեր սեփական կարիքներն ու մղում է մեզ՝ հոգ տանելու ուրիշների մասին: Սա քրիստոնեական կյանքի կարեւոր տարր է, որն արտացոլում է մեր հավատի եւ ծառայության էությունը:

Մենք հաճախ դիմում ենք Աստծուն երկրային բարիքների խնդրանքով՝ առողջության, երկարակեցության, բարեկեցության ու այլ պարգևների: Սակայն հարկ է հիշել, որ նման աղոթքներին պետք է ավելացնել. «եթե դա համապատասխանում է Քո սուրբ կամքին եւ օգուտ կբերի մեզ»: Պողոս առաքյալն իրավացիորեն նշում է. «Ուրովհետեւ մենք չգիտենք, թե ինչի համար պետք է աղոթենք, ինչպես հարկն է» (Հռոմ. 8.26): Բանն այն է, որ մեր ցանկությունները միշտ չէ, որ համընկնում են Աստծո կամքի հետ: Մենք, սահմանափակ բանականությամբ ունենալով, կարող ենք խնդրել այնպիսի բաներ, որոնք իրականում կվնասեն մեզ: Մեզանից շատերը աղաչում են Աստծուն, որ մեզ ազատի խաչից, վշտից ու հիվանդությունից՝ առանց հասկանալու, որ այդ փորձությունները կարող են շատ ավելի օգտակար լինել մեր հոգեւոր աճի համար, քան երեւակայական բարեկեցությունը:

Մենք հաճախ խնդրում ենք այնպիսի բաներ, որոնք կարող են հանգեցնել հոգեւոր կործանման՝ մեզ անողորմելի վնաս պատճառելով: Մեր սահմանափակումները մեզ խանգարում են տեսնել մեծ պատկերը եւ հասկանալ մեր ցանկությունների երկարաժամկետ հետեւանքները: Ուստի անկեղծ աղոթքը չպետք է լինի միայն ցանկությունների ցանկ, այլ առաջնորդության ու իմաստության խնդրանք: Մենք պետք է խնդրենք ոչ թե կոնկրետ բաներ, այլ Աստծո կամքը՝ վստահելով Նրա իմաստությանը եւ ամենակարողությանը, հասկանալով, որ նույնիսկ դժվար փորձությունները կարող են լինել մեր հոգեւոր աճի ու Աստծուն մոտենալու միջոց: Միայն այդպիսի աղոթքն է իսկապես հաճելի Աստծուն եւ մեզ իսկական օգուտ կբերի, նույնիսկ եթե այն անմիջապես չի բավարարում մեր երկրային ցանկությունները:

Առաջին պատվիրանի դեմ մեղքերը բազմաբնույթ են եւ ի հայտ են գալիս տարբեր ձեւերով՝ երբեմն թաքնված, իսկ երբեմն էլ՝

բացահայտ: Նախ դա ասեցիք մենք՝ Աստծո գոյություն լիակատար ժխտումը: «Անզգամն ասաց իր սրտում, թե՝ չկա Աստված» (Սաղմ. 13.1): Ժամանակակից աշխարհում այն հաճախ ընդունում է մարտնչող նյութապաշտության ձև, որը ժխտում է ոչ միայն Աստծո, այլև ցանկացած գերզգայական իրականության գոյությունը: Դա նաև բազմաստվածությունն է՝ բազմաթիվ աստվածների պաշտամունքը, որը կար տարբեր հին քաղաքակրթություններում: «Հեթանոսների բոլոր կուռքերը դեւեր են, իսկ Տերն արարիչն է երկնքի» (Սաղմ. 95.5): Մեր ժամանակներում այն ի հայտ է գալիս տարբեր ձևերով: Սա կարող է լինել զանազան աշխարհիկ բարիքների պաշտամունքը՝ լինի դա փող, համբավ, իշխանություն, երբ մարդն իր կյանքում այս ամենն Աստծո տեղ է դնում՝ անտեսելով արժեքները: Առաջին պատվիրանի դեմ մեղք է նաև հերետիկոսությունը՝ Աստծո ու Նրա խոսքի մասին ճշմարիտ ուսմունքի խեղաթյուրումը: Ըստս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Ե՛ւ մարգարեները, ե՛ւ Տերն ինքը, ե՛ւ երանելի առաքյալները միանգամայն իրավացիորեն հերետիկոսներին անվանեցին գայլեր, ու ոչ միայն գայլեր, այլև վարակ, այլև ամբարիշտներ եւ հակառակորդներ, այլև թշնամիներ, նենգեր, հայհոյողներ, երեսպաշտներ, գողեր, ավազակներ, նողկալիներ, սուտ մարգարեներ ու սուտ ուսուցիչներ, կույր առաջնորդներ, թափառաշրջիկներ, նեոեր, գայթակղողներ, չարի որդիներ, որոմներ, անաստվածներ, հոգեմարտներ, շնորհի Ոգու հայհոյողներ, որոնք թողություն չեն ստանալու ոչ այս աշխարհում, ոչ էլ հաջորդում»¹: Առաջին պատվիրանի դեմ ծանր մեղք է վախի, հալածանքի կամ աշխարհիկ բարիքների գայթակղության պատճառով հավատքի ուրացումը: Սա ողբերգական անկում է, որը կապված է սեփական համոզմունքներին դավաճանելու հետ: Մեղք է նաև Աստծուց ավելի

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 152.

ինչ-որ բան սիրելը, այդ բանն արժեքային համակարգում Աստծուց վեր դասելը: «Ով իր հորը եւ կամ մորը ինձնից ավելի է սիրում, ինձ արժանի չէ. ով իր որդուն կամ դստերը ինձնից ավելի է սիրում, ինձ արժանի չէ» (Մատթ. 10.37): Դա կարող է լինել հարստության, փառքի, իշխանության կամ այլ աշխարհիկ բարիքների հանդեպ սերը: Եւ վերջապես, նա, ով Աստծուն ապավինելու փոխարեն վստահում է իր կամ ուրիշ մարդկանց ուժերին, նույնպես մեղանշում է առաջին պատվիրանի դեմ: Այսպիսով, նրա մեղքերը պարզապես առանձին զանցանքեր չեն, այլ համակարգային շեղում Աստծո հետ ճիշտ հարաբերություններից:

Երկրորդ պատվիրանն է. «Վերելում՝ երկնքում, ներքեւում՝ երկրի վրա, եւ երկրի խորքի ջրերի մեջ եղած որեւէ բանի նմանությամբ քեզ կուռքեր չպիտի կերտես: Չպիտի երկրպագես ու չպիտի պաշտես դրանց» (Ելից 20.4-5): Սարսափելի մեղք է սեփական աշխատանքի եւ բանականության պտուղների աստվածացումը: Վայրենիները, ովքեր փորագրում են փայտե կուռքեր ու պաշտում դրանք, այս երեւույթի վառ, թեեւ պարզեցված օրինակն են: Նրանց անտեղյակությունը, աշխարհի նկատմամբ նրանց սահմանափակ փորձառությունը, Աստծո իրական էության անտեղյակությունը ծառայում են որպես մի տեսակ արդարացում: Նրանք չեն գիտակցում իրենց արարքի մեղսականությունը, եւ Բարձրալն իր անսահման բարեգթությամբ ու ողորմածությամբ ընդունում է նրանց աղոթքները՝ ուղղված կոպիտ փայտե պատկերներին, որպես իրեն ուղղված կոչեր: Աստվածային շնորհը տարածվում է նույնիսկ նրանց վրա, ովքեր թափառում են տգիտության խավարի մեջ՝ ուղարկելով նրանց օգնություն եւ պաշտպանություն: Սակայն շատ ավելի վտանգավոր ու, գուցե, աններելի է քաղաքակիրթ մարդկանց կողմից սեփական ստեղծագործությունների աստվածացումը: Բանականությամբ եւ գիտելիքներով օժտված այս մարդիկ գիտակցաբար

կամ ենթագիտակցորեն իրենց գործերը բարձրացնում են աստվածության պատվանդանին: Վերցնենք, օրինակ, մի նկարչի, ով ստեղծելով գեղանկարչության գլուխգործոց, սկսում է դրա մեջ տեսնել ոչ միայն արվեստի գործ, այլև ինչ-որ սուրբ, պաշտամունքի արժանի մի բան: Նա խոնարհվում է իր ստեղծագործության առջեւ՝ սուզվելով պատրանքների աշխարհ, ուր իր իսկ ձեռքը, որը կյանք է տվել կտավին, դարձել է աստվածային միջամտության հոմանիշ: Նրա աղոթքներն արդեն ուղղված են ոչ թե Արարչին, այլ իր իսկ ներշնչանքի պտուղին, նրա տաղանդի եւ հմտության մարմնացմանը: Սա վտանգավոր պատրանք է, որը կլանում է աշխարհի ամբողջական պատկերը՝ այն փոխարինելով սեփական «ես»-ի պաշտամունքով:

Կամ պատկերացրեք մի մարդու, ում կյանքն ամբողջությամբ նվիրված է իր ընտանիքին: Նրա բոլոր մտքերը, նրա բոլոր զգացմունքները, նրա բոլոր ձգտումները կենտրոնացած են իր սիրելիների բարօրության վրա: Նրա համար չկան այլ առաջնահերթություններ ու այլ արժեքներ: Նա ոչ թե պարզապես սիրում է իր ընտանիքը, այլ խոնարհվում է նրա առաջ, ասես դա մի աստվածություն լինի: Նրա ընտանիքը նրա Տիեզերքի կենտրոնն է, նրա բարձրագույն նպատակը, նրա միակ արժեքը: Նա ապրում, շնչում է իր ընտանիքի համար, զոհաբերում է դրա համար այն ամենը, ինչ ունի: Նրա համար այլ աստվածներ, այլ կուռքեր, այլ ուղենիշներ գոյություն չունեն: Ընտանիքը նրա կրոնն է, նրա հավատքը, նրա սուրբ պարտականությունը: Այս անձնուրաց ծառայության մեջ նա գտնում է կյանքի իմաստը, նա ապրում է խոր բավարարվածության եւ ամբողջականության զգացում, նույնիսկ եթե շրջապատողները չեն հասկանում նրա նվիրվածության չափը: Սա սիրուց ու պատասխանատվությունից, ամենօրյա աշխատանքից ու անվերջ հոգատարությունից դարբնված կուռք է:

Կամ էլ՝ կան հարուստներ, որոնք հսկայական հարստություն են կուտակել: Փողը նրանց համար պարզապես գոյության միջոց չէ, դա ուժի, հաջողության, անվտանգության մարմնացում է: Նրանք իրենց կյանքը նվիրում են հարստություն դիզելուն, աշխատում են գիշեր-ցերեկ՝ հրաժարվելով այն ամենից, ինչը կարող է խանգարել նյութական բարեկեցության իրենց ձգտմանը: Նրանց մտքերը պտտվում են արժեթղթերի, բանկային հաշիվների, զարդերի շուրջը: Նրանք զոհաբերում են առողջությունը, ընտանիքը, բարեկամությունը՝ հանուն իրենց հարստության ավելացման: Նրանց համար ոսկին ու արծաթը պարզապես մետաղներ չեն, այլ կուռքեր, որոնց նրանք ծառայում են մոլեռանդ նվիրումով: Նրանք աղոթում են դրանց, երկրպագում դրանց, ապրում դրանց փայլի մեջ, մինչև իրենց մահը, որը նրանց համար կարող է դառնալ անսպասելի եւ սարսափելի հիասթափություն, քանի որ հարստությունն ի վիճակի չէ պաշտպանել անխուսափելի վախճանից: Նրանք պաշտում էին իրենց փողերը, ունեցվածքը, զարդերը՝ չնկատելով Աստծուն, Նրա իմաստությունն ու սերը: Նրանց սրտերը լցված էին հարստության ծարավով, ու այդ հարստությունը նրանց սրտերում զբաղեցրել է Աստծո տեղը: Նրանք կլանված էին ապականացու հարստությամբ, եւ իրենց կյանքի վերջնական արդյունքն ապականությունն էր:

Կամ, վերջապես, վերցնենք մի մարդու, ով իրեն նվիրել է համընդհանուր ճանաչման ու իշխանության հասնելու գործին: Առաջինը, լավագույնը, ամենահաջողակը լինելու ցանկությունը նրա գլխավոր նպատակն է: Նա պատրաստ է անել ամեն ինչ ուրիշներից վեր բարձրանալու համար, նույնիսկ եթե դա պահանջում է սուտ, դավաճանություն կամ դաժանություն: Նա բարձրացնում է իրեն, գովաբանում իր ձեռքբերումները՝ անտեսելով ուրիշների կարիքներն ու զգացմունքները: Նրա «աստվածությունը» իր իսկ ուռճացված «ես»-ն է, որին էլ նա զոհաբերում է ամեն ինչ՝ իր խիղճը,

հարաբերությունները, հոգին: Ինքն իր աստվածն է, երեւակայության մեջ ինքնաբավ եւ ամենակարող, բայց հոգու խորքում դատարկ ու դժբախտ: Ինքնագովեստի այս պատրանքը, ի վերջո, կարճատեւ եւ կեղծ է ստացվում: Միայն նրանք, ովքեր հասկանում ու ընդունում են ճշմարիտ Մեկ Աստծուն, Արարչին այն ամենի, ինչ գոյություն ունի, կարող են գտնել իսկական երջանկություն եւ մտքի խաղաղություն: Բարձրագույն ուժի ճանաչումը, ինքնաստվածացումից ու կեղծ կուռքերի պաշտամունքից հրաժարվելը՝ սա հոգու իսկական առողջության ուղին է: Միայն Արարչի մեծության համեմատ սեփական աննշանությունը հասկանալն է մարդուն տալիս իսկական ազատություն եւ ներդաշնակություն: Ու հենց ահա այս հասկացողությունն է հոգեկան առողջության եւ իսկական երջանկության բանալին:

Հիմա փորձենք ավելի խոր վերլուծել երկրորդ պատվիրանը: Այն առաջին պատվիրանի տրամաբանական շարունակությունն ու խորացումն է: Այն ոչ թե պարզապես արգելում է նյութական կուռքերը՝ արձանները եւ պատկերները, այլ մատնանշում է կռապաշտության խոր էությունը, այն է՝ որեւէ այլ բանով ճշմարիտ Աստծո փոխարինումը, արարածների Արարչի փոխարեն ցանկացած բացարձակացումը: Իսկ դա խորին հոգեւոր անկում է, որը, ի տարբերություն ակնհայտ կռապաշտության, հաճախ քողարկվում է գանազան պատրվակների միջոցով: Ժամանակակից աշխարհում կռապաշտությունն ի հայտ է գալիս շատ ավելի բարդ ու հնարամիտ ձևերով, քան փայտից կամ քարից ստեղծված կուռքերի պարզունակ պաշտամունքը: Ժամանակակից կուռքերը վերացական հասկացություններն են, գաղափարախոսությունները, նյութական հարստությունը, անձնական շահը, որոնք գրավում են մարդու հոգին եւ դառնում նրա կյանքի կենտրոնը՝ ստվերելով մարդկային գոյության իրական նպատակը՝ ծառայությունն Աստծուն: Երկրորդ

պատվիրանը զգուշացնում է մեզ կռապաշտության այս բոլոր նուրբ եւ կործանարար ձեւերի մասին: Այն կոչ է անում ինքնավերլուծության ու ինքնամաքման, կյանքի իրական իմաստը գիտակցելու եւ սեփական ցանկություններն ու ձգտումները հոգեւոր բարձրագույն օրենքներին ենթարկելու: Այս պատվիրանի անտեսումը հանգեցնում է հոգեւոր անկման, միջանձնային հարաբերությունների եւ սոցիալական կապերի քայքայման, ինչը, ի վերջո, հանգեցնում է աղետների ինչպես կռապաշտի, այնպես էլ նրան շրջապատող մարդկանց համար: «Որդյակներ, հեռու պահեցեք դուք ձեզ կռապաշտությունից» (Ա Հովհ. 5.21): Եւ այս պատվիրանի ըմբռնումը շատ ավելի լայն է, քան պարզապես կուռքերի ստեղծման արգելքը: Սա բացի Բարձրյալից որեւէ այլ բան երկրպագության առարկա ու կյանքի կենտրոն դարձնելու արգելք է:

Երկրորդ պատվիրանի դեմ մեղքերն են նաեւ արծաթասիրությունը կամ շահամոլությունը, որկրամոլությունը, եսասիրությունը եւ սնափառությունը: Շահամոլությունը պարզապես հարստության կուտակում է, այլ շատ ավելի լայն հասկացություն, որը ներառում է մարդու ներքին վիճակը, նրա ցանկություններն ու ձգտումները: Փողի սիրահարը բացառապես նա է, ով ակտիվորեն հարստություն է կուտակում՝ չկիսելով այն կարիքավորների հետ: Սա, առաջին հերթին, նա է, ով հարստության անհագ ծարավ է ապրում անկախ նրանից, թե նա իրականում ունի այն, թե ոչ: Հարստության անհագ ցանկությունն է դրա որոշիչ հատկանիշը: Անգամ աղքատության մեջ ապրող, բայց հարստության մասին երազող մարդը շահամոլ է բառիս բուն իմաստով: Այս ներքին վիճակը, կուտակելու այս մշտական ցանկությունը թունավորում է հոգին եւ շեղում այն իսկապես կարեւոր արժեքներից: Փողի հանդեպ սերը ոչ միայն գործողություն է, այլեւ հոգեվիճակ, որը ծնում է մեղսական մտքեր ու մտադրություններ: Հարստությունն ինքնին փողի հանդեպ սիրո

նշան չէ: Բազում հարուստ մարդիկ արդար կյանքով էին ապրում, ծառայում Աստծուն եւ տարված չէին կուտակումներով: Շահամոլն առանձնանում է ոչ թե իր ունեցած հարստությամբ, այլ դրան կապված լինելու աստիճանով: Բանալին փողի չափը չէ, այլ տեղը, որը այն զբաղեցնում է մարդու սրտում: Սրտի կապվածությունը հարստությանը, այն ամեն գնով ավելացնելու ցանկությունը, ահա՛ թե ինչն է բնորոշ շահամոլին: Նա չի կարող Աստծուն հաճեցնել, քանի որ նրա սիրտը պատկանում է ոչ թե Աստծուն, այլ մամոնային: Պողոս առաքյալը Կողոսացիներին ուղղված իր նամակում (3.5) շահամոլությունն ուղղակիորեն կռապաշտություն է անվանում, եւ այդ հայտարարությունը մեծ ուշադրություն է պահանջում: Այստեղ խոսքը մարդու սրտում ճշմարիտ Աստծուն փոխարինող որեւէ բանի պաշտամունքի մասին է: Հարստություն, ուժ, հաջողություն, այս ամենը կարող է կուռք դառնալ, եթե կյանքում կենտրոնական տեղ զբաղեցնի՝ փոխարինելով հոգեւոր արժեքներին ու Աստծո հետ հարաբերություններին: Շահամոլ մարդն իր նյութական շահերը վեր է դասում ամեն ինչից՝ ընտանեկան հարաբերություններից, ընկերությունից, գթասրտությունից եւ նույնիսկ սեփական հոգեւոր աճից: Հարստություն ձեռք բերելու համար նա պատրաստ է խաբել, շահագործել ուրիշներին ու ցանկացած անբարոյական արարքներ գործել: Կյանքի նկատմամբ այս վերաբերմունքը ներքին դատարկություն է առաջացնում, քանի որ իսկական երջանկությունը չի կարելի գտնել նյութական բարիքների կուտակման մեջ: Երկրորդ պատվիրանը, որն արգելում է կռապաշտությունը, ուղղակիորեն անդրադառնում է սեփական շահի խնդրին: Այն զգուշացնում է երկրային արժեքների բացարձակացման ցանկացած ձեւի վտանգից: Շահամոլության դեմ հակաթույնն առատաձեռնությունն է: Դա միայն ֆինանսական օգնություն չէ, դա նաեւ սեփական ժամանակը, տաղանդներն ու ռեսուրսներն ուրիշների հետ կիսելու

պատրաստակամություն է՝ չականկալելով դրա փոխարեն որեւէ բան: Սա Աստծո եւ մերձավորի հանդեպ սեր արտահայտելու եւ անձնական շահով կերտված հոգեւոր ստրկության շղթաները կոտրելու միջոց է:

Շահամոլության հետ սերտորեն կապված է ընչաքաղցությունը: Ընչաքաղցությունը պարզապես շատ փող ունենալը չէ, այլ հարստանալու անգուսպ, անհագ ցանկությունը, հարստության անդիմադրելի ծարավը՝ անկախ նրանից, թե մարդն արդեն ինչքան փող ունի: Դա բարդ արատ է, որը դրսեւորվում է տարբեր ձեւերով: Դրա արմատները մարդու հոգեբանության մեջ են՝ սնվելով տարբեր շարժառիթներից: Ոմանց համար հարստության ձգտումը ճանապարհ է դեպի հասարակական բարձր կարգավիճակ, վերնախավին պատկանելու, ամբոխից առանձնանալու եւ ուրիշների կողմից հարգանք ու ճանաչում ստանալու հնարավորություն: Այդպիսիք փողը տեսնում են ոչ միայն որպես գոյատեւման միջոց, այլ որպես հեղինակության եւ ազդեցության գործիք: Մյուսները հարստության ետեւից են գնում հանուն հաճույքի՝ շքեղ կյանք, անվերջ ճամփորդություններ, բոլոր ցանկությունների բավարարում առանց մտածելու հետեւանքների ու բարոյական նորմերի մասին: Նրանց համար փողն անսահմանափակ ազատության բանալի է եւ կյանքն առանց սահմանափակումների վայելելու հնարավորություն:

Սակայն ընչաքաղցությունը կարող է նաեւ շատ ավելի բարդ ձեւեր ունենալ: Որոշ մարդիկ հարստություն են ցանկանում ոչ թե իրենց բարօրության, այլ իշխանության եւ ուրիշների նկատմամբ վերահսկողության համար: Նրանք փողը տեսնում են որպես մանիպուլյացիայի գործիք, մարդկանց ու ռեսուրսները ենթարկելու միջոց: Նրանց համար կուտակումն ինքնանպատակ չէ, այլ բացարձակ իշխանության հասնելու միջոց, ուրիշների ճակատագրերը տնօրինելու եւ նրանց իրենց սեփական կամքը պարտադրելու

կարողություն: Այս դեպքում ազահությունը վերածվում է գերիշխանության ծարավի՝ վերածվելով իսկական կախվածության:

Հաճախ ընչաքաղցությունը սերտորեն փոխկապակցված է շռայլության հետ: Պարագոքսն այն է, որ մարդիկ, ովքեր անընդհատ փող են ծախսում, կարող են նույնքան ազահ լինել, որքան նրանք, ովքեր հարստություն են կուտակում: Ազահության այս տեսակը հաճախ բխում է ձեռք բերածը կորցնելու խոր վախից, ապագայի նկատմամբ անորոշությունից եւ պակասության մշտական զգացումից: Այս դեպքում շռայլությունը դառնում է սեփական կարգավիճակը, հարստության իրավունքը հաստատելու միջոց, իշխանության եւ անվտանգության յուրատեսակ դրսեւորում: Կամ՝ շռայլությունը կարող է պարզապես լինել ակնթարթային հաճույքի մոլուցք, ներքին դատարկության զգացումը վերացնելու ցանկություն: Այսպիսով, ընչաքաղցությունը բազմակողմանի երեւոյթ է, որը միշտ չէ, որ դրսեւորվում է հարստության ակնհայտ կուտակման մեջ: Այն կարող է թաքնվել շռայլության, իշխանության ձգտման կամ նյութական բարիքների մեջ պատրանքային երջանկության որոնման դիմակի հետեւում: Եւ անկախ իր դրդապատճառներից, ազահությունը միշտ իր մեջ կրում է կործանման սերմերը թե՛ ազահի, թե՛ նրա շրջապատի համար՝ պատճառ դառնալով անարդարության, կոնֆլիկտների եւ միջանձնային հարաբերությունների քայքայման:

Որկրամոլությունը, ինչպես հաստատում է Սուրբ Գիրքը, կռապաշտության ձեւ է, քանի որ այս կրքի մեջ խրված մարդն ուտելիքի եւ խմիչքի զգայական հաճույքը վեր է դասում ամեն ինչից: Պողոս առաքյալն ուղղակիորեն մատնանշում է դա՝ որովայնը նման մարդկանց աստված անվանելով (հմմ. Փիլիպ. 3.19): Սա պարզապես փոխաբերություն չէ. որկրամոլի համար ստամոքսը դառնում է կուռք՝ պաշտամունքի առարկա, որին առաջնահերթություն է տրվում

կյանքի բոլոր բնագավառներում: Այս համատեքստում «պաշտամունքը» նշանակում է ոչ միայն սննդի ֆիզիկական օգտագործումը, այլև ուղեկցող բոլոր գործողությունները. զգացմունքային կախվածություն ուտելու գործընթացից, երբ սնունդը դառնում է ուրախության միակ աղբյուրը: Նման վարքագիծը խաթարում է հոգու եւ մարմնի ներդաշնակությունը՝ հոգեւորը ենթարկելով ֆիզիկականին: Երկրորդ պատվիրանը, որն արգելում է կռապաշտությունը, ներառում է նաեւ որկրամոլության դատապարտումը: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Ձկա որկրամոլությունից ոչինչ ավելի վատ, ավելի ամոթալի»¹: Սա արտացոլված է ժուժկալության եւ ծոմապահության քրիստոնեական պրակտիկայում: Զսպվածությունը չափավորություն է սննդի ու խմիչքի օգտագործման մեջ, սեփական անձի գիտակցված սահմանափակում՝ ավելորդությունից խուսափելու համար: Սա չի նշանակում հաճույքի լիակատար մերժում, այլ գիտակցված ընտրություն եւ վերահսկողություն, որը թույլ է տալիս չլինել մարմնական ցանկությունների ստրուկը: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու՝ «Եթե մեկը քամահրում է պահքը եւ կատարում է մարմնի կամքն ու ցանկությունը, ապա նրա մեջ չկա մաքրություն եւ անմեղություն»²: Ծոմապահությունն իր հերթին ավելի խիստ սահմանափակում է, որը հաճախ ենթադրում է որոշակի ժամանակով սննդից լիակատար հրաժարում: Այն ծառայում է ոչ միայն ֆիզիկական մաքրմանը, այլև հոգեւոր ինքնակատարելագործմանը՝ օգնելով կենտրոնանալ կարեւոր հոգեվարժանքների վրա, ինչպիսիք են աղոթքը եւ խոկումը: Ե՛ւ պահքի, ե՛ւ ժուժկալության նպատակը ոչ թե ինքնախարազանումն է, այլ զգայական հաճույքներից կախվածությունից ազատվելն ու ինքնատիրապետման ձեռքբերումը, ինչը

¹ Там же, с. 563.

² Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 267.

նպաստում է հոգեւոր աճին: Այսպիսով, որկրամոլութեան դեմ պայքարը հոգեւոր կատարելութեան ճանապարհի անբաժանելի մասն է, որն օգնում է ներդաշնակեցնել ֆիզիկական եւ հոգեւոր կյանքը:

Եսասիրութիւնն ու սնափառութիւնը, որոնք առաջին հայացքից են պարզապէս բնավորութեան արատներ թվում, իրականում կռապաշտութեան ձեւեր են՝ խորապէս արմատավորված մարդկային բնութեան մեջ: Այս պնդումը կարելի է հիմնավորել՝ դրանք դիտարկելով պաշտամունքի սկզբունքի տեսանկյունից: Կռապաշտութիւնը, լայն իմաստով, ճշմարիտ Աստծուց բացի որեւէ այլ բանի կամ որեւէ մեկի պաշտամունքն է, բարձրագոյն հոգեւոր իրականութեան երկրային ինչ-որ բանով փոխարինումը: Եսասիրութեան դեպքում «կուռք» են դառնում սեփական կարողութիւնները, ձեռքբերումներն ու որակները: Հպարտ մարդը բարձրացնում է իրեն, իր տաղանդները, խելքը կամ արտաքին տեսքը՝ դրանք դնելով պատվանդանի վրա եւ առաջնահերթութիւն տալով մնացած ամեն ինչի նկատմամբ՝ ներառյալ հոգեւոր արժեքներն ու այլ մարդկանց հետ հարաբերութիւնները: Նա հավատում է իր բացառիկութեանը, ինքնաբավութեանը եւ գերազանցութեանը, ու այդ համոզմունքը դառնում է նրա գոյութեան հիմքը՝ իր տիեզերքի կենտրոնը: Նրա ինքնագնահատականը կախված է այդ «կուռքերի» հաստատումից եւ ճանաչումից, իսկ ցանկացած անհաջողութիւն ընկալվում է որպէս աղետ՝ խաթարելով նրա «աստվածային» ինքնաընկալումը: Եսասիրութեան հետ սերտորեն կապված է հպարտութիւնը, որը մեղքերից ծանրագոյնն է: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի՝ «Աստված ոչնչից այդքան չի նողկում, որքան հպարտութիւնից»¹:

Սնափառութիւնը, իր հերթին, կռապաշտութեան ավելի սոցիալական ձեւ է: Սնափառ մարդը նույնպէս բարձրացնում է իր

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 110.

«կուռքերը»՝ իր ձեռքբերումները, գեղեցկությունը, կարգավիճակը, բայց նրա ցանկությունը չի սահմանափակվում լոկ ինքնահիացմամբ: Նա ձգտում է դրանց հանրային ճանաչմանը, որպեսզի մյուսները նույնպես երկրպագեն իր «կուռքերին»: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի՝ «Սնափառությունից վատ ոչինչ չկա»¹: Նրա համար կարեւոր է տպավորել, հիացմունք ու նախանձ առաջացնել: Սնափառությունն արտաքին գործոնների, ուրիշների կարծիքների միջոցով սեփական արժեքը հաստատելու փորձ է: Դա կռապաշտություն է, որն ուղղված է սեփական անձի ընկալման սոցիալական հաստատմանը: Ավելին, ե՛ւ հպարտությունը, ե՛ւ սնափառությունը պարունակում են ինքնախաբեության տարր: Մարդը, ով կլանված է այս արատներով, խեղաթյուրում է իրականությունը՝ ուռճացնելով իր արժանիքներն ու նվազագույնի հասցնելով իր թերությունները: Նա չի տեսնում իր իսկական եսը՝ այն փոխարինելով իր երեւակայությամբ ստեղծված իդեալականացված կերպարով: Այս իդեալականացումը դառնում է նրա «կուռքը», եւ ցանկացած քննադատություն ընկալվում է որպես սպառնալիք նրա ինքնագնահատականին: Հպարտության ու սնափառության մերժումը ներառում է սեփական անկատարության գիտակցումը, սեփական անձը այնպիսին տեսնելը, ինչպիսին կա, եւ կյանքի նպատակը փնտրելը ոչ թե երկրային նվաճումների, այլ հոգեւոր աճի ու շրջապատող աշխարհի հետ ներդաշնակության մեջ: Լոկ այդ դեպքում մենք կարող ենք ձեռքազատվել կռապաշտության այս կործանարար ձեւերից:

Երրորդ պատվիրանն է. «Քո տէր Աստծոյ անունը զուր տեղը չպիտի արտասանես, որովհետեւ Տէրը արգար չի համարում նրան, ով իր անունը զուր տեղն է արտասանում» (Ելից 20.7): Սուրբ Գիրքը պարունակում է Աստծո անվան հայտնությունը: Սա պարզապես

¹ Там же, с. 533.

տառերի ամբողջությունն չէ, այլ Աստծո էությունն ու զորությունն արտահայտող սուրբ խորհրդանիշ: Աստծո երրորդ պատվիրանը կոչ է անում մեզ ակնածանքով արտասանել Տիրոջ անունը եւ խուսափել դրա անլուրջ օգտագործումից: Մեր Աստվածը սուրբ է, եւ Նրա անունը նույնպես սուրբ է. «Հայր մեր, որ երկնքում ես, սո՛րբ թող լինի քո անունը» (Մատթ. 6.9): Ինչպե՞ս կարող է Նրա անունն արտասանվել այլ կերպ, քան խորագույն ակնածանքով: Աստծո անունը իզուր օգտագործելը, այսինքն՝ անհարկի, անլուրջ ու առանց պատշաճ հարգանքի, էլ չսասած կեղծ կամ անարդար օգտագործման մասին, այս պատվիրանի լուրջ խախտում է: Մենք պետք է հիշենք, որ Աստծո անունը մեզանից պահանջում է ոչ միայն հարգալից արտասանություն, այլեւ մեր կյանքում Նրա դերի խոր ըմբռնում: Աստծո անունը սոսկ բառ չէ, այն մեր հավատքի եւ հույսի արտահայտությունն է, այն ուժի ու ոգեշնչման աղբյուր է, որը պետք է ուղեկցի մեզ մեր յուրաքանչյուր քայլում:

Աստծո անվան օգտագործումը տեղին է աղոթքի, գոհության, հոգեւոր երգերի եւ կրոնական թեմաներով զրույցներում: Աշխարհիկ զրույցներում պետք է խուսափել Աստծո անվան հիշատակումից, եթե խիստ անհրաժեշտություն չկա: Եթե անհրաժեշտություն առաջանա, դա պետք է արվի առավելագույն զգուշությամբ ու ակնածանքով, Աստծո անվան կարեւորության եւ սրբության գիտակցմամբ: Դրա օգտագործումը պետք է համարժեք լինի իր իմաստին ու սրբությունը:

Վստահությունը, որը Աստծո եւ մարդու հարաբերությունների հիմքն է, իր արտահայտությունն է գտնում հենց Տիրոջ անվան հայտնության մեջ: Աստված անսահման սիրով բացահայտում է Իրեն հավատացյալներին՝ թույլ տալով նրանց մոտենալ Իրեն Իր անվան իմացության միջոցով: Ըստ ս. Գրիգոր Նազիանզացու, «Հետեւաբար, որքանով մեզ համար հեշտ է հասկանալ, որ է եւ Աստծո

անունները ինչ-որ կերպ էության անուններ են, եւ հատկապէս այդպիսին է է անունը, ոչ միայն այն պատճառով, որ Նա, ով խոսեց Մովսէսի հետ լեռան վրա, երբ հարցրեց անվան մասին, ինչպէս անվանել Նրան, Ինքն իրեն անվանեց այս անվամբ ու հրամայեց ասել ժողովրդին. “Որ է-ն առաքեց ինձ ձեզ մօտ”»¹ (Ելից 3.14): Անվան հայտնության փաստն արդեն իսկ շնորհ է, որը տրվում է լոկ ընտրյալներին: «Տիրոջ անունը սուրբ է» արտահայտությունը (Ղեւտ. 22.32) ոչ միայն ցույց է տալիս դրա եզակիությունն ու մեծությունը, այլեւ խստիվ արգելում է Աստծո անվան անհարգալից օգտագործումը: Աստծո անվան հանդեպ չի կարելի անլուրջ վերաբերվել կամ օգտագործել եսասիրական նպատակներով: Անհարգալից վերաբերմունքի ցանկացած դրսեւորում՝ լինի դա երդում, անտեղի արտաբերում կամ մոգություն մեջ օգտագործում, ընկալվում է որպէս վիրավորանք Աստծո հանդեպ, նրա հաստատած կարգի կոպիտ խախտում: Անունը աղոթքի լուծյան մեջ սրտում պահելը հավատացյալի սուրբ պարտականությունն է: Անվան արտաբերումը պիտի ուղեկցվի աղոթքով, փառաբանությամբ եւ գովաբանությամբ: Սա պարզապէս մեխանիկական կրկնություն չէ, այլ Աստծո զորության ու ողորմության հանդեպ սիրո, պաշտամունքի եւ երկրպագության անկեղծ արտահայտություն: Քրիստոնեության մեջ Հիսուս Քրիստոս անունը կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում աղոթքների ու երկրպագության մեջ:

Երրորդ պատվիրանի դեմ մեղքերն են սրբապղծությունը, աստվածանարգությունը եւ տրտունջը Աստծո դեմ: Սրբապղծության, աստվածանարգության ու Աստծո դեմ տրտնջալու տարբերությունը նուրբ է, բայց կարեւոր: Այս երեք հասկացություններն էլ վերաբերում են կրոնական բարոյականության ոլորտին եւ

¹ Симфония по творениям святителя Григория Богослова, с. 229.

ներկայացնում են սրբությունն անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումներ, սակայն կենտրոնանում են տարբեր ասպեկտների վրա: Աստծո դեմ տրտունջը, որը հաճախ դրսևորվում է բողոքների, կասկածների ու Աստծո նախախնամության հանդեպ դժգոհության տեսքով, ուղղված է հենց Աստծո անձին, Նրա արդարությանը կամ բարեգթությանը: Մարդը, ով բողոքում է Աստծուց, կարող է կասկածի տակ դնել Նրա գոյությունը, Նրա որոշումների արդարությունը կամ Նրա ծրագրերի իմաստությունը: Նա կարող է դժգոհություն հայտնել կյանքի դժվարություններից՝ հավատալով, որ դրանք անարդարացիորեն են բերվել իր վրա: Այս մեղքը կենտրոնանում է անձնական փորձառության եւ Աստծո հետ հարաբերությունների վրա՝ հաճախ լինելով զգացմունքային, այլ ոչ թե բացահայտ թշնամական: Մեր կյանքում տեղի ունեցող յուրաքանչյուր անհաջողության կամ անախորժության մասին տրտնջալը կարող է անգիտակից վիրավորանք լինել: Երբ մենք ասում ենք, որ «Աստված մեզ երջանկություն չի տվել», դրանով մենք կասկածի տակ ենք դնում Նրա բարի կամքն ու հոգատարությունը մեր հանդեպ: Մենք մոռանում ենք, որ եթե դժբախտություններ ենք ունենում, հաճախ պատճառը ինքներս ենք, եւ ոչ թե Աստված, ով մեր Հայրն է: Սուրբ Գիրքը օրինակ է բերում արդար Հոբին, ով անհավատալի տառապանք է ապրել: Նա ուներ յոթ հազար ոչխար, երեք հազար ուղտ, հինգ հարյուր լուծ եզ ու հինգ հարյուր ավանակ, ինչպես նաեւ յոթ որդի եւ երեք աղջիկ: Հանկարծ նա կորցրեց այս ամենը ու վերջում ինքն էլ հիվանդացավ բորոտությամբ: Հորը, չնայած իր բոլոր տառապանքներին, չտրտնջաց Աստծո դեմ, այլ շարունակեց հավատալ Նրա իմաստությանը եւ արդարությանը:

Աստվածանարգությունը, ի տարբերություն տրտնջալու, Աստծո հանդեպ անհարգալից վերաբերմունքի ավելի ակտիվ ու թշնամական դրսևորում է: Այն բնութագրվում է Աստծո անվան, Նրա

հատկանիշների կամ սուրբ խորհրդանիշների ուղղակի անարգանքով: Դա կարող է ունենալ տարբեր ձևեր՝ կոպիտ հայհոյանքից մինչև կրոնական տեքստերի աղավաղումը՝ հավատքը նսեմացնելու համար: Աստծուն անարգողը պարզապես դժգոհություն չի արտահայտում, նա միտումնավոր ոտնահարում է սրբությունը: Հստակ է փրեմ Ասորու. «Ոչ բոլոր հանցագործներն են հատուցում ստանում այս աշխարհում, բայց նրանք, ովքեր անարգում են Աստծուն, ստանում են վրեժխնդրությունը ե՛ւ այստեղ, ե՛ւ այնտեղ»¹: Սրբապղծությունը միջանկյալ դիրք է զբաղեցնում: Ի տարբերություն աստվածանարգության, որն անմիջականորեն ուղղված է Աստծո դեմ, սրբապղծությունը կենտրոնանում է Աստծո կամ կրոնի հետ կապված առարկաների, վայրերի, խորհրդանիշների պղծման վրա: Սա կարող է լինել եկեղեցու, սրբապատկերների, Սուրբ Գրքի կամ ծեսերի պղծում: Այն կարող է տարբեր ձևեր ունենալ՝ սկսած բացահայտ վանդալիզմից մինչև անհարգալից վերաբերմունքի ավելի նուրբ դրսևորումներ, ինչպիսիք է սրբազան խորհրդանիշների օգտագործումը անպարկեշտ համատեքստում:

Չորրորդ պատվիրանն է. «Հիշի՛ր շաբաթ օրը, որպեսզի սուրբ պահես այն» (Ելից 20.8): Այս պատվիրանը հաստատում է կյանքի մի ուրիշ, որը ներդաշնակորեն համատեղում է աշխատանքն ու երկրպագությունը: Այն մեզ պատվիրում է վեց օր աշխատել՝ ի շահ մեզ եւ ուրիշների, ջանք գործադրելով այն գործի մեջ, որին կոչված է յուրաքանչյուր մարդ, լինի դա գյուղատնտեսություն, արհեստ, գիտություն, թե արվեստ: Կարելոյ է հասկանալ, որ այս համատեքստում «աշխատանքը» չի սահմանափակվում լոկ ֆիզիկական աշխատանքով: Սա ցանկացած գործողություն է, որն ուղղված է կերտմանը, աշխարհը բարելավելուն, սեփական ներուժի իրացմանը,

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 26.

հասարակությունը եւ հենց տվյալ անձին օգուտ բերելուն: Սա կարող է լինել կա՛մ աշխատանք՝ ի շահ ընտանիքի, կա՛մ ստեղծագործական ինքնարտահայտում: Առանցքայինն այստեղ ազնվությունն ու պատասխանատվությունն է ձեր գործն անելիս՝ բացառելով ազահությունը եւ եսասիրությունը: Սակայն վեց օրվա աշխատանքը չպետք է հանգեցնի հոգեւոր դատարկությանը: Յոթերորդ օրը նվիրված է բացառապես Աստծուն ու հոգեւոր ինքնակատարելագործմանը: Դա հանգստի ժամանակ է, ոչ միայն ֆիզիկական, այլեւ հոգեւոր:

Յոթերորդ օրն Աստծուն նվիրելը խոր իմաստ ունի՝ թույլ տալով մարդուն վերանայել իր արարքները, գտնել ներքին խաղաղություն ու ներդաշնակություն: Սուրբ եւ աստվածահաճո գործերը պարտադիր գործողությունների պաշտոնական ցանկ չեն, այլ Աստծո ու մերձավորների հանդեպ սիրո դրսեւորում, որ ընդգրկում են գործունեության լայն շրջանակ: Դրանք ներառում են խոր եւ անկեղծ աղոթքը, ինչպես եկեղեցում, այնպես էլ տանը, Սուրբ Դրքի ու հոգեւոր օգտակար գրականության մշտական ուսումնասիրությունը, ինքնակրթության ցանկությունը եւ սեփական աշխարհայացքի ընդլայնումը: Բացի այդ՝ Աստծուն հաճելի են ողորմության գործերը՝ օգնություն կարիքավորներին (նյութական ու հոգեւոր), այցելություն հիվանդներին եւ միայնակներին, աջակցություն բանտարկյալներին ու դատապարտյալներին, մխիթարություն վշտացածներին: Սրանք արարքներ են, որ ցույց են տալիս մեր սերը եւ կարեկցանքը մերձավորների հանդեպ: Կարեւոր է նշել, որ նման օգնությունը պետք է բխի օգնելու անկեղծ գթասրտությունից, այլ ոչ թե սեփական բարեպաշտությունը դրսեւորելու ցանկությունից: Այս պատվիրանի պահպանման անբաժանելի մասն են կազմում նաեւ կյանքի իմաստի, աշխարհում ունեցած տեղի մասին մտորումները, ինչպես եւ սեփական արարքների վերլուծությունը:

Հին Կտակարանում հանգստի ու երկրպագության կենտրոնական օրն էր շաբաթ օրը (եբրայերեն նշանակում է «դադար», «հանգիստ»), որը հաստատվել է ի հիշատակ Աստծո կողմից աշխարհի արարման ավարտի: Մենդոց գրքի 2.2-3 հատվածը նկարագրում է, թե ինչպես Աստված արարչագործությունից վեց օր հետո «հանգստացավ իր բոլոր գործերից, որ արել էր»: Շաբաթը պարզապես հանգստի օր չէր, այլ սուրբ օր, որը խորհրդանշում էր Աստծո թագավորությունը եւ արարչագործության կատարելությունը: Մովսեսի օրենքը մանրամասնորեն կարգավորում էր Շաբաթի պահպանումը, արգելում էր բոլոր աշխատանքներն ու սահմանում, որ այդ օրը նվիրվի աղոթքին, Թորայի ուսումնասիրությանը եւ Աստծո հետ հաղորդակցությանը: Շաբաթի հանգիստը խախտելը պատժվում էր մահապատժով՝ ընդգծելով դրա բացառիկ նշանակությունը հուդայականության մեջ: Սակայն Նոր Կտակարանում կրոնական ուղադրության կենտրոնը փոխվեց: Քրիստոնեությունը, որն առաջացել է հրեական միջավայրում, բայց հաղթահարել է նրա բազմաթիվ սահմանափակումներ, տոնում է ոչ թե շաբաթ օրը, այլ շաբաթվա առաջին օրը՝ կիրակին, որպես Տիրոջ օր: Այս փոփոխությունը պատահական չէր, կիրակին դարձավ Հիսուս Քրիստոսի Հարության հիշատակի օրը՝ քրիստոնեական հավատքի կենտրոնական իրադարձության, որն արմատապես փոխեց մահվան ու հավերժության ըմբռնումը: Քրիստոսի հարությունը, հաղթանակը մահվան եւ մեղքի հանդեպ, դարձավ Նոր Կտակարանի իրականության հիմքը, որը գերազանցեց Հին Կտակարանի օրենքը: Առաքյալները՝ Հիսուսի առաջին հետեւորդները, շաբաթվա առաջին օրը սկսեցին հավաքվել աղոթքի եւ հաց կոտրելու՝ ի հիշատակ Նրա հարության: Այս օրը դարձավ հանդիսավոր պաշտամունքի օր, նոր կյանքի ու Քրիստոսի մեջ հայտնաբերված հույսի խորհրդանիշը: Քրիստոնեական ավանդույթի մեջ կիրակին մնում է աղոթքի, երկրպագության, Սուրբ

Գրքի ուսումնասիրության եւ Աստծո ու հավատակիցների հետ հոգեւոր հաղորդակցության օր՝ շարունակելով սուրբ հանգստի ավանդույթը, բայց դրան տալով նոր, ավելի խոր իմաստ:

Չորրորդ պատվիրանի դեմ հիմնական մեղքը կիրակի եւ տոնական օրերին պատարագին չմասնակցելն է: Եկեղեցու կողմից սահմանված կիրակի եւ տոնական օրերի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը դրսեւորվում է ոչ միայն եկեղեցական արարողություններին բացակայելու, այլեւ դրանց հոգեւոր նշանակության լիակատար անտեսմամբ: Շաբաթ օրվա սրբության մասին պատվիրանը որպէս հանգստի ու պաշտամունքի օր, քրիստոնեության մեջ Քրիստոսի Հարությանից հետո վերածվեց կիրակի օրվա՝ շաբաթվա առաջին օրվա սրբության: Սա պարզապէս մեկ օրվա փոխարինում չէ մյուսով, այլ անցում հրեական ավանդույթից դեպի Նոր Կտակարանի սրբության ըմբռնումը: Կիրակի օրը Հիսուս Քրիստոսի Հարությանի շաբաթի օրն է, այն իրադարձությունը, որը հիմքն է ողջ քրիստոնեական հավատի: Ուստի կիրակի օրը չհարգելը պարզապէս ծիսական գործողություն չկատարելը չէ, այլ քրիստոնեական հավատի բուն էության մերժումը: Կիրակի ու տոն օրերին եկեղեցական արարողություններին չմասնակցելը նշանակում է զրկվել եկեղեցու խորհուրդներին մասնակցելու, Աստծո շնորհը ստանալու եւ հավատակիցների հետ շփվելու հնարավորությունից: Երկրպագության միջոցով մարդը հանդիպում է Աստծուն ու լցվում Նրա սիրով եւ զորությամբ: Բաց թողնելով կիրակնօրյա պատարագը՝ մենք զրկվում ենք հոգեւոր սնուցման այս կարեւոր աղբյուրից: Ավելին, սուրբ օրերի հանդեպ անհարգալից վերաբերմունքը դրսեւորվում է այս ժամանակը բարեպաշտության գործերին չնվիրելու ցանկության մեջ: Սա նշանակում է ոչ միայն եկեղեցի չգնալ, այլեւ ժամանակ չգտնել աղոթքի, Սուրբ Դիրք կամ հայրաբանական գրականություն ընթերցելու եւ հոգեւոր ինքնակատարելագործման

համար: Տոնը պետք է անցկացվի հոգեւոր ընթերցանության, Աստ-
ծո ու Նրա պատվիրանների մասին խորհրդածության մեջ: Փոխա-
րենք, շատերն իրենց ազատ ժամանակը լցնում են աշխարհիկ գոր-
ծերով՝ մոռանալով իրենց հոգեւոր նպատակի մասին: Ավելին, տո-
ների հանդեպ անհարգալից վերաբերմունքը դրսեւորվում է նաեւ
մերձավորների հանդեպ ողորմության պակասով: Սուրբ հայրերը
մեզ սովորեցնում են այս օրերին այցելել հիվանդներին, աղքատնե-
րին եւ բանտարկյալներին, նրանց օգնություն ու աջակցություն
ցուցաբերել: Հիվանդներին այցելելը ոչ միայն կարեկցանքի դրսե-
ւորում է, այլեւ մեզ համար հոգեպէս հարստանալու հնարավորու-
թյուն: Կարիքավորներին օգնելը քրիստոնեական սիրո ամենակա-
րեւոր դրսեւորումներից է: Անտեսելով այս պարտականություննե-
րը՝ մենք մեզ զրկում ենք ճշմարիտ քրիստոնեական կյանքով ապ-
րելու հնարավորությունից՝ հեռու մնալով Աստծուց եւ մեր եղբայր-
ներից ու քույրերից: Կարեւոր է հասկանալ, որ կիրակիները եւ տո-
ները սուրբ չպահելը սոսկ ձեւական մեղք չէ, այլ ավելի խոր հոգե-
ւոր խնդրի՝ Աստծուց օտարվածությունն ու քրիստոնեական հա-
վատքի խորությունը չհասկանալու ախտանիշ: Կիրակի օրերի եւ
տոների սրբության ճշմարիտ ըմբռնմանը վերադառնալը պահան-
ջում է լուրջ աշխատանք սեփական անձի վրա, ապաշխարություն
ու հոգեւոր կատարելագործման ցանկություն: Միայն մշտական
աղոթքի, խորհուրդներին մասնակցելու եւ քրիստոնեական բարո-
յական սկզբունքների գործնական կիրառման միջոցով մենք կարող
ենք գտնել այս օրերի սրբության իսկական իմաստը եւ հասնել հո-
գեւոր ներդաշնակությանը:

Կիրակի օրերին ու եկեղեցական տոներին առեւտուր անելը
նույնպէս մեղք է չորրորդ պատվիրանի դեմ: Ոմանց համար դա սո-
վորական, կյանքի անբաժանելի մասն է, այլոց համար դա բացա-
հայտ անհարգալից վերաբերմունք է կրոնական ավանդույթների

նկատմամբ եւ վիրավորանք Աստծուն: Նման գործելակերպի քննադատները հաճախ նշում են, որ սուրբ օրերին աշխատող առեւտրականները ցույց են տալիս իրենց անտարբերությունը հոգեւոր արժեքների նկատմամբ՝ գերադասելով նյութական շահը հոգեւոր կյանքից: Աստծուն ծառայելու փոխարեն նման մարդիկ ծառայում են մամոնային՝ հարստության աստծուն, եւ այս ընտրության հետեւանքները դրսեւորվելու են հավերժության մեջ: Մամոնայի հետ այս համեմատությունը պարզապէս հոեւորական զեղում չէ: Քրիստոնեություն մեջ մամոնան խորհրդանշում է ազահությունը, շահամոլությունն ու նյութական արժեքների պաշտամունքը, որոնք մթագնում են հոգեւոր արժեքները: «Ոչ ոք չի կարող երկու տիրոջ ծառայել. կա՛մ մեկին կատի եւ մյուսին կսիրի, կա՛մ մեկին կմեծարի եւ մյուսին կարհամարհի. չեք կարող ծառայել Աստծուն եւ մամոնային» (Մատթ. 6.24):

Հինգերորդ պատվիրանն է. «Պատվիր քո հորը եւ քո մորը» (Ելից 20.12): Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Երեխաները պիտի պաշտեն ծնողներին ու հնազանդ պիտի լինեն նրանց ամեն ինչում, ինչը չի խոչընդոտում Աստծո պատվիրանի կատարմանը»¹: Մեր հորը եւ մորը հարգելու մասին այս պատվիրանը շատ ավելի խոր նշանակություն ունի, քան պարզապէս ծնողների հանդեպ հարգանք պահպանելը: Այն սահմանում է ավագների նկատմամբ պատշաճ վերաբեմունքի հիմնարար սկզբունքը՝ հիմնված պատմական շարունակականության ու ընտանեկան եւ սոցիալական կապերի կարեւորության վրա: Խոսքը ոչ թե կույր հնազանդության, այլ երեխայի կյանքում ծնողների դերի խոր ըմբռնման, նրա դաստիարակության ու բարեկեցության գործում նրանց ներդրման գիտակցման մասին է: Սա ներառում է ոչ միայն խնամքի նյութական կողմերը, այլեւ

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 371.

սերնդեսերունդ փոխանցված անգնահատելի փորձը, գիտելիքները, արժեքները եւ ավանդույթները: Սակայն այս պատվիրանի նշանակութիւնը չի սահմանափակվում ընտանիքով: Սա հարգալից հարաբերութիւնների հիմքն է ավելի լայն սոցիալական համատեքստում: Տատիկի ու պապիկի, ընտանիքի ավագ անդամների նկատմամբ հարգանքը ընտանիքի պատմական հիշողութեան պահպանումն է, փորձի եւ իմաստութեան փոխանցումը: Կապերի այս շղթան ստեղծում է պատկանելութեան զգացում, սերմանում հարգանք ավանդույթների նկատմամբ ու ամրապնդում ընտանեկան կապերը: Առանց այս հիմքի ցանկացած հասարակութիւն դառնում է անմիաբան եւ անկայուն: Ավելի լայն իմաստով՝ հինգերորդ պատվիրանում ամրագրված սկզբունքը վերաբերում է աշակերտների ու ուսուցիչների փոխհարաբերութիւններին: Արդյունավետ ուսուցման եւ ինքնազարգացման համար անհրաժեշտ պայման է դաստիարակների գիտելիքների ու փորձի նկատմամբ հարգանքը: Նմանապես՝ ենթակաների եւ ղեկավարների միջեւ հարաբերութիւնները պետք է կառուցվեն փոխադարձ հարգանքի ու ղեբերի ըմբռնման վրա: Առանց դրա հնարավոր չէ արդյունավետ թիմային աշխատանք: Ազգային մակարդակով այս պատվիրանը կոչ է անում հայրենասիրութեան, օրենքների եւ ղեկավարութեան նկատմամբ հարգանքի: Սա սոսկ հնազանդութիւն չէ, այլ գիտակցված մասնակցութիւն հասարակական կյանքին, հայրենիքի բարգաւաճման ու նրա քաղաքացիների բարօրութեան ձգտում: Այս սկզբունքի խախտումը հանգեցնում է սոցիալական կառուցների քայքայման եւ հասարակական անկայունութեան: Այսպիսով, հինգերորդ պատվիրանը չի սահմանափակվում լոկ ընտանիքով, այլ հիմնարար սկզբունք է ներդաշնակ ու բարեկեցիկ հասարակութիւն կառուցելու համար:

Հինգերորդ պատվիրանի դեմ մեղքերը բազմազան են եւ կախված են հասարակութեան մեջ անձի կոնկրետ դերից: Երեխաների

համար անհնազանդությունը միայն այսբերգի գագաթն է: Ավելի ծանր մեղք է երախտագիտության բացակայությունն այն ամենի համար, ինչ նրանց տվել են ծնողները՝ ոչ միայն նյութական աջակցություն, այլև սեր, հոգատարություն ու դաստիարակություն: Ծնողների հանդեպ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելը եւ նրանց կարծիքն անտեսելը, նույնիսկ երբ նրանք ծերացել են, հատկապես այն ժամանակահատվածներում, երբ ծնողներն օգնության կարիք ունեն, այս ամենը հինգերորդ պատվիրանի լուրջ խախտում է: Ծերության ժամանակ ծնողներին օգնելուց հրաժարվելը՝ ֆիզիկական ու բարոյական, համարվում է այս պատվիրանի դեմ ամենալուրջ մեղքերից մեկը: Սա ներառում է ոչ միայն նյութական օգնություն, այլև պարզ ներկայություն, հաղորդակցություն, հոգատարություն եւ ուշադրություն: Չպետք է մոռանալ, որ ծնողներն իրենց կյանքի, աշխատանքի ու սիրո տարիները ներդրել են իրենց երեխաների մեջ, եւ անհրաժեշտ է բարին վերադարձնել նրանց ողջ կյանքում: Ծնողական պարտականությունները շատ ավելին են, քան երեխաների նյութական բարեկեցությունն ապահովելը: Ամենակարեւոր խնդիրը նրանց հոգեւոր դաստիարակությունն է, բարոյական արժեքների ձեւավորումն ու սեր սերմանելը մերձավորների եւ Աստծո հանդեպ, իսկ դա չանելը լուրջ մեղք է: Երեխաների ֆիզիկական եւ հոգեկան առողջության, նրանց կրթության ու զարգացման նկատմամբ հոգատարության բացակայությունը նույնպես խախտում է հինգերորդ պատվիրանը:

Վեցերորդ պատվիրանն է. «Մի՛ սպանիր» (Ելից 20.13): Սա լոկ ֆիզիկական բռնության արգելք չէ, այլ բազմաստիճան բարոյական պատվիրան է, որը վերաբերում է մարդկային գոյության բոլոր ասպեկտներին: Դրա իրական իմաստը դուրս է գալիս բառացի իմաստից եւ ներառում է մտքերը, խոսքերն ու գործողությունները, ինչպես նաեւ մարդու ներքին վիճակը: Առաջին, ամենաակնհայտ

մակարդակում «Մի՛ սպանիր» նշանակում է այլ անձի կյանքը խլելու ուղղակի արգելք։ Սա ներառում է ցանկացած գործողություն, որը հանգեցնում է մահվան, լինի դա սպանություն, դիտավորյալ կամ անխոհեմ, ինքնասպանություն (քանի որ դա բռնություն է սեփական անձի նկատմամբ) կամ էվթանազիա (նույնիսկ եթե դա արվում է բարի նպատակներով, այն մնում է կյանքը խլելու գործողություն)։ Սա վերաբերում է նաեւ լուրջ մարմնական վնաս պատճառելուն, որը կարող է հանգեցնել մահվան։ Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Նա, ով հասցրեց մերձավորին մահացու հարված, մարդասպան է, անկախ նրանից, թե ինքն է սկսել խփել, թե վրեժ էր լուծում»¹։ Մենք պատասխանատվություն ենք կրում մեր գործողությունների հետեւանքների համար եւ պետք է ծայրահեղ զգույշ լինենք՝ խուսափելու ցանկացած գործողությունից, որը կարող է հանգեցնել մահվան։ Մենք չպետք է մեղսակից լինենք սպանությանը, նույնիսկ անուղղակի կերպով։ Սպանության դրդումը, տեղեկությունների, գիտելիքի կամ գործիքների տրամադրումը, որոնք կարող են օգտագործվել սպանելու համար, այս պատվիրանի խախտումներ են։ Օրինակ՝ հանցագործին զենք տրամադրելը, նույնիսկ առանց ակնհայտ դիտավորության, իր հետ կրում է հետեւանքների պատասխանատվություն։ Նմանապես՝ անգործությունը, երբ հանցագործությունը կանխելու հնարավորություն ունենք, կարող է համարվել մեղսակցություն։ Ավելին, «Մի՛ սպանիր»-ը վերաբերում է նաեւ մեր լեզվին։ Վիրավորանքները, զրպարտությունները, կեղծ տեղեկությունների տարածումը, որոնք վնասում են անձի հեղինակությանը, կարող են մեկնաբանվել որպես նրա արժանապատվության ու հոգեկան անդորրի «սպանություն» ձեւեր։ Բառերն էլ կարող են մեծ ցավ պատճառել, հանգեցնել դեպրեսիայի, իսկ որոշ

¹ Там же, с. 457.

դեպքերում նույնիսկ ինքնասպանություն: Ուստի մեզ համար նաեւ կարեւոր է խուսափել չար խոսքերից, դատողություններից եւ կոպտությունից: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Նույնիսկ եթե ոք արդարացիորեն է չարախոսում, ապա նրա արդարացիությունը անարդարացիություն է լինելու»¹:

«Մի՛ սպանիր» պատվիրանը նաեւ ազդում է մեր մտքերի վրա: Մենք չպետք է մահ մաղթենք մեկ ուրիշին, ատելություն կամ չարություն տածենք որեւէ մեկի նկատմամբ: Չար մտքերը, ինչպես նաեւ չար գործերը ներքին ագրեսիայի դրսեւորում են: Ատելություն ու չարի ցանկությունը բռնության առաջին քայլերն են: «Ամեն ոք, ով ատում է եղբորը, մարդասպան է. եւ գիտենք, որ ամեն մարդասպան իր մէջ հավիտենական կյանք չունի» (Ա Հովհ. 3.15): Կարեւոր է զարգացնել ներքին ներդաշնակությունը, ներել վիրավորանքներն ու ձգտել հոգու խաղաղության: Ներումը չարիքի արդարացում չէ, այլ միջոց՝ ազատվելու դրա կործանարար ուժից: Վերջապես, «Մի՛ սպանիր»-ը մեզ կոչ է անում մշտական զգոնություն եւ ինքնատիրապետման: Դա կանոնների մի պարզ ամբողջություն չէ, որին պիտի հետեւել պատժից վախենալու պատճառով, այլ ապրելակերպ, որն ուղղված է մերձավորի կյանքի ու արժանապատվության պահպանմանը: Միայն այս մոտեցումը թույլ կտա մեզ իսկապես հասկանալ եւ կիրառել «Մի՛ սպանիր» պատվիրանը:

Պատերազմում սպանության թույլատրելիության հարցը քրիստոնեական բարոյագիտության մեջ ամենաբարդ ու վիճահարույցներից է: «Մի՛ սպանիր» պատվիրանը, թվում է, բացառում է ցանկացած սպանություն: Սակայն պատերազմների իրականությունը հավատացյալների համար անխուսափելիորեն դնում է այս երկընտրանքը: Եկեղեցին, ճանաչելով պատերազմը որպես մեծագույն

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 124.

չարիք, դրա մեջ տեսնում է նաեւ աստվածային Նախախնամության դրսեւորում, որը նման է այլ աղետներին, ինչպիսիք են սովը, համաճարակները կամ բնական աղետները: Այս արհավիրքները, թեեւ սարսափելի են իրենց հետեւանքներով, բայց կարող են ծառայել որպես Աստվածային դատաստանի գործիք կամ, ընդհակառակը, նպաստել մարդկանց մաքրագործմանը եւ հոգեւոր առողջացմանը: Կարելոր է ընդգծել, որ նման մեկնաբանությունը չի արդարացնում կամայական բռնությունն ու անտեղի սպանությունները: Խուսքը պատերազմի մասին է՝ որպես կազմակերպված բռնության ձեւ, որը տեղի է ունենում որոշակի կանոնների եւ նորմերի շրջանակներում, նույնիսկ եթե դրանք միշտ չէ, որ պահպանվում են: Ռազմի դաշտում սպանությունը, օրինական ինքնապաշտպանության կամ Հայրենիքի պաշտպանության համատեքստում, Եկեղեցին այլ կերպ է դիտարկում, քան քաղաքացիական կյանքում դիտավորյալ սպանությունը: Պատերազմի մասնակից զինվորը հաճախ ստիպված է լինում սպանել՝ պաշտպանելու համար իր անձը, իր ընկերներին, իր Հայրենիքն ու հավատը: Այս գործողությունն իրականացվում է ոչ թե անձնական թշնամանքով, այլ ավելի բարձր նպատակի համար՝ ավելի մեծ թվով մարդկանց կյանքեր պաշտպանելու եւ ազգի պահպանման համար: Տվյալ դեպքում գերակայում է արդար պատերազմի սկզբունքը, որը սահմանում է այն պայմանները, որոնց դեպքում ռազմական գործողությունները բարոյական տեսակետից կարող են ընդունելի համարվել: Այս պայմանները ներառում են նպատակի օրինականությունը, կիրառվող ուժի համաչափությունը, իրական սպառնալիքի առկայությունն ու հակամարտության կարգավորման այլ միջոցների բացակայությունը: Եկեղեցին խաղաղության եւ հակամարտությունների խաղաղ կարգավորման կոչ է անում, սակայն մարդկանց կյանքն ու ազատությունը պաշտպանելու անհրաժեշտության դեպքում չի ժխտում ուժի կիրառման՝

իրբեւ վերջին միջոցի թույլատրելիութիւնը: Պատերազմից հետո Եկեղեցին միշտ ներման ու հաշտության կոչ է անում, ժողովուրդների միջեւ խաղաղութիւն եւ ներդաշնակութիւն հաստատելու համար:

Յոթերորդ պատվիրանն է. «Մի շնացիր» (Ելից 20.14): Այս պատվիրանն ընդգծում է հավատարմության կարեւորութիւնը ամուսնական հարաբերութիւններում: «Զգիտե՞ք, թե անիրավներն Աստծու արքայութիւնը չեն ժառանգում. մի՛ խաբվեք. ո՛չ պոռնիկներ, ո՛չ կռապաշտներ, ո՛չ շնացողներ, ո՛չ իգացողներ, ո՛չ արվամոլներ, ո՛չ գողեր, ո՛չ ագահներ, ո՛չ հարբեցողներ, ո՛չ բամբասողներ, ո՛չ էլ հափշտակողներ Աստծու արքայութիւնը չպիտի ժառանգեն» (Ա Կոր. 6.9-10): Այն կոչ է անում ոչ միայն անձամբ հավատարիմ մնալ բարոյական սկզբունքներին, այլեւ աջակցել ուրիշներին այս գործում: Սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր մարդ պետք է հոգա ոչ միայն իր, այլեւ շրջապատի բարոյական մաքրության մասին: Ամուսինների փոխադարձ աջակցութիւնն ու հարգանքն ամուր հիմք են ստեղծում ընտանեկան հարաբերութիւնների համար՝ պաշտպանելով նրանց արտաքին գայթակղութիւններից եւ սպառնալիքներից: Այս պատվիրանի համաձայն՝ Աստված ձգտում է ամուսիններից յուրաքանչյուրին պաշտպանել հնարավոր դավաճանութիւններից, որոնք կարող են ոչնչացնել ընտանիքում վստահութիւնն ու սերը: Կարեւոր է հասկանալ, որ շնության արգելքը չի սահմանափակվում միայն ֆիզիկական հավատարմությամբ, այլեւ ներառում է զգացմունքային կապվածութիւնը: Սա նշանակում է լինել ազնիվ, բաց եւ պատրաստ՝ քննարկելու ցանկացած խնդիր, որ ծագում է ընտանեկան կյանքում: Խուսափելով դավաճանութիւնից՝ մենք պաշտպանում ենք մեր հարաբերութիւնները, ինչն իր հերթին օգնում է ամրապնդել ընտանեկան արժեքներն ու ավանդույթները:

Յոթերորդ պատվիրանի դեմ մեղքերը բազմաթիւ են: Առաջին հերթին դա շնութիւնն է: Վերջինը եզրույթ է, որն օգտագործվում է

օրինական կարգով չամուսնացած տղամարդկանց եւ կանանց ինտիմ հարաբերությունները մատնանշելու համար: Այդ հարաբերությունները կարող են տարբեր ձեւեր ունենալ, ներառյալ կարճաժամկետ կապերը, պատահական հանդիպումները եւ նույնիսկ ավելի երկարատեւ, բայց ոչ օրինական սիրավեպերը: Նման հարաբերությունները հասարակության կողմից հաճախ ընկալվում են որպես նորմալ երեւոյթ, երբեմն անգամ որպես ազատության ու անկախության խորհրդանիշ: Սակայն քրիստոնեության մեջ շնությունը համարվում է շատ լուրջ մեղք: «Փախե՛ք պոռնկությունից: Ինչ մեղք էլ որ գործի մարդ, այդ իր մարմնից դուրս է. իսկ ով պոռնկանում է, իր մարմնի դեմ է մեղք գործում» (Ա. Կոր. 6.18): Այս հայտարարությունն ընդգծում է, որ շնությունը ոչ միայն խախտում է բարոյական եւ հոգեւոր օրենքները, այլեւ կործանարար ազդեցություն է գործում հենց անձի վրա:

Շնությունը կարող է բացասական ազդեցություն ունենալ ավանդական ընտանեկան արժեքների ու հարաբերությունների վրա: Մի միջավայրում, որտեղ հեշտ կապերը նորմալ են համարվում, շատ զույգեր սկսում են թերագնահատել նվիրվածության եւ հավատարմության կարեւորությունը, ինչը, ի վերջո, կարող է հանգեցնել ընտանիքի քայքայման ու ամուսնալուծությունների թվի աճի: Կարեւոր է հիշել սիրո, հարգանքի եւ պատասխանատվության արժեքը հարաբերություններում, ինչը կարող է օգնել խուսափել շնության հետ կապված բազմաթիվ բացասական հետեւանքներից:

Յոթերորդ պատվիրանի դեմ մյուս մեղքն անառակությունն է: Անառակությունը պարզապես շնության մի գործողություն չէ, այլ ավելի շուտ կործանարար սովորություն է, որը բնութագրվում է բազմաթիվ զուգընկերների հետ սեռական շփման մշտական ցանկությամբ՝ շատ հաճախ առանց զգացմունքային կապվածության եւ դիմացինի անձի նկատմամբ հարգանքի: Ասվել է. «Հեռո՛ւ ձեզնից

պոռնկութիւն եւ ամեն տեսակ պղծութիւն» (Եփես. 5.3): Անառակութիւնը մտերմութեան խորապէս խեղաթուրված ըմբռնում է, որտեղ մարմինն օգտագործվում է որպէս հոգեւոր մտերմութիւնից ու պատասխանատվութիւնից զուրկ եսասիրական ցանկութիւնները բավարարելու գործիք: Եթէ նման միտումը չի դադարեցվում վաղ փուլում, այն արագ վերածվում է անկառավարելի կախվածութեան, որը նման է թմրամոլութեանը՝ իր կործանարար հետեւանքներով մարդու կյանքի բոլոր ոլորտների համար: Խնդիրն ավելի է խորանում նրանով, որ անառակութիւնը հաճախ կապված է այլ վնասակար սովորութիւնների հետ, ինչպիսիք են հարբեցողութիւնն ու թմրամոլութիւնը՝ ստեղծելով կործանման արատավոր շրջան: Բարոյական տեսակետից անառակութիւնը լուրջ մեղք է ոչ միայն այն պատճառով, որ խախտում է բարոյական մաքրութեան եւ հավատարմութեան մասին կրոնական պատվիրանները, այլեւ քանի որ քայքայում է մարդու անհատականութիւնը՝ շատ լուրջ վնասներ հասցնելով նրա առողջութեանը: Զուգընկերների անվերջ փոփոխութիւնն իրական բավարարվածութիւն չի բերում, ընդհակառակը, ավելացնում է դատարկութեան ու միայնութեան զգացումը. Հետապնդելով անցողիկ հաճույքներ՝ մարդը կորցնում է սիրո եւ փոխադարձ հարգանքի վրա հիմնված խոր, վստահելի հարաբերութիւններ ունենալու կարողութիւնը:

Յոթերորդ պատվիրանի խախտում է նաեւ համասեռամոլութիւնը: Պողոս առաքյալը գրում է. «Տղամարդիկ, թողնելով կնոջ բնական գործածութիւնը, այրվեցին միմյանց հանդեպ իրենց ցանկութեան մեջ, տղամարդիկ ամոթալի բաներ էին անում տղամարդկանց հետ» (Հռոմ. 1.27): Սա կոչվում է Սոդոմի մեղք, որի համար Աստված պատժեց Սոդոմ եւ Գոմոր քաղաքները՝ ոչնչացնելով դրանք կրակով: Հետեւաբար՝ համասեռամոլութիւնը ծանրագույն մեղք է, որի համար ի վերուստ խստագույն պատիժ է սահմանված:

Յոթերորդ պատվիրանի այս խախտումների հիմնական պատճառը տուփանքն է: Տուփանքն իր հիմքում բնական հակում է, բնածին ցանկություն: Դա որոշակի զգացում է, որոշակի ներքին տենչ, որը նման է սովի կամ ծարավի զգացողությանը: Դա ինքնին մեղք չէ: Մեղքն առաջանում է միայն այն ժամանակ, երբ այս բնական ցանկությունը գերազանցում է թույլատրվածը, երբ այն աղավաղվում ու հակասում է աստվածային օրենքին եւ իրերի բնական կարգին: Մարդկության անկյալ բնությունը խեղաթյուրեց այս բնական ցանկությունը՝ պղծելով նրա մաքրությունը: Բնական ու ներդաշնակ բավարարվածության փոխարեն այլասերված ցանկասիրությունը ձգտում է անօրինական եւ արգելված հաճույքների, դառնալով աստվածային կամքին հակասող ցանկությունների բավարարման ու բարոյական եւ հոգեւոր կարգի խախտման պատճառ: Այս այլասերված տենչանքը դառնում է անզուսպ՝ ամբողջությամբ տիրելով մարդուն ու ստիպելով նրան մեղք գործել: Այն բնական հակումից վերածվում է անկառավարելի կրքի՝ մղելով մարդուն բարոյական սկզբունքներին եւ Աստծո օրենքներին հակասող գործողությունների: Այսպիսով, մեղքը հենց ցանկության մեջ չէ, այլ դրա անօրինական բավարարման, անսանձ տուփանքով թելադրված կոնկրետ մեղսական արարքի կատարման մեջ: Սեռական ցանկությունն ինքնին մեղք չէ, բայց այն կարող է դառնալ մեղքի աղբյուր, եթե այն չվերահսկվի ու չենթարկվի աստվածային կամքին եւ բարոյական օրենքին: Տուփանքը հաճախ քողարկվում է որպես սեր՝ օգտագործելով այս վեհ եզրույթը սեռական նողկալի դրսևորումները նշանակելու համար: Դրանով սիրո սրբությունը պղծվում է՝ դառնալով զուտ կենդանական բնազդի հոմանիշ: Իսկական սերը ենթադրում է աստվածային կերպարի ճանաչում սիրելի էակի մեջ: Սերը, զրկված լինելով այս հոգեւոր բաղադրիչից, վերածվում է կենդանական բնազդի՝ զուրկ որեւէ բարոյական արժեքից:

Ութերորդ պատվիրանն է. «Մի գողացիր» (Ելից 20,15): Այդ պատվիրանը շատ ավելին է, քան պարզապես ուրիշի ունեցվածքը ֆիզիկապես հափշտակելու արգելք: Այն ներառում է գործողությունների լայն շրջանակ, որոնք վնաս են հասցնում մերձավորին ու նրա ունեցվածքին: Վարդան Այգեկցու խոսքերով. «Բազմատեսակ եւ մեծ ու փոքր է գողությունը, պետք է բոլորից էլ հրաժարվել, որպեսզի սովորելով դրանք՝ չկործանվեք»¹: Սա կարող է լինել կամ այլ մարդկանց իրերի ուղղակի յուրացում՝ մանր գողությունից մինչեւ խոշոր ֆինանսական խարդախություն, կամ անուղղակի վնաս, օրինակ՝ բիզնեսում խարդախություն, հարկերից խուսափում, պաշտոնական դիրքի չարաշահում անձնական շահի համար, աշխատավարձի կանխամտածված ցածր վճարում աշխատակիցներին: Այս պատվիրանի ոգու ներքո են նաեւ անպատասխանատու վարքագիծը հանրային սեփականության նկատմամբ, վանդալիզմը կամ այլոց ունեցվածքը վնասելը: Ի հավելումն գողության արգելքի՝ ութերորդ պատվիրանը պահանջում է երկրային բարիքների արդարացի եւ պատասխանատու տնտեսավարում: Սա ներառում է ոչ միայն անձնական սեփականությունը, այլեւ հանրային ռեսուրսները, բնական հարստություններն ու համատեղ աշխատանքի պտուղները: Քրիստոնեական վարդապետությունն ընդգծում է, որ բոլոր բարիքներն Աստծո պարգեւ են, եւ մենք այդ պարգեւների միայն ժամանակավոր սպասավորներն ենք: Ուստի դրանց նկատմամբ մեր վերաբերմունքը պետք է թելադրված լինի մերձավորի հանդեպ սիրով ու ընդհանուր բարօրության նկատմամբ հոգածությամբ: Ուստի նյութական բարիքները պիտի ծառայեն ոչ միայն մասնավոր շահերին, այլեւ ամբողջ հասարակությանը: Այսինքն՝ հարուստները պետք է հիշեն աղքատների հանդեպ իրենց բարոյական պարտքը,

¹ Վարդան Այգեկցի, Խրատներ, Եր., 1999, էջ 126:

իսկ հասարակութիւնն ամբողջութեամբ պետք է հիշի ռեսուրսների արդար բաշխման եւ բոլորի համար արժանապատիվ կյանք ապահովող պայմանների ստեղծման անհրաժեշտութիւնը: Սակայն ութերորդ պատվիրանը չի հերքում մասնավոր սեփականութեան կարեւորութիւնը: Սեփականութեան իրավունքը մարդու կյանքի կարեւոր կողմն է, բայց բացարձակ արժեք չէ: Այն միշտ պետք է ենթարկվի արդարութեան ու մերձավորի հանդեպ սիրո սկզբունքին: Գույքի տիրապետումը իրավունք չի տալիս այն օգտագործել ի վնաս այլ մարդկանց կամ հասարակութեան:

Իններորդ պատվիրանն է. «Քո հարեւանի դեմ սուտ վկայութիւն մի՛ տուր» (Ելից 20.16): Սուտ վկայութիւնն արգելող այս պատվիրանը բարոյականութեան հիմնարար սկզբունքներից է, որը բխում է աստվածային հայտնութեան բուն էութիւնից: «Ստախոս շուրթերը պիղծ են Տիրոջ առջեւ, ճշմարտութեան հաւատարիմ բերանը հաճելի է նրան» (Առակ. 12.22): Իններորդ պատվիրանը ոչ միայն կոչ է անում խուսափել ստից, այլեւ պահանջում է անկեղծութիւն ու ճշմարտացիութիւն ուրիշների հետ շփման մեջ: Այս բարոյական պատվիրանը խորապէս կապված է հավատացյալի կոչման հետ՝ հավատարիմ լինել Աստծուն՝ բացարձակ ճշմարտութեանը: Աստված ինքնին ճշմարտութիւնն է, եւ նրա հետեւորդները պիտի արտացոլեն այս ճշմարտութիւնն իրենց կյանքում՝ դառնալով լույսի ու ճշմարտութեան կրողներ մի աշխարհում, որը լցված է ստի եւ խաբէութեան խավարով: Սուտ վկայութիւնը, որպէս իններորդ պատվիրանի խախտում, սոսկ կեղծիք կամ խաբէութիւն չէ: Այն ներառում է գործողութիւնների լայն շրջանակ՝ բացահայտ ստից ու զրպարտութիւնից մինչեւ ճշմարտութեան քողարկում, փաստերի աղավաղում եւ իրականութեան խեղաթյուրում: Կարեւոր է իմանալ, որ կեղծիքը, լինի դա ասված, թե արված, ոչնչացնում է վստահութիւնը՝ բոլոր առողջ մարդկային հարաբերութիւնների

հիմքը ընտանիքում, ընկերական հարաբերություններում, աշխատանքում ու ընդհանուր առմամբ հասարակության մեջ: Ճշմարտության դեմ զանցանքները, լինեն դրանք արտահայտված խոսքով թե գործով, խոր հետեւանքներ են ունենում ոչ միայն տուժողի, այլեւ ստախոսի համար: Դրանք վկայում են բարոյական շիտակության մերժման մասին եւ հանդիսանում են Աստծո հանդեպ դավաճանություն, Նրա հետ վստահության ու անկեղծության վրա հիմնված միության խախտում: Այս հոգեւոր անկումը ենթադրում է անհատի ներքին ամբողջականության վերացում, ինքնահարգանքի կորուստ եւ վստահելի հարաբերություններ կառուցելու անհնարինություն: Ահա եւ իններորդ պատվիրանը կոչ է անում մշտական ազնվության ու անկեղծության՝ ճշմարտությունը դարձնելով առաջնորդող սկզբունք կյանքի բոլոր բնագավառներում: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Եթե ոք սիրում է ճշմարտությունը, ապա նա ճշմարտապես Քրիստոսի բարեկամն է, իսկ ով սիրում է սուտը, նա սատանայի սանն է»¹:

Երդման տակ սուտ վկայություն տալը ծանր հանցագործություն է, որը հայտնի է որպես երդմնազանցություն: Դրա հետեւանքները հասարակության եւ արդարադատության համակարգի համար աղետալի են: Ի տարբերություն պարզ սուտ վկայության՝ երդմնազանցությունը ներառում է ճշմարտության գիտակցված ու դիտավորյալ խեղաթյուրում, որը կատարվել է այն անձի կողմից, ով խոստացել է ասել ճշմարտությունը դատարանի կամ այլ լիազորված մարմնի առջեւ: Այս խոստումը սովորաբար ուղեկցվում է երդմամբ, ինչը զգալիորեն բարձրացնում է պատասխանատվության աստիճանը: Երդմնազանցությունը կարող է տարբեր ձևեր ունենալ: Սա կարող է լինել իրադարձությունների ամբողջական

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 149.

կեղծումը, կամ փաստերի մասնակի խեղաթյուրումը, կարելուր տեղեկատվությունը լուրջյան մատնելը կամ անկարելուր մանրամասների ուռնացումը: Նման գործողությունների նպատակը միշտ նույնն է՝ ազդել դատավարության ընթացքի վրա ինչ-որ մեկի օգտին: Հետեւանքները կարող են ճակատագրական լինել. անմեղ անձը կարող է դատապարտվել երկարաժամկետ ազատազրկման, իսկ մեղավորը կարող է խուսափել իր արժանի պատժից, ինչն էապես խաթարում է վստահությունը դատական համակարգի նկատմամբ: Ավելին, նույնիսկ եթե երդմնազանցությունը չի հանգեցնում անօրինական դատավճռի, այն, այնուամենայնիվ, վարկաբեկում է արդարադատությունը: Դա բացասաբար է ազդում իշխանության հաստատությունների նկատմամբ հասարակության վստահության վրա: Երբ մարդիկ տեսնում են, որ արդարադատությունը կարելի է շրջանցել, դա խաթարում է արդարության եւ օրենքի գերակայության հանդեպ նրանց հավատը: Սա հանգեցնում է ցինիզմի ու անպատժելիության տարածման՝ պարարտ հող ստեղծելով հետագա հանցագործությունների համար:

Անհիմն դատողությունը, չարախոսությունը եւ զրպարտությունը երեք կողմերն են մեկ երեւույթի՝ հարձակման անհատի պատվի եւ արժանապատվության վրա, ինչը իններորդ պատվիրանի լուրջ խախտում է: Նրանց միջեւ տարբերությունը հրապարակայնության ու ապացույցների առկայության աստիճանն է: Նա է մեղավոր անհիմն դատողության մեջ, ով, չունենալով համոզիչ ապացույցներ, բարոյական արատ է վերագրում ուրիշին: Սա կարող է դրսեւորվել բացահայտ մեղադրանքով, որը հիմնված է ասեկոսեների կամ անձնական նախապաշարմունքների վրա: Չարախոսությունը, ի տարբերություն անհիմն դատողության, ներառում է այլ անձի թերությունների մասին տեղեկատվության տարածում այն մարդկանց միջավայրում, ովքեր նախկինում տեղյակ չեն եղել այդ մասին: Սա

գործողությունն է՝ ուղղված մարդու հեղինակությանը վնասելուն: Զարախոսությունը կարող է լինել բանավոր կամ գրավոր եւ միշտ ուղեկցվում է տվյալ տեղեկատվության տարածման օբյեկտիվ պատճառի բացակայությամբ: Սա նշանակում է, որ տեղեկատվությունը պետք է լինի ոչ միայն ճշմարիտ, այլեւ անհրաժեշտ հանրային բարօրության կամ այլոց իրավունքների ու շահերի պաշտպանության համար: Զրպարտությունը երեք մեղքերից ամենածանրն է: Այն ենթադրում է կեղծ տեղեկատվության կանխամտածված տարածում, որը վնաս է հասցնում անհատի պատվին, արժանապատվությանը եւ բարի համբավին: Զրպարտությունը միշտ հիմնված է ստի վրա, ու դրա նպատակը մարդուն վնասելն է: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Զրպարտությունը սարսափելի չարիք է»¹:

Իններորդ պատվիրանի խախտումները ներառում են նաեւ ցանկացած խոսք կամ գործողություն, որոնք ուրիշին հաճոյանալու ցանկությունից բխելով՝ ամրապնդում եւ օրինականացնում են ուրիշի խաբեությունն ու անբարոյական վարքը: Շողոքորթությունը պարզապես տհաճ հատկությունն է, այլ բարոյական լուրջ զանցանք, որի ծանրությունը բազմապատկվում է, եթե այն դառնում է արատավորության խթան կամ նպաստում ծանր մեղք գործելուն: Ըստ էության, հաճոյախոսը դառնում է հանցակից՝ քողարկելով սխալ արարքը շողոքորթությամբ: Նրա լուրջությունը կամ բացահայտ հավանությունը նպաստում են չարիքի տարածմանը եւ բարոյական սկզբունքների ոչնչացմանը: Կարելու է հասկանալ, որ ընկերոջն օգնելու կամ ընկերասիրություն դրսևորելու ցանկությունը չի կարող պատրվակ լինել շողոքորթ հայտարարությունների համար: Իսկական բարեկամությունը հենվում է ազնվության ու փոխադարձ հարգանքի, այլ ոչ թե ամենաթողության վրա: Ըստ ս. Բարսեղ

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 212.

կեսարացու. «Շողոքորթությունը թաքուն չարագործությունն է մերձավորի դեմ, որը կատարվում է բարության դիմակի տակ»¹: Մերձավորի հանդեպ անկեղծ հոգատարությունը չի նշանակում աչք փակել նրա թերությունների եւ արատների վրա, այլ պահանջում է նուրբ, բայց հաստատակամ հիշեցում բարոյական սկզբունքների ու սեփական արարքների համար պատասխանատվության մասին:

Տասներորդ պատվիրանն է. «Ո՛չ քո մերձավորի տան, ո՛չ նրա ագարակի վրա աչք մի՛ ունեցիր: Ո՛չ քո մերձավորի կնոջ վրա, ո՛չ նրա ծառայի վրա, ո՛չ նրա աղախնու վրա, ո՛չ նրա եզան վրա, ո՛չ նրա էջի վրա, ո՛չ նրա անասունի վրա, ո՛չ այն ամենի վրա, ինչ քո մերձավորինն է, աչք մի՛ ունեցիր» (Ելից 20.17): Մարդկային զգացմունքները, հատկապես նրանք, որ կապված են զգայությունների հետ, մեր ցանկությունների հզոր շարժիչն են: Սովի զգացումը մեզ ստիպում է ուտելիք փնտրել, ցուրտը՝ ջերմություն: Հարմարավետության այս ցանկությունները բնական են եւ ապահովում են մեր գոյատևումն ու բարեկեցությունը: Սակայն հաճախ այդ բնական ցանկությունները վերածվում են տիրելու անհագ ծարավի՝ դուրս գալով ողջամտության սահմաններից: Մենք սկսում ենք ցանկանալ այն, ինչ մեզ չի պատկանում, յուրացնել այն, ինչ իրավամբ պատկանում է ուրիշներին: Այս ագահությունը, տիրելու այս անհագ ցանկությունը դառնում է լուրջ բարոյական խնդիր, բազմաթիվ հակամարտությունների եւ անարդարությունների հիմքը դառնալով: Ագահությունն արգելող տասներորդ պատվիրանը («Աչք մի ունեցիր...») զգուշացնում է նման անզուսպ ցանկության խոր վտանգի մասին: Ըստ ս. Գրիգոր Նազիանզացու. «Ագահությունն ամենուրեք գարշելի է»²: Այն պարզապես չի արգելում գողությունը կամ

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 185.

² Симфония по творениям святителя Григория Богослова, с. 186.

կողողպուտը, այլ ուղղված է խնդրի բուն հիմքին՝ ուրիշի ունեցվածքը յուրացնելու անարդար ցանկությունը: Այս ցանկությունը, որը սնվում է հարստության ու իշխանության անսահման ծարավով, ոչնչացնում է միջանձնային հարաբերությունների եւ հասարակական կարգի ներդաշնակությունը: Ուրիշների նկատմամբ նյութական գերազանցության ձգտումը, հարստության, հեղինակության ու հասարակական կարգավիճակի համար մրցավազքը հաճախ բերում են ուրիշների շահագործման, խաբեության եւ անարդարության: Ազահությունը չի դրսևորվում լոկ նյութական բարիքների ցանկությամբ, այն կարող է տարածվել կյանքի ամեն մի ոլորտում: Մրցակցի համբավը վնասելու, նրա հաճախորդին խլելու, նրան արժանի դիրքից զրկելու մղումը նույնպես ազահության դրսևորում է՝ թեկուզ ոչ նյութական իմաստով: Տասը պատվիրաններում ազահության դեմ արգելքը խոր բարոյական նշանակություն ունի. այն կոչ է անում չափավորություն ցուցաբերել ցանկությունների մեջ ու հարգել այլ մարդկանց իրավունքները: Ուստի կարելու է վերահսկել ցանկությունները, զարգացնել չափի զգացողությունը եւ ձգտել ոչ միայն նյութական, այլեւ հոգեւոր հարստության:

Տասներորդ պատվիրանը արգելում է նախանձը՝ մատնանշելով այս զգացողության խոր վտանգը՝ քանի որ այն մարդկային բազմաթիվ դժբախտությունների արմատն է: Նախանձը թույն է, որը քայքայում է հոգին եւ դրդում գործողություններ կատարել, որոնք հաճախ կործանարար հետեւանքներ են ունենում: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Թնչպես ծառի մեջ գոյացող որդը նախ հենց ծառն է ուտում, այդպես էլ նախանձը նախ կործանում է իրեն ծնած հոգին»¹: Սուրբ Գիրքն ուղիղ մատնանշում է նախանձը որպես հրեշտակների անկման պատճառ, որպես հենց սկզբնական մեղք,

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 169.

որի միջոցով մահը մտավ աշխարհ: Պատմությունը լի է օրինակներով, թե ինչպես նախանձը կործանեց ճակատագրեր, ընտանիքներ եւ ամբողջ պետություններ: Հիշենք Կալենի ու Աբելի աստվածաշնչյան պատմությունը՝ նախանձի մահացու ազդեցության վառ օրինակը, որը հանգեցրեց եղբայրասպանության: Նախանձը պարզապես դժգոհության զգացում չէ, դա բարդ հոգեվիճակ է, որը ներառում է գացմունքների մի ամբողջ շարք՝ վրդովմունք, դժգոհություն ինքն իրենից, թերարժեքության զգացում եւ, ամենավտանգավորը՝ նրան, ում նախանձում են, վնասելու ցանկություն: Սա ուրիշի բարեկեցությունը ոչնչացնելու ակտիվ ցանկություն է: Նախանձը կարող է դրսևորվել տարբեր ձևերով՝ թաքնված վատաբանությունից մինչև վնաս հասցնելու ակնհայտ փորձեր ու նույնիսկ ուղղակի բռնության ակտեր: Նախանձը ոչ միայն ուրիշի ունեցածին տիրելու, այլև ուրիշին դրանից զրկելու ցանկությունն է:

Ի հայտ գալուց հետո նախանձը, որն ի սկզբանե գոյություն ունի մարդու մտքում, աստիճանաբար անցնում է զգացմունքների տիրույթ: Այնտեղ է այն սկսում զարգանալ՝ ձևավորելով դժբախտության այդ բարդույթը, որը դառնում է այս արատի բնորոշ գիծը: Մենք համարում ենք, որ մեկ ուրիշը երջանկություն է վայելում մեր հաշվին, եւ այս զգացումը մեզ ցավալի ապրումներ է պատճառում: Սակայն այս զգացողության մեջ կա որոշակի դիվական հաճույք, որը մենք ակամա սկսում ենք փայփայել ու պահպանել: Մենք խորասուզվում ենք մեր դժբախտության մասին մտքերի մեջ, ինչը հանգեցնում է մեր հոգիների շարացածությանը: Այս վիճակը, երբ նախանձը դառնում է ոչ միայն զգացմունք, այլև իսկական մտատանջություն, ստիպում է մեզ կենտրոնանալ այն ամենի վրա, ինչը մեզ պակասում է, այլ ոչ թե վայելել այն, ինչն արդեն ունենք: Մենք սկսում ենք մեզ համեմատել ուրիշների հետ, եւ նման համեմատությունը միմիայն մեծացնում է մեր ներքին դառնությունն ու

դժգոհությունը: Արդյունքում, նախանձը, որը կարող էր պարզապես անցողիկ զգացում լինել, դառնում է իսկական բեռ՝ ծանրացնելով մեր գոյությունը: Մենք կորցնում ենք մեր կյանքի դրական պահերը տեսնելու ունակությունը եւ սեւեռվում բացասականի վրա, ինչը միայն ուժեղացնում է մեր ներքին տառապանքները:

Նախանձը դաժանության եւ անարդարության հողն է հանդիսանում: Այն ապականում է մտքերն ու զգացմունքները՝ ազատելով նրանց բարոյական ցանկացած սահմանափակումից: Նախանձողն ընդունակ է միայն վատ բաներ ցանկանալ իր մրցակցին՝ ամբողջովին անտեսելով բարոյական չափանիշները: Մրցակիցը վերածվում է թշնամու, ատելության առարկայի: Այսպիսով, նախանձը ատելության անմիջական նախադրյալն է, դրա անմիջական պատճառը եւ անբաժանելի մասը: Նախանձը պարզապես բացասական զգացում չէ, դա կործանարար կիրք է, որը կարող է խեղաթյուրել ընկալումն ու առաջացնել չարագույն ցանկություններ մեկ այլ անձի նկատմամբ: Այն քանդում է բարոյական արգելքները՝ թույլ տալով մարդուն մտածել եւ գործել առանց խղճի խայթի՝ իր ողջ էներգիան ուղղելով վնասելու նրան, ում նախանձում է:

Նախանձը դառնության խոր զգացում է՝ առաջացած է մեկ այլ մարդու հաջողության ու բարեկեցության հետեւանքով: Ի տարբերություն այլ մեղքերի, որոնք կարող են գոնե որոշ հաճույք բերել՝ թեկուզ կեղծ, նախանձը լոկ տառապանք է պատճառում: Նախանձողը տանջանք է ապրում իր իսկ արարքներից: Նախանձը բնորոշ չէ նրան, ով մերժում է երկրային բարիքները եւ ձգտում հոգեւոր կատարելության: Ինչո՞ւ նախանձել երկրայինին ու անցողիկին, եթե ձգտում ես արդեն հավերժության եւ երկնային պարգեւների: Ով կենտրոնացած է հավիտենական արժեքների վրա, չի նախանձի ձեռքբերումներին մահկանացու, ժամանակավոր աշխարհում:

ԻճՐ ԵՐԱՆԻՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«Կյանքի» եւ «մահւան» միջեւ ընտրութիւնը (Բ Օրին. 30,19; Երեմ. 21,8) Հին Կտակարանի կենտրոնական թեման է: Այն չի սահմանափակվում ֆիզիկական գոյութեամբ կամ դրա բացակայութեամբ, այլ խորանում է մարդու հոգեւոր վիճակի ու Աստծո հետ նրա հարաբերութիւնների մեջ: «Կյանքի» ընտրութիւնը ենթադրում էր ոչ միայն երկարակեցութիւն, այլեւ լիարժեք, իմաստալից կյանք՝ լի Աստծո օրհնութիւններով եւ Տիրոջ կամքի հետ ներդաշնակութեամբ: «Մահը» ներկայացնում էր ոչ միայն ֆիզիկական մահը, այլեւ հոգեւոր դեգրադացիոն, Աստծուց օտարումը, որն ուղեկցվում էր տառապանքներով ու զրկանքներով: Հին Կտակարանը հետեւողականորեն ուղղորդում էր խրախուսելներին «իրենց ամբողջ սրտով եւ ամբողջ հոգով» սիրելու Տեր Աստծուն (Բ Օրին. 30,6)՝ խոստանալով կյանք դրա համար: Սակայն այս սիրո ձեռքբերումը պահանջում էր նախնական ներքին վերափոխում, որը կոչվում էր «սրտի թլփատութիւն» (Բ Օրին. 6,6; Երեմ. 4,4; Գործք 7,51): Սա պարզապէս փոխաբերութիւն չէ, այլ մեղքից հոգեւոր մաքրագործման եւ Աստծուն նվիրվածութեան խորհրդանիշ: «Սրտի թլփատութիւնը» ենթադրում է ապաշխարութիւն, հրաժարում եսակենտրոնութիւնից ու Աստծո կամքին լիակատար հնազանդութիւն: Դա բարդ եւ երկարատեւ գործընթաց է, որը պահանջում է մշտական ջանք ու խոնարհութիւն: Արտաքին ծեսերը, ինչպիսիք են թլփատութիւնը, ծառայել են որպէս այս ներքին փոփոխութեան խորհրդանիշներ՝ մատնանշելով մարդկային ողջ կյանքի արմատական վերափոխման անհրաժեշտութիւնը: Այս դժվարին ճանապարհը

քաջալերելու համար Աստված ստեղծեց օրհնությունների եւ անեծքների համակարգ, որը սերտորեն կապված էր Օրենքի կատարման կամ խախտման հետ:

Օրհնությունը չի սահմանափակվում նյութական բարգավաճմամբ, թեեւ ներառում էր այն: Այն ներկայացնում էր ներդաշնակ գոյություն կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ հարստություն ու առատություն (Բ Օրին. 28.11-12), լավ առողջություն (Բ Օրին. 28.6), սերունդների պտղաբերություն եւ բարգավաճում (Բ Օրին. 28.3-4), հաղթանակ թշնամիների հանդեպ (Բ Օրին. 28.7), իմաստություն ու հասկացողություն (Բ Օրին. 28.9): Դա ամբողջական բարեկեցություն էր՝ հիմնված Աստծո եւ ուրիշների հետ արդար հարաբերությունների վրա: Անեծքը, ինչպես օրհնությունը, ուներ բազմակողմանի բնույթ. այն ոչ միայն պատժում էր մեղքը, այլեւ ցույց էր տալիս անհնազանդության կործանարար հետեւանքները: Սրանք պարզապես պատահական դժբախտություններ չէին, այլ Աստծո նպատակաուղղված արարքներ, որոնք պետք է մարդուն առաջնորդեին ապաշխարության: Երկրորդ Օրինաց 28-ը մանրամասնում է Օրենքը չպահելու հետեւանքները՝ հիվանդություն, սով, պարտություն թշնամիներից, հաղթատություն, նվաստացում ու այն ամենի ոչնչացումը, ինչին դիպել է մարդ (Բ Օրին. 28. 15-26): Նույնիսկ անազնիվ միջոցներով ձեռք բերված նյութական բարգավաճումը, ի վերջո, հանգեցնում է հոգեւոր մահվան եւ կործանման: Կարելի է հասկանալ, որ Հին Կտակարանի օրհնությունների ու անեծքների համակարգը ծառայում էր որպես դաստիարակչական գործիք՝ ուղղված Աստծո օրենքը սովորեցնելուն եւ Նրա հետ Իսրայելի ժողովրդի պատշաճ հարաբերությունները հաստատելուն: Դա Աստծուն աստիճանաբար մոտենալու ճանապարհ էր, որը մարդկությանը նախապատրաստեց Մեսիայի՝ Հիսուս Քրիստոսի գալուստին, Ով պիտի քավեր մարդկության մեղքերն ու բացեր փրկության ուղին

ոչ թե օրենքի կատարմամբ, այլ հավատքով: Հին Կտակարանի օրհնություններն ու անեծքները մատնանշում էին ավելի խոր իրականություն՝ մեր ընտրությունների անխուսափելի հետեւանքները եւ Աստծո կամքին համապատասխան արդար ապրելու կարեւորությունը: Այս համակարգը կենդանի փոխազդեցություն էր Աստծո հետ՝ ուղղված հոգեւոր կատարելագործմանն ու Բարձրյալի հետ արժանի մտերմությանը:

Հին Կտակարանում մարդուն տրվեց «սուրբ օրենք», որը ներառում էր սուրբ, արդար եւ բարի համարվող պատվիրաններ: Այս պատվիրանները կոչված էին առաջնորդելու մարդկանց արդարության ճանապարհով ու օգնելու նրանց՝ ապրելու Աստծուն հաճելի կյանքով: Սակայն, չնայած այս պատվիրանների բարձր հոգեւոր արժեքին, պարզվեց, որ մարդն իր էությունը հակված է մեղքին եւ ենթարկվում է դրա ազդեցությանը (հմմ. Հռոմ. 7.14): Այսպիսով, թեեւ օրենքը տրվել է կյանքի համար, սակայն այն, ցավոք, դարձել է հոգեւոր մահվան պատճառ: Պատվիրանները, որոնք նախատեսված էին ծառայելու ուսուցման ու պաշտպանության համար, ի վերջո, բացահայտեցին մարդու մեղսական էությունը եւ դրանց համապատասխան ապրելու նրա անկարողությունը: Սա ակնհայտ դարձավ, երբ մարդիկ սկսեցին գիտակցել, որ օրենքին հետեւելով չեն կարող հաղթահարել իրենց թուլություններն ու արատները: Ավելին, կարեւոր է նշել, որ օրենքը ոչ միայն բացահայտում էր մեղքը, այլեւ ընդգծում էր քավության եւ ողորմության անհրաժեշտությունը: Այն ծառայեց որպես մարդու էության ավելի խոր ըմբռնման ու փրկության անհրաժեշտության ազդարար: Նոր Կտակարանում Հիսուս Քրիստոսի գալուստով պարզ դարձավ, որ օրենքն ինքնին չի կարող փրկել, այլ լուի մատնանշել Փրկչի անհրաժեշտությունը, որը կբերի ներում եւ քավություն: Այդպես՝ Հին Կտակարանի օրենքը կարեւոր քայլ դարձավ մարդկության փրկության ճանապարհին՝

ընդգծելով, որ առանց Աստծո օգնության մարդը չի կարող հասնել արդարության ու փրկվել:

Հին Կտակարանում այն մարդը, ով մեղքերի թողություն է ստացել, երանելի է կոչվում (Սաղմ. 31.1-2): Այնտեղ երանության ըմբռնումը, որն այդ ժամանակի ամենաարդար եւ զգայուն մարդկանց ձգտումների բարձրագույն նպատակն էր, բարդ հասկացություն էր, որը ներառում էր երկու անբաժանելի կողմեր: Նախ՝ դա Աստծո կողմից մեղքերի ներումն է, մեղքից ազատագրումը: Սա իրական աստվածային գործողություն է, մարդու կարգավիճակի փոփոխություն Աստծո առջեւ: Աստվածային ներման գաղափարը սերտորեն միահյուսված էր ուխտի գաղափարի հետ՝ Աստծո ու նրա ժողովրդի միջեւ հատուկ միություն, որը ենթադրում է հավատարմություն երկու կողմերի համար: Երկրորդ՝ երանությունը ներառում էր աստվածային ներում ստացող մարդու խորապես անձնական փորձառություն: Դա հոգեւոր վերելքի, բերկրանքի վիճակ էր, որը չէր ստվերվում որեւէ կասկածով կամ վախով: Սրանք պարզապես մակերեսային հույզեր չեն, այլ Աստծո եւ սեփական անձի միջեւ խաղաղության ու ներգաշնակության խոր զգացում: Սաղմոսներում այս հոգեվիճակը նկարագրվում է որպես «ուրախություն Աստծո երեսի առաջ», որպես կյանքի լիություն եւ անվերապահ սիրո զգացում: Այս ուրախությունն ու երջանկությունը Աստծո գործուն որոնման, փրկության ձգտման արդյունք էին, որը Աստված տալիս է որպես իր պարգեւ: Երանությունը սերտորեն կապված էր արդար ապրելու, ապաշխարության եւ Աստծո հետ ունեցած ուխտին հավատարմության հետ: Հին Կտակարանի արդար մարդիկ, ինչպես Աբրահամը կամ Մովսեսը, ոչ միայն սպասում էին աստվածային ներման, այլեւ ձգտում էին ապրել աստվածային կամքին համապատասխան, ու նրանց երանությունը վարձատրություն էր իրենց հավատարմության եւ հնազանդության համար: Այդպես՝ երանության

մասին Հին Կտակարանի ըմբռնումն ընդգծում էր աստվածային գործողության ու մարդկային արձագանքի անքակտելի կապը: Երանության այս ամբողջական տեսլականը նշանակալի ազդեցություն ունեցավ փրկության եւ սրբության քրիստոնեական ըմբռնման հետագա զարգացման վրա:

Լեռան քարոզը սկսվում է «Երանի...» բառով՝ այդպիսով ոչ միայն ազդարարելով Աստծո Արքայության գալուստը (Մատթ. 4.23), այլեւ բացահայտելով դրան հասնելու ուղիները: Հիսուս Քրիստոսը ոչ միայն հայտարարեց փրկության մոտենալու մասին, այլեւ նեց, թե ինչ որակներ են անհրաժեշտ դրա համար: Արքայության Ավետարանը, որը նա բերեց, պատասխանն էր մարդկության հոգեւոր ձգտումներին, որոնք նկարագրված են Հին Կտակարանում իբրեւ Աստծուն մերձենալու ու մեղքերից մաքրվելու ծարավ: Բայց դրան տանող ճանապարհը հեշտ չէ, եւ առանցքային է մնում այն հարցը, թե ով կարող է ընկալել այս խոստացված երանությունը: Լեռան քարոզն այս հարցի մանրամասն պատասխանն է: Այդ քարոզի սկզբում թվարկված երանիները իդեալական վիճակի պասիվ նկարագրություն չեն, այլ անձնական վերափոխման ակտիվ կոչ: Դրանք հոգեւոր զարգացման, Աստծո հետ ներքին ներգաշնակություն եւ մտերմություն գտնելու ուղեցույց են:

«Երանի՜ հոգով աղքատներին, որովհետեւ նրանցն է երկնքի արքայութիւնը» (Մատթ. 5.3): Հոգով աղքատությունը խոնարհ վերաբերմունք է սեփական հոգեւոր որակների նկատմամբ, իր մեղսականության խոր գիտակցումը: Այս պայմանը ենթադրում է, որ մարդը չի հպարտանում իր ձեռքբերումներով ու նվաճումներով, այլ ընդհակառակը, գիտակցում է իր թերությունները եւ թուլությունները: Հոգեւոր աղքատությունը հպարտության, ունայնության ու ինքնասիրության հակառակն է, որոնք հաճախ հանգեցնում են հոգեւոր անկման: Խոնարհությունը Աստծո հետ մարդու

հարաբերությունները վերականգնելու բանալին է: Միայն խոնարհության միջոցով մենք կարող ենք հասկանալ մեր իսկական էությունը եւ ընդունել Աստվածային շնորհը: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Նա, ով ցանկանում է երկնքի Արքայության մեջ արժանանալ ավելի մեծ փառքի, այստեղ պիտի սիրի խոնարհությունն ու նվաստացումն ուրիշների առաջ»¹:

Մտածելով իր էության մասին՝ մարդը հաճախ բացահայտում է մի դառը ճշմարտություն՝ ինքը՝ աստվածային մեծ պարգևի՝ ազատ կամքի տերը, կամավոր ենթարկել է այն իր կրքերին: Հիմա նա շատ ավելի վատ գերության մեջ է, քան ֆիզիկական ձեռնաշղթաներով կապված մեկը: Կրքերի շղթաներն աննյութական են, բայց շատ ավելի ամուր, քան պողպատը, զրկում են մարդուն անկախ ընտրություն կատարելու հնարավորությունից: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Գիտեմ ուրիշ ալիքներ եւ ահավոր ալեկոծում, որը բարձրանում է հոգու մեջ՝ մարմնական կրքերի ալեկոծումը»²: Դա ստրկություն է, որից ազատվելը շատ ավելի դժվար է, քան ցանկացած ֆիզիկական կապանքից: Մարդու բնական բանականությունն ինքնին գիտելիքի հուսալի գործիք չէ: Այն հակված է իրականության մակերեսային ընկալման, սխալ դատողությունների ու ինքնախաբեության: Մարդու դատողությունները, որոնք հաճախ ուղեկցվում են ունայնությամբ եւ հպարտությամբ, հազվադեպ են արտացոլում աշխարհի իրական պատկերը: Դա լոկ փայլուն, բայց փխրուն պատյան է, որը թաքցնում է ներսի դատարկությունը: Նրա ներուժը մնում է չօգտագործված՝ հողի մեջ թաղված թանկարժեք քարի նման: Մենք հակված ենք ուռճացնելու մեր մտավոր կարողությունները՝ անտեսելով մեր գիտելիքների ու իմացության հսկայական

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 397.

² Там же, с. 422.

բացերը: Նույնիսկ ամենափայլուն մտքերը, որոնք հղկված չեն հոգեւոր փորձով, հաճախ կոպիտ սխալներ են պարունակում, քանի որ զերծ չեն նեղ հայացքներից եւ անձնական նկրտումներից: Ոչ պակաս անմխիթար վիճակում է մեր զգացմունքների ու բարոյական արժեքների աղբյուրը՝ սիրտը: Եսասիրությունը, թույլ կամքը եւ վայելքների անհագ ծարավն անմաքուր սրտի սովորական ուղեկիցներն են: Այս հատկանիշներն անփոփոխ չեն, բայց խիստ դժվարացնում են հոգեւոր աճի ու ինքնակատարելագործման ճանապարհը: Եսակենտրոնությունը մթագնում է մեր տեսլականը՝ խանգարելով մեզ տեսնել ուրիշների կարիքները եւ հասկանալ սեփական գոյության իմաստը: Հոգու դատարկությունը մարդուն դրդում է երեւակայական երջանկություն փնտրել ականթարթային հաճույքների մեջ, որոնք էլ իրենց հերթին ավելի են խորացնում դժգոհության ու միայնության զգացումը:

Ոչինչ մեզ չի մոտեցնում Աստծուն եւ սիրտը լցնում Նրա հանդեպ սիրով, բացի իսկական խոնարհությունից՝ զուգորդված ականաժանքով ու անկեղծ աղոթքով: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Ե՛ւ Աստծուն, ե՛ւ մարդկանց ատելի է հպարտությունը, իսկ խոնարհությունն սիրողներին վեհացնում է Տերը»¹: Խոնարհությունն առաջացնում է ապաշխարության, որը մարդուն ազատում է հպարտությունից ու ինքնահավանությունից: Լոկ սեփական մեղքերի անկեղծ, հավատքի վրա հիմնված խոստովանության դեպքում մարդը կարող է հնազանդությանմբ եւ խոնարհությանմբ դիմել Քրիստոսին՝ գիտակցելով Նրա սրբությունը: Այդ գործընթացի անբաժանելի մասն է խոնարհությունը, առանց որի, առանց Աստծո սրբության առջեւ սեփական անգորությունն ընդունելու, ապաշխարությունը մնում է ձեւական ու չի բերում իսկական հոգեւոր բժշկություն:

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 369.

Իսկական խոնարհությունը ցուցադրական արարք չէ, այլ հոգու խոր ներքին վիճակ, որը միշտ չէ, որ համընկնում է արտաքին դրսեւորման հետ: Շատերը վարպետորեն պատկերում են խոնարհությունը՝ դրսեւորելով արտաքին հնազանդություն, սակայն ներքուստ լեցուն են հպարտությամբ եւ ինքնահավանությունամբ: Նրանք կարող են հրաժարվել աշխարհիկ բարիքներից՝ պաշտոններից, կոչումներից, պատիվներից, բայց միեւնույն ժամանակ համառորեն ձգտել ճանաչման, թեեւ այլ հարթությունում՝ հոգեւոր ոլորտում, որպես սուրբ հարգվելու ցանկություն ունեն: Սա կեղծավորություն է, դիմակ, որի հետեւում թաքնված է նույն ունայնությունը: Կան մարդիկ, ովքեր իրենց հրապարակավ անվանում են մեղավոր, բայց միեւնույն ժամանակ չափազանց ցավոտ են արձագանքում ուրիշների նույնանման հայտարարություններին: Սա նրանց թերությունների իրական ճանաչում չէ, այլ ընդամենը բարենպաստ լույսի ներքո ներկայանալու փորձ՝ թաքնվելով ցուցադրական ինքնադատապարտման հետեւում: Նման խոնարհությունը խաղ է, թատերական ներկայացում, որը նախատեսված է ուրիշների ընկալման համար: Նրանք խոնարհություն են ձեւացնում, բայց նրանց սրտերը մնում են անփոփոխ՝ լի իրենց անխախտ «ես»-ով: Խոնարհության արտաքին ձեւը չի համապատասխանում նրանց ներքին վիճակին: Կարելի է տեսնել մարդկանց, ովքեր քայլում են պատառոտված հագուստով, ցույց տալով իրենց աղքատությունն ու ճգնությունը, բայց նրանց սրտերը մնում են իսկական խոնարհությունից զուրկ: Նրանք չեն ցանկանում զգալ ներքին տառապանք, չեն պատրաստվում հոգեւոր վերափոխման, նրանց «պատառոտված հագուստը» ծառայում է միայն իբրեւ դիմակ՝ թաքցնելու իրենց իսկական էությունը: Լռությունը նույնպես խոնարհության երաշխիք չէ: Շատերը քիչ են խոսում, բայց միեւնույն ժամանակ նրանց սրտում եռում է քննադատությունն ու դատապարտումը հարեւանների հասցեին:

Նրանց ներաշխարհը լցված է չարություն, ատելություն, նախանձով, մինչդեռ արտաքուստ նրանք հանգիստ եւ լուռ բարության օրինակ են: Իսկական խոնարհությունն անձի խոր փոփոխություն է, ներքին աշխատանք սեփական անձի վրա, մշտական ինքնակատարելագործում եւ հոգեւոր աճի ձգտում, որի նշանը տեսանելի կլինի անձի բոլոր գործողություններում ու մտքերում, եւ ոչ միայն արտաքին դրսեւորումներում:

Խոնարհությունը թուլություն չէ, այլ ուժ, որը թույլ է տալիս մեզ մի կողմ թողնել մեր սեփական կարեւորության մասին կեղծ պատկերացումներն ու տեսնել մեզ այնպիսին, ինչպիսին կանք՝ սահմանափակ, անկատար արարածներ, որոնք Աստծո ողորմության կարիքն ունեն: Կարելոր է հիշել սեփական անցավորությունը եւ եղծականությունը: Մահվան մասին մտորումներն օգնում են մեզ՝ հասկանալու երկրային կյանքի ժամանակավոր բնույթն ու հոգեւոր արժեքների առաջնահերթությունը նյութական արժեքների նկատմամբ: Դա օգնում է հրաժարվել բոլոր անկարելոր բաներից՝ կենտրոնանալով գլխավորի վրա՝ հոգեւոր աճի ու ներդաշնակության իր հոգու եւ Աստծո միջեւ:

Խոնարհությունը հաճախ ուղեկցվում է արտասուքով՝ սեփական մեղքերի ու անկատարության գիտակցումից, ինչպես նաեւ երախտագիտության արցունքներով Աստծո ներման եւ սիրո համար: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Բարի կյանքի սկիզբն արտասուքն է աղոթքի ժամանակ»¹: Մենք պետք է հստակ տեսնենք մեր ոչնչությունը Աստվածային մեծության հանդիման ու գիտակցենք մեր ամբողջական կախվածությունը Նրանից: Այդ գիտակցումն իրական հոգեւոր աճի բանալին է: Մաքուր աղոթքը, իր հերթին, այս գործընթացի անբաժանելի մասն է: Այն չի սահմանափակվում միայն

¹ Там же, с. 356.

հայտնի աղոթքների մեխանիկական կրկնություններ, այլ սրտի զեղում է, որով մենք արտահայտում ենք մեր ուրախությունը եւ վիշտը, խնդրում մեղքերի թողություն ու շնորհակալություն հայտնում այն ամենի համար, ինչ Աստված տվել է մեզ: Աստծո առջեւ ակնածանքի եւ խոնարհության խոր զգացումը, որով ուղեկցվում է աղոթքը, թույլ է տալիս զգալ Նրա հետ իրական միասնությունը, Նրա ներկայությունն ու սերը: Խոնարհության, ակնածանքի եւ մաքուր աղոթքի համադրությունը պարարտ հող է ստեղծում հոգեւոր աճի համար՝ ավելի մոտեցնելով մեզ Աստծուն:

Մարդիկ, ովքեր ունեն հոգու աղքատություն, ընդունակ ու արժանի են Երկնքի Արքայությունում երանություն ստանալու: Նրանք գիտակցում են իրենց անարժանությունը, ինչը թույլ է տալիս լիովին հանձնվել Աստվածային շնորհի ազդեցությանը: Նման մարդիկ չեն ապավինում իրենց ուժերին, այլ ապավինում են Աստծուն, որն իրենց առաջնորդում է փրկության ճանապարհով: Խոնարհությունը չի նշանակում, որ մարդ պետք է իրեն նվաստացնի կամ անարժեք համարի: Դա պարզապես այն գիտակցումն է, որ իսկական ուժը եւ իմաստությունը գալիս են լոկ Աստծուց՝ ողջ բարիքի միակ Աղբյուրից: Մենք պետք է հասկանանք, որ մեզնից իսկապես բարի բան չի կարող առաջանալ: Այսպիսով, հոգու աղքատությունը ճշմարիտ երանության ու խաղաղության ճանապարհն է, որին կարելի է հասնել միայն Աստծո առջեւ խոր խոնարհության միջոցով:

Հոգու աղքատությունը բնորոշ է նրանց, ովքեր խուսափում են բռնությունից ու նախընտրում հակամարտությունների խաղաղ լուծումը: Նրանք շրջում են ձախ այտը, երբ հարվածում են աչին, ինչը խորհրդանշում է ներելու եւ վիրավորանքներին դիմանալու նրանց պատրաստակամությունը: Այս հատկությունը մարդուց պահանջում է ոչ միայն ներքին ուժ, այլեւ անկեղծ սեր, նույնիսկ թշնամիների հանդեպ: Ավելին, խոնարհությունը կապված է աղոթքի

անկեղծության հետ: Աստծո Որդին ուսուցանեց, որ ճշմարիտ աղոթքը չպետք է ցուցադրական լինի: Նա խրախուսում էր մարդկանց գաղտնի աղոթել՝ խուսափելով հրապարակային աղոթքներից, ինչը սիրում էին անել փարիսեցիները: Սա ցույց է տալիս, որ խոնարհությունը ոչ միայն վերաբերմունք է ուրիշների, այլև իր ու Աստծո հանդեպ: Խոնարհությունը սեփական թուլության եւ Աստվածային օգնության կարիքի գիտակցումն է: Հոգու աղքատությունը հոգեւոր ուժի ու ներքին աճի ցանկության դրսեւորում է: Հոգով աղքատությունը կարելի է հասկանալ որպես ազատագրում ամբարտաւանությունից եւ եսասիրությունից՝ թույլ տալով մարդուն ավելի լավ հասկանալ ու կարեկցել ուրիշներին: Այս վիճակում մարդն ավելի բաց է դառնում Աստվածային շնորհի հանդեպ, որը թույլ է տալիս նրան հոգեպես աճել: «Տերը հակառակ է ամբարտաւաններին, նա շնորհ է տալիս խոնարհներին» (Սուր. 3.34):

Խոնարհությունը պահանջում է համբերատար կրել վշտերը եւ զրկանքները: Ըստ ս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Վիշտը մեծ գործ է, մեծ այն բանի համար, որպեսզի մարդը դառնա քաջարի ու սովորի համբերության առաքինությունը»¹: Սա սեփական անկատարության խոր ըմբռնման եւ Աստվածային Նախախնամության ընդունման արդյունք է: Հիմնական կետը Աստծո ու մերձավորների առջեւ սեփական մեղքի գիտակցումն է՝ որպես ապրած դժվարությունների պատճառ: Պետք է հասկանալ, որ մեր գործողությունները եւ մտքերը հետեւանքներ ունեն, եւ որ վշտերը կարող են լինել հենց մեր մեղքերի հետեւանքը: Սա ոչ թե անզգայունության կամ բնական հույզերը ճնշելու կոչ է, այլ դժվարությունների նկատմամբ վերաբերմունքի փոփոխություն՝ բողոքներից ու ինքնաարդարացումներից հրաժարում: Խոնարհությունն օգնում է մեզ՝ վշտերի մեջ տեսնելու

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 441.

ոչ միայն պատիժ, այլև հնարավորություն՝ հոգեւոր աճի, մաքրագործման եւ Աստծուն մոտենալու համար: Փորձությունների միջով անցնելն ամրացնում է հավատն ու զարգացնում խոնարհությունը: Կարեւոր է հիշել, որ Աստված վշտերը չի ուղարկում պատժի նպատակով, այլ դրանք օգտագործում է որպէս մեր կատարելագործման գործիք: Դրանք հոգին մեղքից մաքրագործելու միջոցներ են: Հիսուս Քրիստոսն ինքը կրեց տառապանքը՝ դրանով իսկ ցույց տալով խոնարհության եւ սիրո օրինակ: Ուստի խոնարհության ոգով վշտեր կրելը ճանապարհ է դեպի հոգեւոր կատարելություն, որտեղ երախտագիտությունը այն ամենի համար, ինչ տեղի է ունենում, դառնում է Աստվածային նախախնամությունն ընդունելու բանալին: Խոնարհությունն օգնում է մեզ՝ վստահելու Աստծուն նույնիսկ կյանքի ամենամութ պահերին, ինչպէս նաեւ վշտերի մեջ գտնելու ոչ միայն ցավ, այլև հոգեւոր աճի եւ հավատի ամրապնդման հնարավորություն: Կարեւոր է հասկանալ, որ խոնարհությունը չի բացառում Աստծուց կամ ուրիշներից օգնություն խնդրելը, ընդհակառակը, սա Աստծո ողորմությունից վստահության ու կախվածության բնական դրսեւորում է:

Խոնարհության զարգացումը երկարատեւ եւ բարդ գործընթաց է, որը պահանջում է անձի խոր փոխակերպում, ու սերտորեն կապված է Հպարտության եւ դրա բոլոր դրսեւորումների վերացման հետ: Հպարտությունը, այս համատեքստում, հասկացվում է ոչ միայն որպէս ամբարտավանություն կամ մեծամտություն, այլև իբրեւ սեփական ինքնաբավության ու բացարձակ արժեքի խոր արմատավորված համոզմունք: Հոգեւոր ինքնաբավության, սեփական կարեւորության, Աստծուց անկախ լինելու զգացումը խոնարհության գլխավոր խոչընդոտն է: Եւ ընդհակառակը՝ խոնարհությունը սեփական սահմանափակումներն ու անկատարությունները գիտակցելու ուղին է: Այս ուղու վրա մարդը ոչ թէ պարզապէս նշում է, որ

ինքն անկատար է, այլ խորապես զգում է իր անկատարությունը սեփական անձի բոլոր որակներում՝ ֆիզիկական, զգացմունքային ու հոգեւոր: Ընդ որում, այդ գիտակցումը չի հանգեցնում հուսահատության, այլ հիմք է դառնում իրական հոգեւոր վերափոխման: Ինքնագնահատականը չի զրոյանում, այլ դառնում է ավելի համարժեք եւ իրատեսական՝ հիմնված օբյեկտիվ ինքնաընկալման, այլ ոչ թե հիմնազուրկ պատրանքների վրա:

Իսկական խոնարհությունը խոր գիտելիքի պտուղն է, իսկ այդ գիտելիքն ինքնին ծնվում է գայթակղությունների խառնարանի միջոցով: Խոնարհության ճանապարհը փշոտ ու ոլորապտույտ է՝ լի փորձություններով, որոնք բացահայտում են մեր իրական էությունը, մեր կախվածությունը Բարձրալից: Մարդը գիտակցելով իր թուլությունն եւ Աստծո օգնության կարիքը՝ ձեռք է բերում անկեղծորեն աղոթելու կարողություն: Որքան շատ աղոթքներ է նա բարձրացնում առ Աստված, այնքան ավելի խորն է նրա սիրտը խոնարհվում, այնքան ավելի է նա գիտակցում իր սահմանափակումներն ու թուլությունն ամենակարող Աստծո հանդիման: Այս խոնարհությունը, սեփական անզորության այս ճանաչումն աստվածային շնորհի բանալին է: Մարդն այս վիճակին հասնելուն պես արժանանում է Աստծո ողորմածությանը, սակայն ոչ ոք չի կարող լիովին գիտակցել սեփական թուլությունը՝ առանց որոշակի փորձությունների միջով անցնելու: Այս փորձությունները կարող են տարբեր ձևեր ունենալ՝ ազդելով ե՛ւ մարմնի, ե՛ւ հոգու վրա: Տերն ուղարկում է գայթակղություններ՝ ամրացնելու մեր հավատքը եւ մեզ ավելի մոտեցնելու Իրեն: Դրանք կարող են լինել փոքր դժվարություններ, որոնք անշաճ են թվում, բայց այնուամենայնիվ ստիպում են մարդուն մտածել իր կյանքի ու Աստծո կամքից կախվածության մասին: Կարող են լինել նաեւ ավելի լուրջ փորձություններ՝ ֆիզիկական եւ հոգեկան տառապանքներ, անմաքուր մտքերի չղաղարող հարձակումներ,

բազմատեսակ տհաճ իրադարձություններ: Աստված թույլ է տալիս, որ մարդիկ արհամարհվեն, վիրավորվեն ու նվաստացվեն ուրիշների կողմից, տառապեն ֆիզիկական հիվանդություններից, աղքատությունից եւ զրկանքներից, միայնություն եւ անօգնականության զգացումից: Այդ ամենը կոտրում է մարդու հպարտությունն ու մոտեցնում նրան ճշմարիտ հավատքին: Նույնիսկ սարսափելի իրադարձությունները, որոնք թվում են անարդար եւ անհասկանալի, հաճախ ծառայում են որպես խոնարհության հասնելու միջոց: Այս բոլոր փորձությունները պատիժ չեն, այլ մաքրագործման ու հոգեւոր կատարելագործման ճանապարհ: Դրանք ուղղված են նրան, որ մարդուն անընդհատ հիշեցնեն նրա թուլության եւ առ Աստված անընդհատ դիմելու անհրաժեշտության մասին: Գայթակղությունները խոնարհության դպրոց են, որտեղ մարդ սովորում է իսկական հավատ ու սեր Արարչի հանդեպ: Դրանք անհրաժեշտ փուլ են սեփական անձի եւ Աստծո ճշմարիտ իմացության ճանապարհին:

Մեծության յուրաքանչյուր դրսեւորում՝ լինի բնածին թե ձեռքբերովի, բացառապես Աստծո պարգև է: «Ի՞նչ բան ունես, որ ստացած չլինես» (Ա Կոր. 4.7): Այս շնորհը բացարձակապես անհատույց է ու մարդկային որեւէ վաստակի արդյունք չէ: Մենք արժանի չենք մեր գոյությանը կամ դրա բերած բարիքներից որեւէ մեկին: Հենց մեր լույս աշխարհ գալն աստվածային կամքի գործողություն է, եւ բոլոր հետագա իրադարձությունները, որ ազդում են մեր կյանքի վրա, ներառյալ մեծության հասնելը, նույնպես այս կամքի դրսեւորումներ են: Մեծություն, տաղանդ, նույնիսկ արդար կյանք՝ սա անձնական սեփականություն չէ, այլ հանձնարարություն Աստծուց, ու մենք պիտի հաշիվ տանք դրա օգտագործման համար: Բոլոր բարիքների աստվածային ծագման ըմբռնումը մարդու կյանք է բերում խոնարհության եւ պատասխանատվության զգացում՝ խրախուսելով նրան աստվածահաճո կերպով օգտագործել իր ստացած

պարգեւները: Այսպիսով, խոնարհությունը հիմնված է խոր ինքնա-
ճանաչման վրա:

Խոնարհությանը հակառակ է հպարտությունը: Հպարտությու-
նը, թերեւս, ամենանենգ ու վտանգավոր զգացումն է, որ կարող է
ապրել մարդու սրտում: Վտանգն այն է, որ հպարտությունը ստվե-
րում է մնացած ամեն ինչ՝ խեղաթուրելով իրականության ընկալու-
մը: Իզուր չէ, որ Սուրբ Գիրքն ասում է. «Աստված դիմադրում է
հպարտներին»: Այս արտահայտությունը պարզապես խրատ չէ, այլ
լուրջ փաստի արձանագրում. հպարտությունն անհաղթահարելի
խոչընդոտ է իսկական հոգեւոր զարգացման եւ Աստծո շնորհի
ձեռքբերման համար: Հատկապես վտանգավոր է հպարտության
զաղտնիությունը: Այն խորապես արմատավորված է մարդու հո-
գում, այնքան խոր, որ գրեթե անհնար է ինքնուրույն ճանաչել այն:
Առանց Աստծո օգնության՝ մենք դժվար թե կարողանանք տեսնել
այս մահացու շարիքը մեր մեջ: Պարադոքսն այն է, որ մենք հպար-
տություն ենք նկատում հաճախ այլ մարդկանց մեջ, քան ինքներս
մեր մեջ: Մենք հեշտությամբ տեսնում ենք այլ արատներ՝ հարբեցո-
ղություն, գողություն, պոռնկություն, բայց ոչ հպարտություն:

Հպարտության դեմ պայքարի դժվարությունը պակաս նշանա-
կալից չէ, քան դրա վտանգը: Հպարտության նկատմամբ հաղթա-
նակը մեծ ջանքեր ու Աստծո օգնություն է պահանջում: Այս շարիքը
մշտապես առկա է մեր մեջ եւ դրսեւորվում է տարբեր կերպ՝ կախ-
ված կյանքի հանգամանքներից: Բարեկեցության ժամանակաշր-
ջաններում այն դրսեւորվում է ամբարտավանությամբ, ուրիշների
հանդեպ արհամարհանքով ու այլոց նվաստացնելու ցանկությամբ:
Անհաջողության պահերին դա հանգեցնում է վրդովմունքի, տր-
տունչի եւ դառնության: Նույնիսկ երբ մենք փորձում ենք զարգաց-
նել այնպիսի առաքինություններ, ինչպիսիք են համբերությունն ու
հեզությունը, հպարտությունը դրսեւորվում է կեղծավորությամբ,

մեր ձեռքբերումներով պարծենալով եւ փորձելով ավելի լավը երեւալ, քան մենք իրականում կանք: Ահա թե ինչու այդքան դժվար է ազատվել հպարտութունից: Այն ոչ միայն մեղքերից մեկն է, այլ հոգու խոր հիվանդություն, որը պահանջում է մշտական զգոնություն, խոնարհություն ու անդադար աղոթք՝ Աստծո օգնության համար այս նենգ եւ վտանգավոր ուժի դեմ պայքարում:

Հպարտությունը սոսկ մեղք չէ, այլ խոր ու համատարած շարիք, որին հակադրվում են ոչ թե ինչ-որ ուժեր, այլ հենց Աստված: Սա առանցքային դրույթ է, որը պահանջում է լրացուցիչ պարզաբանում: Սուրբ Գիրքը ցույց չի տալիս, որ Աստված ուղղակիորեն ընդգիմանում է նրանց, ովքեր մեղավոր են որկրամոլության, պոռնկության, բարկության կամ արծաթասիրության մեջ: Իսկ ինչո՞ւ է Նա ընտրովի հակառակվում հենց հպարտությանը: Փաստն այն է, որ այլ արատները, որպես կանոն, վնաս են պատճառում առաջին հերթին իրենց՝ մեղավորներին ու նրանց շրջապատող մարդկանց: Որկրամոլը վնասում է իր առողջությանը, պոռնիկը վնասում է իր հոգուն եւ համբավին, զայրացածը՝ հարեւանների հետ հարաբերություններին, իսկ արծաթասերը՝ իր հոգեւոր կյանքին: Այս արատների ազդեցությունը, թեեւ կործանարար է, բայց մնում է մարդկային հասարակության շրջանակներում՝ սահմանափակված լինելով նրա սոցիալական ու ֆիզիկական փոխազդեցությունների շրջանակով: Այնինչ՝ հպարտությունը Աստծո տեղը զբաղեցնելու, Նրան հավասար լինելու, Նրանից անկախանալու հավակնություն է: Գոռոզ, հպարտ մարդն իրեն վեր է դասում բոլորից եւ ամեն ինչից ու իրեն, փաստորեն, աստված է հռչակում: Սա ուղղակի վիրավորանք է՝ հասցված Աստվածային մեծությանը: Հպարտությունը ոչ միայն խախտում է պատվիրանները, այլեւ ժխտում է Աստվածային իշխանության եւ կարգուկանոնի բուն սկզբունքը՝ ձգտելով փոխարինել այն իր սեփական եսակենտրոն կամքով: Ավելին, հպարտությունն

անհաշիվ այլ մեղքերի արմատն է։ Այն ծնում է նախանձ, ատելություն, ագահություն, խաբեություն ու այլ արատներ։ Ուստի հպարտության դեմ պայքարն ուղղված է մեղսական վարքի սկզբնապատճառի դեմ. այն ճշմարիտ ապաշխարության եւ հոգեւոր վերափոխման ճանապարհի սկիզբն է։ Միայն հպարտությունից հրաժարվելով մարդը կարող է մոտենալ Աստծուն ու գտնել իսկական երանություն եւ խաղաղություն։ Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Հպարտ ու անհնազանդ մարդը դառը օրեր է տեսնելու, իսկ խոնարհամիտը եւ համբերատարը միշտ ուրախանալու է ի Տեր»¹։

Հպարտությունը դրսեւորվում է մեր ներքին կյանքի ամենատարբեր ոլորտներում՝ ազդելով մտքի, կամքի ու սրտի վրա։ Մտքում այն դրսեւորվում է որպես ամբարտավան, ինքնագոհ իմաստակություն, որպես սեփական մտավոր կարողությունների չափազանցված պատկերացում, որպես աննկուն ինքնավստահություն, որը բացառում է սեփական արդարության մեջ կասկածելու ցանկացած հնարավորություն։ Հպարտությամբ պատված մարդը համոզված է իր մտավոր գերազանցության մեջ ուրիշների նկատմամբ՝ անտեսելով այլոց կարծիքը եւ փորձը։ Կամային ոլորտը նույնպես ենթարկվում է հպարտության աղավաղող ազդեցությանը։ Այստեղ դա դրսեւորվում է որպես աննկուն կամակորոտություն, իրավիճակի ու մարդկանց նկատմամբ լիակատար վերահսկողության ցանկություն, ամեն ինչ յուրովի անելու համառ ձգտում՝ առանց որեւէ մեկի շահերը եւ ցանկությունները հաշվի առնելու, բացի սեփականից։ Այս դեպքում ինքնավստահությունը հասնում է իր գագաթնակետին՝ վերածվելով անխոհեմության, որը կարող է հանգեցնել վտանգավոր ու կործանարար գործողությունների։ Նման մարդը չի լսում որեւէ մեկի խորհուրդը, հաշվի չի առնում իր գործողությունների

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 67.

հնարավոր հետեւանքները եւ աննահանջ համառությամբ գնում է դեպի իր պատկերացրած նպատակը, նույնիսկ եթե դա վնաս է պատճառում իրեն թե՛ իրեն, թե՛ ուրիշներին: Հպարտությունը դրսեւորվում է նաեւ սրտում՝ այն լցնելով ինքնասիրությամբ ու եսակենտրոնությամբ: Հպարտությամբ համակված մարդն ապրում է միայն իր համար՝ ձգտելով սեփական վայելքներին եւ բարեկեցությանը, լիովին անտեսելով ուրիշների կարիքներն ու զգացմունքները: Նրա սիրտը փակ է կարեկցանքի եւ ողորմածության համար, նա ընդունակ չէ անձնագոհության ու այլասիրության: Նրա ամբողջ կյանքը կենտրոնացած է իր անձի շուրջը, եւ նա ավելի կարեւոր բան չի տեսնում, քան իր հարմարավետությունն ու իր քմահաճույքների բավարարումը: Այս վիճակը ծնում է շատ կրքեր եւ արատներ, որոնք ոչնչացնում են անհատականությունն ու խանգարում Աստծո եւ մարդկանց հետ ներդաշնակ հարաբերություններին:

Հպարտությունը հաղթահարելու համար մենք պետք է հրաժարվենք ինքնահավանությունից, մեր գերազանցության մասին պատրանքներից ու ամբարտավանությունից: Անհրաժեշտ է հաղթահարել սեփական կամքը, հրաժարվել վայելքների տենչանքից եւ եսասիրական ցանկությունների բավարարումից: Միտքն ու կամքը պիտի ստորադասվեն Աստծո վարդապետությանը եւ կամքին՝ ձգտելով մտածել, ցանկանալ, զգալ ու գործել Աստվածային կամքին համապատասխան՝ առաջնորդվելով Աստծո հանդեպ սիրով եւ Նրան հաճոյանալու, Նրան փառաբանելու ցանկությամբ: Միայն այս մոտեցումը մեզ թույլ կտա ազատվել հպարտության ծանր շղթաներից ու իրական երջանկություն գտնել Աստծուն եւ մարդկանց ծառայելու մեջ:

Հպարտությունը հաճախ սխալմամբ նույնացվում է զգացմունքների հետ, որոնք յուրաքանչյուր մարդու անհրաժեշտ են առողջ ինքնագնահատականի ու հասարակության մեջ ներդաշնակ

գոյության համար: Սակայն այս հասկացությունները սկզբունքորեն տարբեր են: Արժանապատվությունը ոչ թե ինքնարժեւորման ուժնացված զգացում է, այլ հարգանք սեփական անձի նկատմամբ, որը հիմնված է սթափ ինքնագնատականի վրա: Դա ինքնարժեւորման ներքին զգացում է, որը մշտական արտաքին հաստատում չի պահանջում: Իրական ինքնահարգանք ունեցող անձը չի ձգտում նվաստացնել ուրիշներին, որպեսզի իրեն բարձրացնի: Ընդհակառակը, նա կարողանում է ընդունել իր սխալները, քննադատությունը եւ հարգել ուրիշների կարծիքը: Նա ընդունակ է ե՛ւ առաջնորդելու, ե՛ւ հնազանդվելու՝ չկորցնելով սեփական արժանապատվության զգացումը: Խոնարհաբար ենթարկվելու այս կարողությունը՝ առանց ինքն իրեն ստորացնելու, հասուն անհատականության ամենակարեւոր հատկանիշներից մեկն է:

Հպարտությունը, ի տարբերություն ինքնահարգանքի, ուրիշների նկատմամբ գերազանցության կործանարար զգացում է՝ հաճախ առանց որեւէ իրական հիմքի: Հպարտ մարդը ձգտում է մշտական ինքնահաստատման՝ հաճախ ուրիշներին վիրավորելու կամ նվաստացնելու հաշվին: Նա ի վիճակի չէ ընդունել սեփական թերությունները եւ հազվադեպ է լսում ուրիշների կարծիքը: Նրա ինքնագնահատականը պատրանք է, փխրուն պատյան, որը թաքցնում է իր հանդեպ խոր անվստահությունը: Այս պատրանքը պահպանելու համար նա հաճախ դիմում է ստի ու ինքնախաբեության: Նա ընդունակ չէ իսկական խոնարհության եւ ընդունում է միայն հաղթանակները՝ անտեսելով կորուստներն ու անհաջողություններից քաղած դասերը: Հպարտության հիմքում ընկած է անարժան լինելու վախը, իր չբավարարված էգոյի ուժնացված պահանջները, որոնք հանգեցնում են մշտական լարվածության եւ արտաքին աշխարհին սեփական արժեքն ապացուցելու ցանկության: Ինքնահարգանքն առողջ անհատականության հիմքն է, որը նպաստում է

ներդաշնակությանը իր ու շրջապատող աշխարհի հետ, մինչդեռ հպարտությունը կործանարար զգացում է, որը ոչնչացնում է ինչպես մարդու ներաշխարհը, այնպես էլ նրա հարաբերություններն ուրիշների հետ: Նրանց միջև տարբերությունը ոչ թե ինքնավստահության աստիճանի մեջ է, այլ այդ վստահության ուղղություն: Ինքնահարգանքն ուղղված է դեպի ներս, իսկ հպարտությունն ուղղված է դեպի դուրս՝ դեպի սեփական գերազանցության հաստատման ուրոնումը: Հետեւաբար՝ կարեւոր է կարողանալ տարբերակել այս երկու հասկացությունները եւ ձգտել զարգացնել իրական արժանապատվության, այլ ոչ թե հպարտության պատրանքային զգացում:

«Երանի՛ սգավորներին, որովհետեւ նրանք պիտի մխիթարվեն» (Մատթ. 5.4): Մարդը, ով գիտակցել է իր հոգեւոր աղքատությունը, միշտ սգում է իր մեղքերի ու զանցանքների պատճառով: Այստեղ կարեւոր է նշել աշխարհիկ եւ հոգեւոր աղքատության տարբերությունը: Պողոս առաքյալը մատնանշում է, որ աշխարհիկ աղքատությունն ուղեկցվում է հուսահատությամբ, որը կարող է հանգեցնել հոգու կործանման (Բ Կոր. 7.10), մինչդեռ հոգեւոր աղքատությունը ծնում է ապաշխարություն: Աշխարհիկ աղքատությունն արտաքին հանգամանքների, զրկանքների ու նյութական բարիքների պակասի հետեւանքով առաջացած վիճակ է: Դրա հետ կապված տրտմությունը հաճախ ունենում է հուսահատության, վհատության բնույթ՝ մարդու մեջ ծնելով միայնության զգացում, դառնություն եւ կյանքի հանդեպ ատելություն: Դա կրավորական, ակամա տրտմություն է, որն առաջանում է անկառավարելի արտաքին գործոններից: Այն ճնշում է, զրկում ուժից ու հույսից՝ մարդուն մղելով անհուսության արատավոր շրջանի մեջ: Այդ աղքատությունը ոչ թե մաքրագործում, այլ քայքայում է հոգին՝ զրկելով նրան հավատից եւ հոգեւոր զարգացման կարողությունից: Ընդհակառակը, հոգով աղքատությունը աշխարհիկ բարիքներից գիտակցված հրաժարում

է հանուն հոգու փրկության: Սա դժվարությունների կամավոր ընդունումն է, խոնարհությամբ Աստծո կամքին հնազանդվելու ցանկություն: Դրան ուղեկցող լացը հուսահատություն չէ, այլ մեղքերի համար զղջում, Աստծո առջեւ սեփական մեղսականության խոր զգացում: Սա կամավոր վիճակ է, գիտակցված ընտրություն, հոգեւոր մաքրագործման ակտիվ գործընթաց: Նման լացը դառնում է փրկության գործիք: Այն անբաժանելի է հոգեւոր վերափոխումից, որը տեղի է ունենում դժվարությունները կամավոր, հանուն Աստծո ընդունելու միջոցով: Սա խոնարհության, աշխարհիկ ունայնությունից հրաժարվելու ճանապարհն է, իսկական ներքին ազատությունը գտնելու ուղին: Սա է երկու տեսակի աղքատության ու նրանց ուղեկցող լացի հիմնական տարբերությունը:

Ահա թե ինչու Ավետարանում հոգով աղքատներին հետեւում են սգավորները, նրանք, ովքեր լաց են լինում իրենց մեղքերի պատճառով: Կարելոր է նշել, որ Քրիստոսը չի օրհնում ամեն տեսակի լաց: Սիրելիների կորստի, երկրային հարստության կորստի կամ սոցիալական կարգավիճակի կորստի պատճառով թափված արցունքները, թեեւ բնական են, սակայն երանելի չեն: Նման լացը հաճախ եսական տրոհության եւ անցողիկ արժեքներին կապվածության հետեւանք է: Ավելին, երանելի լացի այս տեսակին չի պատկանում նաեւ սեփական սխալների ու հիմարության հետեւանքով առաջացած վիշտը: Իսկական արցունքները օրհնվում են միայն այն դեպքում, երբ հոսում են սեփական մեղքերի համար զղջումից, ինչպես նաեւ մերձավորների մեղքերի հանդեպ կարեկցանքից: Ուրիշների ցավի հանդեպ նման կարեկցանքը, որը բխում է մարդկային մեղսականության համընդհանրության ըմբռնումից, հոգեւոր աճի եւ Աստծուն մոտենալու նշան է: Այս համատեքստում լացը դառնում է ոչ թե թուլության նշան, այլ տոկունության, կարեկցանքի եւ անձնուրաց սիրո կարողության դրսեւորում, որն ընկած է

քրիստոնեական հավատքի ու մերձավորներին ծառայելու հիմքում: Այս լացը սիրտը մաքրելու եւ իսկական հոգեւոր հարստություն ձեռք բերելու ճանապարհն է, որն անհամեմատ ավելի արժեքավոր է ցանկացած երկրային գանձերից: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Լացը կերտում եւ պահպանում է, լացն արտասուքով սրբում է հոգին ու այն մաքուր է դարձնում»¹:

Երանելի լացի ձեռք բերումը սկսվում է տրտմության խոր զգացումից, որը գալիս է սեփական մեղքերի եւ անկատարության գիտակցումից: Այն կարող է հոգու մեջ խոնարհություն արթնացնել ու կյանքի կոշեւ ապաշխարության արցունքները, որոնք վկայում են անկեղծ զղջման եւ հոգեւոր մաքրության ցանկության մասին: Սուրբ հայրերը, հենվելով հոգեւոր կյանքի դարավոր փորձառության վրա, բացահայտել են մի քանի միջոցներ, որոնք նպաստում են այս վիճակին հասնելուն: Առաջին ու, թերեւս, ամենակարեւոր միջոցը Հիսուս Քրիստոսի կյանքի եւ տառապանքների մասին խորհրդածելն է: Ավետարանի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը, խաչի վրա Նրա տառապանքի մասին խորհրդածությունը, Փրկչի զոհաբերության եւ սիրո խոր ըմբռնումը – այս ամենը կարող է սրտում արթնացնել սեփական հոգեւոր անբավարարության խոր զգացում ու հանգեցնել անկեղծ ապաշխարության: Բացի այդ՝ սրբերի կյանքն ուսումնասիրելը, նրանց հոգեւոր սխրանքները քննելը, մեղքի դեմ պայքարը եւ սրբության ձգտումը ծառայում են որպէս հզոր ոգեշնչում ու օրինակ, որին պետք է հետեւել: Մենք նրանց մեջ տեսնում ենք նույն Աստվածային զորության արտացոլումը, որն օգնեց նրանց՝ հաղթահարելու իրենց սեփական թուլությունները, եւ դա մեզ խրախուսում է աշխատել ինքներս մեզ վրա: Երանելի լաց ձեռք բերելու երկրորդ կարեւոր միջոցը դա ճիշտ

¹ Там же, с. 240.

վերաբերմունքն է կյանքի վշտերի ու դժվարությունների նկատմամբ: Զի կարելի վիշտ փնտրել, բայց պետք չէ նաեւ խուսափել դրանից, քանի որ վշտերը, փորձությունները, կյանքի անհաջողությունները հոգու մաքրագործման միջոցներ են: Կարելոր է սովորել ընդունել դժվարությունները՝ որպես հոգեւոր աճի, խոնարհության եւ Աստծո հետ կապն ամրապնդելու հնարավորություն: Երրորդ ճանապարհը երկրային կյանքի անցողիկության ու Աստծո հետ հանդիպման անխուսափելիության գիտակցումն է: Մահվան մասին մշտապես հիշելն օգնում է սթափ գնահատել ժամանակի արժեքը, հասկանալ երկրային հոգսերի ունայնությունը եւ կենտրոնանալ գլխավորի՝ հոգու փրկության վրա: Վերջին դատաստանի եւ սեփական կյանքի համար հաշիվ տալու անհրաժեշտության մասին խորհելը զորեղ խթան է ապաշխարության ու սրբության ցանկության համար: Պետք է ոչ միայն հիշել մահը, այլեւ ճանաչել այն որպես անցում դեպի հավերժություն, որտեղ յուրաքանչյուրը հատուցում կստանա՝ ըստ իր գործերի: Այս գիտակցությունը մեզ պիտի համակի Աստծո երկուդով, խոնարհ ակնածանքով եւ մեր կյանքը դեպի լավը փոխելու ցանկությամբ: Եւ վերջապես, չորրորդ, շատ կարելոր միջոցը սեփական կամքից հրաժարումն է: Դա նշանակում է պատրաստ լինել հրաժարվել սեփական ցանկություններից ու կրքերից, եթե դրանք խանգարում են հոգեւոր աճին: Սա դժվար, բայց անհրաժեշտ ճանապարհ է դեպի իսկական խոնարհություն: Սեփական շահերը հանուն Աստծո եւ մերձավորների զոհաբերելը գիտակցված ընտրություն է: Դա պայքար է հպարտության ու եսասիրության դեմ, սեփական կամքը Աստծո կամքին ստորադասելու միջոցով: Այս ամենը նպաստում է երանելի լացի առաջացմանը, որը վկայում է հոգու իսկական մաքրագործման մասին:

Երանելի լացը սոսկ տրտմության արտասուք չէ, այլ խորապես հոգեւոր ապրում է, որը բնորոշ է Աստծո առջեւ խոնարհության

վիճակի հասած եւ բարոյական մաքրություն ձեռք բերած մարդուն: Դա հուսահատության հեկեկանք չէ, այլ լաց է, որը բխում է սեփական թուլության գիտակցումից ու Աստվածային կամքից բացարձակ կախվածությունից: Դա անկեղծ ապաշխարության վկայություն է, բայց առանց հուսահատության, եւ Աստծո ներման ու ուղորմության հույսով: Նման վիճակ հնարավոր է միայն այն մարդու համար, ով անցել է հոգեւոր զարգացման երկար ճանապարհ: Սա ճանապարհ է, որը ներառում է իր մեղքերի ու թերությունների գիտակցումը, սեփական կրքերի դեմ պայքարը եւ կատարելագործվելու ցանկությունը: Երանելի լացն ակնթարթային վիճակ չէ, այլ ինքն իր վրա երկարատեւ աշխատանքի պտուղ, խոր ներքին վերափոխման արդյունք: Այն սերտորեն կապված է սեփական տգիտության եւ անկատարության խոր ըմբռնման հետ: Խոնարհությունն ու երանելի լացն անբաժան են, նրանք լրացնում եւ զորացնում են միմյանց՝ ներդաշնակություն ստեղծելով հավատացյալի հոգում: Կարեւոր է նշել, որ երանելի լացը թուլության կամ հիվանդագին վիճակի նշան չէ: Ընդհակառակը, այն վկայում է ոգու ուժի մասին՝ լինելով մարդկայնության բարձրագույն դրսեւորումը, որը կարելի է ձեռք բերել միայն եսասիրության հաղթահարման ու Աստվածային սերը որպէս բարձրագույն արժեք ընդունելու միջոցով: Երանելի լացը լի է հավատով, հույսով եւ սիրով: Դա Աստծո հետ կենդանի ու անկեղծ հաղորդակցության վկայությունն է:

«Երանի՛ հեզերին, որովհետեւ նրանք երկիրը պիտի ժառանգեն» (Մատթ. 5:5): Իսկական երանելի լացը, թեեւ հազվադեպ է պատահում, բայց քիչ թե շատ հասկանալի է, քանի որ արտասուքը բնական երեւոյթ է: Շատ ավելի դժվար հասկանալի եւ ընդունելի է հեզությունը: Ի տարբերություն լացի, որը թեեւ կարող է մերժում առաջացնել, բայց մնում է համեմատաբար ընկալելի զգացմունքային դրսեւորում, հեզությունն ավելի նուրբ ու բարդ հոգեւոր

հատկություն է: Դա ինքնատիրապետում, համբերություն, զիջողություն եւ բարություն դրսեւորելու կարողություն է նույնիսկ անարդարության կամ սադրանքի դեպքում: Հեզությունը ոչ թե զգացմունքների բացակայությունն է, այլ դրանք կառավարելու կարողությունը՝ թույլ չտալով նրանց տիրել ձեզ եւ թելադրել ձեր վարքագիծը: Սա ամենալարված իրավիճակներում ներքին հանգստությունն ու խաղաղությունը պահպանելու ունակությունն է: Ժամանակակից աշխարհում, որտեղ գնահատվում է ինքնավստահությունը, ագրեսիվությունը եւ ինքնահաստատման ցանկությունը, հեզությունը հաճախ ընկալվում է որպես թուլության կամ անվճռականության նշան: Սակայն այս հատկության ավելի խոր քննությունը ցույց է տալիս, որ հեզությունը ակտիվ ինքնատիրապետում է, կոնֆլիկտները լուծելու եւ շրջապատող աշխարհում ներդաշնակություն ստեղծելու ունակություն: Այն պահանջում է զգալի ներքին ուժ ու ինքնագիտակցության բարձր մակարդակի զարգացում: Ըստս. Հովհան Ոսկեբերանի. «Հեզությունը մեծ ուժի նշան է»¹:

Հեզ լինելը չի նշանակում անտեսել սեփական իրավունքները կամ համակերպվել մշտական նվաստացման հետ: Հեզությունը գիտակցված ընտրություն է, որը խորապես արմատավորված է արդարության եւ ավելի վերին դատաստանի հանդեպ հավատի մեջ: Դա ենթադրում է ներքին ուժ ու վստահություն, որ Աստվածային Նախախնամությունն ամեն ինչ իր տեղը կգնի: Վրեժխնդրության եւ զայրույթի փոխարեն հեզ մարդն արդարության հույս ունի՝ չստանձնելով դատավորի դերը: Սա չի նշանակում անգործություն. հեզ մարդը կարող է պաշտպանել իր իրավունքները, բայց դա անում է առանց ագրեսիայի եւ բարկության՝ ձգտելով հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը: Պողոս առաքյալը կոչ է անում.

¹ Симфония по творениям святителя Иоанна Златоуста, с. 239.

«Ինքներդ վրէժխնդիր մի՛ եղէք, սիրելիներ՛, այլ թո՛յլ տուէք, որ Աստծու բարկութիւնը կատարի այն. որովհետեւ գրուած է. «Իմն է վրէժխնդրութիւնը, եւ ես կը հատուցեմ», – ասում է Տէրը» (Հռոմ. 12.19): Այստեղ առաքյալն ընդգծում է հեզության էությունը՝ վստահել աստվածային արդարադատությանն ու հրաժարվել ինքնադատաստանից: Հեզությունը տոկունության դրսեւորում է, հուզերը կառավարելու եւ ռացիոնալ գործելու կարողությունն է նույնիսկ դժվարին իրավիճակներում: Այն խաղաղություն է ստեղծում ոչ միայն շրջապատում, այլեւ մարդու ներսում՝ հանդարտեցնելով հոգին ու նրան ավելի խաղաղ եւ հանգիստ դարձնելով:

Հիսուս Քրիստոսը կոչ է անում. «Սովորե՛ք ինձնից, որովհետեւ ես հեզ եմ եւ սրտով խոնարհ» (Մատթ. 11.29): Այս արտահայտությունը պարզ ցանկություն չէ, այլ հոգեւոր կատարելագործման ուղեցույց, որը մատնանշում է հեզությունը՝ որպէս քրիստոնյայի հիմնական հատկանիշ: Հեզությունը հոգու ներքին վիճակ է՝ հիմնված հավատի ու Քրիստոսի հանդեպ սիրո վրա: Դա հանդարտություն է եւ անդորր, որն անսասան է նույնիսկ անարդարության, հալածանքի կամ վիրավորանքի առջեւ՝ լինի դա մարդկանցից, թե դիվային ուժերից: Հեզությունը ներքին խաղաղություն պահպանելու կարողությունն է նույնիսկ կյանքի ամենադժվար իրավիճակներում: Այն դրսեւորվում է ներողամտությամբ՝ ոչ թե վիրավորանքը պարզապէս անտեսելով, այլ գիտակցաբար հրաժարվելով վրեժխնդիր լինելուց կամ սրտում չարություն կրելուց: Ներելը բացասական հուզերի շղթաներից ազատվելն է՝ վրդովմունքը վերածելով սիրո եւ կարեկցանքի: Սա չի նշանակում, որ հեզ մարդը հանդուրժում է բռնությունը կամ թույլ է տալիս իրեն օգտագործել: Հեզությունը համատեղելի է սեփական իրավունքների ու համոզմունքների պաշտպանության հարցում հաստատականության եւ վճռականության հետ, սակայն այդ պաշտպանությունն իրականացվում է

առանց բռնություն ու զայրույթի: Կարելոր է հասկանալ, որ հեղու-
թյունը երկարատեւ հոգեւոր աշխատանքի արդյունք է: Այն Սուրբ
Հոգու պարգեւ է, ուստի այն ձեռք բերելն անհնար է առանց մշ-
տական ազոթքի, Սուրբ Գրքի ընթերցանության եւ Եկեղեցու խոր-
հուրդներին մասնակցելու:

Սաղմոսում ասված է. «Եւ հույս ունեմ տեսնել Տիրոջ բարու-
թյունը ողջերի երկրում» (Սաղմ. 26.13): Այս արտահայտությունն
ուղղակիորեն կապված է երկիրը ժառանգելու մասին հեզերին տր-
ված խոստման հետ: Սակայն այս խոստումը ճիշտ հասկանալու
համար պահանջվում է ավելի խոր վերլուծություն, քան պարզապես
հողամասերի բառացի սեփականության իրավունքը: Քրիստոնյա-
ների համար «Երկիրը ժառանգելը» բացառապես նյութական ձեռք-
բերում չէ, այլ, առաջին հերթին, փոխաբերություն է հոգեւոր ժա-
ռանգության, հավերժական երանության հանդերձյալ կյանքում:
Այս խոստումը վերաբերում է ե՛ւ Եկեղեցուն որպես ամբողջություն,
ե՛ւ յուրաքանչյուր հավատացյալին անհատապես: Լայն իմաստով՝
«երկիրը» խորհրդանշում է Աստծո արքայությունը՝ հավերժական
հանգստի ու կյանքի լիության վայրը: Հավերժական երանությունը
ոչ միայն տառապանքի բացակայությունն է, այլեւ հավիտենական
կյանք է Աստծո հետ հաղորդակցության մեջ: Կարելոր է նշել, որ
այն ձեռք է բերվում ոչ միայն մարդկային ջանքերով, այլեւ Աստծո
շնորհով, որը տրվում է առ Հիսուս Քրիստոս հավատքով: Ավելին,
«երկիրը ժառանգելու» հասկացությունն ունի նաեւ վախճանաբա-
նական կողմ՝ կապված Քրիստոսի երկրորդ գալստեան եւ երկրի
վրա Աստծո Թագավորության հաստատման հետ: Այս համատեքս-
տում «Երկիրը» կարող է խորհրդանշել վերականգնված եւ նորաց-
ված աշխարհ՝ զերծ չարից ու տառապանքից, որտեղ տիրում են
արդարությունը եւ սերը: Այսպիսով, հեզ մարդկանց՝ երկիրը
ժառանգելու խոստումը ներառում է ե՛ւ հետմահու հոգեւոր

ժառանգությունը հավատացյալի կյանքում, ե՛ւ մասնակցությունը Աստծո ապագա արքայությանը, որը խոստացվել է Հիսուս Քրիստոսի բոլոր հետեւորդներին:

«Երանի՛ նրանց, որ քաղցն ու ծարավն ունեն արդարության, որովհետեւ նրանք պիտի հագենան» (Մատթ. 5.6): Հոգեւոր իմաստով քաղցը եւ ծարավը Աստծո ճշմարտության ու արդարության ցանկությունն է: Այս եզրույթները պարզապես ցանկություն չեն նշանակում, այլ խոր ներքին կարիք, որը մղում է մարդուն փնտրելու եւ կատարելու Աստծո կամքը: Մարդիկ կոչված են ոչ թե սոսկ կատարելու պատվիրանները կամ լսելու Աստծո ճշմարտության մասին հարկադրանքից կամ վախից, այլ դա անելու անկեղծ սրտանց ցանկությամբ: Կարեւոր է, որ բարի գործերը բխեն բարության հանդեպ սիրուց, այլ ոչ թե գովասանքի կամ պարգևի արժանանալու ցանկությունից: Այդ իսկ պատճառով, ըստ Տիրոջ խոսքերի, առանց իսկական սիրո արված բարիքը մարդուն հոգեւոր վարձատրություն չի բերում: Աստծո Որդին ասում է. «Եթե մեկը ծարավ է, թող գա ինձ մոտ եւ խմի» (Հովհ. 7.37): Այս արտահայտությունն ընդգծում է, որ միայն նրանք, ովքեր իսկապես ծարավ են արդարության, կարող են իսկական բավարարվածություն ստանալ նրանից: Այստեղ ծարավը ոչ միայն ցանկություն է, այլեւ Աստծո հետ խոր կապի որոնում: Ըշմարտության այս ցանկությունը դառնում է Աստծուն դիմելու եւ հոգեւոր աճի ձգտելու հիմնական շարժառիթ: Ըշմարտության քաղցը նշանակում է գիտակցաբար ձգտել փոխելքո կյանքը Աստծո պատվիրաններին համապատասխան: Սա բնորոշ է արդար սիրտ ունեցող մարդկանց, ովքեր հասկանում են, որ իրական կյանքը Աստծուն ու ուրիշներին ծառայելու մեջ է: Նրանք հասկանում են, որ միայն ճշմարտության միջոցով կարելի է հասնել ներքին խաղաղության եւ երջանկության: Այն պարգևները, որոնք Տերը պատրաստել է նրանց համար, ովքեր անկեղծորեն

քաղցած եւ ծարավ են արդարության, կգերազանցեն բոլոր սպասելիքները: Սրանք պարզապէս նյութական բարիքներ չեն, այլ հավիտենական հոգեւոր երանություն, որը գալիս է Աստծո հետ մտերմություն ձեռք բերելով:

Այստեղ կարեւոր է ընդգծել, որ այս ամենին հնարավոր չէ հասնել առանց Սուրբ Հոգու շնորհի: Ծշմարտության քաղց ու ծարավ ունեցողները մարդկանց հասուկ տեսակ են, որոնք ձգտում են բարոյական ու հոգեւոր կատարելությանը, բայց միեւնույն ժամանակ իրենց ուրիշներից վեր չեն դասում: Նրանք բարի գործեր են անում՝ փորձելով օգնել ուրիշներին, բայց իրենց արդար չեն համարում՝ գիտակցելով իրենց թերությունները եւ մեղսականությունը: Այս մարդիկ հասկանում են, որ բարի գործերը չեն կարող լիովին քավել իրենց մեղքն Աստծո առջեւ: Նրանք ապրում են՝ գիտակցելով իրենց անկատարությունը եւ սեփական ուժերով փրկվելու անհնարինությունը: Նրանք անկեղծորեն քաղցած ու ծարավ են արդարացման եւ քավության, որը կարող է գալ միայն Հիսուս Քրիստոսի միջոցով: Այս արդարացումը նրանց կողմից ընկալվում է որպէս պարգեւ, որը կախված չէ սեփական արժանիքներից, այլ Աստծո սիրո ու ողորմածության արդյունք է: Նրանք չեն ապավինում սեփական ջանքերին, այլ արդարացում եւ փրկություն են փնտրում Հիսուս Քրիստոսի մեջ, ով, ըստ իրենց հավատքի, ճշմարիտ շնորհի միակ աղբյուրն է, առանց որի անհնար է հասնել հոգեւոր կատարելությանը: Ըստ ս Հովհան Ոսկեբերանի. «Բոլորը, ովքեր դիմում են Փրկչին, օգտվում են պարգեւից եւ փրկվում են շնորհով»¹:

«Յրանի՜ ողորմածներին, որովհետեւ նրանք ողորմութիւն պիտի գտնեն» (Մատթ. 5.7): Ողորմությունը կարող է լինել մարմնական ու հոգեւոր: Ողորմածությունը մերձավորի հանդեպ սիրո եւ

¹ Там же, с. 25-26.

կարեկցանքի խոր զգացում է, որն արտահայտվում է գործնական օգնության ու աջակցության մեջ կարիքավորներին՝ անկախ նրանց սոցիալական կարգավիճակից կամ մեր հանդեպ վերաբերմունքից: Սա պարզապես պասիվ համակրանք չէ, այլ ակտիվ մասնակցություն մեկ այլ մարդու կյանքում, նրա տառապանքը մեղմելու եւ նրա գոյությունը բարելավելու նպատակով: Ողորմած մարդն ապրում է Աստծո ու մերձավորի հանդեպ սիրո պատվիրաններով, եւ դա դրսեւորվում է նրա ամբողջ կենսագործունեության մեջ: Նա ոչ միայն բարին է մաղթում շրջապատին, այլեւ կոնկրետ ջանքեր է գործադրում դրան հասնելու համար: Ողորմության գործերն ավանդաբար բաժանվում են մարմնականի ու հոգեւորի: Մարմնական գործերը դա կոնկրետ, ֆիզիկական օգնություն է, որն ուղղված է մարդու հիմնական կարիքների բավարարմանը: Դրանք ներառում են ոչ միայն սովորական ցանկը՝ կերակրել քաղցածներին, խմեցնել ծարավներին, հագցնել մերկերին, այցելել հիվանդներին եւ բանտարկվածներին, մխիթարել սգավորներին, ընդունել օտարներին ու թաղել մահացածներին, այլեւ բազմաթիվ այլ դրույթներ: Կարելոր է հիշել, որ մարմնական ողորմության նպատակը ոչ միայն անմիջական կարիքները բավարարելն է, այլեւ մարդկային արժանապատվությունը պաշտպանելը եւ ցույց տալը, որ մարդը միայնակ չէ իր դժվարությունների մեջ:

Ողորմության հոգեւոր գործերն իրենց հերթին ուղղված են մարդու հոգեւոր բարեկեցությանը, նրա հավատի ամրապնդմանն ու բարոյական աճին: Դրանք ներառում են՝ մերձավորին արդար ապրելու մեջ ուղղորդելը, մեղքի դեմ պայքարում օգնելը, հավատքի հարցերում լուսավորելը, իմաստուն խորհուրդներ տալը, մերձավորի համար աղոթելը, վիրավորանքները ներելը եւ քննադատության ու դատապարտման հանդեպ համբերատար լինելը: Սա կարող է լինել աջակցություն դժվարությունների միջով անցնող ընկերոջը,

ներողամտություն վերափորողի հանդեպ, կամ պարզապես լսելը եւ կարեկցելը նրանց, ովքեր դրա կարիքն ունեն: Ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեւոր ողորմության կարեւոր կողմն անկեղծությունն ու անձնուրացությունն է: Իսկական ողորմությունն անձնուրաց ծառայությունն է մերձավորին, որը թելադրված է մաքուր սիրով եւ գթասրտությամբ: Հենց դա է ողորմության իրական էությունը, որպես սիրող ու կարեկցող մարդու կյանքի հիմնական սկզբունքներից մեկը:

Նա, ով ողորմած է իր մերձավորների հանդեպ, Աստծուց անհամեմատ ավելի մեծ ողորմություն կստանա: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Ով ողորմած է մերձավորի հանդեպ վշտի օրը, նրա հանդեպ Տերն էլ միշտ գթասիրտ է լինելու»¹: Սա պարզապես գեղեցիկ փոխաբերություն չէ, այլ խոր ճշմարտություն, որն ընկած է քրիստոնեական բարոյականության հիմքում: Ուրիշների հանդեպ ցուցաբերվող բարության նույնիսկ փոքր գործերը շատ ավելի մեծ օրհնություններ են բերում: Որեւէ մեկին ցուցաբերվող ժամանակավոր բարեգործությունը վերածվում է հավերժական օրհնության բարերարի համար: Մաքուր սրտով արված յուրաքանչյուր բարի գործը հարյուրապատիկ է դառնում՝ ձեռք բերելով մեծագույն արժեք Աստծո աչքերում: Սա պարզապես երկնային արդարության խնդիր չէ, որտեղ Աստված հաշվապահի պես հետեւում է բարի եւ չար գործերի: Խոսքը հենց անձի խոր փոխակերպման մասին է: Ողորմածություն ցուցաբերելով՝ մենք փոխում ենք մեր ներքին էությունը, դառնում ավելի կարեկից՝ մի կողմ նետելով եսասիրտությունն ու հպարտությունը: Այս ներքին աճը, այս սրտի փոփոխությունը ողորմության իսկական վարձատրությունն են: Դա դրսեւորվում է ոչ միայն հանդերձյալ կյանքում, այլեւ այստեղ՝ երկրի վրա՝ ուրիշների հետ ավելի

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 171.

ներդաշնակ հարաբերությունների եւ ներքին խաղաղության տես-
քով: Ներողամտության ու մաքրագործման զգացումը, մեղքի եւ ա-
մոթի ցավալի զգացումներից ազատվելն իրական հոգեւոր աճի կա-
րեւորագույն բաղադրիչներից է: Հավերժական երանությունը սիրո,
ներդաշնակության ու միասնության հավիտենական վիճակ է Աստ-
ծո եւ համայն գոյի հետ: Սա կեցության ու կյանքի բացարձակ լիու-
թյուն է, որը բազմակի գերազանցում է բոլոր երկրային վայելքները
եւ բարիքները:

«Երանի՜ նրանց, որ սրտով մաքուր են, որովհետեւ նրանք Աստ-
ծուն պիտի տեսնեն» (Մատթ. 5.8): Սրտի մաքրությունը պարզա-
պես մեղսական արարքների բացակայությունը չէ. դա հոգու շատ
ավելի խոր ու բազմակողմանի վիճակ է: Դրա հիմքում ընկած է ե-
սակենտրոնությունից, ինքնահաճոյացումից եւ ինքնասիրույու-
նից լիակատար հրաժարումը: Իսկապես մաքուր սիրտն ուղղված է
բացառապես Աստծուն ծառայելուն ու Նրա անունը փառաբանե-
լուն: Մաքուր սրտի բոլոր մտքերը, գործողությունները եւ մտա-
դրությունները բխում են այդ ձգտումից: Նման սիրտը, մաքուր հա-
յելու նման, արտացոլում է Աստվածային լույսը. բնականաբար,
խոսքը ոչ թե ֆիզիկական, այլ հոգեւոր սրտի մասին է: Ըստ ս. Ա-
թանաս Ալեքսանդրացու՝ «Նա, ով մաքրել է իր սիրտը ցանկացած
կրքոտ հակվածությունից, իր սեփական գեղեցկության մեջ տես-
նում է Աստծո բնության պատկերը»¹:

Սակայն բարեպաշտության արտաքին դրսեւորումները կարող
են խաբուսիկ լինել: Շատերը, ձգտելով հոգեւոր կատարելության,
հաճախ անշահախնդրության դիմակի տակ թաքցնում են արմա-
տացած հպարտությունը: Նրանց գործողությունները, որ կարծեք

¹ Творения иже во святых отца нашего Афанасия Великого, Часть четвертая, Свято-Троицкая Сергиева лавра, 1903, с. 427.

Թե ուղղված են Աստծուն ծառայելուն, իրականում թելադրված են ներքին բավարարվածություն, ճանաչում եւ գովասանք ստանալու ցանկություն: Նման «անշահախնդրությունը» միայն պատրանք է, եսասիրության նուրբ քողարկում: Ինքնագոհության մեջ լցված սիրտը մնում է անմաքուր՝ անկախ արտաքին բարեպաշտությունից:

Կարեւոր է հասկանալ, որ սրտի մաքրությունը մի վիճակ չէ, որին կարելի է հասնել մեկընդմիջտ: Դա ինքնակատարելագործման մշտական գործընթաց է, պայքար սեփական մեղսական հակումների դեմ: Սա մշտական ապաշխարության, խոնարհության եւ Աստծուն օգնության համար մշտապես դիմելու ճանապարհ է: Սեփական ես-ի դեմ այս պայքարը սրտի իսկական մաքրությունը հասնելու միակ միջոցն է: Դա պարզապես առանձին առաքինությունների մի շարք չէ, ինչպիսիք են ողորմությունը, խոնարհությունը, արդարությունը, համբերությունն ու ողջախոհությունը, թեեւ դրանք բոլորն անհրաժեշտ են: Դա ավելի շուտ հոգու ներդաշնակ, ամբողջական վիճակ է, որը ձեռք է բերվում ոչ թե առանձին առաքինությունների մեխանիկական կուտակումով, այլ դրանց խոր ներքին համագործակցամբ, որը պիտի հասնի կատարելության ամենաբարձր աստիճանին:

Սակայն նույնիսկ բոլոր հնարավոր առաքինությունների առկայության դեպքում սիրտը չի կարող իսկապես մաքուր լինել առանց Սուրբ Հոգու շնորհի: Առանց նրա այս բոլոր ջանքերն ապարդյուն կմնան: Սուրբ Հոգին ուղարկում է կյանք, օգնություն, ոգեշնչում եւ լուսավորություն՝ օգնելով մարդուն հաղթահարել դժվարություններն ու գայթակղությունները: Սրտի մաքրությունը դեպի Աստվածաճանաչողություն եւ սրտի մաքրություն տանող միակ ճանապարհն է: Մեր հոգեւոր սիրտը կարող է տեսնել Աստծուն, բայց միայն այն դեպքում, եթե այն պղտորված չէ կրքերով, որոնք խաթարում են մեր հոգեւոր աչքի տեսողությունը: Միայն այդ դեպքում,

մաքրելով մենք կկարողանանք տեսնել Աստծուն՝ հոգեւոր Արեգակին, որն իր պայծառությամբ անսահմանորեն գերազանցում է այն ամենը, ինչ մենք կարող ենք ընկալել մեր ֆիզիկական զգայարաններով: Դա համայն գոյի միասնության խոր հոգեւոր ըմբռնում է:

«Երանի՜ խաղաղարարներին, որովհետեւ նրանք Աստծու որդիներ պիտի կոչվեն» (Մատթ. 5.9): Այս արտահայտությունը, որն առաջին հայացքից պարզ է թվում, իրականում պարունակում է խոր աստվածաբանական ու բարոյագիտական խորիմաստություն եւ շատ ավելին է, քան պարզապես խաղաղության կոչը: Քրիստոսը ոչ միայն դատապարտում է հակամարտություններն ու ատելությունը, այլեւ կոչ է անում ակտիվ մասնակցություն պատերազմող կողմերի հաշտեցմանը: Սա ներդաշնակությունը եւ համաձայնությունը վերականգնելու ձգտում է, որը պահանջում է ոչ միայն անձնական հրաժարում բռնությունից ու ատելությունից, այլեւ փոխզիջումներ փնտրելու, հակառակ կողմի հանդեպ կարեկցանք եւ ըմբռնում ցուցաբերելու պատրաստակամություն, նույնիսկ եթե դա շատ դժվար է ու զգալի ջանքեր է պահանջում:

Նման ծառայության վարձատրությունը, ըստ Քրիստոսի, Աստծո որդի կոչվելն է: Սա պարզապես պատվավոր կոչում չէ, այլ կատարյալ բարոյական նմանություն Աստծուն: Մարդկային հոգու նմանատիպ վերափոխումը հնարավոր է դառնում հենց խաղաղարարության միջոցով, քանի որ այն բնորոշ է Բարձրյալին: Աստված, որպես աշխարհի Արարիչ, ձգտում է իր արարածների ներդաշնակությունը եւ միասնությունը: Աստծո միածին Որդու գործը խաղաղարարության վառ օրինակ է: Նրա կյանքն ու ծառայությունը նպատակ ունեին հաշտեցնել մարդկությունն Աստծո, իսկ մարդկանց՝ միմյանց հետ: Նա զոհաբերեց իրեն՝ մեղքի պատճառով Աստծո եւ մարդու միջեւ եղած խզումը վերացնելու համար: Այսպիսով, Աստծո որդիության պարգեւը պարզապես առանձին վարձատրություն չէ

խաղաղարարութեան համար, այլ դրա միջոցով աստվածային բնութեանը հաղորդակից լինելու բնական հետեւանք է: Սա հոգեւոր վերափոխում է, որը հիմնված է սրտի մաքրագործման ու Աստծո պատվիրանների կատարման վրա: Ըստ ս. Եփրեմ Ասորու. «Սիրի՛ր խաղաղությունը եւ սրբությունը, որպեսզի արժանանաս Տիրոջ դեմքը տեսնելուն»¹:

Այս հարցում Հիսուս Քրիստոսի վարդապետությունը էապես տարբերվում է Մովսեսի օրենքից: Վերջինս, անշուշտ, պարունակում էր արդարութեան եւ խաղաղ գոյակցութեան սկզբունքները, բայց այն հիմնականում ուղղված էր դեպի իսրայելական հասարակութիւնը որպէս Աստծո ընտրյալ ժողովրդի սոցիալական կայունութեանն ու հոգեւոր ամբողջականութեան պահպանմանը: Օրենքը խախտելու համար պատիժը սովորաբար հրապարակային էր, եւ նպատակը կարգուկանոնի պահպանումն ու ողջ ժողովրդի գոյութեան սպառնալիքների կանխումն էր: Դրանով ապահովվում էր ներքին համախմբվածութիւնը եւ պաշտպանութիւնն արտաքին թշնամիներից: Ի հակադրութիւն դրա՝ Քրիստոսի վարդապետութիւնը հիմնված է յուրաքանչյուր մարդու անհատական պատասխանատվութեան վրա: Նա կոչ է անում անձի ներքին վերափոխման, վիրավորանքների ներման, թշնամիների հանդեպ սիրո, ողորմութեան ու կարեկցանքի: Նրա պատվիրանները կարգավորում են ոչ միայն արտաքին գործողութիւնները, այլեւ ներքին շարժառիթները, մտքերը եւ զգացմունքները: Սա ոչ միայն որոշակի կանոնների պահպանումն է, այլ հենց աշխարհի ու մարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքի փոփոխութիւն: Դա պահանջում է զգալի ներքին ջանք եւ մշտական ներքին կարգապահութիւն: Եթե Մովսեսի օրենքը նպատակ ուներ կանխել հակամարտութիւններն արտաքին

¹ Симфония по творениям преподобного Ефрема Сирина, с. 174.

սահմանափակումների ու պատիժների միջոցով, ապա Քրիստոսի վարդապետությունն ուղղված է մարդու էության վերփոխմանը՝ նրան ունակ դարձնելով խաղաղ գոյակցության՝ հիմնված սիրո եւ կարեկցանքի վրա: Ավելին, խաղաղարարության քրիստոնեական ըմբռնումը դուրս է գալիս որոշակի համայնքից ու տարածվում է բոլոր մարդկանց վրա՝ անկախ նրանց ազգային պատկանելությունից եւ սոցիալական կարգավիճակից: Նա խաղաղության կոչ է անում ոչ միայն իր խմբի ներսում, այլեւ ամբողջ աշխարհում:

«Երանի՜ նրանց, որ հալածվում են արդարության համար, որովհետեւ նրանցն է երկնքի արքայությունը» (Մատթ. 5.10): Հիսուս Քրիստոսի այս խոսքերն ուղղված են նրանց, ովքեր տառապում են իրենց հավատքի ու արդարության ցանկության պատճառով: «Հալածվել հանուն արդարության» նշանակում է հետապնդվել ճշմարտության, արդարության եւ բարոյական սկզբունքները պաշտպանելու համար: Դա նշանակում է զրկվել որոշակի մարդկանց հետ շփվելուց, սեփական իրավունքներից օգտվելուց, որոշակի հասարակական դիրքեր զբաղեցնելուց, երբեմն նաեւ գոյության տարրական պայմաններից: Կարեւոր է հասկանալ, որ այս պատվիրանի համատեքստում «արդարությունը» չի սահմանափակվում իրավական նորմերով: Այս հայեցակարգը շատ ավելի լայն է ու ընդգրկում է բարոյական սկզբունքները՝ կարեկցանքը, ողորմությունը եւ սերը մերձավորի հանդեպ: Քրիստոսը հաճախ օգտագործում էր «արդարություն» բառը՝ որպես կատարյալ բարեպաշտության հոմանիշ: Դա նրա համար նշանակում էր ներքին ներդաշնակություն, կյանք Աստծո կամքին համապատասխան, մերձավորների հանդեպ սիրո ու գթասրտության ցուցաբերում: Այս «արդարությունը» հաճախ հանդիպում է ուրիշների դիմադրությանը, քանի որ դա կարող է պահանջել սեփական շահերից հրաժարում՝ ի շահ ուրիշների: Քրիստոնյան, ով ձգտում է ապրել ըստ պատվիրանների, չպետք է

հալածանքներ փնտրի, բայց նա պարտավոր է խոսել եւ գործել իր խղճի համաձայն, նույնիսկ եթե դա Ռիսկ է պարունակում: Հիմնականն այն է, որ հալածանքը պետք է լինի սեփական սկզբունքներին հավատարմության, այլ ոչ թե ինքնավստահության կամ ուշադրություն գրավելու ցանկության արդյունք: Սա ակտիվ դիմադրություն է չարին սիրո ու ողորմության արտահայտման միջոցով:

Քրիստոնեության պատմությունը լի է սուրբ մարդկանց օրինակներով, ովքեր հալածվել են, բանտարկվել կամ նույնիսկ մահապատժի ենթարկվել իրենց հավատի համար: Նրանց ձգտումը դեպի արդարություն՝ հիմնված Աստծո եւ մերձավորների հանդեպ խոր հավատի ու սիրո վրա, շատ սերունդների համար դարձավ հույսի եւ ոգեշնչման աղբյուր: Նրանք ցույց տվեցին, որ ճշմարիտ հավատն արտահայտվում է ոչ թե խուսքով, այլ գործով, իսկ հանուն արդարության սեփական բարեկեցությունը զոհաբերելու պատրաստակամությունը հոգեւոր ուժի բարձրագույն գրասելորումն է: Այսպիսով, արդարության համար հալածվողների երանությունը չի նշանակում հեշտ կյանք, այլ ավելի շուտ հուշակում է հոգեւոր հաղթանակ չարի դեմ՝ խոստանալով հավիտենական հատուցում նրանց, ովքեր հավատարիմ են մնում իրենց համոզմունքներին: Երկնքի Արքայության խոստումն արդարության համար հալածվողներին ոչ միայն հատուցում է տառապանքի համար, այլեւ Աստծո սիրո ու արդարության արտահայտություն: Սա հավիտենական կյանքի խոստումն է Աստծո հետ հաղորդակցության մեջ ու բոլոր բարի հույսերի իրականացումը: Սա հոգեւոր ժառանգություն է, որի արժեքն անսահմանորեն գերազանցում է ցանկացած երկրային բարիքի արժեքը: Կարելոր է հասկանալ, որ Երկնքի Արքայությունն ստանալը կախված է ոչ թե հալածանքների քանակից, որը մարդը կրում է, այլ հավատից եւ Աստծուն նվիրվածությունից: Քրիստոսի համար նույնիսկ փոքր տառապանքները կարող են մեծ նշանակություն

ունենալ, եթե դրանք կրում ես սիրով ու խոնարհությամբ: Հավատացյալի հոգեւոր վիճակը, հավատի մեջ նրա հաստատակամությունը եւ Քրիստոսին հետեւելն են որոշում Երկնքի Արքայություն մտնելու նրա արժանավորությունը:

«Երանի՛ է ձեզ, երբ ձեզ նախատեն ու հալածեն եւ իմ պատճառով ձեր մասին ամեն տեսակ շար խոսք՝ սուտ ասեն» (Մատթ. 5.11): Այս պնդումը, առաջին հայացքից, պարագրքսալ է՝ կարո՞ղ է արդո՞ք երանություն լինել տառապանքի մեջ: Սակայն Քրիստոս ինքնախոշտանգման կոչ չի անում, Նա նկարագրում է հոգեւոր իրականությունը իր հետեւորդների համար: Հալածանքը, զրպարտությունը եւ պախարակումը դառնում են ոչ միայն տհաճ իրադարձություններ, այլեւ նշան, որ մարդը ճիշտ ուղու վրա է, որ նրա կյանքը համահունչ է Աստծո կամքին: Այս հալածանքները վկայում են այն մասին, որ հավատքի սկզբունքների վրա հիմնված մարդու կյանքը մարտահրավեր է նետում շրջակա աշխարհի հաստատված արժեքներին՝ առաջացնելով մերժում ու թշնամանք:

Առաջին ութ երանիները նկարագրում են Հիսուս Քրիստոսի բարոզած բարոյական իդեալը եւ ներկայացնում են ոչ միայն բարոյական սկզբունքների մի շարք, այլեւ հենց Փրկչի բարոյական դիմանկարը: Սակայն դրանցում Քրիստոսի կերպարը մնում է թաքնված՝ անուղղակիորեն ներկայացված մարդկային ցանկալի որակների նկարագրության միջոցով: Մենք տեսնում ենք, թե ինչպիսին պետք է լինի Քրիստոսի իսկական հետեւորդը, բայց ինքը՝ Քրիստոսը, մնում է ստվերում: Իններորդ երանին բացահայտում է այս պատկերն ամբողջությամբ՝ հստակորեն ցույց տալով Քրիստոսին որպես կենտրոնական դեմքի: Դրանում Աստծո Որդին այլեւս պարզապես բարոյական իդեալ չի առաջարկում, այլ բացահայտ կերպով բացատրում է, թե ինչու են իր հետեւորդները հալածվելու: Հոգով աղքատությունը, մեղքերի համար լաց լինելը, հեզությունը,

ողորմածությունը՝ այս բոլոր հատկություններն ինքնին հալածանքի պատճառ չեն։ Պատմությունը գիտի բազմաթիվ մարդկանց մասին, ովքեր ունեին այդ առաքինություններն ու չեն հալածվել։ Հիմնական կետը հենց հալածանքի պատճառն է՝ հավատն առ Հիսուս Քրիստոս եւ հավատարմությունը Նրա վարդապետությանը։ Հալածանքն ուղղված է ոչ թե կոնկրետ գործողությունների կամ բարոյական սկզբունքների դեմ (թեեւ, իհարկե, դրանք կարող են առիթ դառնալ), այլ հենց քրիստոնեական հավատի էություն, քրիստոնեական համայնքին պատկանելու դեմ։

Ահա թե ինչու իններորդ երանին մնացած երանիների էությունը հասկանալու բանալին է։ Դրանք ոչ միայն նշում են երանության ճանապարհը, այլեւ ցույց են տալիս դրա գինը՝ Քրիստոսին հետեւելու, խաչը կրելու, հավատի համար հալածվելու պատրաստակամություն։ Դա իրական քրիստոնեության հետեւանքների իրատեսական գնահատական է մի աշխարհում, որը հաճախ թշնամաբար է տրամադրված Աստծո Որդու հանդեպ։ Քրիստոնեության պատմությունը լի է արիության, հավատարմության եւ անսասան հավատի օրինակներով հալածանքների ժամանակ։ Սա հենց այն է, ինչը հաստատում է իններորդ երանիի եւ Հիսուս Քրիստոսի ամբողջ վարդապետության ճշմարտացիությունը։

Բնական առափնությունների մասին

Բացի ի վերուստ տրված բարոյական Օրենքից գոյություն ունի նաև բնական բարոյական օրենքն իր շորս հիմնական առաքինությունններով՝ խոհեմություն, արդարություն, արիություն եւ ողջախոհություն: Այժմ մանրամասն վերլուծենք այդ առաքինությունները:

Մարդկային մտքի էության մեջ ճշմարտության խոր կարիք կա: Սա պարզապես ինչ-որ բան իմանալու ցանկություն չէ, դա գիտելիքի հզոր, անհազ ցանկություն է, որն ուղղված է դեպի իր գերագույն իդեալը՝ դեպի Աստված: Այս բնածին հետաքրքրասիրությունը մղում է մեզ՝ ուսումնասիրելու մեզ շրջապատող աշխարհը, հետազոտելու անթիվ առարկաներ ու երեւույթներ: Սակայն դրանց վերաբերյալ գիտելիքներ ձեռք բերելուց բավարարվածությունը կարճատեւ է լինում: Մեզ անդիմադրելիորեն ձգում է ավելի խոր, ավելի համապարփակ օրինաչափությունների որոնումը, գիտելիքի տարբեր ոլորտների միջեւ կապեր հաստատելը: Եւ այս ճանաչողական ճանապարհի վերջնական նպատակը դառնում է կեցության գերագույն սկզբունքի՝ Աստծո ըմբռնումը:

Գիտելիքի հիմնական գործառույթը մեր հոգու համար հուսալի կողմնացույց ծառայելն է, նրա գործունեությունը ճիշտ ուղղորդելով, ներդաշնակ հարաբերություններ հաստատելով Աստծո եւ շրջակա աշխարհի հետ: Այլ կերպ ասած՝ բանականությունը, որպես ամենաբարձր ճանաչողական կարողություն, կոչված է լինել կամքի հավատարիմ առաջնորդը: Գիտելիքի ձգտումը, որն ուղղված է բացառապես նյութական բարեկեցությանը, երկրային կյանքում հարմարավետությանը հասնելուն եւ հարստություն կուտակելուն, թեեւ

որոշ չափով օգտակար է, բայց զուրկ է իսկական արժեքից՝ առանց բարոյական կատարելագործման հետ կապ ունենալու: Նման գիտելիքը, որը կենտրոնացած է միայն արտաքին կյանքի հարմարավետության ու անմիջական օգուտների ձգտման վրա, ոչ միայն մեզ չի մոտեցնում իրական նպատակին, այլև, ընդհակառակը, կարող է սնել մեր կրքերը, վնասել մեր հոգեկան առողջությանը կամ, լավագույն դեպքում, մնալ բացարձակապես անօգուտ: Դրանք ձեռք բերելու վրա ծախսված ողջ էներգիան իզուր աշխատանք է՝ ունայնություն ունայնությանց, ինչպես ասաց Ժողովողը: Ավելին, կյանքի բացառապես նյութական կողմերի վրա կենտրոնանալը կարող է հանգեցնել արժեքային կողմնորոշումների խեղաթյուրման, գոյության իմաստի կորստի, դժգոհության եւ դատարկության զգացման՝ չնայած թվացյալ բարեկեցությանը: Ուստի զուտ տեսական գիտելիքը, զատված բարոյական արժեքներից, վերածվում է դատարկ գործիքի, որն ունակ չէ իրական երջանկություն ու բավարարվածություն բերել: Միայն գիտելիքի եւ բարոյականության համադրությունը, Աստծուն ձգտելն ու մշտական ինքնակատարելագործումը կարող են մարդուն տանել դեպի իր գոյության իրական նպատակը՝ Աստծո հետ հաղորդակցության մեջ հավիտենական երանություն: Հենց այս մոտեցումն է կյանքը դարձնում իմաստալից՝ ունայնությունից այն վերածելով բարձրագույն կատարելության նպատակասլաց ձգտման: Միայն այս ներդաշնակ համադրության մեջ է մարդկային գոյության ճշմարտությունը:

Այս նպատակին հնարավոր չէ հասնել առանց խոհեմության՝ առաջիկա գործողությունների մասին խոր եւ համակողմանի մտածելու ունակության: Ըստ ս. Բարսեղ Կեսարացու. «Խոհեմությունը պետք է ղեկավարի բոլոր արարքները»¹: Դա զուտ որոշումների

¹ Симфония по творениям святителя Василия Великого, с. 21.

կայացման գործընթաց է, այլ ցանկացած գործողությունից առաջ իրավիճակի բոլոր ասպեկտների մանրակրկիտ վերլուծություն: Նախքան որեւէ բան անելը կամ, ընդհակառակը, թողնելն այն այնպես, ինչպես կա, պետք է ինքներդ ձեզ մի շարք հարցեր տաք: Սա ինչի՞ համար է: Որո՞նք են նպատակին հասնելու լավագույն ուղիները: Ի՞նչ խոչընդոտներ կարող են առաջանալ ճանապարհին եւ ինչպե՞ս հաղթահարել դրանք: Պետք է հաշվի առնել բազմաթիվ գործոններ՝ գործողության վայրն ու ժամանակը, ներգրավված անձանց, առկա կարիքները, սպասվող հետեւանքները եւ ուղեկցող բոլոր հանգամանքները: Սա պահանջում է ոչ միայն լայնածավալ գիտելիքներ, այլեւ զարգացած ճանաչողական կարողություններ: Պետք է կարողանալ կանխատեսել հնարավոր խնդիրները, գնահատել ռիսկերն ու հնարավորներից ընտրել լավագույն տարբերակը: Նույնիսկ լավագույն մտադրությունը կարող է վերածվել չարի, եթե այն իրականացվի առանց պատշաճ պլանավորման եւ մտքի: Անժամանակ գործողություններ, ավելորդ ջանքեր, չափից ավելի մեծ եռանդ, անտեղի մեթոդներ, չար դրդապատճառներ – այս ամենը կարող է զրոյացնել դրական ազդեցությունը: Խոհեմությունն օգնում է խուսափել նման սխալներից:

Ուստի խոհեմությունը կապված է ոչ թե զգացմունքների, այլ ճանաչողական ունակությունների հետ: Զգայական ունակությունը մեզ թույլ է տալիս ընկալել միայն այն, ինչը գտնվում է մեր անմիջական փորձի տիրույթում, այն, ինչ մենք կարող ենք տեսնել, լսել կամ շոշափել: Սակայն իսկապես հասկանալու համար, թե ինչ կարող է լինել ապագայում, անհրաժեշտ է ապավինել անցյալի եւ ներկայի գիտելիքներին: Սա մարդուց պահանջում է ոչ միայն դիտարկելու, այլեւ փաստերն ու իրադարձությունները համեմատելու կարողություն, ինչը խոհեմության նշան է: Հետեւաբար՝ կարելի է եզրակացնել, որ խոհեմությունը բանականության գործառույթ է:

Մարդուց այն պահանջում է ոչ միայն ինտուիտիվ ըմբռնում, այլևս վերլուծական մտածողություն՝ թույլ տալով եզրակացություններ անել հիմնվելով առկա գիտելիքների եւ փորձի վրա:

Այսպիսով, խոհեմությունը դառնում է կարեւոր առաքինություն, որն օգնում է մարդուն՝ կողմնորոշվելու բարդ իրավիճակներում ու կայացնելու գիտակցված որոշումներ՝ հաշվի առնելով ոչ միայն ներկա հանգամանքները, այլևս ապագայում իրենց գործողությունների հնարավոր հետեւանքները: Խոհեմ մարդը վերլուծում է այն, ինչ կարող է տեղի ունենալ եւ դա տեսնում է որպես աջակցություն կամ խոչընդոտ այն առաջադրանքների համար, որ պահանջում են անհապաղ կատարում: Խոհեմությունն օգնում է ճիշտ որոշել, թե ինչ գործողություններ եւ միջոցներ են անհրաժեշտ դրված նպատակին հասնելու համար: Միտքն է, որ առաջադրում է նման առաջարկություններ, իսկ հետո հետեւում է կամքի գիտակցված ընտրությունը: Խոհեմ մարդն ի վիճակի է կանխատեսել իր գործողությունների հետեւանքները, ինչը թույլ է տալիս նրան գնահատել, թե որքանով այս կամ այն որոշումը կարող է օգնել կամ խոչընդոտել իր նպատակների իրականացմանը: Սա պահանջում է ոչ միայն գիտելիք, այլևս իրավիճակը վերլուծելու կարողություն: Խոհեմությունն օգնում է որոշել ցանկալի նպատակներին հասնելու ամենահարմար միջոցները: Դա ներառում է ռեսուրսների, ժամանակի ու հանգամանքների ճիշտ գնահատում, որոնք կարող են ազդել արդյունքների վրա:

Կարեւոր է նշել, որ խոհեմությունը զուտ մտավոր հատկություն չէ: Այն կապված է նաեւ կամքի եւ բարոյական պատասխանատվության հետ: Երբ բանականությունը խորհուրդ է տալիս, մարդը պիտի գիտակցաբար ընտրություն կատարի այդ խորհուրդների հիման վրա: Ուստի խոհեմությունը ոչ միայն ճիշտ եզրակացություններ անելու կարողությունն է, այլևս որոշումների կայացման

գործընթացում ակտիվ մասնակցությունը, որը պահանջում է ե՛լ մտավոր, ե՛լ բարոյական որակներ:

«խոհեմություն» հասկացությունը հաճախ փոխարինվում է նրա կեղծ կրկնօրինակով, որն արտաքուստ շատ նման է իսկական խոհեմությանը, բայց լրջորեն տարբերվում է իր էությունից: Իսկական խոհեմությունը արժանի նպատակին հասնելու համար գործողություններ արդյունավետ կազմակերպելու կարողությունն է, ուսուրաններն ու ժամանակն առավելագույն օգուտով կառավարելու կարողություն՝ լավ, բարոյական եւ օգտակար բանի հասնելու համար: Կեղծ խոհեմությունը նույն կազմակերպումն ու հմուտ պլանավորումն է, որը կիրառվում է անարժան, անբարոյական կամ նույնիսկ հանցավոր նպատակների հասնելու համար: Պատկերացրեք մի մարդու, ով վարպետորեն ծրագրում է բանկի կողոպուտը: Նա ուսումնասիրում է անվտանգության համակարգը, ընտրում է հարմար ժամանակը եւ փախուստի ուղիները: Նա ցույց է տալիս կազմակերպվածության եւ հաշվարկի բարձր մակարդակ, որը նման է այն մարդու գործողություններին, ով պլանավորում է, օրինակ, բարեգործական միջոցառում: Առաջին դեպքում խոսում ենք կեղծ խոհեմության, իսկ երկրորդում՝ իսկական խոհեմության մասին: «խոհեմ գողի» վառ օրինակը ցույց է տալիս, թե ինչպես լավ կազմակերպված գործողությունները կարող են ծառայել չարին: Նա հմտորեն օգտագործում է իր ունակությունները, բայց դրանք գործի են դրվում են ոչ թե բարի, այլ չար նպատակի համար: Նրա «խոհեմությունը» ուղղված է ոչ թե հանրային բարիքին, այլ հանցավոր ճանապարհով անձնական շահին հասնելուն: Կեղծ խոհեմությունը քողարկվում է որպես ճշմարիտ, բայց իր էությամբ այն մնում է կործանման գործիք, քանի որ օգտագործվում է կարողությունները բարոյական սկզբունքներին հակասող նպատակներին հասնելու համար: Կարելու է հիշել, որ ցանկացած գործողության

իրական արժեքը որոշվում է ոչ թե դրա կազմակերպվածության աստիճանով, այլ նպատակներով ու բարոյական հետեւանքներով: Իսկական խոհեմությունը որոշում, գնահատում եւ մատնանշում է մարդկային կյանքի հիմնական նպատակին հասնելու ճիշտ ճանապարհը: Դա պարզապես որոշումներ կայացնելու կարողությունն է, այլ իմաստության ու ճիշտ դատողության ամենաբարձր աստիճանը: Կատարյալ խոհեմությունն անբաժանելիորեն կապված է բարոյական մաքրության հետ, քանի որ մեղսագործությունն անհամատեղելի է անթերի դատողության եւ կյանքի բարձրագույն նպատակի ըմբռնման հետ:

Խոհեմությունը կարող է լինել ճշմարիտ, բայց անկատար՝ երկու պատճառով: Նախ՝ եթե խոհեմությունը կենտրոնանում է կոնկրետ, նեղ խնդիրների, այլ ոչ թե մարդկային կյանքի գլոբալ նպատակների վրա: Օրինակ՝ հաջողակ վաճառականին կամ փորձառու նավապետին անվանում են խոհեմ, բայց նրանց հմտությունները սահմանափակվում են իրենց գործունեության շրջանակով: Նրանց խոհեմությունը կոնկրետ գործունեության շրջանակներում արդյունավետ գործելու ունակությունն է, որը չի տարածվում կյանքի այլ ոլորտների վրա: Երկրորդ, եթե նույնիսկ մարդն ի վիճակի է խոհեմաբար դատել ամեն ինչի մասին, ներառյալ՝ կյանքի ու մահվան հարցերի, դա չի նշանակում, որ նա կկարողանա գործնականում կիրառել իր դատողությունները: Նա կարող է ճիշտ ըմբռնել իրավիճակը եւ ճիշտ որոշումներ կայացնել, բայց կարող է զուրկ լինել այդ որոշումներն ի կատար ածելու, իմաստությունը արդյունավետ գործողության վերածելու ընդունակությունից: Պարզ ասած՝ գիտելիքն ու հասկացողությունը արդյունքի երաշխիք չեն: Դատողությունը կարող է ձախողվել ծրագրի իրականացման համար անհրաժեշտ հմտությունների կամ հնարավորությունների բացակայության պատճառով:

Խոհեմությունը հակառակ արատն անխոհեմությունն է: Խոհեմությունը ձեռք է բերվում աստիճանաբար, քայլ առ քայլ: Այս ուղին ներառում է՝ անցյալի փորձը հիշելը, ներկա իրավիճակը վերլուծելը, ապագա հետեւանքները կանխատեսելը, զանազան տարբերակները համեմատելը եւ ավելի փորձառու մարդկանցից սովորելը, նրանց խորհուրդներն ու դատողությունները լսելը: Ի հակադրություն դրա, անխոհեմությունն անտեսում է այս բոլոր կարեւոր քայլերը՝ առաջնորդվելով միայն մղումնային ցանկություններով եւ հույզերով: Նման պահվածքը պարզապես սխալ չէ, այլ լուրջ բարոյական զանցանք, չարության դրսեւորում, քանի որ անտեսում է բանականությունն ու փորձը: Հավասարակշռված որոշումներ կայացնելու փոխարեն՝ անխոհեմությունը նախընտրում է հապճեպ գործողություններ՝ հիմնված ակնթարթային ազդակների վրա եւ հաշվի չառնելով երկարաժամկետ հետեւանքները: Սա մեղքի հատուկ ձեւ է, քանի որ հակասում է ողջամիտ ու պատասխանատու վարքի սկզբունքին: Երբ մենք խոսում ենք անխոհեմության՝ որպես խոհեմության պակասի մասին, նկատի ունենք այս մեղքը: Սա մի իրավիճակ է, երբ մարդն ունակ է լինել շրջահայաց, բայց ծուլության, անփութության կամ անուշադրության պատճառով ջանքեր չի գործադրում՝ զարգացնելու այդ կարողությունը եւ չի օգտագործում այն կյանքում: Այս դեպքում խոհեմության բացակայությունը դառնում է մեղք: Դա ոչ միայն որակի պակաս է, այլեւ դրա նկատմամբ գիտակցված կամ անգիտակից արհամարհանք:

Մյուս բնական առաքինությունն արդարությունն է: Արդարությունը պահանջում է, որ յուրաքանչյուրը ստանա այն, ինչի իրավունքն ունի: Դա ենթադրում է մարդկանց միջեւ հավասարություն ու փոխադարձ պարտավորություններ: Սա առաջին հերթին վերաբերում է արդար փոխանակմանը, երբ յուրաքանչյուր կողմ ստանում է այն, ինչին արժանի է: Դա հիմքն է հասարակության մեջ

ազնիվ եւ վստահելի հարաբերությունների համար: Արդարությունը պաշտպանում է մեր իրավունքներն ու միեւնույն ժամանակ պարտավորեցնում մեզ հարգել ուրիշների իրավունքները: Այլ կերպ ասած՝ փոխադարձ արդարությունը երաշխավորում է, որ մենք ազատ ենք՝ օգտագործելու այն, ինչ մեզ է պատկանում՝ պայմանով, որ մենք չխախտենք ուրիշների իրավունքները: Դա հավասարակշռություն է հաստատում ուրիշների հանդեպ մեր իրավունքների եւ պարտականությունների միջեւ՝ ապահովելով հավասարություն մեր հարաբերություններում: Արդարությունը հիմնված է փոխադարձ հարգանքի ու սահմանված նորմերի պահպանման սկզբունքի վրա: Արդարությունը մեզանից պահանջում է ոչ միայն պահպանել օրենքները, այլեւ ունենալ ներքին ըմբռնում, թե ինչն է ճիշտ եւ արդար տվյալ կոնկրետ իրավիճակում:

Արդարության հասկացությունն անքակտելիորեն կապված է առ Աստված հավատի հետ: Առանց դրա՝ այս հասկացությունը կորցնում է իր հիմքը՝ վերածվելով հոգեւոր իմաստից զուրկ պայմանականության: Աստվածակենտրոն աշխարհայացքում արդարությունը հիմնված է Աստծո կամքին անվերապահ ենթարկվելու վրա, որն իր հերթին ուղղված է հանդերձյալ կյանքում մարդու փրկությանը: Աշխարհն այնպես է ստեղծված, եւ մարդկային բնությունն ինքնին այնպիսին է, որ այս վերջնական նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ են որոշակի պայմաններ ու միջոցներ: Դրանք ներառում են, օրինակ՝ կյանքը, լավ համբավը, ազատ կամքը եւ թույլատրվածի սահմաններում երջանկության հետամուտ լինելու հնարավորությունը: Աստված յուրաքանչյուր հոգու մեջ դնում է արդարության զգացում, որը կոչված է՝ ապահովելու անհատի իրավունքների հանդեպ հարգանքը: Արդարության այս զգացումը սոսկ սոցիալական պայմանականություն չէ, այլ աստվածային ներքին հրահանգ՝ ներշնչված հենց մեր Արարչի կողմից: Առանց այս

ներքին զգացումի՝ արդարության գաղափարը կորցնում է իր խոր իմաստը եւ դառնում պարզ ձեւականություն, որը հեշտությամբ ենթակա է փոփոխության ու շահարկման:

Երբ հավասար իրավունքներ ունեցող մարդկանց նկատմամբ անարդար են վարվում, դա կոչվում է անարդարություն: Սա լուրջ մեղք է, որը խարխլում է հասարակական կարգը եւ հասարակության հիմքերը՝ քայքայելով վստահությունն ու կայունությունը: Անարդարությունը հակասում է Աստծո կամքին, ըստ որի աշխարհը պիտի կառուցվի արդարության սկզբունքների վրա: Ուստի անարդարությունը ոչ միայն մեղք է մարդու հանդեպ, այլեւ անուղղակի հանցագործություն Աստծո դեմ՝ իբրեւ հակասող աստվածային կամքին եւ կարգին: Այս խախտումը միաժամանակ ազդում է անհատական իրավունքների, սոցիալական ներդաշնակության ու Աստծո կողմից հաստատված համընդհանուր բարոյական կարգի վրա:

Հաջորդ բնական առաքինությունն արիությունն է: Մեր հոգու խորքում, մեր բուն էության մեջ կա բարու ցանկությունը: Դա պարզապես վերացական գաղափար չէ, այլ կենդանի մղում, ներքին օրենք, որը ստիպում է մեզ՝ ձգտելու արդար արարքների: Սակայն մեղքով աղավաղված մեր բնությունը մեծապես թուլացրել է այս վեհ ձգտումը: Առաքինության ճանապարհը դարձել է փշոտ, արգելափակված բազմաթիվ խոչընդոտներով: Պատահական չէ, որ Ավետարանում ասվում է. «Յովհաննէս Մկրտչի օրերից մինչեւ այժմ երկնքի արքայութիւնը բռնադատուում է, եւ հզորներն են յափշտակում այն» (Մատթ. 11,12): Այս արտահայտությունը ճշգրտորեն արտացոլում է մեր գոյության դաժան իրականությունը: Ճշմարիտ բարեպաշտության հասնելը, հոգեւոր կատարելության գագաթին բարձրանալը մեզնից պահանջում է իսկապես տիտանական ջանքեր, կամքի ահռելի ուժ, բացառիկ տոկունություն եւ աննկուն արիություն: Առանց այս հատկանիշների, բարու թույլ ցանկությամբ,

կամքի թուլությամբ եւ անվճռականությամբ մենք դատապարտված ենք ձախողման: Արիության կարիքը հատկապես սուր է գայթակղությունների դեմ պայքարում, որը մեր կյանքի անբաժանելի մասն է: Ամեն քայլափոխի գայթակղությունները դարանակալում են մեզ՝ օգտագործելով տարբեր հնարքներ, որոնք պիտի շեղեն մեզ առաքինության ճանապարհից: Նրանք դրսևորվում են դժվարությունների եւ անախորժությունների, վտանգների ու հիվանդությունների, նյութական զրկանքների, պատահարների, վիրավորանքների եւ անարգանքի տեսքով: Դիմանալ այս ամենին, չկոտրվել, չշեղվել ընտրած ճանապարհից՝ սա է մեր ոգու իսկական փորձությունը: Համբերությունն օգնում է մեզ՝ հաղթահարելու վիշտն ու վհատությունը, մեղմացնում է ճակատագրի հարվածները եւ հանդարտեցնում մեր մեջ մոլեգնող հույզերը: Հեզությունը զսպում է զայրույթն ու վրեժխնդրության ծարավը, սովորեցնում է մեզ՝ ներելու վիրավորանքները եւ հասկանալու նրանց, ովքեր վիրավորել են մեզ: Բայց արիությունը միայն համբերատարության ու հեզության մեջ չէ, որ դրսևորվում է, թեեւ այս հատկությունները մեր հոգեւոր ամրության, թերեւս, ամենակարեւոր բաղադրիչներն են: Արիությունը նաեւ այն ուժն է, որ անհրաժեշտ է մեր անկյալ բնության մյուս բոլոր մեղսական հակումները զսպելու համար: Սա մշտական աշխատանք է ինքն իր վրա, մշտական պայքար ծուլության, ազահության, հպարտության, նախանձի եւ այլ արատների դեմ, որ ձգտում են կլանել մեզ, հեռացնել Աստծուց ու մեր գոյության իրական նպատակից: Ուստի բարու ցանկությունը մշտական, երկարաժամկետ աշխատանք է, որը պահանջում է ոչ միայն ցանկություն, այլեւ ահեղի ջանքեր, համառություն, կամքի ուժ եւ խոր հավատ:

Արիություն ձեռք բերելու ճանապարհը բարդ է. մարդուց այն պահանջում է զգալի ջանքեր գործադրել ու անընդհատ աշխատել ինքն իր վրա: Պետք է աստիճանաբար վերացնել այն ամենը, ինչը

Թուլացնում է հոգին՝ դարձնելով այն խոցելի գայթակղությունների եւ թուլությունների հանդեպ: Այդ տքնաշան աշխատանքը պահանջում է գիտակցված հրաժարում զանազան հաճույքներից ու հարմարավետություններից, կամքի կանխամտածված գործադրում եւ առաքինությունների ակտիվ զարգացում: Ի՞նչն է կոնկրետ թուլացնում մեր կամքն ու հոգեւոր ուժը: Առաջին հերթին դա ֆիզիկական կարիքների չափից ավելի բավարարումն է՝ սննդի եւ խմիչքի անչափ օգտագործումը, հատկապես՝ նուրբ ու ճաշակին հաճելի, ավելորդ քունը, անգործությունը, պարապուծյունը եւ դատարկ ժամանցը: Այս ամենը, թեկուզ անվնաս թվա, իրականում սնում է մեր կրքերը, որոնք էլ իրենց հերթին ստրկացնում են կամքը՝ դարձնելով այն թույլ ու անընդունակ՝ բարի գործեր անելու: Ուստի սուրբ ճգնավորները, ձգտելով հասնել հոգեւոր կատարելության, դիմում էին ամենախիստ ճգնության: Նրանք չափավորում էին իրենց ուտելիքը եւ խմիչքը՝ խուսափելով նրբաճաշակ ուտելիքներից, նվազագույնի էին հասցնում քունն ու հոգնեցնում իրենց մարմինը ծանր ֆիզիկական աշխատանքով: Նրանք հրաժարվում էին իրենց փափուկ անկողնուց, հաճախ գիշերում էին չոր գետնի կամ կոշտ գորգի վրա եւ հագնում փշոտ հագուստ ու կրում ծանր շղթաներ: Բացի այդ՝ նրանք գիտակցաբար ենթարկվում էին անհարմարության եւ դժվարությունների՝ ցրտի, շոգի, սովի, ճանապարհի դժվարությունների, որպեսզի զարգացնեն համբերություն եւ տոկունություն: Կամքի ամրապնդումն ինքնակարգապահության մշտական վարժություն է: Միայն դրա միջոցով կարելի է հասնել իսկական արիության, խոչընդոտները հաղթահարելու եւ փորձություններին դիմակայելու ունակության: Իսկ այդ երկար ու դժվարին ճանապարհը վարձատրվում է ներքին ուժի եւ անկոտրում կամքի ձեռքբերմամբ:

Չորրորդ բնական առաքինությունը ողջախոհությունն է: Այն սերտորեն կապված է հոգեւոր սրտի հետ: Սիրտը յուրահատուկ

ունակություն ունի՝ ընկալելու եւ զգալու բոլոր փոփոխությունները, որ տեղի են ունենում ինչպես մեր հոգում, այնպես էլ մեր մարմնում: Այն արձագանքում է արտաքին ազդեցություններին ու առարկաներին, որոնք շրջապատում են մեզ: Երբ այդ առարկաները եւ երեւույթները դրական ազդեցություն են ունենում մեր կյանքի վրա, սիրտը լցվում է հաճելի զգացողություններով, ուրախությամբ ու հաճույքով: Սակայն, եթե արտաքին գործոնների ազդեցությունը բացասական է, սիրտը սկսում է վիշտ ապրել, եւ կյանքը նման պահերին դառնում է ծանր ու դժվար: Մեր սրտի էական հատկանիշը, ինչպես նաեւ նրա հիմնական կարիքը Աստվածային գեղեցկությունը վայելելու ցանկությունն է: Այս գեղեցկությունը դրսեւորվում է Աստվածային կատարելություններում, որոնց մենք կարող ենք նկատել Աստծո կողմից ստեղծված տարբեր էակների եւ առարկաների մեջ: Մեր հոգին, իր բնույթով, բնածին հակում ունի գեղեցկության հանդեպ, որի իդեալը հենց Աստծո մեջ է: Իսկական գեղեցկության կոչմանը մեր տեսանելի աշխարհում իսկապես արժանի են լոկ այն բաները, որ արտացոլում են Աստվածային կատարելությունները: Բարոյական էակների մեջ դրանք դրսեւորվում են որպես սրբություն, սեր եւ արդարություն: Սակայն ներկա մեղսական վիճակում գտնվելով՝ մեր սիրտը, բնազդային կարիքների ազդեցության տակ, հաճախ ավելի է ձգվում դեպի զգայական հաճույքները: Դրանք, լինելով նյութական եւ անհամատեղելի մեր հոգեւոր էության հետ՝ ստեղծված Աստծո պատկերով ու նմանությամբ, չեն կարող հագեցնել մեր ծարավը: Իրականում, որքան շատ ենք մենք տրվում նման հաճույքներին, այնքան ուժեղանում է մեր հյուսիսը ծարավը: Զգայական վայելքները, շոյելով մեր մարմինը, ընդունակ են թունավորել մեր սիրտը, թուլացնել եւ պղծել մեր հոգին: Դրանք անհամատեղելի են մեր հոգու փրկության հետ: Ուստի խիստ կարեւոր է լիովին զերծ մնալ անօրինական հաճույքներից: Ինչ վերաբերում

է թույլատրված հաճույքներին, ապա դրանք պետք է օգտագործել չափավոր եւ զգուշությամբ: Այս հարցում չափավորությունն ու իրազեկությունն օգնում են պահպանել սրտի մաքրությունը եւ պաշտպանել հոգին վնասակար ազդեցությունից, որը կարող է առաջանալ աշխարհիկ հաճույքների նկատմամբ չափից ավելի մեծ սիրուց: Կարելոր է հիշել, որ իսկական վայելք ու երջանկություն կարելի է գտնել ոչ թե անցողիկ հաճույքների, այլ Աստծո եւ Նրա կատարելության հանդեպ խոր ու անկեղծ սիրո մեջ:

Ողջախոհության գաղափարն ավելին է, քան պարզապես ֆիզիկական մտերմությունից զերծ մնալը: Այն խոր ներքին վիճակ է, ուր միտքը սրտի գերագույն տիրակալն է՝ ուղղորդելով նրա գործողություններն ու մղումները: Եթե միտքը գործի Աստվածային օրենքին համահունչ, չմթազնված կրքերից ու արատներից, ապա սիրտը նրա ազդեցության ներքո կլինի առողջ, սիրով ու ջերմությամբ լի, զերծ մեղսական կրքերի ստրկությունից, իսկ զգացմունքները կլինեն մաքուր եւ բարոյապես անբասիր: Ողջախոհությունն ամեն ինչում չափավորության է դրդում՝ զսպելով ցանկացած կիրք՝ ազահոյություն, հպարտություն, գայրույթ կամ նախանձ: Այն ֆիզիկական ու հոգեւոր բոլոր ձգտումներն ուղղում է դեպի Աստված՝ համայն գոյի Նախապատճառը: Այն պահանջում է ներդաշնակություն հոգեւորի եւ ֆիզիկականի միջեւ՝ չմերժելով երկրային ուրախությունները, բայց թույլ չտալով, որ դրանք դառնան գերիշխող ուժեր մարդու կյանքում: Ուստի ողջախոհությունը սահմանափակում կամ ճգնավորություն չէ, այլ ավելի շուտ մարդու ներաշխարհի ներդաշնակության, անհատականության ողջ ներուժի բացահայտման, իսկական երջանկության ու կյանքի իմաստի ձեռքբերման բանալի: Ներաշխարհի այդ խոր փոխակերպմամբ են ներդաշնակ դառնում մարդու հարաբերությունները ինքն իր, աշխարհի եւ Աստծո հետ:

Կյանքի նպատակի մասին

Մահը պարզապես կյանքի վերջը չէ. դա սահմանափակ, ժամանակավոր գոյությունից հավիտենական կյանքի անցման խորհուրդ է: Մենք, բանտարկված մեր ֆիզիկական մարմնի բիրտ պատյանում, թոթափում ենք այն, ինչպես օձը, որը թոթափում է իր խորխը: Մնում է մեր հոգեւոր էությունը՝ հոգին: Նա հեռանում է մեր հինգ զգայարաններով ընկալվող աշխարհից, որը հասանելի է միայն մարմնին, եւ անցնում է մեկ այլ աշխարհ, որտեղ ապրում են իրեն նման էակներ, որ գոյություն ունեն մեկ այլ գոյաբանական հարթության վրա: Այն աշխարհը, որտեղ անցնում է հոգին, անհասանելի է մեր ֆիզիկական զգայարանների համար: Ապրելով երկրի վրա՝ մենք աշխարհն ընկալում ենք մեր մարմնի սահմանափակ ճանաչողական հնարավորությունների միջոցով: Աչքերը տեսնում են, ականջները լսում, քիթը հոտոտում է՝ այս ամենն այն գործիքներն են, որոնց միջոցով մենք ընկալում ենք ֆիզիկական իրականությունը: Բայց մահից հետո այդ գործիքներն անօգուտ են դառնում: Ֆիզիկական մարմնի կապանքներից ազատված հոգին անտեսանելի է դառնում մեզ համար, ինչպես այն անտեսանելի ուժերը, որ շրջապատում են մեզ, բայց մնում են մեր ընկալումից դուրս: Մահվան պահին մենք դիտում ենք միայն անշունչ մարմին՝ մի պատյան, որը կորցրել է իր գործառույթը: Այդ դատարկ պատյանն արագորեն ենթարկվում է քայքայման, եւ, ի վերջո, նրանից մնում է միայն կմախքը: Մարդկանց անթիվ սերունդներ անցել են կյանքի ու մահվան այս շրջանը, նրանց մարմինները փոշի են դարձել, նրանց անունները ջնջվել են հաջորդ սերունդների հիշողությունից: Իսկ ի՞նչ է

կատարվում հոգու հետ մահից հետո, ո՞ր է նա գնում, ո՞րն է նրա հետագա ճակատագիրը: Սա ամենահուզիչ եւ հավերժական հարցերից մեկն է, որի պատասխանը մարդկությունը փորձել է գտնել իր պատմության ընթացքում:

Մենք, երկրային անցողիկ կյանքով ապրողներս, չենք կարող չմտածել մեր կյանքի նպատակի մասին: Արդյո՞ք կա արդարացի հատուցում այն բարի ու չար գործերի համար, որ մենք կատարում ենք երկրի վրա՝ գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար: Որովհետեւ ականհայտ է, որ երկրի վրա չարը հաճախ ծաղկում եւ հաղթում է, մինչդեռ բարին հաճախ հալածվում է ու տառապում: Արդյո՞ք ամեն ինչ ավարտվում է վերջին շնչով: Այս հարցը մարդկությանը տանջել է իր ողջ պատմության ընթացքում: Մահվան էությունը հասկանալու եւ մեզ հանդերձյալ կյանքից բաժանող խորհրդավոր վարագույրի հետեւում նայելու անհրաժեշտությունը դառնում է յուրաքանչյուր մտածող մարդու առաջնային խնդիրը: Մենք փնտրում ենք այն հարցի պատասխանը, թե ինչ է մեզ սպասում մեր երկրային ճանապարհորդության ավարտից հետո: Դա պարզապես հետաքրքրասիրություն չէ. դա երկրային կյանքն իմաստավորելու խոր անհրաժեշտություն է՝ հասկանալու համար, որ մեր կյանքն ավելի մեծ բանի մի մասն է, որ մեր գործողություններն ունեն հետեւանքներ, որ դուրս են գալիս մեր կարճատեւ երկրային կյանքի սահմաններից: Կյանքը երկրի վրա ընդամենը կարճ նախապատրաստություն է այն անխուսափելի անցման համար, որը մենք անվանում ենք մահ: Մեր երկրային կյանքը տատանում է կյանքի ու մահվան բեւեռների միջեւ: Երբ մենք համեմատում ենք մեր երկրային կյանքի շնչին տեւողությունը հավերժության հետ, ականհայտ է դառնում, որ այս ժամանակի միակ ճիշտ օգտագործումը հանդերձյալ կյանքին պատրաստվելն է: Մենք պետք է օգտագործենք մեր կյանքը հավերժությանը պատրաստվելու համար, այլ ոչ թե վատնենք այն

ունայնություն վրա: Մեր ողջ երկրային գոյությունը հավիտենական կյանքի նախերգանքն է, եւ մենք պետք է ձգտենք արժանիորեն պատրաստվել դրան: Այս հարցերի պատասխանը գտնելն ինքնին կարեւոր քայլ է աշխարհում մեր տեղը հասկանալու, մեր գոյությունն իմաստավորելու ուղղությամբ: Առանց դրա մեր երկրային կյանքը դառնում է աբսուրդի թատրոն՝ զուրկ նպատակից ու ուղղությունից: Հետեւաբար՝ այս հարցերին պատասխանելն անհրաժեշտություն է յուրաքանչյուր մարդու համար:

Մարդկային բնությունն իր հիմքում ձգտում է բացարձակ, անսահմանափակ բարիքի, որի աղբյուրը կարելի է գտնել միայն Աստծո մեջ: Այս ձգտումը դեպի կատարելություն, դեպի երջանկության ամենաբարձր ձեւը ներդրված է մեր հոգու խորքերում, մեր բուն էություն մեջ: Սակայն երբ մարդը, երջանկության իր տենչից դրդված, հեռանում է Աստծուց՝ հայացքն ուղղելով դեպի իր ստեղծած երկրային բարիքները, երջանկության ցանկությունը վերածվում է անհագ, անվերջանալի ծարավի: Պարադոքսն այն է, որ երկրային սահմանափակ բարիքներով իր ծարավը հագեցնելու ընթացքում նա բախվում է ներքին դատարկությանը, քանի որ ոչ մի արարած ի վիճակի չէ լիովին բավարարել հոգու կատարյալ երջանկության անսահման կարիքը: Մարդու կամքը, ըստ Արարչի ծրագրի, նախատեսված է բարձրագույն բարիքի համար, բայց երբ մարդը, ենթարկվելով գայթակղություններին, շեղվում է այս ճանապարհից, նրա ձգտումը դեպի այդ բարիքը ոչ թե վերանում, այլ աղավաղվում է: Այս ներքին, ի սկզբանե վեհ հակումը հոգեւոր շեղված վիճակում վերածվում է անպտուղ, դատարկ տենչանքի՝ բերելով ոչ թե երջանկություն, այլ տառապանք: Բացարձակի այս աղավաղված ծարավը կործանարար ազդեցություն է թողնում մարդկային կյանքի բոլոր ոլորտների վրա, ստիպելով նրան ընկղմվել արատների եւ դեպի պատրանքային երջանկություն անիմաստ մրցավազքի մեջ: Այս

ողբերգական իրողությունը, հոգու անսահման ձգտումների ու երկրային գոյության սահմանափակումների միջեւ այս հակամարտությունը ցույց է տալիս, որ մարդը ոչ միայն կենսաբանական էակ է, այլ հսկայական ներուժ ունեցող հոգեւոր էակ, որը չի կարող երջանիկ լինել առանց Աստծո հետ ներդաշնակության: Այս ճանապարհից շեղումը տանում է դեպի կատարելության մղման եւ կյանքի իրականության ողբերգական անշրպետը, մշտական ցավոտ դժգոհությունն ու պատրանքային երջանկության որոնումը մի աշխարհում, որը չի կարող ապահովել այն: Միայն վերադարձը դեպի Աստված, դեպի բացարձակ բարիքի աղբյուրը կարող է բուժել մարդկային հոգու այս խոր վերքը եւ լցնել նրա կյանքը իսկական երջանկությամբ ու իմաստով:

Բնական կիրքը չի կարող անսահման լինել, քանի որ այն բավարարվում է լոկ նրանով, ինչ թելադրում է բնությունը: Բնության կարիքները, օրինակ՝ ուտելը եւ խմելը սահմանափակ են: Ընդհակառակը, անբնական ցանկությունները կարող են անսահման լինել: Դրանք առաջանում են սխալ համոզմունքներից, երբ միտքը սխալ է գնահատում ինչ-որ բանի արժեքը՝ անսահման նշանակություն վերագրելով սահմանափակ բարիքին: Օրինակ՝ հարստանալու տենչանք ունեցող մարդը կարող է անվերջ ձգտել դրան՝ հարստությունը համարելով կյանքի ամենաբարձր նպատակը՝ առանց հասկանալու, որ նյութական կարիքները բավարարելու համար անհրաժեշտ հարստության չափը սահմանափակ է: Նա հարստությունը տեսնում է ոչ թե որպես միջոց, այլ որպես ինքնանպատակ, իսկ նրա ցանկությունը շունի բնական սահմաններ: Սրա հիմքում ընկած է մտքի մոլորությունը, որը սխալ է գնահատում իրերի իրական արժեքը: Կատարյալ երջանկությունը կոչվում է երանություն, սակայն այս երանությունը հնարավոր չէ գտնել երկրային ոչ մի բարիքի մեջ, որքան էլ այն նշանակալի լիվա: Դրա աղբյուրը լոկ Աստված

է, Ում մարդը պիտի սիրի ամեն ինչից առաջ: Այս եզրակացութիւնը հաստատւում է այն փաստով, որ ո՛չ հարստութիւնը, ո՛չ դիրքը հասարակութեան մեջ, ո՛չ պատիւն ու փառքը, ո՛չ իշխանութիւնը, ո՛չ ֆիզիկական վայելքները, ո՛չ էլ նույնիսկ ներքին առաքինութիւնները, չեն կարող լիարժեք եւ հարատեւ երջանկութիւն բերել: Փաստարկը հիմնված է այն պնդման վրա, որ ոչ մի սահմանափակ, անցողիկ բարիք՝ լինի արտաքին, թե ներքին, չի կարող բավարարել մարդու երանութեան խոր կարիքը: Լոկ բացարձակ ու անսահման Բարին՝ Աստված, կարող է հագեցնել երանութեան մեր ծարավը:

Երջանկութեան ցանկութիւնը մարդկանց մեջ հաճախ առաջանում իրենց կրած տառապանքների հետեւանքով, որոնցից երկրային կյաքնում հնարավոր չէ խուսափել: Սակայն այդ տառապանքները նույնպէս Աստծո նախախնամութեան եւ բարեգթութեան դրսեւորումներ են: Մեր կյանքում տառապանքը ծառայում է որպէս մեզ մոլորեցնող հպարտութեան հակաթույն, ինչպէս նաեւ միջոց ունայնութեան եւ փառասիրութեան դեմ: Տառապանքների միջոցով ի հայտ է գալիս Աստծո զորութիւնը, հատկապէս նրանց մեջ, ովքեր, լինելով թույլ, չեն կարող հաղթահարել իրենց դժվարութիւնները առանց Նրա շնորհի: Սրբերի մեծ տառապանքների հիշատակը մեզ ոգեշնչում է չվախենալ սեփական փորձութիւններից, ընդօրինակելով նրանց տոկունութիւնը: Ի վերջո, տառապանքը մեզ սովորեցնում է տարբերել պատրանքային բարիքները, որ ժամանակավոր են, եւ ճշմարիտ բարիքները, որ հավիտենական են:

Արդար կյանքով ապրող մարդը մահն ընկալում է ոչ թե որպէս վերջ, այլ որպէս անցում: Նա պատրաստւում է դրան՝ ժամանակ անցկացնելով աղոթքի ու ապաշխարութեան մեջ՝ Աստծո առջեւ խորին ակնածանքով: Նա խորհում է իր անցյալի սխալների մասին՝ զղջալով դրանց համար եւ հուսալով, որ Աստված ներելու է նրան: Նրա հավատը հավիտենական կյանքի հանդէպ անսասան է, նա

դրա մեջ տեսնում է իր գոյության բարձրագույն նպատակը՝ կյանքը Աստծո ներկայությամբ, լիակատար երանություն եւ Աստվածային կատարելության ճանաչում: Այս մարդն ակնկալում է Քրիստոսի, Տիրամոր ու բոլոր սրբերի հետ վերամիավորումը: Նա հավատում է նրանց հետ ապագա միավորմանը երկնքի Արքայությունում: Այսպիսով, արդարների համար մահվան նախապատրաստումը անհայտի հանդեպ վախ չէ, այլ հավիտենական կյանքի եւ Աստծո հետ վերամիավորման հույս ու ակնկալիք:

Աշխարհը, որտեղ մենք ապրում ենք, զգալի խոչընդոտ է իրական աստվածապաշտության եւ հոգեւոր աճի համար: Այս միտքն այնքան ակնհայտ է, որ լրացուցիչ բացատրությունների կամ ապացույցների կարիք չունի: Այն հնչեցվել է հենց Փրկչի կողմից, բազմիցս շեշտվել է առաքյալների կողմից եւ հաստատվում է նաեւ բոլոր նրանց ամենօրյա փորձով, ովքեր ձգտում են արդար եւ բարեպաշտ կյանք վարել առօրյա եռուզեռի ու հոգսերի մեջ: Սա ներքին կոնֆլիկտ է ստեղծում, որտեղ քրիստոնյան պետք է ձգտի բարձր հոգեւոր իդեալին, բայց բախվում է մշտական գալթակղություններին եւ շեղումներին երկրային հոգսերից ու ունայնությունից: Քրիստոնյան կոչված է մշտապես խորհելու հավերժական ճշմարտությունների մասին եւ ձգտելու հոգեւոր կատարելության, բայց աշխարհը երբեմն նրան ներքաշում է նյութական ու ժամանակավոր բաների մասին առօրյա մտքերի մեջ, ինչը շեղում է նրան գլխավորից: Շատ աշխարհիկ հոգսեր կան, եւ դրանք կարող են շեղել հավատացյալին իր իսկական նպատակից՝ հոգու փրկությունից: Այսպիսով, թեեւ աշխարհիկ գալթակղություններից հեռանալու գործընթացը քրիստոնեական հոգեւոր կյանքի հիմնական կողմը չէ, այնուամենայնիվ, այն կարեւոր քայլ է, որն օգնում է հաղթահարել աստվածահաճո կյանքի ճանապարհին հիմնական խոչընդոտները: Այս հեռացումը չի նշանակում աշխարհից լիակատար հրաժարում,

այլ ենթադրում է գիտակցված ընտրություն անհրաժեշտություն, երբ քրիստոնյան պետք է հավասարակշռություն գտնի իր հոգեւոր ձգտումների ու այն պահանջների միջեւ, որոնք շրջապատող իրականությունը դնում է իր առջեւ: Հոգեւոր կյանքը միայն դրսից է դժվար թվում: Ժշմարիտ քրիստոնյայի համար, ում սրտում ապրում է Աստծո հանդեպ սերը, ում սրտում կա Երկնքի Արքայության հույսը եւ մեղքերի համար անկեղծ ապաշխարությունը, նման ճանապարհն անհաղթահարելի դժվարություններ չի ներկայացնում: Այս ներքին մղումները նրա ձգտումների շարժիչ ուժն են, աշխարհիկ կյանքից հրաժարվելու հիմքը: Ուստի, եթե քրիստոնյային դժվարությունների առաջ զգում է թուլություն ու կասկածներ, նա պետք է նորից դիմի այն սկզբնական զգացմունքներին, որոնք ժամանակին նրան դրդել են ընտրել այս ճանապարհը: Այս սկզբնական դրդապատճառների նկատմամբ հավատի ամրապնդումը ժամանակավոր դժվարությունները հաղթահարելու լավագույն միջոցն է:

Կարեւոր է հասկանալ, որ այս գործընթացը պահանջում է մշտական ջանք եւ ուշադրություն: Քրիստոնյան ոչ միայն պետք է տեղյակ լինի խոչընդոտների առկայության մասին, այլեւ ակտիվորեն աշխատի, որպեսզի դրանք չկասեցնեն իր հոգեւոր ճանապարհորդությունը: Միայն այս կերպ է հնարավոր այս աշխարհում հասնել ներդաշնակության հավատքի ու կյանքի միջեւ՝ հավատարիմ մնալով սեփական համոզմունքներին եւ ձգտումներին:

Ժշմարիտ, կատարյալ կյանք գտնելու համար անհրաժեշտ է ներքուստ հրաժարվել այս աշխարհից ու նրա արժեքներից: Սա ինքնասպանություն չէ, այլ առաջնահերթությունների արմատական փոփոխություն: Մարդիկ, ովքեր ամբողջությամբ կլանված են աշխարհիկ զբաղմունքներով, հոգեպես մահացած են եւ չեն կարողանում կապ հաստատել Աստծո հետ: Նրանց կյանքը, ինչպես արեւի լույսից զրկված բույսը, չի կարող զարգանալ եւ ծաղկել: Բայց

այստեղ «աշխարհ» ասելով պետք է հասկանալ Երկիր մոլորակն ու նրա բոլոր բնակիչներին: Դա ավելի շուտ ապրելակերպ եւ արժեքային համակարգ է, որը որոշվում է աշխարհիկ բարիքների հանդեպ սիրով: Կան արդար մարդիկ, ովքեր ապրում են աշխարհում, բայց աշխարհից չեն: Նրանց սրտերը լի են Աստծո սիրով, այլ ոչ թե մարմնական ցանկություններով: Նրանք ֆիզիկապես աշխարհում են, բայց նրանց ներաշխարհը ենթարկվում է ոգեղենության օրենքներին, նրանք գերված չեն արատավոր ցանկություններով: Ի հակադրություն՝ ամբարիշտները ոչ միայն ապրում են այս աշխարհում, այլեւ նրա անբաժանելի մասն են՝ ամբողջովին կլանված նրա արժեքներով: Այս մարդիկ իրենց հպարտությամբ ու ցանկասիրությամբ ընդօրինակում են սատանային՝ Հիսուս Քրիստոսին բնորոշ խոնարհության եւ հեզոության փոխարեն ընտրելով ինքնամեծարման ճանապարհը:

Աշխարհիկ կյանքից այս հրաժարումը պահանջում է ձերբազատում նյութական բարեկեցության ավելորդ ցանկությունից: Այն ոչ մի դեպքում կյանքի նպատակ չպիտի դառնա: Սա ոչ թե ճգնակեցության, այլ արժեքների վերագնահատման կոչ է: Պետք է հաղթահարել իշխանության ծարավը, ամեն գնով հարստություն կուտակելու եւ հաճույք ստանալու ցանկությունը: Փոխարենը՝ պետք է ջանքերն ուղղել դեպի հոգեւոր կատարելագործում, ծառայել Աստծուն ու մերձավորներին, զարգացնել բարոյականությունը եւ ոգեղենությունը: Սա միակ ճանապարհն է դեպի իսկական երանություն ու հավիտենական կյանքի լիություն: Սա պահանջում է գիտակցված եւ մշտական ջանք, պայքար սեփական թուլությունների ու գայթակղությունների դեմ, բայց նման անձնագոհության վարձատրությունն անսահման մեծ է լինելու:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Քրիստոնեությունն առաջարկում է ճանապարհ դեպի հավիտենական կյանք, դեպի մի վիճակ, որը նկարագրվում է որպես Երկնային Արքայություն: Սա պարզապես մեր երկրային կյանքի շարունակությունը չէ, այլ գոյության որակապես այլ, գոյաբանորեն ավելի բարձր մակարդակ: Դա մի աշխարհ է, որը զերծ է ցավից, տառապանքից, կորստի դառնությունից եւ հիասթափությունից, աշխարհ, որտեղ ժամանակը, ինչպես մենք հասկանում ենք, դադարում է գոյություն ունենալ: Սա պարզապես վերացական հասկացություն չէ, այլ Աստծո հետ մերձեցման խորապես անձնական փորձառություն, ներդաշնակություն սեփական անձի ու մեզ շրջապատող աշխարհի հետ: Երկնքի Արքայությունը ինչ-որ աշխարհագրական վայր չէ, այլ ավելի շուտ հոգեւոր իրականություն, որը հասանելի է բոլորին, ովքեր անկեղծորեն ձգտում են դրան: Այս Արքայության բնակիչները մարդիկ են, ովքեր լուսավորված են Աստվածային շնորհով: Նրանց սրտերը բաց են, լեցուն լույսով եւ իմաստությամբ, նրանք բարություն ու գթասրտություն են ճառագում: Նրանց հարաբերությունները ներծծված են խոր, անվերապահ սիրով, որը նման է այն սիրուն, որ Աստված ունի իր բոլոր արարածների հանդեպ: Երկնքի Արքայությունում ծաղկում են ճշմարիտ առաքինությունները՝ ողորմածությունը, արդարությունը, ազնվությունը, կարեկցանքը, խոնարհությունը:

Երկնքի Արքայությունը խորհրդանշում է վերադարձ դեպի ակունքներ, դեպի սկզբնական ներդաշնակություն, դեպի այն վիճակը, որում մարդը ստեղծվել է Աստծո կողմից: Սա Աստծո հետ խոր կապի որոնում է, նրա ճանաչումը որպես ողջ կյանքի կենտրոն ու աղբյուր: Երկնքի Արքայություն տանող ճանապարհը հոգեւոր

ճանապարհ է, որը պահանջում է ջանք, նվիրում եւ հաղթահարում բազմաթիվ գալթակղուծյունների ու դժվարութունների: Հավատառ Աստված, աղոթք, բարի գործեր, ապաշխարութուն. այս ամենն օգնում է մեզ՝ ավելի մոտենալու նշված իդեալական վիճակին արդեն այստեղ՝ երկրային կյանքում: Երկնքի Արքայության հանդեպ հավատը մեզ հույս է տալիս, օգնում հաղթահարել կյանքի դժվարութունները եւ փորձութունները: Այն դառնում է ուժի ու ոգեշնչման աղբյուր՝ օգնելով մեզ՝ ապրելու ավելի բովանդակալից եւ ներդաշնակ կյանքով: Քրիստոնեութունը ճանապարհ է, որով մենք քայլում ենք ոչ թե միայնակ, այլ հավատացյալների համայնքում, նույն իդեալին ձգտող, միմյանց սատարող ու ոգեշնչող մարդկանց համայնքում: Այս համայնքը, որը Եկեղեցին է, օգնում է մեզ՝ հաղթահարելու դժվարութունները, կիսվելու ուրախությամբ եւ կառուցելու ավելի արդար ու կարեկցող հասարակութուն՝ արտացոլելով Երկնային Արքայության իդեալները մեր երկրային կյանքում:

Հավիտենական կյանքն իր էությամբ Հիսուս Քրիստոսի՝ միակ ճշմարիտ Աստծո մասին շարունակական, խորացող գիտելիքն է, ինչպես ասում է Սուրբ Գրքը. դա պարզապես պատմական անձի գիտական ուսումնասիրութուն չէ, այլ կենդանի, մտերմիկ հաղորդակցութուն Աստծո Որդու հետ, որը բնակվում է հավատացյալի սրտում: Դա Քրիստոսի էության, մարդկութունը մեղքից փրկելու Նրա առաքելության աստիճանական, խոր ըմբռնումն է: Խոսքը ոչ միայն Հիսուսի կյանքի իրադարձութունների, Նրա հրաշքների ու վարդապետության ըմբռնման այլեւ ներկա պահին Նրա կենսատու ներկայության մշտական զգացողության մասին է: Հավիտենական կյանքը Աստծո շնորհի, Նրա սիրո եւ ողորմության շարունակական հեղման զգացումն է, որը մեզ մաքրագործում ու փոխակերպում է ներսից: Դա Աստծո հետ մշտական հաղորդակցութուն է, որտեղ մենք գտնում ենք խաղաղութուն, երանութուն, կյանքի նպատակ

եւ իմաստ: Ավելին, հավերժական կյանքը ենթադրում է ապագա երանության նախաճաշակութուն: Պողոս առաքյալը մեծ զարմանքով գրում է. «Աչքը չտեսավ, ականջը չսեց եւ մարդու սիրտը չմտավ այն, ինչ Աստված պատրաստել է Իրեն սիրողների համար» (Ա Կոր. 2,9): Սա պարզապես մահվան բացակայություն չէ, այլ անցում է դեպի բոլորովին այլ, անչափ ավելի կատարյալ կեցության վիճակ, որը գերազանցում է երջանկության ու կյանքի լիարժեքության մասին մեր բոլոր երկրային պատկերացումները: Այս հավերժական կյանքի ճանապարհը ենթադրում է անձի խոր փոխակերպում: Ինչպես Պողոս առաքյալն է ասում. «Ուրեմն հանե՛ք հին մարդուն իր գործերով եւ հագե՛ք նոր մարդուն, որը գիտությամբ նորոգվում է Նրա ստեղծողի պատկերով» (Կող. 3,9-10): Դա հոգեւոր աճի մշտական գործընթաց է, Աստծո ու մեզ համար Նրա ծրագրերի ավելի խոր ըմբռնման մշտական ձգտում, Նրան անընդհատ մոտենալու եւ Նրա ճանապարհը սովորելու մշտական ձգտում: Դա մեկանգամյա իրադարձություն չէ, այլ շարունակական գործընթաց, որը տեւում է ամբողջ կյանքը: Եւ Աստծուն ճանաչելու ու Նրա հետ հաղորդակցվելու այս շարունակական գործընթացում է հավիտենական կյանքի էությունը:

Քրիստոնեական կյանքն անդադար, տքնաչան աշխատանք է՝ վերականգնելու անկման հետեւանքով Աստծո կորցրած կերպարը: Սա մեկանգամյա արարք չէ, այլ երկարատեւ, երբեմն հյուժիշ գործընթաց, որը պահանջում է մշտական, ակտիվ պայքար մեր հին բնության հետ, զանազան մեղսական հակումների ու գայթակղությունների դեմ, որոնք մենք ժառանգել ենք Ադամից: Պողոս առաքյալը կոչ է անում «մեռցնել մարմնի գործերը» (Հռոմ. 8,13)՝ ընդգծելով այս ներքին թշնամիներին ակտիվ դիմադրության անհրաժեշտությունը: Կարելու է հասկանալ, որ այս պայքարը մղվում է ոչ թե մեզ շրջապատող մարդկանց դեմ, այլ մեր իսկ անկյալ բնության,

նրա թուլությունների եւ մեղսական հակումների դեմ: Այս ներքին ճակատամարտում հաղթանակը ձեռք է բերվում ոչ միայն սեփական կամքի ուժով, որը, լինելով սահմանափակ ու անկատար, վաղ թե ուշ ձախողվելու է: Այստեղ որոշիչ դեր է խաղում Սուրբ Հոգու շնորհը, Աստվածային օգնությունը, որը հավատացյալին տալիս է արդար ապրելու ուժ՝ դիմակայելու գայթակղություններին եւ հաղթահարելու մեղսական հակումները: Առանց այս շնորհի, առանց Աստծո զորությանն ապավինելու, մարդկային ցանկացած ջանք դատապարտված է ձախողման, քանի որ նրա ուժը սահմանափակ է, իսկ գայթակղությունները՝ անսահման: Աստծո պատկերի վերականգնման այս ճանապարհը սկսվում է մեր երկրային կյանքում: Սակայն մենք այս աշխարհում չենք հասնում Աստծուն կատարյալ նմանության: Մենք անցնում ենք բազմաթիվ փորձությունների միջով՝ հաղթահարելով դժվարությունները, անընդհատ դիմելով Աստծուն օգնության ու աջակցության համար: Մենք «ցանում ենք» այս կյանքի հոգեւոր հանդում, որպեսզի հավերժության մեջ «քաղենք» մեր աշխատանքի եւ ջանքերի պտուղները: Երկրային կյանքում մենք անընդհատ ձգտում ենք՝ աստիճանաբար մոտենալով նպատակին, քայլ առ քայլ հաղթահարելով խոչընդոտներն ու հոգեպես զարգանալով: Յուրաքանչյուր հաղթահարված գայթակղություն, յուրաքանչյուր առաքինի արարք, յուրաքանչյուր անկեղծ ապաշխարություն մեզ ավելի է մոտեցնում ցանկալի կատարելությանը: Ծշմարիտ, ամբողջական կատարելությունը ձեռք է բերվում միայն հավերժության մեջ, հանդերձյալ կյանքում, երբ մենք հայտնվում ենք Աստծո առջեւ կատարյալ կերպարանքով՝ Աստվածային սիրո, գեղեցկության եւ զորության ամբողջական արտացոլմամբ: Սա է մեր հոգեւոր ճանապարհի վերջնական նպատակը, որին անխոնջ ձգտում ենք: Հավիտենական կյանքը պարզապես գոյություն

չէ, այլ Աստծո հետ լիակատար միասնություն, Արարչի ու ողջ տիեզերքի հետ ներդաշնակություն:

Այնտեղ՝ Երկնքի Արքայությունում, մեր անկատարությունները վերանալու են, եւ թագավորելու են սերն ու ճշմարտությունը: Երկրային կյանքը միայն ժամանակավոր փուլ է, հավերժության նախապատրաստություն, հոգեւոր սերմեր ցանելու տեղ: Սա քրտնաջան աշխատանք է, որը պահանջում է մշտական բարոյական ջանքեր, ինքնավերլուծություն եւ ապաշխարություն: Մեր հոգեւոր էությունը ներառում է մեր ներքին փորձառությունները, գիտակցությունը, մեր հույզերը, զգացմունքները, մտքերը, կամքը: Սա մեր ամենախոր մասն է, որը շփվում է Աստծո հետ ու ձեւավորվում նրա շնորհի ազդեցության ներքո: Աղոթքով, Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությամբ, Եկեղեցու խորհուրդներին մասնակցելու եւ բարի գործերի միջոցով մենք սնուցում եւ ամրացնում ենք մեր հոգեւոր էությունը՝ ձգտելով, որ այն ավելի ու ավելի արտացոլի Աստվածային կատարելությունը: Եւ Աստծուն մերձենալու այս շարունակական ընթացքը, կատարելության այս որոնումը քրիստոնեական կյանքի էությունն է, մեր հավիտենական փրկության ու երանության գրավականը:

Մարդկային հոգին սոսկ փոխաբերական արտահայտություն կամ փիլիսոփայական գաղափար չէ: Դա իրական, թեեւ ոչ նյութական մի էություն է, որն Արարչի կողմից օժտվել է եզակի ունակություններով՝ բանականությամբ, կամքով եւ զգացմունքներով: Այս բաղադրիչները ոչ միայն առանձին տարրեր են, այլ անքակտելիորեն կապված մասեր, որոնք փոխազդում ու լրացնում են միմյանց՝ ստեղծելով յուրաքանչյուր մարդու յուրահատուկ եւ անկրկնելի անհատական դիմանկարը: Մենք ոչ միայն ֆիզիկական մարմին ենք, այլեւ բարդ հոգեւոր կառույց, որը հնարավոր չէ ամբողջությամբ հասկանալ միայն մարմինն ուսումնասիրելով: Հոգու

նպատակն է արտացոլել աստվածային պատկերը՝ լինելով յուրօրինակ հայելի, որում դրսևորվում է Արարչի մեծությունն ու կատարելությունը: Սա կատիվ փոխազդեցություն է, որտեղ մարդը դառնում է համաստեղծող՝ բացահայտելով եւ զարգացնելով իր մեջ ներդրված աստվածային ներուժը:

Մարդկային հոգու սկզբնական վիճակը Աստծո պատկերով ու նմանությամբ էր: Ստեղծման պահին մարդու հոգին կատարյալ ներդաշնակություն էր երեք հիմնարար սկզբունքների՝ բացարձակ մաքրության, համապարփակ իմաստության եւ անձնուրաց բարության: Գոյություն ուներ անքակտելի կապ Աստծո եւ Նրա պատկերով ու նմանությամբ ստեղծված առաջին մարդու միջեւ: Եթե նկատի ունենանք աստվածային բնության հիմնական հատկանիշները, ինչպիսիք են ամենագիտությունը, ամենակարողությունը, հավերժությունը, անվերապահ սերը եւ բացարձակ արդարությունը, ապա կարող ենք ենթադրել, որ հոգու սաղմնային, սկզբնական վիճակում այդ հատկություններն առկա էին, ինչպես սերմերը, որոնք սպասում էին ծաղկմանը: Դրանք պարզապես պարտադրված հատկություններ չէին, այլ մարդու բուն էության անբաժանելի մասը, Նրա սկզբնական, չապականված բնության մի մասը: Նրա գոյությունը բացարձակ ներդաշնակություն էր Աստծո ու շրջապատող աշխարհի հետ: Նա ապրում էր լիարժեք կյանքով, վայելելով աստվածային շնորհը, որը հոսում էր դեպի իրեն բնականորեն եւ շարունակաբար, ինչպես արեւի լույսը: Դա կյանք էր լիության մեջ՝ չաղտորված մեղքի, տառապանքի կամ մահվան ստվերից:

Այս կատարելությունը խաթարվեց ադամական մեղքի հետեւանքով: Դրա խոր ու բազմակողմանի հետեւանքները թափանցում են մարդկային կյանքի բոլոր ոլորտները՝ դրանք ներկելով ողբերգական երանգներով: Աշխարհը, որն ի սկզբանե կատարելապես գեղեցիկ էր եւ ներդաշնակ, այժմ ախտահարված է տառապանքով,

հիվանդություններ, անարդարություններ ու մահվամբ: Աղամական մեղքի այս ստվերն ընկնում է մարդկային հարաբերությունների վրա՝ առաջացնելով անվստահություն, եսասիրություն, կոնֆլիկտներ, որոնք պատռում են հասարակության հյուսվածքը՝ կյանքը վերածելով գոյատևման մշտական պայքարի: Մարդկության ողջ պատմությունը՝ հին քաղաքակրթություններից մինչև ժամանակակից մեգապոլիսներ, ի հայտ է գալիս որպես մարդկանց անդադար պայքար միմյանց եւ արտաքին աշխարհի դեմ: Յուրաքանչյուր մարդու սրտում ապրում է այս նախասկզբնական անկման արձագանքը, որն արտացոլված է մեր սխալների, մեր թուլությունների, դեպի շարը հակումների մեջ: Մարդիկ ժառանգել են այս բեռը, որը նրանց թույլ չի տալիս լիովին իրացնել իրենց ներուժն ու ապրել ներդաշնակ կյանքով: Պատերազմների, սովի, համաճարակների, անարդարության արյունոտ պատմությունը – այս ամենը աղամական մեղքի դառը պտուղներն են, որոնք անխոս հիշեցնում են մարդու եւ Աստծո միջեւ անջրպետի մասին: Սակայն քրիստոնեական հավատը մեզ լույսի ու հույսի շող է առաջարկում՝ Հիսուս Քրիստոսի միջոցով քավության գաղափարը: Քրիստոսի մահը եւ հարությունը դիտվում են որպես աստվածային միջամտության գազաթնակետ, որպես անսահման սիրո ու ողորմածության գործողություն, որը նախատեսված է ամբողջ մարդկության մեղքերը քավելու համար: Այս զոհաբերությունը քրիստոնեական հավատի հիմքն է: Քրիստոսի հանդեպ հավատի եւ նրա զոհաբերության միջոցով մարդը հնարավորություն է ստանում ազատվելու մեղքի իշխանությունից, ապաքինելու իր ապականված էությունը, վերականգնելու կորցրած հարաբերություններն Աստծո հետ, գտնելու հոգեկան անդորր ու իրական երջանկություն: Քավության այս խորհուրդը չի ջնջում աղամական մեղքի հետեւանքները պատմությունից, բայց մեզ հույս է տալիս վերափոխման, հոգեւոր նորոգության, մեղսական էակից Աստծո

զավակի վերածվելու, ով ունակ է մաքուր սիրո, անկեղծ գթասրտության եւ հոգեւոր կատարելութեան: Այս հուշար մեր ապագա կյանքի բանալին է, ավելի արդար ու ներդաշնակ աշխարհ կառուցելու հնարավորութեան, աշխարհ, որտեղ սերը եւ ողորմութիւնը կհաղթեն չարին ու անարդարութեանը: Հավատը մեզ ուժ է տալիս՝ պայքարելու մեր մեղսական էութեան դեմ, ձգտելու լավագոյնին, եւ այս պայքարում մենք գտնում ենք իսկական ազատութիւն ու հոգեւոր մաքրագործում:

Անհրաժեշտ է շեշտել, որ ինքնուրույն փրկվելու, սեփական ուժերով երանութեան հասնելու մարդու փորձերը դատապարտված են ձախողման: Մեղքով ծանրաբեռնված լինելով՝ մենք չենք կարողանում ինքներս մեզ բուժել, վերականգնել կորցրած կապը Աստծո հետ: Մեր սեփական արդարութիւնը, ինքնակատարեագործման մեր փորձերը միայն կաթիլ են մեր մեղսականութեան օվկիանոսում: Մենք չափազանց թույլ ենք եւ անկատար, որպէսզի ինքներս փոխենք մեր էութիւնը, հաղթահարենք մեղքի բնածին հակումը: Փրկութիւնը, հետեւաբար, մարդու վաստակը չէ, նրա ջանքերի ու ձեռքբերումների պտուղը չէ: Դա անգին պարգեւ է, Աստվածային անսահման սիրո եւ բարեգթութեան դրսեւորում, որը բացահայտվել է աշխարհին Հիսուս Քրիստոսի՝ Աստծո Որդու միջոցով:

Աստված մարմնացավ մարդու մեջ, մեզ հետ կիսեց մեր երկրային կյանքը, ապրեց մարդկային գոյութեան բոլոր դժվարութիւններն ու տառապանքները: Եւ, վերջապես, նա զոհաբերեց իրեն, մահացավ խաչի վրա՝ իր վրա վերցնելով ողջ մարդկութեան մեղքերը: Նրա մահն անձնագոհութեան արարք է, անսահման սեր, իսկ Նրա հարութիւնը վերջնական հաղթանակն է մահվան հանդեպ, հավիտենական կյանքի գրավականը բոլոր հավատացյալների համար: Սակայն այդ պարգեւն ընդունելը, փրկութեան այդ ճանապարհը պասիվ գործընթաց չէ: Աստված մեզ տալիս է ցանկութիւն, ներքին

ձգտում դեպի արդար կյանք, զորացնում է մեզ՝ հաղթահարելու գայթակղություններն ու խոչընդոտները: Բայց մենք պետք է ընդունենք այս շնորհը, արձագանքենք աստվածային կոչին, համագործակցենք Աստծո հետ մեր փրկության գործում: Աստված մեզ տվել է բարոյական օրենք, որը պարզապես կանոնների հավաքածո չէ, այլ բարոյականության բուն էության հիմքում ընկած խոր, հիմնարար սկզբունք: Այն չի սահմանափակվում վարքագծի արտաքին կանոններով, այլ թափանցում է մարդկային կյանքի բոլոր ոլորտները՝ սահմանելով բարու եւ չարի, արդարության ու անարդարության, սիրո եւ ատելության սահմանը: Այս օրենքը մեր խղճի ձայնն է, ներքին կողմնացույցը, որը ցույց է տալիս մեզ ճանապարհը կյանքի դժվարին իրավիճակներում: Այն մեր մեջ արթնացնում է կարեկցանք, արդարության ձգտում, սիրույց դրդված գործելու ցանկություն, այլ ոչ թե եսասիրական մղումներ: Այն ոչ միայն կարգավորում է մեր հարաբերություններն ուրիշ մարդկանց հետ, այլեւ ուղղորդում է մեր ներքին կատարելագործումը եւ օգնում մեզ՝ դառնալու ավելի առաքինի, ավելի մաքուր, ավելի մոտ Աստվածային իդեալին: Դա ազատության սահմանափակում չէ, այլ ուղղորդող աստղ, որը ցույց է տալիս ճշմարիտ ներդաշնակության ճանապարհը թե՛ սեփական անձի, թե՛ մեզ շրջապատող աշխարհի ու Աստծո հետ: Այս օրենքի ընդունումը, դրա կիրառումը ծանր բեռ չէ, այլ ճանապարհ դեպի ազատագրում, դեպի հավիտենական երանություն, որը հենց բնորոշ է մարդկային էությանը:

Բարոյական օրենքը ծառայում է որպես ուղեցույց աստղ՝ լուսավորելով արդար ապրելու ուղին եւ ձեւավորելով բնավորությունը, որը տարբերում է բարին չարից ու լույսը խավարից: Ավելին, աստվածաշնչյան բարոյական օրենքը պարզապես կանոնների համակարգ չէ, որ պատիժներ են սահմանում չկատարման համար: Այն հավիտենական կյանք եւ մեղքերի թողություն է խոստանում

նրանց, ովքեր անկեղծորեն ձգտում են հետեւել դրա սկզբունքներին: Թեեւ օրենքի խիստ պատվիրանները կարող են կոշտ թվալ, դրանց խստութիւնը բխում է ոչ թէ դաժանութիւնից, այլ Աստծո խոր սիրուց, որը ձգտում է պաշտպանել մարդուն մեղքի կործանարար հետեւանքներից, ինչպե՛ս անհատին, այնպե՛ս էլ ողջ մարդկութեանը: Աստվածային օրենքն օգնում է մեզ՝ հասկանալու մեր հոգեւոր անկման խորութիւնը, մեղքի հետեւանքով առաջացած մեր անկատարութիւնը: Այն բացահայտում է մեզ կատարյալ Աստծո կերպարը՝ ցույց տալով անսահման անջրպետը Նրա սրբութեան եւ մեր մեղսականութեան միջեւ: Մենք տեսնում ենք մեր անզորութիւնը, մեր սեփական թուլութիւններն ու մեղքի հանդեպ հակումները: Եւ մենք հասկանում ենք, թէ որքանով ենք հեռու այն իդեալից, որին ձգտում ենք:

Մեր հոգեւոր անկատարութեան այս գիտակցումն է, որ հող է նախապատրաստում Աստծո շնորհի ընդունման համար, որն ամենակարեւոր տարրն է մեր փրկութեան ճանապարհին: Սուրբ Հոգու շնորհն է, որը հեղվել է հավատացյալների վրա Հիսուս Քրիստոսի միջոցով, որը տալիս է օրենքին հետեւելու ուժ եւ ոգեշնչում: Շնորհը ոչ միայն մեղքերի թողութիւնն է, այլեւ ներքին կերպարանափոխում, որն օգնում է մեզ՝ հաղթահարելու մարդկային բնութեան թուլութիւնները, ուժով ու իմաստութեամբ է լցնում մարդկանց հոգիները: Շնորհը լրացնում է օրենքը՝ այն դարձնելով ոչ թէ ծանր բեռ, այլ ուժի եւ հույսի աղբյուր: Բարոյական օրենքի ու Աստծո շնորհի ներդաշնակ միասնութեան մեջ է նրանց փոխլրացնող գործողութիւնը, որ դեպի հոգեւոր կատարելութիւն եւ փրկութիւն տանող ճշմարիտ ուղին է: Օրենքը ցույց է տալիս ճանապարհը, շնորհը ուժ է տալիս՝ դրան հետեւելու, թույլ տալով՝ հաղթահարելու խոշրնդոտներն ու մոտենալու Աստվածային իդեալին: Այս երկուսը փոխկապակցված սկզբունքներ են, որոնք միասին կազմում են փրկութեան ուղու

մասին ամբողջական ուսմունքը, ճանապարհը, որը պահանջում է ե՛լ գիտակցել սեփական անկատարությունը, ե՛լ հետեւել Աստծո պատվիրաններին, ե՛լ ընդունել Աստծո շնորհն իբրեւ անգնահատելի պարգեւ, որն օգնում է հաղթահարել մարդկային թուլությունն ու ընտրել առաքինության եւ արդարության ուղին: Իսկ այդ ճանապարհն արդեն տանում է դեպի երանելի հավիտենական կյանք Երկնքի Արքայությունում:

ПОСЛЕСЛОВИЕ

Христианство предлагает путь к вечной жизни, к состоянию, которое называется Царствием Небесным. Это не просто продолжение нашей земной жизни, но качественно иной, онтологически более высокий уровень бытия. Это мир, свободный от боли, страданий, горечи потерь и разочарований, мир, где время, как мы его понимаем, перестает существовать. Это не просто абстрактное понятие, а глубоко личностный опыт близости к Богу, гармонии с собой и окружающим миром. Царствие Небесное – это не какое-то географическое место, а духовная реальность, доступная всем, кто искренне к ней стремится. Обитатели этого Царства – люди, озаренные Божественной благодатью. Их сердца открыты, наполнены светом и мудростью, они излучают добро и милосердие. Их отношения проникнуты глубокой, безусловной любовью, подобной той, что Бог питает ко всем Своим творениям. В Царствии Небесном расцветают истинные добродетели: сострадание, справедливость, честность, сочувствие, смирение.

Царство Небесное символизирует возвращение к истокам, к изначальной гармонии, к тому состоянию, в котором человек был сотворен Богом. Это поиск глубокой связи с Богом, признание Его центром и источником всей жизни. Путь к Царствию Небесному – это духовный путь, требующий усилий, самоотверженности, преодоления многочисленных искушений и трудностей. Вера в Бога, молитва, добрые дела, покаяние – всё это помогает нам приблизиться к этому идеальному состоянию уже здесь, в земной жизни. Вера в Царствие Небесное дает нам надежду, помогает преодолевать жизненные трудности и испытания. Она становится источником силы и вдохновения, помогая нам жить более осмысленной и гармоничной жизнью. Хрис-

тианство – это путь, по которому мы идем не в одиночку, а в сообществе верующих, сообществе людей, стремящихся к единому идеалу, поддерживающих и вдохновляющих друг друга. Это сообщество – Церковь – помогает нам преодолевать трудности, делиться радостью и строить более справедливое и сострадательное общество, отражая идеалы Царствия Небесного в нашей земной жизни.

Вечная жизнь, по сути своей, есть непрерывное, углубляющееся познание Иисуса Христа, единого истинного Бога, как сказано в Священном Писании. Это не просто научное изучение исторической личности, но живое, интимное общение с Сыном Божиим, пребывающим в сердце верующего. Это постепенное, глубокое понимание природы Христа, Его миссии по спасению человечества от греха. Речь идет не только о понимании событий жизни Иисуса, Его чудес и учения, но и о постоянном ощущении Его живительного присутствия в настоящий момент. Вечная жизнь – это ощущение непрерывного излияния Божьей благодати, Его любви и милосердия, которые очищают и преображают нас изнутри. Это постоянное общение с Богом, в котором мы обретаем мир, блаженство, цель и смысл жизни. Более того, вечная жизнь подразумевает предвкушение будущего блаженства. Апостол Павел пишет с великим изумлением: “Не видел того глаз, не слышало ухо, и не приходило то на сердце человеку, что приготовил Бог любящим Его” (1 Кор. 2:9). Это не просто отсутствие смерти, но переход в совершенно иное, бесконечно более совершенное состояние бытия, превосходящее все наши земные представления о счастье и полноте жизни. Этот путь к вечной жизни предполагает глубокую трансформацию человека. Как говорит апостол Павел: “Итак, отрешитесь от ветхого человека с делами его, и облекитесь в нового, который через познание обновляется по образу Создавшего его” (Кол. 3:9-10). Это постоянный процесс духовного роста, постоянное стремление к более

глубокому пониманию Бога и Его планов для нас, постоянное стремление всё ближе приближаться к Нему и познавать Его пути. Это не разовое событие, а непрерывный процесс, длящийся всю жизнь. И в этом непрерывном процессе познания Бога и общения с Ним – суть вечной жизни.

Христианская жизнь – это непрерывный, напряженный труд по восстановлению образа Божия, утраченного в результате грехопадения. Это не разовый акт, а длительный, порой изнурительный процесс, требующий постоянной, активной борьбы с нашей ветхой природой, с различными греховными наклонностями и искушениями, унаследованными нами от Адама. Апостол Павел призывает “умертвить дела плотские” (Рим. 8:13), подчеркивая необходимость активного сопротивления этим внутренним врагам. Важно понимать, что эта борьба ведется не с окружающими нас людьми, а с нашей собственной падшей природой, ее немощами и греховными наклонностями. Победа в этой внутренней борьбе достигается не только силой нашей воли, которая, будучи ограниченной и несовершенной, рано или поздно потерпит неудачу. Здесь решающую роль играет благодать Святого Духа – Божественная помощь, дающая верующему силы жить праведно, противостоять искушениям и преодолевать греховные наклонности. Без этой благодати, без опоры на силу Божию, любое человеческое усилие обречено на неудачу, поскольку его силы ограничены, а искушения бесконечны. Этот путь восстановления образа Божьего начинается в нашей земной жизни. Однако в этом мире мы не достигаем совершенного подобия Богу. Мы проходим через многочисленные испытания, преодоление трудностей, постоянное обращение к Богу за помощью и поддержкой. Мы “сеем” духовный рост в этой жизни, чтобы в вечности “пожинать” плоды своих трудов и усилий. В земной жизни мы постоянно стремимся, постепенно приближаясь к цели, шаг за шагом преодолевая препятствия и развиваясь

духовно. Каждое преодоленное искушение, каждый добродетельный поступок, каждое искреннее покаяние приближают нас к желанному совершенству. Истинное, полное совершенство достигается только в вечности, в загробной жизни, когда мы предстаем перед Богом в совершенном образе, всецело отражая Божественную любовь, красоту и силу. Это и есть конечная цель нашего духовного пути, к которой мы неустанно стремимся. Вечная жизнь – это не просто существование, а полное единение с Творцом, гармония с Ним и всей Вселенной.

Там, в Царствии Небесном, наши несовершенства исчезнут, и будут царить любовь и истина. Земная жизнь – лишь временный этап, подготовка к вечности, место для сеяния духовных семян. Это тяжкий труд, требующий постоянных нравственных размышлений, самоанализа и покаяния. Наша духовная сущность включает в себя наши внутренние переживания, сознание, наши эмоции, чувства, мысли, волю. Это глубочайшая часть нас, которая общается с Богом и формируется под влиянием Его благодати. Через молитву, изучение Священного Писания, участие в таинствах Церкви и добрые дела мы питаем и укрепляем свою духовную природу, стремясь всё больше отражать Божественное совершенство. И этот непрерывный процесс сближения с Богом, этот поиск совершенства – суть христианской жизни, залог нашего вечного спасения и блаженства.

Душа человека – это не просто метафорическое выражение или философская идея. Это реальная, хотя и нематериальная сущность, наделенная Творцом уникальными способностями: разумом, волей и чувствами. Эти составляющие – не просто отдельные элементы, а неразрывно связанные части, которые взаимодействуют и дополняют друг друга, создавая уникальный и неповторимый индивидуальный портрет каждого человека. Мы – не только физическое тело, но и сложная духовная структура, которую невозможно полностью по-

знать, изучая только тело. Предназначение души – отражать божественный образ, быть уникальным зеркалом, в котором проявляются величие и совершенство Творца. Это активное взаимодействие, где человек становится сотворцом, раскрывая и развивая заложенный в нём божественный потенциал.

Изначальное состояние человеческой души было по образу и подобию Бога. В момент творения человеческая душа находилась в совершенной гармонии с тремя основополагающими принципами: абсолютной чистотой, всеобъемлющей мудростью и бескорыстной добротой. Между Богом и первым человеком, созданным по Его образу и подобию, существовала неразрывная связь. Если рассмотреть основные характеристики божественной природы, такие как всеведение, всемогущество, вечность, безусловная любовь и абсолютная справедливость, то можно предположить, что в зародышевом, изначальном состоянии души эти качества присутствовали, подобно семенам, ожидающим своего расцвета. Это были не просто навязанные качества, а неотъемлемая часть самой сущности человека, часть его изначальной, непорочной природы. Его существование было жизнью абсолютной гармонии с Богом и окружающим миром. Человек жил полной жизнью, наслаждаясь божественной благодатью, которая лилась к нему естественно и непрерывно, подобно солнечному свету. Это была жизнь во всей полноте, не омраченная тенью греха, страданий и смерти.

Это совершенство было нарушено первородным грехом. Его глубокие и многогранные последствия пронизывают все аспекты человеческой жизни, окрашивая их в трагические тона. Мир, изначально совершенный и прекрасный, ныне поражен страданиями, болезнями, несправедливостью и смертью. Эта тень первородного греха падает на человеческие отношения, порождая недоверие, эгоизм и конфлик-

ты, которые разрывают ткань общества, превращая жизнь в постоянную борьбу за выживание. Вся история человечества, от древних цивилизаций до современных мегаполисов, предстает как непрерывающаяся борьба людей друг с другом и с окружающим миром. В сердце каждого человека живет отголосок этого первородного грехопадения, отражающийся в наших ошибках, слабостях и склонностях ко злу. Люди унаследовали это бремя, которое не позволяет им полностью реализовать свой потенциал и жить гармонично. Кровавая история войн, голода, эпидемий, несправедливости – всё это горькие плоды первородного греха, безмолвно напоминающие нам о пропасти между человеком и Богом. Однако христианская вера дарует нам луч света и надежды – идею искупления через Иисуса Христа. Смерть и воскресение Христа рассматриваются как кульминация божественного вмешательства, как акт бесконечной любви и милосердия, призванный искупить грехи всего человечества. Эта жертва – основа христианской веры. Через веру во Христа и Его жертву человек получает возможность освободиться от власти греха, исцелить свою испорченную природу, восстановить утраченные отношения с Богом, обрести духовный мир и истинное счастье. Эта тайна искупления не стирает из истории последствия первородного греха, но дает нам надежду на преображение, духовное обновление, преображение из грешного существа в дитя Божье, способное к чистой любви, искреннему милосердию и духовному совершенству. Эта надежда – ключ к нашей будущей жизни, к возможности построения более справедливого и гармоничного мира, где любовь и милосердие восторжествуют над злом и несправедливостью. Вера дает нам силы бороться со своей греховной природой, стремиться к лучшему, и в этой борьбе мы обретаем истинную свободу и духовное очищение.

Надо подчеркнуть, что попытки человека самостоятельно спастись, достичь блаженства собственными усилиями обречены на провал. Отягощенные грехом, мы не способны исцелить себя, восстановить утраченную связь с Богом. Наша собственная праведность, наши попытки самосовершенствования – лишь капля в море нашей греховности. Мы слишком слабы и несовершенны, чтобы самостоятельно изменить свою природу, преодолеть врожденную склонность ко греху. Спасение, таким образом, – не заслуга человека, не плод его усилий и достижений. Оно – бесценный дар, проявление бесконечной любви и милосердия Бога, явленных миру через Иисуса Христа, Сына Божьего.

Бог воплотился в человеке, разделил с нами нашу земную жизнь, испытал все трудности и страдания человеческого существования. И, наконец, Он пожертвовал Собой, умер на кресте, взяв на Себя грехи всего человечества. Его смерть – акт самопожертвования, бесконечной любви, а Его воскресение – окончательная победа над смертью, залог вечной жизни для всех верующих. Однако принятие этого дара, этого пути спасения – не пассивный процесс. Бог дает нам желание, внутреннее стремление к праведной жизни, укрепляет нас в преодолении искушений и препятствий. Но мы должны принять эту благодать, откликнуться на Божественный призыв, сотрудничать с Богом в деле нашего спасения. Бог дал нам моральный закон, который представляет собой не просто свод правил, а глубокий, основополагающий принцип, лежащий в основе самой сути нравственности. Он не ограничивается внешними правилами поведения, он пронизывает все сферы человеческой жизни, определяя границу между добром и злом, справедливостью и несправедливостью, любовью и ненавистью. Этот закон – голос нашей совести, внутренний компас, указывающий нам путь в сложных жизненных ситуациях. Он пробуждает в нас сострадание, стремление к справедливости, стремление действовать из любви, а не из корыстных побуждений. Он регулирует не только наши

отношения с другими людьми, но и направляет наше внутреннее развитие, помогая нам становиться добродетельнее, чище, приближаться к Божественному идеалу. Он – не ограничение свободы, а путеводная звезда, указывающая путь к истинной гармонии как с самим собой, так и с окружающим миром и с Богом. Принятие этого закона, его применение – не тяжкое бремя, а путь к освобождению, к вечному блаженству, которое заложено в самой природе человека.

Нравственный закон служит путеводной звездой, освещая путь праведной жизни и формируя характер, отличающий добро от зла и свет от тьмы. Более того, библейский нравственный закон – это не просто система правил, предписывающих наказания за несоблюдение. Он обещает вечную жизнь и прощение грехов тем, кто искренне стремится следовать его принципам. Хотя строгие заповеди закона могут показаться суровыми, их строгость проистекает не из жестокости, а из глубокой любви Бога, стремящегося защитить человека от разрушительных последствий греха, как отдельного человека, так и всего человечества. Божественный закон помогает нам осознать глубину нашего духовного падения, наше несовершенство, вызванное грехом. Он открывает нам образ совершенного Бога, показывая бесконечную пропасть между Его святостью и нашей греховностью. Мы видим свою беспомощность, свои слабости и склонности ко греху и понимаем, насколько мы далеки от идеала, к которому стремимся. Именно это осознание нашего духовного несовершенства подготавливает почву для принятия благодати Божией, которая является важнейшим элементом на пути к спасению. Именно благодать Святого Духа, излитая на верующих через Иисуса Христа, дает силы и вдохновение следовать закону. Благодать – это не только прощение грехов, но и внутреннее преображение, она помогает преодолевать немощи человеческой природы, наполняет души людей силой и мудростью. Благодать дополняет закон, делая его не тяжким бременем, а источником

силы и надежды. В гармоничном единстве нравственного закона и благодати Божией заключается их взаимодополняющее действие, которое и есть истинный путь к духовному совершенству и спасению. Закон указывает путь, благодать дает силы следовать ему, позволяя нам преодолевать препятствия и приближаться к Божественному идеалу. Это взаимосвязанные принципы, которые в совокупности образуют целостное учение о пути спасения, пути, требующем как осознания собственного несовершенства, так и следования Божиим заповедям и принятия Божьей благодати как бесценного дара, помогающего преодолевать человеческие слабости и следовать по пути добродетели и праведности, ведущему к вечной блаженной жизни в Царствии Небесном.

AFTERWORD

Christianity offers a path to eternal life, to a state called the Kingdom of Heaven. This is not simply a continuation of our earthly life, but a qualitatively different, ontologically higher one level of being. It is a world free from pain, suffering, the bitterness of loss and disappointment, a world where time, as we understand it, ceases to exist. It is not just an abstract concept, but a deeply personal experience of closeness to God, harmony with oneself and the world around us. The Kingdom of Heaven is not some geographical place, but a spiritual reality accessible to all who sincerely strive for it. The inhabitants of this Kingdom are people illuminated by Divine grace. Their hearts are open, filled with light and wisdom, they radiate kindness and mercy. Their relationships are imbued with deep, unconditional love, similar to that which God has for all His creations. In the Kingdom of Heaven, true virtues flourish: compassion, justice, honesty, empathy, humility.

The Kingdom of Heaven symbolizes a return to the origins, to the original harmony, to the state in which man was created by God. It is a search for a deep connection with God, recognition of Him as the center and source of all life. The path to the Kingdom of Heaven is a spiritual path that requires effort, dedication, overcoming numerous temptations and difficulties. Faith in God, prayer, good deeds, repentance – all this helps us get closer to this ideal state already here, in earthly life. Faith in the Kingdom of Heaven gives us hope, helps us overcome life's difficulties and trials. It becomes a source of strength and inspiration, helping us live a more meaningful and harmonious life. Christianity is a path that we walk not alone, but in a community of believers, a community of people striving for a single ideal, supporting and inspiring each other. This community – the Church – helps us overcome difficulties, share joy, and build a more

just and compassionate society, reflecting the ideals of the Kingdom of Heaven in our earthly lives.

Eternal life, in essence, is a continuous, deepening knowledge of Jesus Christ, the one true God, as stated in the Holy Scriptures. It is not simply a scholarly study of a historical figure, but a living, intimate communion with the Son of God, who dwells in the heart of the believer. It is a gradual, deep understanding of the nature of Christ, His mission to save humanity from sin. It is not only an understanding of the events of Jesus' life, His miracles and teachings, but also a constant sense of His life-giving presence in the present moment. Eternal life is a sense of the continuous outpouring of God's grace, His love and mercy, which purify and transform us from within. It is a constant communion with God in which we find peace, bliss, purpose and meaning in life. Moreover, eternal life implies a foretaste of future bliss. The Apostle Paul writes with great amazement: "Eye has not seen, nor ear heard, nor have entered into the heart of man the things which God has prepared for those who love Him" (1 Cor. 2:9). This is not simply the absence of death, but a transition to an entirely different, infinitely more perfect state of being, surpassing all our earthly ideas about happiness and the fullness of life. This path to eternal life presupposes a profound transformation of man. As the Apostle Paul says: "Therefore put off the old man with his deeds, and put on the new man, which through knowledge is being renewed according to the image of Him who created him" (Col. 3:9-10). This is a constant process of spiritual growth, a constant striving for a deeper understanding of God and His plans for us, a constant striving to get ever closer to Him and to learn His ways. This is not a one-time event, but an ongoing process that lasts a lifetime. And this continuous process of knowing God and communicating with Him is the essence of eternal life.

The Christian life is a continuous, intense work to restore the image of God, lost as a result of the Fall. This is not a one-time act, but a long,

sometimes exhausting process that requires a constant, active struggle with our old nature, with the various sinful inclinations and temptations we inherited from Adam. The Apostle Paul calls for “put to death the deeds of the body” (Rom. 8:13), emphasizing the need for active resistance to these internal enemies. It is important to understand that this struggle is not with the people around us, but with our own fallen nature, its weaknesses and sinful inclinations. Victory in this internal struggle is achieved not only by the power of our will, which, being limited and imperfect, will sooner or later fail. Here the decisive role is played by the grace of the Holy Spirit – Divine help, giving the believer the strength to live righteously, resist temptations and overcome sinful inclinations. Without this grace, without relying on the power of God, any human effort is doomed to failure, since its strength is limited and temptations are endless. This path to restoring the image of God begins in our earthly life. However, in this world we do not achieve perfect likeness to God. We go through numerous trials, overcoming difficulties, constantly turning to God for help and support. We “sow” spiritual growth in this life in order to “reap” the fruits of our labors and efforts in eternity. In earthly life, we constantly strive, gradually approaching the goal, step by step overcoming obstacles and developing spiritually. Each overcome temptation, each virtuous act, each sincere repentance brings us closer to the desired perfection. True, complete perfection is achieved only in eternity, in the afterlife, when we appear before God in a perfect image, completely reflecting Divine love, beauty and power. This is the ultimate goal of our spiritual path, to which we tirelessly strive. Eternal life is not just existence, but complete unity with God, harmony with the Creator and the entire Universe.

There, in the Kingdom of Heaven, our imperfections will disappear, and love and truth will reign. Earthly life is only a temporary stage, a preparation for eternity, a place for sowing spiritual seeds. It is hard work,

requiring constant moral reflection, self-analysis and repentance. Our spiritual essence includes our inner experiences, consciousness, our emotions, feelings, thoughts, will. This is the deepest part of us that communicates with God and is formed under the influence of His grace. Through prayer, study of the Holy Scriptures, participation in the sacraments of the Church and good deeds, we nourish and strengthen our spiritual nature, striving to increasingly reflect Divine perfection. And this continuous process of drawing closer to God, this search for perfection is the essence of the Christian life, the guarantee of our eternal salvation and bliss.

The human soul is not just a metaphorical expression or a philosophical idea. It is a real, albeit immaterial entity, endowed by the Creator with unique abilities: reason, will and feelings. These components are not just separate elements, but inextricably linked parts that interact and complement each other, creating a unique and inimitable individual portrait of each person. We are not only a physical body, but also a complex spiritual structure that cannot be fully understood by studying only the body. The purpose of the soul is to reflect the divine image, to be a unique mirror in which the greatness and perfection of the Creator are revealed. This is an active interaction, where a person becomes a co-creator, revealing and developing the divine potential inherent in him.

The original state of the human soul was in the image and likeness of God. At the moment of creation, the human soul was in perfect harmony with three fundamental principles: absolute purity, all-encompassing wisdom, and selfless kindness. There was an inseparable connection between God and the first man created in His image and likeness. If we consider the basic characteristics of the divine nature, such as omniscience, omnipotence, eternity, unconditional love, and absolute justice, we can assume that in the embryonic, original state of the soul, these qualities were present, like seeds waiting to blossom. These were not simply imposed qualities,

but an integral part of the very essence of man, part of his original, immaculate nature. His existence was a life of absolute harmony with God and the world around him. He lived a full life, enjoying the divine grace that flowed to him naturally and continuously, like sunlight. It was life in all its fullness, unclouded by the shadow of sin, suffering and death.

This perfection was violated by the original sin. Its deep and multifaceted consequences permeate all aspects of human life, coloring them in tragic tones. The world, originally perfect and beautiful, is now stricken with suffering, disease, injustice and death. This shadow of the original sin falls on human relationships, giving rise to mistrust, selfishness and conflicts that tear apart the fabric of society, turning life into a constant struggle for survival. The entire history of mankind, from ancient civilizations to modern megacities, appears as an incessant struggle of people with each other and with the world around them. In the heart of each person there lives an echo of this original fall, reflected in our mistakes, weaknesses and inclinations to evil. People have inherited this burden, which does not allow them to fully realize their potential and live harmoniously. The bloody history of wars, famines, epidemics, injustice – all these are the bitter fruits of original sin, silently reminding us of the abyss between man and God. However, the Christian faith gives us a ray of light and hope – the idea of redemption through Jesus Christ. The death and resurrection of Christ are seen as the culmination of divine intervention, as an act of infinite love and mercy designed to atone for the sins of all mankind. This sacrifice is the foundation of the Christian faith. Through faith in Christ and His sacrifice, man is given the opportunity to free himself from the power of sin, to heal his corrupted nature, to restore his lost relationship with God, to find spiritual peace and true happiness. This mystery of redemption does not erase the consequences of original sin from history, but gives us hope for transformation, spiritual renewal, transformation from a sinful being into a child of God, capable of pure love, sincere mercy and spiritual perfection. This

hope is the key to our future life, to the possibility of building a more just and harmonious world, where love and mercy will triumph over evil and injustice. Faith gives us the strength to fight our sinful nature, to strive for the best, and in this fight we find true freedom and spiritual purification.

It is necessary to emphasize that man's attempts to save himself, to achieve bliss by his own efforts, are doomed to failure. Burdened with sin, we are not able to heal ourselves, to restore the lost connection with God. Our own righteousness, our attempts at self-improvement are only a drop in the sea of our sinfulness. We are too weak and imperfect to change our nature on our own, to overcome the innate tendency to sin. Salvation, therefore, is not a merit of man, not the fruit of his efforts and achievements. It is a priceless gift, a manifestation of the infinite love and mercy of God, revealed to the world through Jesus Christ, the Son of God.

God became incarnate in man, shared our earthly life with us, experienced all the difficulties and sufferings of human existence. And, finally, He sacrificed Himself, died on the cross, taking upon Himself the sins of all mankind. His death is an act of self-sacrifice, endless love, and His resurrection is the final victory over death, the guarantee of eternal life for all believers. However, accepting this gift, this path to salvation, is not a passive process. God gives us the desire, the inner aspiration for a righteous life, strengthens us in overcoming temptations and obstacles. But we must accept this grace, respond to the Divine call, cooperate with God in the work of our salvation. God gave us a moral law, which is not just a set of rules, but a deep, fundamental principle underlying the very essence of morality. It is not limited to external rules of behavior, it permeates all spheres of human life, defining the boundary between good and evil, justice and injustice, love and hate. This law is the voice of our conscience, an internal compass that shows us the way in difficult life situations. It awakens compassion in us, the desire for justice, the desire to act out of love, and not out of selfish motives. It regulates not only our relationships with other

people, but also directs our internal development, helping us to become more virtuous, purer, and closer to the Divine ideal. It is not a restriction of freedom, but a guiding star that shows the way to true harmony with oneself, the world around us, and God. Acceptance of this law, its application is not a heavy burden, but a path to liberation, to eternal bliss, which is inherent in the very nature of man.

The moral law serves as a guiding light, illuminating the path of righteous living and forming a character that distinguishes good from evil, light from darkness. Moreover, the biblical moral law is not simply a system of rules prescribing penalties for non-observance. It promises eternal life and forgiveness of sins to those who sincerely strive to follow its principles. Although the strict commandments of the law may seem harsh, their severity does not flow from cruelty, but from the deep love of God, who seeks to protect man from the destructive consequences of sin, both as an individual and as a whole. Divine law helps us to realize the depth of our spiritual failure, our imperfection caused by sin. It reveals to us the image of a perfect God, showing us the endless gulf between His holiness and our sinfulness. We see our helplessness, our weaknesses and inclinations to sin, and understand how far we are from the ideal to which we strive. It is this awareness of our spiritual imperfection that prepares the ground for accepting the grace of God, which is the most important element on the path to salvation. It is the grace of the Holy Spirit, poured out on believers through Jesus Christ, that gives strength and inspiration to follow the law. Grace is not only the forgiveness of sins, but also an internal transformation, it helps to overcome the weaknesses of human nature, fills people's souls with strength and wisdom. Grace complements the law, making it not a heavy burden, but a source of strength and hope. In the harmonious unity of the moral law and the grace of God lies their complementary action, which is the true path to spiritual perfection and salvation. The law shows the way, grace gives strength to follow it, allowing us to overcome

obstacles and approach the Divine ideal. These are interconnected principles that together form a complete teaching about the path of salvation, a path that requires both the awareness of one's own imperfections and the following of God's commandments and the acceptance of God's grace as a priceless gift that helps one overcome human weaknesses and follow the path of virtue and righteousness that leads to eternal blessed life in the Kingdom of Heaven.

Հ Ի Մ Ն Ա Կ Ա Ն Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն

Աստուածաշունչ Մատեան Հին եւ Նոր Կտակարանաց ըստ ճշգրիտ
թարգմանութեան նախնեաց մերոց: Համեմատութեամբ եբրայա-
կան եւ յունական բնագրաց, Կոստանդնուպոլիս, 1895:

Աստուածաշունչ մատեան Հին եւ Նոր Կտակարանների, Արեւելա-
հայերէն նոր թարգմանութիւն, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1994:

Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ձմեռան հատոր,
Կոստանդնուպոլիս 1740:

Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ամառան հատոր,
Կոստանդնուպոլիս 1741:

Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի Յաճախապատում ճառք եւ
աղօթք, Վենետիկ – Ս. Ղազար 1954:

Տեառն Յովհաննու Մանդակունոյ Հայոց հայրապետի ճառք, Վենե-
տիկ – Ս. Ղազար, 1836:

Տէր-Միքէլեան Ա., Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցու Քրիստոնէակա-
նը. Ձեռնարկ դաւանաբանութեան, Ս. Էջմիածին, 1900:

Булгаков С., Православие. Очерки учения Православной Церкви,
Москва: Терра, 1991.

Джуссами Л., Сущность христианской нравственности, Милан:
Христианская Россия, 1980.

Корзо М. А., Христианская этика // Этика: Энциклопедический сло-
варь, Москва: Гардарики, 2001.

Преподобный Ефрем Сирин, Избранные творения, Москва, 2007.

Святитель Феофан Затворник, Что такое духовная жизнь и как на
нее настроиться? Москва, 2014.

- Священномученик Киприан, епископ Карфагенский*, Книга о молитве Господней, Москва, 2016
- Симфония по творениям *преподобного Ефрема Сирина*, Москва, 2008
- Симфония по творениям *святителя Василия Великого*, Москва, 2008.
- Симфония по творениям *святителя Григория Богослова*, Москва, 2008.
- Симфония по творениям *святителя Иоанна Златоуста*, Москва, 2008
- Творения древних отцов-подвижников, Москва, 2012.
- Bultmann R.*, Jesus and the Word, New York, 1934.
- Milhaven J. G.*, Towards a Christian Theology of Morality, Garden City, 1970.
- Niebuhr R.*, An Interpretation of Christian Ethics, London, 1935.
- Piper O. A.*, Christian Ethics, London, Thomas Nelson and Sons LTD, 1970.
- Ramsey P.*, Basic Christian Ethics, London, 1953.
- Schnackenburg R.*, The Moral Teaching of the New Testament, London, 1965.
- Troeltsch E.*, The Social Teaching of the Christian Churches, London, 1931.

Ս Ո Ւ Ր Բ Գ Ր Ա Յ Ի Ն Հ Ղ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր Ի Ց Ա Ն Կ

Ծննդ. ¹ 3.17-19 – (t ₂) 7	28.9 – 162	
	28.11-12 – 162	Ժող. 2.4-11 – 68
Ելից 24.7 – 112	28.15-26 – 162	
20.3 – 113	30.6 – 161	Հոբ 14.4 – 58
20.4-5 – 123	30.19 – 161	
20.7 – 133	32.4-6 – 6	Ես. 53.5 – 54
3.14– 135		
20.8 – 137	Յեսու 22.5 – 14	Երեմ. 4.4 – 161
20.12 – 142		17.5 – 80
20.13 – 144	Գ Թագ. 2.3 – 15	21.8 – 161
20.14 – 148		
20.15 – 152	Սաղմ. 13.1 – 122	Դան. 9.5 – 17
20.16 – 153	26.1 – 78	
20.17 – 157	31.1-2 – 164	Մատթ. 4.23 – 165
	34.19 – 62	5.3 – 165
Ղեսու. 22.32 – 135	50.19 – 96	5.4 – 180
	91.16 – 6	5.5 – 184
Բ Օրհն. 6.4 – 16	95.5 – 122	5.6 – 188
5.12 – 112	103.29-30 – 114	5.7 – 189
6.6 – 161		5.8 – 192
6.4-9 – 113	Առալ. 1.7 – 98	5.9 – 194
28.3-4 – 162	3.34 – 171	5.10 – 196
28.6 – 162	12.22 – 153	5.11 – 198
28.7 – 162	15.27 – 99	6.9 – 134

¹ Ե՛լ մեր բնագրում, ե՛լ այս ցանկում Հին և Նոր Կտակարանների գրքերի հղումները տրված են ավանդաբար ընդունված հապավումներով – Ա. Մ.:

6.24 – 142	7.18 – 31	
7.25 – 81	8.7 – 58	Գաղ. 2.21 – 12
10.37 – 123	8.13 – 223	
11.12 – 208	8.20-22 – 11	Եփես. 2.8 – 57
22.40 – 88	8.24 – 73	5.3 – 150
23.23-25 – 30	8.26 – 121	
25.10 – 102	8.35 – 99	Փիլիպ. 2.12-13 – 12
	8.38.39 – 91	3.19 – 130
Մարկ. 9.35 – 70	10.9-10 – 57	
16.16 – 57	12.19 – 186	Կող. 3.5 – 128
	13.10 – 88	3.9-10 – 223
Ղուկ. 2.52 – 69		3.14 – 88
10.27 – 15	Ա Կոր. 2.6-7 – 116	
12.47-48 – 23	2.9 – 4	Ա Թես. 5.17 – 96, 118
18.1 – 96	2.9– 223	
	4.7 – 174	Եբր. 11.1 – 42, 52
Հովհ. 4.23-24 – 117	6.9-10 – 148	
7.37 – 188	6.18– 149	Ա Պետ. 1.22 – 92
10.38 – 48, 50	11.31-32 – 88	
17.3 – 3	12.30 – 88	Ա Հովհ. 2.16 – 26
	13.1-13 – 88	2.15-17 – 85
Գործք 2.37 – 64	13.7 – 89	3.4 – 17
7.51 – 161		3.14 – 88
	Ա Տիմ. 1.5 – 88	3.15 – 146
Հռոմ. 1.27 – 150	5.22 – 21	4.16 – 89
3.20 – 43		5.21 – 127
6.4 – 4	Բ Կոր. 7.10 – 180	
7.14 – 163	10.5 – 42, 92	

Ա Ն Ձ Ն Ա Ն ՈՒ Ն Ն Ե Ր Ի Յ Ա Ն Կ

- Աբել 159
- Աբրահամ 164
- Ադամ նախահայր 7-11, 58, 223, 226, 227
- Աթանաս Ալեքսանդրացի 192
- Աստված, Արարիչ (*բաց թողնված*)
- Ավետիք *նկարիչ* 255
- Բարսեղ Կեսարացի 59, 64, 70, 80, 102, 119, 142, 145, 156, 166, 201, 251
- Գրիգոր Նազիանզացի 5, 76, 134, 157, 247, 251
- Եսա 8
- Եփրեմ Ասորի 10, 52, 55, 81, 94, 98, 116, 131, 137, 146, 154, 167, 169, 177, 182, 191, 195, 251
- Կայեն 159
- Հիսուս Քրիստոս 3, 9, 12, 15, 16, 34-36, 41, 48-50, 53-55, 57, 62, 64, 68, 74, 91, 135, 139, 140, 162, 163, 165, 172, 182, 186-189, 195, 196, 198, 199, 220, 222, 227, 228, 230
- Հոբ 136
- Հովհան Ոսկեբերան 65, 89, 90, 95, 122, 131-133, 156, 158, 171, 185, 189
- Հովհաննես Ավետարանիչ 64, 88
- Հովհաննես Մկրտիչ 208
- Մամոնա 142
- Մատթեոս 81
- Մեսիա 162
- Մովսես մարգարե 14, 15, 43, 135, 139, 164, 195
- Նեո 122
- Պետրոս *առաքյալ* 64
- Պողոս *առաքյալ* 4, 6, 10, 21, 73, 88, 96, 99, 121, 128, 130, 150, 180, 185, 223
- Սատանա 19, 20, 31, 33, 34, 44-46, 74, 78, 79, 116, 154, 220
- Սմբատ Գունդատաբլ 255
- Վարդան Այգեկցի 152
- Տիրամայր 218
- Քրիստոս (*տե՛ս* Հիսուս Քրիստոս)

Տ Ե Ղ Ա Ն Ո Ի Ն Ն Ե Ր Ի Ե Ի Է Թ Ն Ա Ն Ո Ի Ն Ն Ե Ր Ի Ց Ա Ն Կ

Գոմոր 150

Եգիպտոս 113

Եդեմ 8

Երուսաղեմ 67, 68

Իսրայել 112, 113, 161, 162, 195

Հոռոմ 10

Հրեաներ 104, 112, 139, 140

Սամարիա 104

Սինա 15

Սողոմ 150

Քորեբ 112

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒԹ Յ ՈՒՆ

Առաջաբան	3
Գլուխ Ա. Մեղքի եւ առաքինության մասին	17
Գլուխ Բ. Հավատի մասին	41
Գլուխ Գ. Հույսի մասին	72
Գլուխ Դ. Սիրո մասին	83
Գլուխ Ե. Տասը պատվիրանների մասին	111
Գլուխ Զ. Ինը երանինների մասին	161
Գլուխ Է. Բնական առաքինությունների մասին	200
Գլուխ Ը. Կյանքի նպատակի մասին	213
Վերջաբան	221
Послесловие	232
Afterword	241
Հիմնական գրականություն	249
Սուրբգրային հղումների ցանկ	251
Անձնանունների ցանկ	253
Տեղանունների եւ էթնանունների ցանկ	254
Բովանդակություն	255

Գրքի կազմին՝ «Պայծառակերպություն» (Ավետարան, ԺԳ դար, Զեռ.
ՄՄ հ^ր 7644, Թ. 71թ, նկարիչ՝ Ավետիք, ստացող՝ Սմբատ Գունդստաբլ)

Արթուր Կորյունի Մաթեմատիկա

ԱԿՆԱՐԿ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԲԱՐՈՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

Խմբագիր՝ Ա. Հակոբյան

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, 2025
Երևան

Համակարգչային ձևավորումը Ս. Հակոբյան
Կազմի ձևավորումը Ա. Ավետիսյան

Հրատ. պատվեր № 1415
Հանձնված է արտադրության՝ 25. 11. 2025 թ.:
Չափսը՝ 60×84 ¹/₁₆: Ծավալը՝ 16,0 մամուլ:
Տպաքանակը՝ 200 օրինակ:

ISBN 978-5-8080-1591-3

